

MUZAFFER ORUÇOĞLU ANLATIYOR

Zavot'tan Vartnik'e

Söyleşi: İbrahim Ekinci

Yakın Tarih

Yakın
Tarih
Dizisi

MUZAFFER ORUÇOĞLU ANLATIYOR • Söyleşti: İbrahim Ekinçi

MUZAFFER ORUÇOĞLU

20 Şubat 1948'de Kars'ın Göle kazasına bağlı Büyük Zavot köyünde doğdu. Köyünde ilkokul olmadığı için ilkokulun ilk üç yılını komşu köyün (Küçük Zavot) okulunda, bir yılını kendi köyünde, son yılını da Kars'ta okudu. Kars Ortaokulu'nu bitirdikten sonra, öğretmen okulu sınavlarını kazanarak Rize Öğretmen Okulu'na, iki yıl sonra da İstanbul Çapa Yüksek Öğretmen Okulu'na gitti. Bu okulun hazırlık lisesini bitirerek Fen Fakültesi Matematik Astronomi Bölümü'ne girdi. 67'de içlerinde İbrahim Kaypakkaya'nın da olduğu 9 arkadaşıyla birlikte, Çapa Yüksek Öğretmen Okulu Öğrencileri Fikir Kulübü'nün kuruluş bildirisi vesilesiyle yargılandı, okuldan atıldı. 68 öğrenci hareketlerine katıldı. FKF İstanbul bölgesi bilim ve sanat komitesi üyesi olarak çalıştı. 1969'da Değirmen Köyü'ndeki toprak işgaline katıldı ve tutuklanıp Silivri Cezaevi'ne konuldu. 1970'de Köylü Bürosu başkanlığı yaptı, köylüleri toprak işgaline teşvik nedeniyle ikinci kez tutuklanıp Keşan Cezaevi'ne konuldu. Dört ay sonra tahliye oldu. Türk Solu dergisinin yazı kurulu üyesi olarak çalıştı. 12 Mart 1971 darbesinden sonra TİİKP ve Doğu Anadolu Bölge Komitesi üyesi olarak Siverek'e gönderildi. 1972'de parti müfettişi olarak Filistin Demokratik Cephesi'ne gitti ve bir aylık askeri eğitimden sonra döndü. 1972'de TKP(ML) kurucuları arasında yer aldı. 1973'de İstanbul'da yakalandı ve ömür boyu hapse mahkûm edildi. Günlerini şiir ve roman yazarak geçirdi. 13 yıl yattıktan sonra askere gönderildi. Askerden 40 gün sonra, Mayıs 1986'da Yunanistan'a kaçtı. Fransa'ya iltica etti. Yeniden roman yazmaya ve resim yapmaya başladı. Çeşitli dergilerde, siyasi ve edebi makaleleri yayınlandı. 1988'de Avustralya'ya yerleşti. Melbourne'de, önce iki yıllık resim ve heykel kolejinin (Greensborough Tafe college-nmit) bitirdi. Daha sonra Royal Melbourne Teknoloji Enstitüsü'ne (RMİT) bağlı, public art bölümünde üç yıl heykel eğitimi yaptı. Şimdiye kadar toplam 6 ülkede altmışa yakın kişisel resim sergisi açtı. 13'ü roman, 7'si şiir, 2'si masal olmak üzere değişik türlerden 30 kitabı yayımlandı. halen roman yazmakla meşgul olmakta ve Avustralya'da yaşamaktadır.

Ayrıntı: 1027
Yakın Tarih Dizisi: 23

Kaypakkaya'nın Can Yoldaşı
Muzaffer Oruçoğlu Anlatıyor
Zavot'tan Vartinik'e
Söyleşi: İbrahim Ekinci

Yayıma Hazırlayan
İlbaý Kahraman

Son Okuma
Nihat Ateş

© İbrahim Ekinci, 2016

Bu kitabın tüm yayım hakları
Ayrıntı Yayınları'na aittir.

Kapak Fotoğrafı
*En arkada beşinci sırada İbrahim Kaypakkaya,
yedinci sırada Oruçoğlu. (Emrah Cilasun arşivi)*

Kapak Tasarımı
Gökçe Alper

Dizgi
Kâni Kumanovalı

Baskı ve Cilt
Kayhan Matbaacılık San. ve Tic. Ltd. Şti.
Merkez Efendi Mah. Fazılpaşa Cad. No: 8/2 Topkapı/İstanbul
Tel.: (0212) 612 31 85 - 576 00 66
Sertifika No.: 12156

Birinci Basım: Ekim 2016
Baskı Adedi 1000

ISBN 978-605-314-132-7
Sertifika No.: 10704

AYRINTI YAYINLARI
Basım Dağıtım San. ve Tic. A.Ş.
Hobýar Mah. Cemal Nadir Sok. No: 3 Çađalođlu – İstanbul
Tel.: (0212) 512 15 00 Faks: (0212) 512 15 11
www.ayrintiyayinlari.com.tr & info@ayrintiyayinlari.com.tr

twitter.com/ayrintiyayinevi

facebook.com/ayrintiyayinevi

instagram.com/ayrintiyayinlari

Kaypakkaya'nın Can Yoldaşı

Muzaffer Oruçoğlu Anlatıyor

Zavot'tan Vartinik'e

Söyleşi: İbrahim Ekinci

YAKIN TARİH DİZİSİ

Keşke Bir Öpüp Koklasaydım
Eylem Delikanlı-Özlem Delikanlı

Fırtınalı Denizin Yolcuları
Sedat Göçmen Kitabı
Söyleşi: *İlbay Kahraman*

Bitmeyen Yolculuk
Oğuzhan Müftüoğlu Kitabı
Söyleşi: *Adnan Bostancıoğlu*

Gezi, İsyân, Özgürlük
Sokağın Şenlikli Muhalefeti
Derleyen: *Kemal İnal*

Fişlemenin Kısa Tarihi
Hüseyin Aygün

Fırtınalı Denizin Kıyısında
Şansal Dikmen Kitabı
Söyleşi: *Derviş Aydın Akkoç*

Arap İsyânları Güncesi
Can Ertuna

Domatesi Çiçek Sananlar
Gökçen Başaran İnce

Devrimcilik Güzel Şey Be Kardeşim
Melih Pekdemir

Erikler Çiçek Açınca
Nurhak'ı Hatırlamak
A. Tuncer Sümer Kitabı
Enis Rıza & Ebru Şeremetli

İlle de Mavi
Adnan Keskin

Devrimciler Ölmez
10'lardan Biri:

Sinan Kâzım Özüdoğru Kitabı
Derleyen: *Fusun Özbilgen*

Bizi Güneşe Çıkardılar
Aysel Sağır

Direnış, Sürgün ve Ölüm Günleri
Ersin Ergün K. & Harun Korkmaz
Osman Zeybek & Tarık Uygun

Bir Zamanlar Mülkiye 1964-1970
Savaş Dizdar

Sinança
Şirin Cemgil Sinan Cemgil'i Anlatıyor
Şirin Cemgil

Cepheden Anılar
Orhan Savaşçı'nın THKP-C Anıları
Söyleşi: *İlbay Kahraman*

Devrimcilerin Filistin Günlüğü
1968-1975

Yaşayanlar Anlatıyor
Oktay Duman

Keşiş'in Torunları
Dersimli Ermeniler
Kâzım Gündoğan

Tek Yola Sığmayan Devrim
İbrahim Çelik

Üç Devrimci Tiyatro Bir Meddah
Anılar
Erdoğan Akduman

İçindekiler

Önsöz	7
Birinci Bölüm.....	9
İkinci Bölüm: Kişiler Hakkında.....	135
Üçüncü Bölüm: Değerlendirmeler.....	145
Dördüncü Bölüm: Sanat Hakkında.....	195
Ek Yazılar	203
Fotoğraflar	214

Önsöz

Muzaffer Oruçoğlu ile söyleşiyi Ertekin Oruçoğlu'nun Hollanda-Rotterdam'daki evinde yaptık. Kızım Elçimay, bu ziyareti benimle buluşma, bir gezi fırsatı olarak değerlendirdi. Röportaj boyunca yanımdaydı. Ders çalışırken arada kulak kabartarak merak ve ilgiyle bizi dinledi... Bu söyleşiden sonra bir konuşmamızda bana, "Baba, bu kadar insanın kendi hayatlarını böylesine hiçe saymasını anlayamıyorum" dedi. Haklıydı. Zor anlaşılır bir şeydi. Röportaj yaptığım adam, bundan 45 yıl önce, tırnağı bozuk bir tüfek ve el yapımı birkaç bombayla devrim yapmaya girişen beş-on kişilik grubun içindeydi. Cüret ve cesareten ibaret gibi görünebilir ama bence daha çok vicdandır. Muzaffer Oruçoğlu'nun hâlâ o vicdanın pusulasına göre eylediğini; bugünkü farkın sadece sömürü ve zulme karşı değil, sınıflı toplumun bütün tezahürlerine karşı geniş ve kapsamlı bir alan savunmasına geçmesinden kaynaklandığını düşünüyorum. Söylemeye çalıştığım şu: O şimdi pek çok şeyin yanı sıra "mücadele"den aynı zamanda küresel ısınmaya karşı mücadeleyi de anlıyor.

Oruçoğlu bir politik solcu değil, karakter solcusu. Resim yapıyor, romanlar, şiirler yazıyor. Politik makaleler, kitaplar yayımlıyor. Çok şey yapıyor; ancak eminim, onun kavrayış derinliğine uygun umut verici bir siyasal programa katılmak için de tereddüt etmezdi, ama ne yazık ki yok. Olsaydı yine vicdanının büyük militanı olurdu.

Hayatını, pratiğini güzel süzdüğünü, çok kıymetli sonuçlara vardığını düşünüyorum. Yolculuğu devam ediyor. Onun, felsefi anlamda da halis bir "düşünür" olma yolunda ilerlediğini, özellikle her türlü "iktidar"a karşı sağlam bir

sistematik geliştirmeye başladığını söylemeliyim. Dört gün geceli gündüzlü süren bir röportaj sırasında benim süzdüğüm Muzaffer Oruçoğlu da bu. Kendisine uzun ömürler dilerim.

İbrahim Ekinci-6 Ocak 2016

Birinci Bölüm

21 Nisan 2015-Rotterdam

İstersen çocukluğundan, köyden, Kars'tan başlayalım.

1948 yılı 20 Şubat'ta Zavot köyünde doğdum. Zavot eski bir Malakan ve Ermeni köyüdür. Malakanlar, 19. yüzyılın ikinci yarısında, çarlığın Kars'a sürdüğü bir Rus inanç grubuydu. Askerliği zalim bir meslek olarak gördükleri ve askerlik yapmayı reddettikleri için Kars'a, Tiflis'e, Erivan'a, Gence'ye, Doğu Rostov eyaletinin Salskii steplerine, ABD'ye, Kanada ve Avustralya'ya göçmek zorunda kalmışlardı. Malakanların "Zionskii Pessenik" dedikleri kutsal bir kitapları var. Bu kitabın koyduğu kurallara göre yaşarlar, ibadete ve ruhban sınıfa karşılar. Komünal yaşarlar. Günah olduğu için silaha el sürmezler, askerlik yapmazlar, Ortodoks kilisesinin oruçlarını hiç kabul etmezler, domuz eti yemezler, süt içerler. Zaten tarikatın adı Molokon, Rusça "süt içenler", demektir. Çok ezilen bir mezhep olduğu için Tolstoy'un sempatisini ve maddi desteğini kazanmıştır. Çocukluğumda, Tikme veya Çalgavır köyünden köyümüze hamut dikmek için gelen son Malakanları ilgi ve hüznle izlemişimdir hep.

Köyüm Zavot'un, bizim aile Gürcistan'dan gelmeden önceki yapısı; süt üretimi, buna bağlı kaşar, gravyer ve tereyağı üretimi üzerine kurulmuş. Zavot'a sonradan gelen Gürcistan Terekemeleri Tiflis çevresindeki köylerde yaşıyordu. Babam, Soğukbulak köyündendi. Kızıl Ordu 1921-22 yıllarında Kafkasya'ya girmek üzereyken paniğe kapılıyorlar, sınırı geçip Kars'a geliyorlar. Yer arayışı içine giriyorlar. Bunun sonucun-

du bulunan bir köydür Zavot. Tabii, bu birinci kafiledir; yani Zavot'a Kızıl Ordu, Kafkasya'ya girmeden önceki dönemde gelenler var. Bir de Sovyetler'de kolektifleştirme (kolhoz) hareketinden sonra parçalanmış ailelerle birleşmek için firar edenler vardır. Köy, o zaman Malakan, Terekeme ve Kürt bileşimden oluşuyor. Tabii Malakanların, Kâzım Karabekir tarafından Kafkasya'ya sürülmeleri sonucunda köyün yapısı Terekeme, Kürt ve Gürcü şeklinde ortaya çıkmış. Ondan önce 1919 ile 1921 arasındaki "çatışmalar döneminde" Ermenilerin bir kısmı köye yakın bir yerde kırılmış, kalanlar Ermenistan'a gitmiş, Ermeni nüfus kalmamış. Böyle bir ortamda, böyle bir yapı içinde dünyaya geldiğim için, kişisel tarihim bu geçmişe dair anlatılan hikâyelerle, Şeyh Şamil, Mehralı Bey, Kaçak Nebi gibi şahsiyetlerin çevresinde cereyan eden kahramanlık menkıbeleriyle biçimlenmiş.

Benim ailem Terekemedir, Sünnidir. Biz toplam 10 kardeşiz, 3 kız, 7 erkek. Ben sondan ikinciyim. Ailemiz, sol terminolojiyle söylersem, "orta köylü"nü'n üstü denebilir. Babamın eğitimi yoktu, ilkokul 3'ten ayrılma. O da Rusya'da okumuş; Rusça biraz bilirdi, çok değil. Rusya hakkında da biraz bilgiye sahipti. Annem okuma yazma bilmezdi. Babamın söylediklerini onaylamanın dışında fazla bir şey söylemezdi. Sessiz bir kadındı. Bizim mandıramız yoktu. Zengin, orta ve yoksul köylüler, sütlerini mandırası olan ağalara satardı. Nökerlerin¹(*) zaten hiçbir şeyleri yoktu.

Sizin köyde; çocukluğumda hatırlarım, ilginç, yapılı, süt verimi yüksek bir sığır cinsi vardı. Bizim oralarda (Ardahan) "Zavot ineği" derlerdi ... O kadar verimsiz "Şavşat maması" denilen küçük inekler beslenirdi bizim köylerde. Sizin verimli Zavot ineklerini besleyemezlerdi.

Bizim köydeki inek cinsleri, sanıyorum Hollanda kökenli montofonlar ve simmental denen süt inekleriydi. Köyümüzdekiler çoğunlukla montofondur. Bir hastalık düştü, ineklerin çoğu öldü. Toplam süt veren 35 ineğimizin yarısının öldüğünü hatırlıyorum. O zaman ailenin durumu biraz sarsıldı. Veterinerlerin de bilemedikleri bir hastalıktı.

1. Nöker: Kul, köle, ortakçı.

Aile Rusya'dan kaçmış. Bu bir düşmanlık zihniyetini besliyor muydu?

Tabii. Onunla ilgili hikâyeler; bolşevizm, Ekim Devrimi, çarlığa bağlı Terekemelerin deyimiyle Nigala'ya (Çar II. Nikolay, Rusya'da Romanov hanedanının son üyesi, 2 Mart 1917'de devrildi.) bağlı güçlerin çatışmaları, ilişkileri ve kahramanlık anlatılırdı. Bu bize tabii bolşevizme, devrime karşı bir önyargı yükledi. Kulak ve pomeşçik önyargısı diyebiliriz buna. Komünizm aleyhtarlığı sürü ve mandıra sahiplerinin temel çizgisi haline gelmişti. Devrimin önderlerini ve amacını kabaca bilirlerdi. Her birine farklı seviyelerde küfrederlerdi. Babamın, Mareşal Bulganin'e öbür dünyada yer vermeyen ünlü bir tekerlemesi vardı: "Ey Bulganin Bulganin, yerin yoktur dılğanin."

Eğitimin nerde başladı, ilkokula nerde gittin?

Köyde ilkokul olmadığı için komşumuz Küçük Zavot köyünün ilkokuluna gitmek zorunda kaldım. Küçük Zavot kendi kozasında çile çeken hoş bir köydü; bizim köy gibi Terekeme ve Kürt bileşimi dokusuna sahipti. Terekemeler çoğunlukta idi. Okul binası yanılmıyorsa, Malakanların eseri idi. Koridor duvarlarında, her birinin karşısında durup, sezinleyici, izlenimci, derin bir ruh ahengiyle seyrettiğim Ziya Gökalp, Namık Kemal, Tefik Fikret, Atatürk, Celal Bayar gibi simaların resimleri asılıydı. O okula üç yıl gidip geldim. Bu 3 yıl benim biçimlenmemde önemli rol oynadı. Öğretmenimiz Veli Hoca idi. Zamanı pek öyle kendi haline bırakmayan, planlayan, zeki bir insandı. Gürcü idi. Çok iyi öğretiyordu. Elinde kızılılık çubuğundan bir disiplin sopası vardı, her zaman kullanmazdı, ama sopanın ışıltısı bizi bilgiye doğru iterdi. Birden beşe kadar tüm sınıflar tek bir odadaydı. Sınıfımız Kürt, Terekeme az sayıda Gürcü çocukta oluşuyordu. Çocuklar arasında kavga eksik olmazdı. Ben bu 3 yıl boyunca hep savunma psikolojisi içinde yaşadım; çünkü köyümüzde bulunan ve Kazak dediğimiz sülaleye ait gençler, iki köy arasındaki yollarda genellikle baskı altına alıyordu beni ve ağabeyimi. Aylarca sürüyordu. Köye en geç

biz girebiliyorduk, onlar gittikten sonra gidiyorduk. Kafileyeye giremiyor ve arkadan izliyorduk, kafileyeye girmemiz durumunda saldırıya uğruyorduk.

Köpek havlamaları ve inek böğürtüleriyle iç içe yaşayan köy; iki temel sınıfa bölünmüştü, ağalar ve nökerler. Bunların arasında yoksul, orta ve zengin köylüler yer alıyordu. Çoğunlukla Kürtlerden oluşan nökerlerin ortaçağ serfleri gibi hiçbir sosyal hakkı yoktu. Ahırlarda yaşıyorlardı. Onların sofraları, yedikleri yemekler, ağaların yemek ve yaşam tarzlarından tamamen farklıydı. Ağaların nöker aileleri üzerindeki baskıları son derece barizdi. Bu baskılar onların kadınları üzerinde daha barizdi. Cinsel taşalluta kadar varıyordu. Bu durum, benim ruh halimi, özgüvenimi etkilemiştir. Kendi özgüvenin yerini, gücünü kendine karşı savaşımdan, parçalanışından alan, kendi için bir özgüven almıştır.

4. sınıfı okumak için Kars'a gittim, 4 ve 5. sınıfları Kars'ta okudum. Kars; planlı yapısı, iç içe yaşayan farklı kültürleri ve eski uygarlık kalıntılarıyla aydınlanmamda önemli bir rol oynadı. Okulda sınıfların bileşimi; Şii Azeriler (Caferiler), Gürcistan Terekemeleri, Kürtler, yerliler, az sayıda Gürcü ve Rum çocuklarından oluşuyordu. Bir de Alman çocukları vardı. Bu ortam benim için son derece ferahlatıcı oldu, kendimi özgür hissettim, derslerime yoğunlaştım. Köydeki başarısızlığımı burada büyük ölçüde üzerimden attım ve sınıfın birincisi oldum. Okul ile ev arasında yürürken eski Rus yapılarını dikkatle gözlemledim. O yapılarla diğerleri arasındaki farkı çevreme sordum. Rusların daha önce Kars'ı işgal ettiklerini ve uzun yıllar kaldıklarını öğrendim ve o kanaldan Ermenilerin, Rusları desteklediğini ve Kars'ın önemli bir bölümünün Ermenilere ait olduğunu gördüm. Kars Kalesi'ne çıktım. O kalenin yapısı ve hamamlar dikkatimi çekti. Kitabevinin önünden her geçişimde, içine girip kitapları seyrettim. Bende sinema tutkusu başladı sonra.

O zamanlar sinema var mıydı? Ben Cilavuz'dayken iki sinema hatırlıyorum ama sizden sonradır...

İki sinema vardı. Birisi Doğu Sineması, diğeri Zafer Sineması; sonra da Şehir Sineması açıldı. Ben genellikle Doğu

Sineması'na gidiyordum. Bir Ermeni kilisesinin içinde film oynatılıyordu. Sahibi İsmihan'dı. Kafasında fötr şapkası vardı. Orhan Kemal'i andırıyordu. Paramız olmadığı için İsmihan eşya alarak öğrencileri içeri sokabiliyordu. Bıçak, kibrit, çatal, kaşık, çiğnenmemiş sakız... Kapıda duruyor, filmin oynatılmasını bekliyorduk. Aletler biraz pahalıysa filmin ortalarında sokuyordu. Sakız gibi küçük şeylerse filmin kalan son 10-15 dakikasını seyrettiriyordu. Kış günü, saatlerce o kilisenin önünde filme girmek için bekliyor ve bazen de İsmihan'a yalvarıyorduk. "Ben de bekliyorum, bekleyin" diyordu bize. Diğer iki sinemada para sistemi hâkimdi. Orada seyrettiğim filimler de benim biçimlenmemde önemli rol oynadı. Köy filmleri, yoksul veremli kız, Halaskâr veya Zoro filmleri, efe filmleri... Bunlar Türkiye'ye ve Türkiye dışına dair hayaller kurmama yol açtı. İlkokulu başarıyla bitirdim, ortaokula girdim. Yine Kars ortaokulu... İkinci sınıfta Kennedy vuruldu. (ABD'nin 35. Başkanı John Kennedy. 22 Kasım 1963'te Dallas'ta öldürüldü.) Bu olay ortaokulun Tommiks ve Zagor okurları başta olmak üzere, Kars'ı derinden etkiledi. Niye etkilediğini bilemiyorum ama acayip etkiledi. Oturmuş, laik bir yaşam vardı Kars'ta; dünya ile ilgilenen bir şehirdi. Sınıfta Kennedy'nin vuruluşu anlatıldı. Bunun üzerine merak ettim, Şehir Sineması'nın önündeki kitapçıya gittim. Orada Life dergisini gördüm. Ağabeyim Ergüder'e bu dergiyi almasını söyledim. Derginin basım kalitesi ve yer alan fotoğraflar, yazı karakterleri, doğa manzaraları ve şuh giyinmiş kadınlar dikkatimi çekti. Fiyatı 2.5 liraydı yanlış hatırlamıyorsam. Ondan sonra Life dergisini sürekli aldım. Paraları biriktiriyor, ağabeyime söylüyordum. Onunla birlikte Life dergisi alıyorduk. İngilizce öğrenme tutkusu başladı. İngiltere'de okuma hayalleri kurdum. Kaldığımız ev İstasyon Mahallesi'nde Şii Azeri bir ailenin eviydi. Kars'ta bu gruba "Tat" denilir. Bir odada amcamoğullarıyla birlikte toplam 5 kişi kalıyorduk. Bazen bitleniyorduk. Ağabeyim Atilla "Soyunun!" diyordu, yakaladığımız bitleri bir tahtanın üzerine koyuyorduk. Elindeki çekiçle bitleri eziyordu. Bazen de kentin üşüdüğü kış geceleri, manavların önünden geçerken nar, elma gibi meyveleri çalıyorduk. Ben gözcülük yapıyordum. Hafta sonları Kars'ta balolar oluyordu. Akşamdan pantolonlarımızı ıslatıp yatak-

ların altına koyuyorduk, saçlarımızı tarıyorduk ve balolara gidiyorduk. Tek tek ailelerin içine karışarak girebiliyorduk; çünkü davetiye istiyorlardı. O ailelerden görünerek girebiliyorduk. Orta yerde çocuklar oynuyordu ve boş yer görünce oturuyorduk. Genellikle birkaç sandalye boş kalıyordu. Balo süresince karnımızı doyuruyor ve sonunu bekliyorduk. Derdimiz masada kalanları götürmekti. Herkes çekip gittiğinde kuruyemişleri topluyor torbaya dolduruyorduk. Görevliler bize fazla bir şey söylemiyordu. Getirip evde, her gün bir parça yiyorduk. Ortaokul 3. sınıfa kadar Kayabaşı'nda, kavga eden öğrenci çetelerini seyrettim, sık sık şehir kütüphanesine gittim, farklı kitaplar okudum, derslerimde yoğunlaştım ve her yıl iftiharla geçtim.

Ortaokul son sınıfta öğretmen okulları için sınav yapıldı. Kars ortaokulundan 5 kişi sınavları kazandı, bu 5 kişi içinde ben de vardım. Kendime olan güvenim güçlenmişti. Rize Öğretmen Okulu'na gittik. Beş kişiden ikisi Zavotluydu, ben Büyük Zavot'tan, diğeri Küçük Zavot köyündendi. Yanımda oturan ve benden kopya çeken sevdiğim bir arkadaşımdaydı. Yıllarca bana minnettarlığını yansıttı.

Bir güz vaktiydi. Rize Öğretmen Okulu'na ağabeylerimiz bizi alıp götürdü. Eskiden çeşitli dillerin, Türkçe, Rumca, Ermenice, Lazca, Hemşince vb iç içe yaşadıkları Rize, bana cennet parçası gibi geldi. Hayatımda ilk kez denizi orada gördüm ve afalladım. Dağları ve ormanlarıyla çay ve narenciye bahçeleriyle... Yer kazanmak amacıyla denize dökülen kayalar, kayaları döven hırçın dalgalar, sepetli kadın hamallar, balık ve yosun kokan berrak gün ışığı ve bol yağmurlar... Öğretmen okulu tepedeydi ve upuzun taş merdivenlerle çıkılıyordu. Yatılı okulda yeni bir hayat başladı ve ferahlamama yol açtı. Bir kat elbise, gömlek, ayakkabı, kitaplar verildi, ranzam ve çelik dolabım gösterildi, yemekhane kütüphane, tek tek gezdirildi, okulun kuralları hatırlatıldı. İlk kez arkadaşımınla beraber taş merdivenlerden inerek şehri baştan başa gezdim. Kendisini Rizeli olarak görmeyen Çamlıhemşinli, şakacı birinin işlettiği pastahanede oturup denizi derin derin seyrettim. Gemiler, denizin açıklarına kadar açılan yüzücüler, balıkçılar, üçerleme dalgalar, yengeç, iyot ve balık kokusu çok etkileyiciydi. Okulda ilk iş olarak duvar gazetesine bir

şiiir yazdım ve astım. İlk kez bir duvar gazetesine yazı yazmıştım. Okulun karşısında kız meslek lisesi vardı. Okul yatılıydı; fakat bazı Rizeli kızlar okula yazılmıştı ve okulun 5'te biri kızlardan oluşuyordu. Dikkatimi ilk çeken, okulun koridoru boyunca duvar dibinde uzayan raflar ve raflarda yer alan ciltlenmiş kalın kitaplardı. Hayatımda ilk kez Batı klasikleriyle Goethe, Schiller, Victor Hugo ve Balzac'la, 18. ve 19. yüzyıl klasikleriyle, Osmanlı ve Cumhuriyet dönemine dair tarih, felsefe ve edebiyat kitaplarıyla tanıştım. Merakım Batı klasiklerine yöneldi. Onları tek tek okuma hevesi içine girdim; fakat bazılarını 5-10 sayfa okuyunca anlamadığımı, sıkıldığımı, bırakmak zorunda kaldığımı hatırlıyorum. Anlamamanın verdiği sıkıntı beni yerli Türk yazarlarının kitaplarına yönlendirdi. Reşat Nuri Güntekin, Halide Edip Adıvar, Yakup Kadri Karaosmanoğlu gibi yazarların eserleri içinde anlayabileceklerim, ilgi alanım haline geldi. En çok Çalıkuşu'nu sevdim. Evliya Çelebi'nin Seyahatname'sini okuyayım dedim ama hoşuma gitmedi, bıraktım. O kitaplar içinde Yaşar Kemal'e, Fakir Baykurt'a, Mahmut Makal'a, Talip Apaydın'a ve diğer köyü konu alan Türk edebiyatına ait tek bir kitaba rastlamadım. Daha sonra öğretmenim benim kitaplarla olan ilişkilerimi, ilgimi görünce TİP'li olabileceğimden kuşkulandı. Kuşkusu isabetliydi çünkü İstanbul Kabataş Lisesi'nde okuyan ve Türkiye Gençlik Teşkilatı'na üye olan ağabeyim Atila'nın etkisiyle TİP'li olmuş, YÖN dergisinin beş altı sayısını okumuştum. Tabii öğretmenim benden kuşkulanınca, Rus Devrimi'ni eleştiren, lanetleyen bir kitap verdi. Okudum, hoşlanmadım. O günlerde Ulus gazetesini gizlice okuyordum; çünkü herhangi bir dergi ve gazetenin okula sokulması 1964-1965 döneminde yasaklanmıştı.

O yıllarda, resim-heykel ve müzik olmak üzere iki atölye vardı. Ben heykel atölyesini seçtim, ağaçtan çıplak bir kadın heykeli yontmaya başladım. Öğretmenimiz İsmail Gümüş benim kadın gövdesi görmediğimi, yontma ve biçimlendirmede son derece çarpık ve gelişigüzel bir tarz benimsediğimi söyleyerek heykel atölyesinden resim atölyesine geçmemi söyledi. Kadın vücudu görmemiştim ama çarpıklıklar ondan değil, benim son derece serbest, kendimi sıkmadan çalışma tarzımın bir sonucuydu. Düzgün, gerçeğe uygun fotoğrafik

çalışma hem zoruma gidiyor hem de içime oturmuyordu. Objeleri olduğu gibi değil, çarpık görmeyi seviyordum.

Hâlâ öyle, resimlerin, heykellerin... Bütün figürler çarpıtılmış ve iç içe geçmiş şekilde. Başka bir kaynaşma hikâyesi var. Diyalektik duruyor. Karşıtlar ve barışıklar...

Kompozisyon, armoni yani biçim bende çok önemli. Biçimi varlığıma taşımak, onu başkalaştırıp duygu haline getirmek... Çocukluğumdan beri hayvan ve insan figürlerini, özellikle de yüzleri farklı biçimlerde hayal ettim hep. Benzi farklı renk ve biçimlerde olan koca burunlu, küçük gözlü, geniş alınlı, normal insanların dışında iğreti gibi duran yüzler dikkatimi çok çekti ve resme olan ilgim Susuz (Cilavuz) Öğretmen Okulu'nda okuyan Enver Ağabeyin köprülü ve ırmaklı bir manzara resmini, yağlıboya bir tablosunu getirip eve asmasıyla başladı. Hep ona baktım ve onun nasıl yapılabildiğini sordum. Işıl ışıl parlıyordu ve insan tarafından yapılmamış gibi bir havası vardı. Bana, "Bunu sen de yapabilirsin eğer öğretmen okuluna girersen tabii" dedi. Benim öğretmen okuluna girme tutkum biraz da bu resimle başladı. Kilden kamyonlar yapmak, o kamyonların içine kilden küçük insanlar, hayvanlar yerleştirmek, onları güneşte kuruttuktan sonra yaptığımız küçük taş evlerin içine veya önüne koyma tutkusu az bir tutku değildi ve resme ağır basıyordu. Küçük taşlardan bir ahır yaptığımı, ahıra kilden dizi dizi inekler yerleştirdiğimi anımsıyorum. Önce heykeli seçmemin sebebi bu tutkuydu ama öğretmenim İsmail Gümüş'ün yönlendirmesiyle resme geçtim. İsmail Hoca'nın yağlıboyayla çizdiği büyük boy, balkonda oturan adam tablosunu dikkatle izledim. Işık, gölge, hareket, ritim, renk armonileri ve kontrastlar beni içine çekti. Bosna-Hersek göçmeni bir aileye mensuptu. Perspektife ve derinliğe önem veren, sakin bir insandı. Doğup yaşadığım köyün karakteristik özelliklerini taşıyan bir resim çizmeyi hayal ettim. Büyük ve uzun bir masanın üzerinde top top yığılmış, rengârenk toz boyalar, şişe şişe beziryağları, paletler vardı. Sobanın üzerinde kaynayan bir kazanın içinde tutkal vardı. Tutkal boncuk halindeydi ve torbadan o kazana atıyorduk, kaynıyordu. Bir yanda bezler kesiliyor

çıtalara geriliyor, o bezlerin üzerine fırçalarla bu tutkallar sürülüyor, gözenekler kapatılıyordu. Masaların üzerindeki toz boyalara bezir yağlarını karıştırarak paletlerle eziyor, balçık haline getiriyor, küçük şişelere doldurup ağızlarını mantar tıpalarla kapatıyorduk; şimdi onlar yok. Daha sonra şövalelere tuvalleri yerleştiriyor, boya ları küçük kontrplaklara top top koyup fırça veya malayla renk macerasına başlıyorduk. Macera anında İsmail Hoca müdahale ediyor, fırçalarıyla çizdiklerimizin üzerini kapatıyor, fırçaların ucuyla şaka yollu dürtüyor, yönlendiriyordu. Tarz tamamen klasikti ve tüm öğrenciler klasik tarza zorlanıyordu. Her hangi bir modeli atölyenin ortasına dikip onu çizdirme eğilimi son derece zayıftı. En çok bahçede bulunan toprak testiler masaların üzerine yerleştiriliyor, içine otlar çiçekler, bazen çubuklar konuluyor, bunları çizin, deniliyordu ama bu sık uygulanan bir şey değildi. Bununla birlikte hocanın eğitici yanı iyiydi. Zaten tüm atölye malzemelerini öğrencileriyle birlikte yoktan var etmiş bir insandı. Çizeceğimiz resmin objeyi ne şekilde dillendirdiğini, objenin duygularını hakkıyla yansıtıp yansıtmadığını anlatıyordu. Ben objelerin ayrı ayrı dillere sahip, duygulu varlıklar olduklarını ve insan varlığına yansıdıkları zaman farklı duygulara dönüştüklerini o zaman düşünmeye başladım. Hoca, bakarak çizmiyordu. Boşnak; Bogomil² bir ruhla kendi duygu dünyasına dalıyor, dış dünyayla bağlarını koparıyor, iç dünyasını son derece renkli ve ışıltılı bir tarzda tuvale yansıtıyordu. Bize zaman zaman, çizdiğimiz resimden etkilenip etkilenmediğimizi, bu etkinin hayata bakışımızı etkileyip etkilemediğini soruyordu. Sesinde hoş bir ışıltı, umutsuzluğu ve tükenişi kendi içinde eriterek, güce ve umuda dönüştüren derin bir irade ışıltısı vardı. Benim biçimleri kırıp yamultmamı öğrenciler garip alaycı duygularla yorumlayınca, İsmail Hoca gülümsüyordu. Sonuç olarak İsmail Hoca, “Sen resimde heykelden daha iyisin” diyerek benim resimde daha yetenekli olduğumu adeta zorla kabul ettirdi.

2. Bogomil: Ortaçağda Balkanlar’da ortaya çıkmış, oralarda Hıristiyanlığı etkilemiş e leştirel ve heterodoks akım.

Kızlarla aranız nasıldı? Sevgiliniz olur muydu?

Öğretmen okulunda herkesin bir sevgilisi yoktu; çünkü erkek ve kız dengesi erkeklerin aleyhine idi. Bu yüzden gözlerimiz karşı binada kız meslek okulunda okuyan kızlara yöneliyordu. Ben hayata çelişkilerinin çatlağından bakan, kitaplara ve resme aşırı ilgi duyan bir gençtim. Bundan dolayı fazla vakit ayıramıyordum kızlara. İçimde, alengirli bir yıkma ve yaratma hırsı vardı. Tabii bunun yanında; zaman kaymaları dahil, yerinden uğrayan her şeyi düzeltme, yerine oturtma gibi bir ahlakçı eğilim de vardı. Saçlarına briyantın süren, sabun süren, pantolonlarını ütöleyen gençler, kızları takip ediyor, onlar taş merdivenlerden inerken hemen arkalarına takılıyorlardı. İki okul arasındaki bu ilişki müdürün dikkatinden kaçmıyor, rahatsız oluyor; fakat müdahale de etmiyordu. Derslerini asarlar diye korkuyordu sanırım.

Tüm bu eğilimlerime rağmen güzel kızlar ilgimi çekti. Açılmaya cesaret edemiyordum. Sezdirmeden onları seyrediyor, hayaller kuruyordum. Kızlara musallat olup da yüz bulamayan, düşlerini fantezilerini, tomurcuklanmış helecan bir umudun diliyle bana anlatarak teselli bulan, mozik³ ruhlu delikanlıları dinliyordum. Gariplerim, cesaret kıran örnekler olarak orta yerde gezinip duruyordu. Kızların bir bölümü sevgililerini gizliyordu. Matematikte bana çözemediği problemleri çözdüren, sarışın, tombul ve sempatik birisi ilgimi çekti. Yalnız ve arkadaşsız görünüyordu. Sevgilisini arar gibi gezinen bu kıza nasıl olduysa, içimi hissettirdim. İncelikli bir şekilde, “ah keşke arkadaşım olmasaydı” dercesine gülümsedi ve arkadaşının olduğunu söyledi.

Ben kızların iç dünyalarını, erkeklerle beraber horona durdukları zaman seyrediyordum. Ayakların, kalçaların, memelerin, kolların ve omuzların diliyle anlatılan iç serüvenleri, arzuları, itirazları dinlemeyi seviyordum. Algı kırılmaları yaratıyordu bunlar bende. Başın dikilmesi, eğilmesi, sağa sola çevrilmesi, bakışların parlaması, yüzün ifade zenginliğine soyunması, alnın genişlemesi, daralması, saçların savrulması... Bu dans dili, daracık ama alabildiğine parlak pencereler açıyordu benim uğuldayan, karanlık iç dünyama. Bu dili

3. Mozik: 1 yaşındaki erkek dana.

iç gözümle dinlemek, anlamlandırmak hoşuma gidiyordu. Bazı kızlar, “fermene” dedikleri üç etek giyiyor, fes takıyordu horon anında. Bu kıyafetle oynayan bir kız vardı; alm geniş, her varlığa açık bir bilinç misali, gururu minyatür gibi narin, çekiyordu seyredeni...

İki yıl süresince Rize dağlarında, sahillерinde gezindim vesselam. Birçok şey dikkatimden kaçmadı, en çok da Türklerin, Lazları ve Hemşinlileri Türk görmemesi; Lazların, Hemşinlileri dönme; Hemşinlilerin de Lazları “Horumi” olarak nitelemesi dikkatimi çekti. Kavalda ve tulumda usta olan ve vardavar şenliğinde süslenen Çamlıhemşinli kızların güzelliği de dikkatimi çekti tabii. Doğasına âşık oldum Rize'nin. Taze incir, narenciye ve hurma gibi meyvelerini topladım. Sırtlarında sepetlerle, pazaryerlerinde müşteri bekleyen yeşil çarşafly kadınlarıyla konuştum. Kadınların kendir ve pamuk ipliğinden dokuyup ağartmak için sahildeki çakıl taşlarına şeritler halinde serdikleri “feretiko”ları seyrettim, şemsiyelerinin altında küme küme dedikoduya duran kadınlara kulak verdim, çay tarlalarında çalıştım.

Para kazanmak için mi çalıştın?

İsmail Öğretmen; gidip tarlalarda çalışın, tecrübe kazanın diyordu, bize. Ben de istiyordum. Gittik, yamaçlarda, çay tarlalarında çalıştık. Hiçbir erkek yoktu. Biz gencecik öğretmen okulu öğrencileri; semavi imgelerle soluk alan, sevecen ve çalışkan birkaç yaşly kadının himayesinde, diğerlerinin de gelmeyin, çalışmayın demeden bizi kabullenmeleri neticesinde çalıştık. Kadınlar yeşil, çay yeşil. İnsanın doğayla bütünleştiği bir an. Çay fabrikalarını gezdik sonra; çayın geçirdiği aşamaları, çektiği çileleri, çalışma şartlarını gördük. Rize bana farklı bir dünyayı kattı. Hayatımda ilk kez Rize'de denize girdim ve yüzmeyi öğrendim. Hayatımda ilk kez İstanbul'dan gelen senfoni orkestrasını dinledim. 70-80 kişilik bir topluluktu. Karşly öğrenciler müziği dinlerken gülmeye başladı. Şefin hareketleri onların gülmesine yol açtı; çünkü şef çubuğu garip bir şekilde oynatıyordu. Kuyruklu bir smokin giymişti. Arada bir sağa sola dönüyor, düşen gözlüğünü yerine oturtuyor ve bazen de tam bir dönüşle

seyirciye gülümsüyordu. Bu durum öğretmenin bizi kırık notla cezalandırmasına yolaçtı.

Neden?

Şefe gülüp sessizliği bozduğumuz için. Sesli yorumlar yapıyorduk: “Bu nedir, bunu niye oraya koymuşlar?” “Şefe bakmadan çalıyorlar, şefsiz de çalabilirler.” “Bu müziğe Rize şaşırır.”

Öğretmen okulunda her yıl 4 veya 5 kişi... Başarılı öğrenci seçiliyor, Çapa Yüksek Öğretmen Okulu'na gönderiliyordu. Rize'den ben, Necdet Dizman, Gürbüz Koçak ve Sefa Tarhan başarılı öğrenciler olarak seçilip İstanbul Çapa'ya gönderildik. Burada hazırlık lisesinin son sınıfını okuduk.

Kaç yılında oluyor bu?

İstanbul'a gelişimiz 1966'dadır. İstanbul benim farklılaşmama yol açtı.

Sol fikirlerle tanışman bu dönem midir?

Daha öncedir. 1964'te ağabeyim Atilla, köye geldiğinde bana sosyalizmi anlatmıştı. Tabii bu, TİP'in ve Yön dergisinin sosyalizmidir. O zaman Atilla, üyesi olduğu TMGT'nin başkanını Alp Kuran'dan çok etkilenmişti. Teşkilatın Tünel'deki merkezine, dergâh mensubu gibi gidip geliyordu. Bana TMGT'yi ve İşçi Partisi'ni anlatıyordu. Herhangi bir iş yaptırırken, mesela bir bardak su getirirken “Ben de sana bir kelime öğreteyim” diyordu. Proletarya, burjuvazi gibi kelimeleri ondan öğrendim. Başka bir zaman onun yapması gereken bir şeyi yapınca başka bir kelime, emperyalizm, kapitalizm... Bu öğretme işi öğretmen okulundan önce oluyordu. Rize Öğretmen Okulu'nda, kendimi sosyalist olarak görüyordum.

Ulus gazetesini gizlice okuyordum, Akşam gazetesini okula sokamıyordum korkudan, okuldan atılmamdan korkuyordum. 1964'ün şubatında köye geldiğimde ağabeyimin getirdiği Yön dergilerinin eski sayılarını okudum. Dergide Turhan Feyzioğlu, Sadi Koçaş, Doğan Avcıoğlu, Tarık Zafer

Tunaya, Muammer Aksoy gibi yazarlar vardı. 1965'in şubat ayında, yine ğabeyimin getirdiği Yön dergisinin sayıları sayesinde Nâzım Hikmet'in hayatını okudum. Moskova'daki mezarının fotoğrafını gördüm. 1964-65'te, amcamın oğlu Kemal, Atilla ağabeyimle birlikte sohbet ederlerken bu sorunları konuşuyordu ve ben de kulak misafiri oluyordum. 1964-65'te beni ateist yapan onlar oldu. Kemal Ağabey İstanbul Hukuk Fakültesi'nde okuyordu. Sosyalist ve ateistti. Bizim pirimizdi. Onun ağabeyi Mustafa ise doktordu, 27 Mayıs'ın ileri gençlik kadrolarındandı.

Öğretmen okulunun ilk yılıydı, bugünkü lise birinci sınıf gibi. Onların anlattıkları, benim Ekim Devrimi ve İşçi Partisi gibi konulara ilişkin kaynaklara olan ilgimi ve yönelimimi güçlendirdi.

Çapa'da İbrahim'ler de var. Hemen tanıştınız mı, nasıl oldu?

1967'de gittiğimde Çapa'da bir sosyalist grup dikkatimi çekti. Duvar gazetesi yine karşıma çıktı. Birisi, Çetin Altan'ın köşe yazısını asıyordu. Yanma gittim, İbrahim'le tanışmam o asma işi sırasında başladı. Çetin Altan'ı, İlhami Soysal'ı okuldayken biliyordum. Daha önce söylediğim gibi okul dışında Akşam'ı okuyordum. Müdürün üzerimizde baskısı vardı ama okuyordum. İbrahim'in dikkatimi çekmesi gelişimin birinci ayı içindedir. Burada şunu da belirtmeliyim: Siyasete olan yoğun ilğim 1966'da iyice arttı. 1966'nın mayıs ayından eylülüne kadar, hemen her gün, Pekin Radyosu'ndan Tursunay Sakim ile bir başka spikerin, Kültür Devrimi'ne ilişkin haber ve yorumlarını dinlemiştım. Tabii aynı zamanda, Moskova Tadyosu ile Amerika'nın Sesi'ni de izliyor, kalın bir deftere her gün bir sayfalık makale yazıyordum. İlgimi en çok Çin'deki kargaşa ile Vietnam Savaşı'na dair haberler çekiyordu. Bu durum beni yazılı kaynak aramaya itti, yazılı kaynak bulamadım. Kendi görüşlerimi, dinlediklerimden esinlenerek makaleler halinde yazmakla yetindim. O makalelerimden günümüze birisi hariç, hiçbirisi kalmadı. O kalan makale de İstiklal Marşı'nın ortaya çıkışına dair ansiklopedilerden yararlanarak 1965'te yazdığım bir makaledir. Aynı

yıl Kars'ta Cengiz Ekinci'nin çıkardığı Ekinci gazetesinde yayımlanmasaydı o da kalmazdı.

Çetin Altan'ın yazısını asarken İbrahim'le tanıştığımı söylemiştim. Tabii bundan önce kendi sınıfımdaki solcu öğrencileri tanıdım. Birkaç ay içinde okuldaki saflaşma kafanda berraklaştı. Bir yandan Cumhuriyetçi Köylü Millet Partisi (CKMP) taraftarı ve MTTB (Milli Türk Talebe Birliği) taraftarı sağcı öğrenciler, onun yanında Nizam Partili öğrenciler vardı. Bu tarafta ise Türkiye İşçi Partisi taraftarı solcu öğrenciler.

1967'de Kars'a gittiğimde Ayhan Soysal adlı avukatın önerisi üzerine amcamın oğlu Kemal'le birlikte yazdığımız bir bildirin altına adlarımızı yazarak dağıttık. Bu bildiri ağırlıkla mandıracı ağalara ve sütlerini bunlara ucuza kaptıran köylülere dairdi.

İsminizi neden yazdınız?

Avukat öyle yapalım, dedi. Çok sık soruşturma açılıyordu. Ağalara, tefecilere saldıran bir bildiriydi. TİP'in bu sorunları kökten çözeceğini telkin ediyordu. Bildiriyi ben aldım kaleme. Dağıtımını avukat üstlendi. Avukat da TİP'li, solcu olarak biliniyordu. Üç tanınmış TİP'li insan vardı Kars'ta; kurute-mizleyici Hayati, avukat Ayhan Soysal ve Foto Kemal. Biz TİP'in resmi üyesi değildik ama sempatzanıydık. Bildirideki fikirler TİP'in görüşleriydi. Parlamenter yolu savunuyorduk. Tek doğru yol onun yoludur, Meclis'teki sizin sesinizdir. Meseleyi anlatıyor ve çözüm olarak partinin desteklenmesini istiyorduk. TİP'in gözde olduğu, devletin hedef tahtasında olduğu bir dönemdi.

Bildirinin bir yankısı oldu mu?

Bildirinin yayımlanması üzerine polis bizi aradığını duyduk ve köye kaçtık. İlginç, alengirli bir an. Düşlerini, fantezilerini içindeki gölgelere anlatmayı seven sakin bir adamın, hiper çılgınlık dönemine geçiş anı. Tabii, bildirileri avukat Ayhan bastırılmış ve dağıtımını da TİP'li gençlere yaptırmıştı. Sıradan dürtülerle çene çalan, sinek kovalayan

esnafa dağıtılmıştı en çok. Köyde fazla durmadık, İstanbul'a gittik. Zaten gidiş zamanıydı. Ben polisin bizi aradığını daha sonra öğrendim, ama bir şey çıkmadı, demek ki suç unsuru yok. Bu durum köyde duyulmuş. Meşgale arayan döküntü, amiyane duygular hareketlenmiş, kuşkular, meraklar, korkular çoğalmış, zaman geçtikçe de pörsümüş, sönmüş. Ertesi yıl köye geldiğimde durumu öğrendim ve babamın rıhtım duvarını andıran bir çehreyle yönelttiği eleştirileri dinledim. Amcamın oğlunu bilmem ama ben bildiri işini fazla önemsemedim. Bununla birlikte bildirin dedikodusu yüzünden ailenin güç duruma düşmesine üzüldüm. Babam, Yahya ve Hüseyin Amcam ile yeğeni Halit'i çağırdı. Onların huzurunda, onların da desteğini alarak beni eleştirdi. "Biz bolşevizmden kaçtık buralara geldik, bolşevizm burada da hükümeti ele geçirirse nereye gideceğiz, başımıza bela mısın?" dediğini hatırlıyorum. Amcamın oğlu Kemal'in babası Yahya hariç, beni diğerleri saatlerce eleştirdi, ailenin adını lekelediğini söyledi. Yahya amcam, her insanın bir leke, bir garabet olduğunu, lekelenecek tek bir ferdin bulunmadığını söyleyerek beni dolaylı bir şekilde destekledi.

Dönelim tekrar Çapa'ya. İbrahim'le ilk karşılaşmanızda ne oldu? Makaleyi asarken tanışıyorsunuz...

Oradan kantine gittik. Oturduk içten gelen doğal duygularla, bazen de duyguların ötesine geçerek, güne dair düşüncelerle hoş bir sohbet kurduk. Bol bol güldüğümüzü anımsıyorum. İklimim bahar gibiydi. Aklımı duygumla, mantığımı o anda duyumsadığım nostaljik hazlarla, kurallarımı kuralsızlıklarla iğfal edip duruyordum. İbo ile o ilk tanışmanın özel ve samimi dilini, ironik renklerini hep anımsadım. İbo benden bir devre öndeydi. Ben ondan bir yaş büyüktüm. "Hayret, dedi ben seni daha ilk hafta içinde tanımalıymışım, gecikmişiz" dedi. Okuduğumuz kitapları da sorduk birbirimize. Onu izleyen dönemde Fikir Kulüpleri Federasyonu (FKF) Aksaray Şubesi'nin açılışına katıldık. İlk sohbetten sonra ilişkilerimiz gelişti. En alt katta bulunan kütüphanede ve kantinde, okulun ikinci katında, sınıflarda bir sık sık bir araya geldik. Ama en çok beraber sinemaya gitmek,

Kumkapı ve Yenikapı çevrelerinde özellikle sahilde gezinmek, Çemberlitaş'a gidip orada bir kazandibi yemek bizi birbirimize yaklaştırdı. İstanbul'da o zamanlar Yeni Ufuklar, Soyut, Varlık, Türk Dili, Papirüs vb edebiyat dergileri çıkıyordu. Bu dergileri okumak, düşünce ve izlenimlerimizi tartışmak bizi daha bir yakınlaştırdı. Boğuntulu, muğlak, kavram karmaşası yaşadığımızda birbirimize sormayı seviyorduk. Bazen ortak, ama çoğunlukla da İbrahim bu dergileri alıyordu. Şiire ilgisi vardı, arada bir yazıyordu. Yazdıklarını okuyor, görüşlerimi soruyordu. Yazdığı şiirlerde Nâzım'ın etkisi vardı. Zaten şair olarak da çok seviyordu onu. O zamanlar Ahmed Arif, Enver Gökçe gibi şairlerin adı edebiyat dünyasında pek yoktu. İkinci Yeni şiirlerini ilgiyle okuyor, bazen de gülüyor, okumamı istiyordu. O şiirlerin dört boyutlu şiirler olduğunu, toplumun sorunlarına yabancı şiirler olduğunu ama şimdiye kadar Türk şiirinde böyle şiirlerin görülmediğini, bunun yepyeni bir akım olduğunu ve serbest bir ruhla yazıldığını söylüyordu. Ece Ayhan'ı daha çok beğeniyordu. Salâh Birsal'ın şiirlerini okurken, "dinle, bir Salak Birsal şiiri daha okuyorum" diyerek gülüyordu. Salah'a "salak" diyordu. Tabii bu dergilerin maliyeti o günkü şartlara göre İbrahim'in bütçesini zorluyordu. İster istemez arkadaşlarından borç alıyor, en çok da benden borç istiyordu. "Dergilerin tümünü alma" diyordum, ama dinlemiyordu. Paralarımı yastığımın içine dikerek koruyordum. Benden isteyince çıkarıp veriyordum. "Şu Türk Dili dergisini alma diyordum, bunda ne var!" ama dinlemiyordu. Bir ara Ahmet Kabaklı'nın çıkardığı sağcı bir dergi vardı, gitti onu aldı. "Bunu niye aldın?" dedim. "Bu sağın edebiyat dünyasını anlamak için bir bakmak lazım" dedi. O dergiyi çıkaran Ahmet Kabaklı'nın da içinde bulunduğu disiplin kurulu daha sonra bizi okuldan attı.

İstanbul'da TİP'e üye oldunuz mu?

Daha önce TİP'in Eminönü şubesine gidip kayıt olduk. Tarih 1967 olabilir, sonları belki... Ama TİP'in içinde çok aktif bir şekilde yer almıyorduk. Kendi sınırimızda durup göğün kıyısındaki cereyanları izlemeyi sürdürüyorduk. FKF bir gençlik örgütü gibi idi. Enerjimizi FKF çekiyordu. O

zamanlar İstanbul Bölge Başkanı Veysi Sarısözen'di. Genel Başkan Zülküf veya Doğu Perinçek olabilir.

Ne işler yapardı FKF o zamanlar?

Olanakla zorunluluğun kesiştiği noktada ortaya çıkmış ama kendini zamanın reddiyesine tam anlamıyla hasretmiş devrimci bir örgüt değildi FKF. Başlıca faaliyetleri kültür faaliyeti, bir de öğrencilerin akademik sosyal sorunları... O zamanlar gençliğin de zaten ülkenin ve dünyanın geleceğine dair berrak bir düşüncesi yoktu, olsa bile o düşünceye uğramadan yaşıyordu. Tabii tüm bunların üzerinde FKF için siyaset, TİP'e bağlı reformist bir siyasetti... TİP'in toplantılarına, mitinglerine katılmak, bildirimlerini dağıtmak, FKF'nin çabalarının bir kısmını emiyordu. Öğrencilerin sosyal sorunlarıyla doğrudan ilgilenme ve onların üniversite içindeki mücadelesini sürdürme yeteneğini pek fazla gösteremiyordu. FKF'nin 1967'deki kuruluşundan sonra güz aylarında çıkan dergiler Türk Solu, üyelerinin ellerinde görölmeye başladı, 1968 öğrenci hareketlerinde, bizim Çapalı ekip olarak daha aktif bir şekilde yer almamızı etkiledi.

Çapalı ekipte kimler var?

FKF Çapa'nın kuruluşunda 10 kişi vardı. İbrahim Kaypakkaya, ben, Ali Taşyapan, Şakir, Meliha Uysal, Pakize, Mehmet Çetin, Mustafa Çoban, Halit Koçer, bir de Hasan Sağlam vardı, Meliha'nın sevgilisi... Çapa şubesinde başkanımız İbrahim'di. Bunun üzerine okul bizi yurttan attı. Nihat Sami Banarlı ve Ahmet Kabaklı disiplin kurulundaydı. Yayımladığımız bildiri, 6. Filo'ya karşı bir bildiriydi. Atılınca bir kısmımız FKF şubesine gittik. Ben, matematik-astro-nomi bölümündeydim. O günler astronomiye iyice merak salmıştım. Okuldan atılınca, ikametgâhımı kozmik bilimle ruh dinginliğim arasında, masrafsız, sade bir yerde aramaya koyuldum. Bu arada FKF'liler de bize yer bulma çabaları içine girdi. Beni Enver Nalbantoğlu, Nabi Yağcı'nın (1983-87 dönemi TKP Genel Sekreteri, namı diğer Haydar Kutlu.) evine götürdü. İki hafta kadar kaldım. Nabi Yağcı

banaya çok iyi davrandı. Ciddi, çalışkan ve dürüst bir izlenim bıraktı bende. Buna rağmen, dört duvar ardında, tek kişiye sıkışmış gibi hissettim kendimi. Derin bir yarılma hissi, dili ve bilinci yaşamdan koparan ciddi bir yarılma... Daha sonra amcaoğlu Kemal'in evinde kaldım. Dervişane, tabu tanımaz, cesur, korkmadan yaşayan bu insanın evinde, 3-4 ay filan kaldım. Danıştay'a başvurduk bu ara, kararı bozdu, okula dönme hakkımız ortaya çıktı. Okul, Danıştay'ın kararını 9 kişi için uyguladı ama İbrahim için uygulamadı. Dilin okul erkânında açtığı yara henüz kabuk bağlamamıştı. Okuldan atılma dediğim şey, aslında yurttan atılmadır. Çapa'da yurt vardır. İçinde hazırlık lisesi vardır. Biz bitirmiştik hazırlık lisesini ama yurttan kalıyorduk. Hazırlıktan sonra üniversiteye gittik. Yurttan kalmaya devam ediyorduk.

Bildiriyi kim kaleme almıştı?

İbo kaleme aldı ve 10 kişi imzaladık. Müdür özellikle İbo'nun, retlerle döşenmiş bir inkâr yoluna girdiğini ve o yolda inatla yürüdüğünü bizim kadar biliyordu; fakat asıl atılma nedenimiz bildiri değil, Çapa'da FKF'yi kurmamızdır. Öğrencileri siyasete alet etme gerekçesiyle atıldık. Danıştay "öğrencilerin hakkıdır" diye kararı bozunca, yurda alınmamızı istedik.

Çapa yıllarında kendinizi sosyalist olarak tanımlıyor muydunuz?

Çapa'daki ilk yıllarda görüşlerimiz sosyalistti ama Çetin Altan gibi yazarların etkisinden dolayı ihtilalci değildi. Benim kafam netti. Köyümde de propaganda yaparken devlet sosyalizmini savunuyordum. Bütün mallar devletin olacak ama devleti, işçiler, emekçiler yönetecekti. Köyümüzde iki tip arazi vardı: Kişilere ve devlete ait. Ben sosyalizmimi anlatırken, köylüler, "Eyvah" diyorlardı, "köyün bütün arazilerini Hazine arazisi haline getirecek bu delikanlı." Seksen yaşında Serdaroğlu vardı, "Kolhoz kuracak, hepimizi de kolhoza nöker edecek" diyordu. Köyde nökerlerin dışında hiçbir mülk sahibinden destek alamıyordum. Çapa'daki sosyalizm

görüşüm de aynıydı. TİP o zamanlar, sosyalizm seçimle, komünizm ihtilalle gelir, diyordu. Bizim perspektifimiz bu anlayışla sınırlıydı. İlhan Selçuk, Çetin Altan, Şiar Yalçın gibi bazı yazarlar ve TİP'in başındaki Mehmet Ali Aybar sık sık tekrarlıyordu bu görüşü. 1968 öğrenci hareketi bu anlayışı aştı. MDD'nin güçlenmesine yol açtı. Sol siyasete hâkim olan anlayış o zamanlar parlamenter anlayıştı. Devlet de ondan dolayı TİP'i baskı altına almasına, hırpalamasına rağmen, onun parlamentoya girmesine engel çıkarmıyordu. Orta sınıfların bir hareketiydi ve yeterince zararlı değildi. 27 Mayıs sonrası ortaya çıkan anayasaya ters düşmüyordu. Baskıcı bir anayasa değildi, ama ihtilalci bir anlayış olarak ortaya çıksaydı, evet, legal şartlardan yararlanacağım ama benim esas yolum ihtilal yoludur, devrim yoludur deseydi, legal imkânları devrim yoluna tabi kılacağım, deseydi TİP'i parlamentoya sokmazlardı. Aydınlar TİP'in bu anlayışını benimsedi. Parlamenteoya halkın oylarıyla girmek, Atatürk'ün kurduğu cumhuriyete hâlel getirmemek, onu biraz ileriye doğru çekmek ve bir orta sınıf sosyalizmini parlamento aracılığıyla kurmak fikri aydınların kafasına uyuyordu. Bu anlayışın 68'de kırılışı TİP'i zayıflattı. TİP kendi kitle temelini kaybetti. TİP, yükselen kitle hareketleri karşısında pasif ve eleştirel bir tavır takındı. 15-16 Haziran'dan sonra da tamamen tecrit oldu. Gençlik, işçi ve köylü gençlik, Dev-Genç'e yöneldi; çünkü bayrağını devrim bayrağı olarak yükseltmişti. Dünyadaki durum da destekliyordu. Çin'deki Kültür Devrimi ile Afrika, Latin Amerika ve özellikle de Vietnam Devrimi gençliği etkiliyordu. Sadece gençliği değil, aydınları da etkiliyordu. Bizim Çapa'daki konumumuzu 68 öncesi ve sonrası diye iki temel devreye ayırabiliriz. Yani reformist-parlamenterist ve ihtilalci. Bu ihtilalciliği biz darbecilik olarak anlamadık ama darbeci eğilimler, teorisyenler, bağlantılar, kumpaslar vardı. Gençler bu konuda son derece masumdur.

Siz hazırlığı okuduktan sonra hangi üniversitelere gittiniz?

Merkezi sınav sistemini kazanınca, İstanbul Fen Fakültesi'nin matematik-astronomi bölümüne girdim. İbra-

him, matematik-fizik bölümüne girdi. İbrahim yurda alınmayınca çeşitli yerlerde kalmaya başladı. Ressam İsmail Çoban'ın evinde, bazen Mustafa Çoban'ın evinde, bazen FKF'de. FKF üyelerinin evlerinde, Türk Solu dergisinde, öyle barınmaya başladı. Ben Çapa yurduna dönmüştüm ama okuma isteğim kalmamıştı. Hayat bana; içgüdülerimizi, alışkanlıklarımızı, davranış tarzlarımızı, yerel değerlerimizi devşirip yamultmayı, onlardan incelikli, gülünç öyküler yaratmayı öneriyordu. 1968 öğrenci hareketleri Çapa'yı hareketlendirdi, kamplaşma çatışmaya dönüştü.

68 olayları ilk olarak İstanbul'da mı başladı?

Ankara'da başladı, İstanbul'a sıçradı ve İstanbul Üniversitesi'ni alev gibi sardı. Binalar işgal edildi, "Sağ sol yok, boykot var" flamaları asıldı ve öğrencilerin akademik, demokratik hakları, burs, kitap fiyatlarının indirilmesi, yemekhanelerin oluşturulması, yurtların düzenlenmesi gibi talepler çerçevesinde başladı. Giderek siyasal bir iklime büründü. Sürükleyen Ankara Hukuk, Siyasal... Oralarda başladı ama en güçlü şekilde İstanbul'da sürdü. İstanbul merkez binada, Laleli'deki Fen ve Edebiyat'ta, İTÜ Gümüşsuyu yurdunda hareketlenmeler ileri boyutlardaydı. FKF, bu işgallerde önemli rol oynadı. Biz Çapalılar FKF'nin Aksaray merkezine gidiyorduk. Tartışmalar oluyor, kararlar alınıyor ama tabii üniversitede öğrenci kitlesi vardır. Önderlik edenler bu tartışmalara katılan FKF kadrolarıdır. Kapıları tutanlar, flama yazanlar, giriş çıkışları kontrol edenler, slogan atan ve attıranlar FKF kadrolarıdır. Tabii burada, bu kadrolar aynı zamanda TİP gençliydi. FKF, TİP'in kolu gibiydi. FKF'ye gittiğimizde İbrahim zaten hep oralardaydı. Bu süreç, yani öğrenci hareketinin siyasallaşması, 6. Filo'nun gelmesi, işçiköylü yığınlarının etkilenmesi, ülkeye damgasını vurdu. İşçi grevleri, fabrika işgalleri, toprak işgalleri ortaya çıktı. Bunlar, 68 öğrenci hareketini izleyen, zamanın bilincini ve beylik davranış tarzını delen şeylerdi. 1969'un başlarında öğrenciler ayrıştı, hem TİP içinde hem de gençlik örgütlerinde... Türkiye devriminin yoluna ilişkin tartışmalar alevlendi. Bilinç, dilin kalbine yerleşti. Mihri Belli, Vahap Erdoğan, Seyhan

Erdoğdu ve Doğu Perinçek, MDD mevzisinden salvo ateşine başladı. TİP, savunmaya geçti. Doğan Avcıoğlu YÖN dergisini çıkarıyordu, MDD'ciler ve Milli Birlik Komitesi'nin eski üyelerinden Cemal Madanoğlu çevresiyle ilişkiler içindeydi. Daha sonra yaptıkları toplantı Mahir Kaynak tarafından açığa çıkarılacaktı.

68 hareketi, biraz daha üniversiteli gençlerin, aydınların hareketi olarak görülüyor. 70'li yıllarda ise çok geniş bir kitleleşme var, ama yine gençlik önde. Örgütler partiler kuruyorlar. İki dönemi kıyaslarsan, temel farklılıklar neler?

Hacim olarak çok geniş bir gençlik kitlesi yoktu. Kitleleşme, geçici bir an için liselilerin siyaset sahnesine girmesiyle oldu. Harekete susamış on binlerce liseli, bakışlarını hayallerinin ötesinde ışıldayan efsunlu geleceğe dikerek, Türkiye Öğretmenler Sendikası'nın öncülüğünde boykota katıldı. O gelişme liseyi bir nebze politize etti. Liselilerle üniversiteli gençlerin birleşme eğilimi devleti korkuttu. Bu hareketin, grevleri ve toprak işgallerini daha bir yayacağından çekindi. "Sosyal uyanış, ekonomik gelişmeyi aştı" tespiti buradan kaynaklanır. Ama bu tabii darbeden 1,5 yıl önceki durumdur. Darbenin hazırlanışı bana göre 68 öğrenci hareketinin dalgalar halinde yükselişi ile başladı. Ordu içinde sağ ve sol kanatlar canlandı bu dönemde; ama sol kanatın canlılığı daha ileri boyutlardaydı. Havacılar ve denizciler bu konuda oldukça aktifti. Havacı subayların Selimiye'de anlattıkları çok ilginçtir. "Biz, diyorlardı generalleri fazla dinlemiyorduk, uçaklar bizdeydi. Liderimiz olarak Muhsin Batur'u görüyorduk ve istediğimiz anda uçakla istediğimiz yere gidebiliyorduk. 9 Mart tutuklamalarından önce, generaller seyirci konumdaydı. Denizcilerin desteğini alarak, karada da Faruk Gürler ve ekibinin desteğini alarak egemenliği kurmuştuk" diyorlardı. Sivil bağlantılar kimdi? Bir şey demiyorlardı ama Dev-Genç hareketine derin bir sempati vardı. Bağlantılar, daha önce de belirttiğim gibi Mahir Kaynak ve Cemal Madanoğlu, Hikmet Kıvılcımlı arasında yapılan toplantılarda açığa çıkıyor. Hikmet Kıvılcımlı'nın ordudan 27 Mayısçılarla ne tür bir ilişki içinde olduğunu bilemiyorum ama Mahir

Kaynak'ın o toplantıda bulunması ve onu deşifre etmesi sonucu öğrendik. Başka neler olduğu, devletin sır kúpünde saklı. Kıvılcımlı'nın daha sonra atılan subaylar üzerindeki etkisi açık. Sarp Kuray sonradan Kıvılcımcı oldu. Ragıp Zarakolu o zamandan Kıvılcımcıydı, diyor. Ragıp, Doğan Özgüden'in çıkardığı Ant dergisinde yazıyordu. Ant, şehir gerillasını teşvik ediyordu. Latin Amerikalı gerillaların hikâyelerini anlatıyordu. Carlos Marighella'nın Mahir Çayan üzerinde büyük etkisi vardı. Brezilyalı, polisle çatışmada öldürüldü. Tek bir delik vardı Türkçe'ye çevrilen kitabında, kurşun deliği idi ve etrafı yanıktı. Şehirlerde gerilla hareketini savunuyordu, ama Mahir'in asıl etkilendiği kaynak Che Guevara'ydı. İbrahim'in deyimiyle "Foko teorisine oldukça bağlıydı." THKO'nun etkilendiği kaynakları ayırmak lazım. Mahir'in Çin Kültür Devrimi'ne yaklaşımı olumluydu. Aydınlik Sosyalist dergide çıkan yazıları Çin Devrimi'nin etkilerini taşır. Mahir'in içinde, birbirleriyle kesişen derin uçurumlar vardı. Hayalinin sınırlarını zorluyor, daha ötede, ötenin ötesinde cevlan eden ve sır vermeyen merhametsiz gerçeği sezinlemeye çalışıyordu. Dönemin özelliği işte. Ayrıksı tipler de vardı tabii. Ben bunlardan birisiydim. Duygularımın arasındaki menzil ve ses hissine takılıyordum kafam. Meleyen, yarı aç, çaresiz ve çobansız bir koyun sürüsü olarak algılıyordum kalabalıkları. Hasletlerimizi, saldırganlıklarımızı, kulluklarımızı, zalim ve mazlum içgüdülerimizi, alışkanlıklarımızı, donmuş davranış tarzlarımızı, yerel müstemilatlarımızı devşirip yamultmayı, onlardan incelikli gülünç öyküler yaratmayı arzulayıp duruyordum. Hayat işte. Mahir, Kesintisizler'i daha sonra yazdı. Bunlar, Latin Amerika deneyinin izlerini taşır. Uruguay'da ünlü yeraltı savaşlarını yürüten Tupamarolar'ın şehir kanadı ile kır kanadı vardı. Şehir kanadını esas alıyorlardı. 1968'de cephaneliklere düzenlenen başarılı baskınlar, işkence merkezlerini kundaklamalar, ünlü faşist simaları kaçırma eylemleri ve benzerleri, Mahir'i ve çevresini etkiliyordu. 1968'in sonlarında, bu sıcak deneyleri, Çin ve Küba deneyleriyle harmanlayıp ülkenin somut şartlarına yaratıcı bir şekilde uygulamayı düşünüyordu Mahir. Denizlerin öyle bir sorunu yoktu. Nesnelere iç kıymetini, karmaşık bağlantılarını tahlil etmeye zamanı yoktu Deniz'in. Bu akıl almaz, karmaşık iç

bağlantılar belasını ifade edebilecek tek bir dil de yoktu zaten yeryüzünde. Kafası yalın ve berraktı Deniz'in. Fidel'in ve Che'nin Küba deneyimini esas almak. Derinleştikçe mavileşen engin bir gökyüzü ve yüce dağ silsilelerini ve tepeden tırnağa silahlanmış devrim müfrezesini, Foko'yu esas almak. Küba deneyinin Türkiye'de tutacağına inanıyordu Deniz. Halk uyuştu ama kurtuluşu bekliyordu, keramet ise Foko'daydı. Foko halkı harekete geçirecekti. Gerilla hareketine uygun yerlerde Foko kurulmalıydı. İbo da Çin deneyinin Türkiye'de uygulanabileceğine inanıyordu. Üç genç, üç saf, üç temiz ve güzel hayal.

Che'nin yakalanıp vurulması Türkiye gençliğini çok etkiledi. İlhan Selçuk bir yazı yazdı. O dönemde gençlikteki hareketlenmenin Demirel iktidarının zayıflamasını getireceğini, darbe eğilimlerinin güçleneceğini düşünüyordular. Şimdi Tayyip'in zayıflamasını isteyen millici kanatlar gibi. Bir toplantıya katıldım TÖS'ün Aksaray binasında. Panel gibiydi. Toplantıya Mihri Belli, İlhan Selçuk, Can Yücel katılmıştı. Bir tabii senatör vardı. İlhan Selçuk; "Devrimciler, iktidara devrimle gelir, statükocular da parlamenter yolla" diyordu, Mihri Belli "İlhan'a katılıyorum" diyordu. Toplantı asgari müştereklerde birleşme üzerineydi. Devrimci hareketin değişik kanatlarıyla dışındaki güçlerin nasıl birleşebilecekleri tartışılıyordu. İbo da orada. Can Yücel'e sıra geldi; "Ben bir şeyi anlayamadım" dedi. "Bir başka yerde söylediğimi burada tekrarlamak durumundayım. Biz asgari müştereklerde mi birleşmeye geldik, yoksa askeri müştereklerde mi?" İbo, toplantıdan sonra, "Dikkat ettin mi" dedi bana. "Can Yücel tek bir cümle ile hepsinin foyasını açığa çıkardı. Bu bir cunta toplantısı. Bizim liderimiz de bunun içinde. Can Yücel bunun içinde değil. Aydındır, kafasına o anda esti, onu söyledi. Babası bakan, kendisi de Cumhuriyete bağlı ama orada vicdanının sesini ortaya koydu."

O panelde İlhan Selçuk, Can Yücel'e, "Sen kestirmeden gidiyorsun, içini açmıyorsun" dedi. Bir iki fıkra anlattı, öyle kapattı. Onu birkaç yerde de söylemiş. Ondan sonra Can Yücel'i panellere pek fazla almadılar. Ordu içinde çok fazla potansiyel vardı ve 9 Mart'ta tutuklandılar hepsini. Sonra 12 Mart muhtırası geldi. Selimiye Cezaevi'nde, bilinci ve benlik

katı delinmiş bir yığın subay vardı. “9 Mart’ta işi bitirdiler. Bizim hâlâ umudumuz vardı. Bunlar bu kadar devrimci subayı tutukladılar, belki ‘Nâsır’vari bir şeye girerler beklen-tisindeydik” diyorlardı.

Türkiye’de cunta faaliyetine ilişkin gençlik bilinçli değildi. Gençlik işin perde arkasını bilmiyordu. Onun için gençliğin ve önderlerinin, Mahir’in, Deniz’in cunta faaliyeti içinde olduğuna inanmıyorum. Yollarını çizmişlerdi. Ortadoğu’da ekibini kurmuştu Deniz. Hangi dağa çıkılacak, Amanoslar, Nurhaklar, Diyarbakır’a kadar uzanan çizgi. Başkomutan Sinan Cemgil. Ortadoğu’dan, İstanbul’dan şu ekip, Filistin’den Teslim Töre’ye bağlı gruplar... Kiminle çatışacağını biliyordu. Dağda polisin değil, askerın kendileriyle çatışacağını biliyor-du. Mahirlerin Ortadoğu ve Filistin ile ilişkileri fazla yoktu. Onlarda Latin Amerika eğilimleri güçlüydü. Paul Sweezy ve Paul Baran’ı okuyorlardı. Dünyaya bakışından yararlanıyordu onların, ama esas yönelimleri Güney Amerika deneyimiydi. Güney Amerika diktatörlerini şehir gerillası rezil duruma düşürdü, dengeyi bozdu. ABD baskısıyla kurulmuş dengeleri kırdı. Neyle kırdı? Şehir gerillasıyla, ama dediğim gibi bu son teorisi. Aydınlik Sosyalist dergide ilk yazdıkları Çin çizgisine yakındır. Büyük Proleter Kültür Devrimi’ne hiç karşı çıkmadı. Dergideki anlatımlarında sosyalizme katkıda bulunduğunu söylüyor. Sonradan Çin deneyini bıraktı. İstanbul büyük şehirdi ve işçi sınıfı orada güçlüydü, “Politikleşmiş Askeri Savaş Stratejisi”yle kitle desteğini oradan alacağını sanıyordu.

İslamcıların Filistin’le ilişkileri, irtibatları nasıldı? Bir karşılıkları var mıydı?

Türkiye’deki İslamcılar o zaman Filistin hareketini desteklemiyordu. Yaser Arafat’ı, George Habbaş’ı, Naif Havatme’yi Sovyetler’in İslam içindeki maşaları olarak görüyorlardı. İslamcılar ruh ruhu çeker, diyordu. Bizim için, “Siz, Sovyet maşalarısınız, öbür maşalarla birleşmek için Filistin’e gidiyorsunuz” diyorlardı. Filistin direnişini desteklemiyorlardı. Bütün yürüyüşlerde Vietnam Savaşı ve Filistin direnişi sempatisi vardı. Yürüyüşlere saldıranlar Milli Nizam Partisi’ne

bağlı İslamcılar ile Türkeş'in CKMP'sine bağlı ülkücülerdi. İslamcılar, ülkücü Milli Talebe Birliği'yle ittifak halindeydi bize karşı. Kanlı Pazar'ı bunlar yaptı. Ucu çivili sopalarla saldırdılar. Biz meydana gitmeden meydandalardı. Mehmet Şevket Eygi bir yandan, Ahmet Kabaklı bir yandan, Tekin Erer bir yandan... Tekin Erer, "Türkiye'de Komünist Faaliyetler" in yazarıydı. Sürekli kışkırtıyordu. Bunlar ABD yanlısıydı ve toz kondurmuyordu ABD'ye. "Kuzeydeki güç Türkiye'yi düşürmek istiyor, bunlar da maşalarıdır. Kuzey, Arap dünyasını düşürmek istiyor, orada da maşaları Filistin hareketidir." Nâsir hareketini sosyalist olarak görüyorlardı. Bunlar az fanatik değildi. Geçmişlerine ilişkin şimdi ne diyorlar bilmiyorum.

Darbenin gelmekte olduğuna ilişkin değerlendirmeler vardı. Gruplar arasında birleşme gibi bir eğilim yok muydu?

Gruplar arasında darbeden önce birleşme eğilimleri olmadı. Son Dev-Genç toplantısında çatışan gruplar ikiydi. Birisi Mahir'in başını çektiği THKP-C, Dev-Genç'e hâkim oldu, Ertuğrul Kürkçü başkan yapıldı. Deniz fazla varlık göstermedi; çünkü Dev-Genç'i esas almadı hiçbir zaman. DÖB diye bir teşkilatı vardı. 17-18 kişiden oluşan, öncü bir gruptu. Dev-Genç dışında ama birlikte hareket ediyordu, faşist gruplarla en çok çatışan oydu. Dev-Genç kongresini fazla ciddiye almadılar. Aydınlıkçılar ile Mahirciler arasında oldu tartışma. Son Dev-Genç toplantısıydı. Önce ve sonra zaten herhangi bir ittifaka girmediler; fazla güvenleri de yoktu. Mahir, gençliği aldatan pasifist bir grup olarak görüyordu Aydınlıkçıları. Kongrede söz hakkı da verdiler ama "Bu iş bitmiştir, sizinle uğraşacak zamanımız yok" dediler. Mahir'in ekibi, son Dev-Genç kongresine hâkim oldu. Biz daha önce MDD-sosyalist devrim tartışması ve onun yarattığı bölünmede MDD'yi savunduk, sonra bu grup da ayrıştı. Beyaz-Kırmızı Aydınlık olarak. Beyaz Aydınlık denilen grubun başında Doğu Perinçek vardı, PDA, buradan doğdu. Dev-Genç içindeki bölünmeden önce bizim PDA ile mazimiz başlamıştı. Dev-Genç içinde Mahirlerin damgasını vurduğu o tartışma günlerinde tüm Aydınlık kadrolarının

katıldığı bir toplantı yapıldı. İbrahim'le ben 10 maddelik bir metin kaleme aldık, İbrahim kaleme aldı. On maddeyi okuduk, oylamaya sunulmasını önerdik, "gerek yok" dediler. Bizim ilk tavrımız orada belli oldu. İki kişilik muhalefeti pek ciddiye almadılar, ama bu bizim ilk yazılı muhalefetimizdi ve önemliydi. PDA'dan bir süre önce bir grup ayrılmıştı. Birinci Tasfiyeciler denilen bu grup zaten çekip gitmişti, yani o 10 madde bizim daha sonra gerçekleşecek olan ayrılığımızın ilk adımıydı. Kadro toplantısında bizim 10 maddeyi İbrahim okuduktan sonra ben de bir konuşma yaptım. Tabii hareketin içinde bulunduğu kötü duruma ilişkin. Türkiye güç şartlara gidiyor, hareket yerinde sayıyor, halk savaşı konusunda kılını kıpırdatmıyor, köylerde seferberlik konusunda kılını kıpırdatmıyor şeklinde bir konuşmaydı. Kadroların bir kısmı karşı çıkarken bir kısmı da sessiz kaldı. Aydınlik kadrolarının toplantısından çıktık, Dev-Genç kongresine gittik, tartışmalar oldu iki grup arasında. Mahir'le Doğu tartıştı. Bir ara Doğu Perinçek'in elinden mikrofonu da aldılar; "provokatörlük yapıyorsun" diye Yusuf Küpeli aldı. Kongre başkanı sanırım Yusuf'tu. Son toplantı buydu. Başkanlık için iki aday vardı ve Ertuğrul seçildi. Aydınlik adayını hatırlamıyorum. Ezici bir çoğunlukla Mahir grubu aldı. Aydınlik'ın fazla bir gücü yoktu Dev-Genç içinde.

Nasil bir bölünme oldu o zaman? Ağırlık nerede kaldı?

MDD ve sosyalist devrim tartışmasında gençlik ezici çoğunlukla Mihri'nin ekibinden yana tavır koydu ve biz Çapa Grubu olarak MDD'yi savunduk. FKF merkezindeki tartışmalara katılıyorduk. Biz MDD çizgisini toplu halde orada doğru bulduk. Türk Solu gazetesini yoğun şekilde okumaya başladık ve İbrahim yazılar yazmaya başladı. İbrahim daha önceden de yazıyordu. TİP mitinglerine katılan sınıf ve kategorileri inceliyor, sonuçlara bakıyor, mitinglerin bıraktığı etkileri tahlil ediyordu. Çapa Grubu'ndaki 10 kişinin hepsi etkin değildi. Bu işlere profesyonelce katılan 4-5 kişiydi. FKF'nin ismi Dev-Genç olarak değiştirildi. 1969 yılını çok hızlı yaşıyorduk. İşçi hareketleri, fabrika ve toprak işgalleri ortaya çıkıyordu. 1969'un sonuna gelindiğinde Çorlu böl-

gesinde Değirmenköylüleri çiftlik beyinin topraklarını işgal etti. Biz hemen o işgal bölgesine gittik Çapa Grubu olarak. İbrahim de Dev-Gençlileri topladı, otobüsle adam götürme gayreti içine girdi. İşgalin ikinci günü beni, Namık Kemal Boya'yı ve bir köylüyü askeri birlikler işgal alanında tutukladı ve Silivri Cezaevi'ne gönderdi. İbrahim FKF'li gençleri otobüsle işgal bölgesine getirdi, orada kahvenin önünde köylülere bir konuşma yaptı. Ertesi gün de Hikmet Kıvılcımlı ve İsmet Sungurbey, konuşma yapmaları için Değirmenköy'e getirildi. İbrahim'in konuşma yaptığı kahvenin içinde köylüler yeni konuşmaları da dinledi. Toprak sorununa ilişkin, Osmanlı toprak düzenine ilişkin açıklamalar yaptılar.

Değirmenköy işgalinden sonra bizi bıraktılar. Uzak geçmişi, fütuhata ve despotizme, son elli yılı ise faşizme dayanan bir devleti, tek bir mücadele biçimiyle geriletmenin, yıkmanın, kolay bir iş olmadığını kavramaya başlıyordum yavaş yavaş. Böylesi bir tarihin biçimlendirdiği bir halkı tek bir devrimle biçimlendirmeyeceğimizi, devrimciliği bir yaşam tarzı olarak kavramamız gerektiğini düşünmeye başlıyordum. En az beş bin yıllık gibi uzun bir geçmişe sahip olan sınıflı toplum, birkaç yüz yıl içinde ortadan kalkacağa benzemiyordu. Mao, on bin yıllık uzun bir yürüyüşün henüz başındayız demişti.

Cezaevinden çıkıp okula geldikten bir müddet sonra, Çapa'da çatışma oldu, sağ ve sol öğrenciler arasında. Çatışmadan sonra Dev-Gençliler müdürü dövdü. Bunun üzerine polis okulu işgal etti ve biz devrimci öğrenciler yurda giremez olduk. Ben amcaoğlu Kemal'in Kumkapı'daki kiralık evinde kaldım bir dönem, onunla tartıştım. Sık sık Kumkapı'daki Kör Agop meyhanesine giden, bazen de evde demlenen, aykırı ve divane bir insandı. Babası gibi Ömer Hayyam hayranıydı. İçtiğinde, sohbetini Şair Eşref'in ve Neyzen'in iklimine doğru yayar, küfürlerini artırırdı. Ben, Kemal Ağabey ile ağabeyim Atila'nın etkisiyle devrimci oldum köyde, ama Kumkapı'da, devrimcilere ve halka pek güveni olmayan bir Kemal Ağabeyle karşılaştım. Devrimcileri, yarı cahil, günün ve tebaanın yerleşik anlayışlarına göre politika yapan samimi, ama andaval güçler olarak görüyor, onların derin olmadıkları için derin bir devrim yapamayacaklarına inanıyordu. "Tarih hepimizi unutacak ve hiçbir zaman da hatırlayamayacak" diyordu. Bu

süre içinde Türk Solu dergisine gidip geliyordum, derginin ofisi Sultanahmet'teydi. İbo ile birlikte derginin paketlenmesi, gelen yazıların seçimi, toplantıların düzenlenmesi gibi işler yapıyordum. Üs gibi idi Türk Solu bürosu. Oraya yakın bir yerde, Klodfarer Caddesi üzerinde, İstanbul Dev-Genç Bölge Yürütme Merkezi'nin bürosu vardı. Çapa'dan benimle birlikte atılan arkadaşların bazıları orada kalıyordu. Zamanımın bir bölümü de onların yanında geçiyordu. Bu süreç içinde, yeni bölünmeleri mayalayan tartışmalar başladı. 1969'un ikinci yarısı...

Temel ayrılık noktası ne?

Türkiye devriminin öncülüğü... Türkiye devriminin işçi sınıfının sübjektif, objektif önderliği, Türkiye'nin sosyoekonomik yapısı, devrimin yolu, milli sorun gibi konularda tartışma başladı. Ben ekonomiye dair polemik yazılarını okuyordum. Okuduğum polemik yazılarının çoğu, akademik iktisatla maluldü. Malul olmayan, nispeten canlı olanlar da ekonomimizin işleyiş yasalarına ve de tecavüze uğramış, çarpılmış meta yığınının, bu yığının can alıcı macerasına dair derinlikli tahlillere pek girmiyordu. Girse de girmese de kadrolar, kendi devrimci geçmişimizin bir magnum opus'uyla, bir başyapıtıyla tanışmadıkları için bu polemik yazılarını iştahla, keşfedercesine okuyor, tartışıyordu. O yıl, Aydınlık kadroları, PDA ve Aydınlık Sosyalist dergi olmak üzere ikiye ayrıldı. PDA'nın başını Doğu Perinçek, diğerinin Mihri Belli çekiyordu. İbrahim ile ben Beyaz Aydınlık'ta kaldık, Perinçek'in tarafında. Her ikimiz de karşı tarafı "cuntacı" olarak görüyorduk.

Beyaz Aydınlık nitelemesi nereden geliyor?

İlk çıkan derginin kapağı beyazdı. Mihri ve Mahirler derginin özünü kastederek Beyaz Aydınlık⁴ dediler. Kapağın beyazlığı bahane oldu. Diğerinin kapağı da kırmızıydı, kendi

4. Mihri Belli ve Mahir Çayan'ın yazdığı "Aydınlık Sosyalist Dergi" Kırmızı Aydınlık, Doğu Perinçek grubunun çıkardığı "Proleter Devrimci Aydınlık" dergisi ise beyaz kapağı nedeniyle Beyaz Aydınlık diye anılmaktadır. (y.h.n.)

dergilerine Kırmızı Aydınlık diyorlardı. Bu tip bir adlandırmanın, gençliğin, kendilerinden yana saf tutmasında etkin olacağını hesap ediyorlardı. Ayrışma sırasında İşçi Köylü gazetesi, Dev-Genç'in kitle gazetesiydi ve Türk Solu dergisi ile birlikte PDA'nın elinde kaldı. Biz Türk Solu bürosunda yoğunlaştık ve iki büro kuruldu; işçi bürosu, köylü bürosu... İşçi bürosunun sorumlusu İbrahim, köylü bürosunun sorumlusu ben oldum. Türk Solu dergisinin yazı kurulunda İbrahim vardı ve ben de girdim. Ben Trakya bölgesini çalışma alanı olarak seçtim, kendi ekiplerimi kurdum. Ekipte Halil Berktaş, (Amerika'dan yeni gelmişti. Doğu getirip bana teslim etti, "Bunu biraz proleterleştir" dedi.) Yücel Sayman, Bülent Tanör vardı, gençler vardı, Serhat Hürkan vardı. Köylü bürosunda başka gençler de vardı.

Bürolar ne yapacaktı?

Herkes kendi alanında araştırma yapacak ve sonuçlarını yayımlayacak. Asıl amacı gerilla bölgelerini tespit etmek, köylüleri kitle halinde uyandırmak, toprak işgallerine teşvik etmek ve gelişen unsurları gerillalar şeklinde örgütlemek... İşçi bürosu ise grevleri teşvik edecek, sarı sendikalara karşı sınıf sendikalarını canlandıracak, sendika yönetimlerini ele geçirecek. Amaç bu.

PDA'nın ortaya çıkışı ve TİİKP'nin kuruluşu tam olarak ne zamandır?

Aydınlık dergisinin ikiye ayrılışı 1969'un sonlarında, güz aylarında, Ankara'daki toplantıda yaşandı. Mihri bir tarafta, Doğu bir tarafta. Mihri'yi Mahir destekliyor, yazı kurulu ikiye ayrılıyor, ondan sonra bürolar ayrıldı. Hukuki olarak bürolar kimin elindeyse dergiler onda kaldı. İşçi Köylü gazetesi ile Türk Solu, Doğu Perinçek ve arkadaşlarının elinde kaldı. Aydınlık Sosyalist dergi ise mülkiyeti Vahap veya Seyhan Erdoğan'ın elindeydi. Onlar Mihri'nin tarafına geçince dergi onlarda kaldı.

Ayrılıktan sonra teorik dergiyi Ankara'da kurdular, Proleter Devrimci Aydınlık adını verdiler. İşçi Köylü gazetesi

ve Türk Solu, İstanbul'da çıkıyordu. Onun da sahipliği Bora Gözen'in üzerindeydi; o da karşı tarafa geçmemişti. Bir tarafta PDA, İşçi Köylü, Türk Solu, diğer tarafta ise Aydınlık Sosyalist dergi... Ayrışma gazeteler düzeyinde böyle oldu. Daha sonra İstanbul Dev-Genç Bölge Yürütme Kurulu Türk Solu bürosunda bulunan malzemelerin kendisine ait olduğunu söyledi ve verilmesini talep etti. İstanbul'da bulunan Türk Solu'nu elinde tutan kadrolar ise "Ayrıldık, bunlar bizimdir" dedi. Bunun üzerine bir militan grup Türk Solu'nu bastı. O sırada dergide beş ve 8 kişi vardı. Malzemelerin götürülmesine direnince beni derdest edip masanın üzerine yatırdılar boylu boyunca. Bürodaki bütün malzemeleri Türk Solu'nun klişelerine kadar alıp götürdüler. Büro böylece malzemesiz kaldı.

Bundan sonra görev bölümü şöyle yapıldı: Türk Solu İstanbul'da, PDA ve İşçi Köylü ise Ankara'da çıkacak. Ayrılık şunu beraberinde getirdi: Türk Solu ve İşçi Köylü taraftarı üniversiteleri değil işçi semtlerini ve toprak sorununun canlı olduğu tarım bölgelerini esas alacaktı. Üniversiteler ancak bundan sonra, bu bölgelerden sonra önemli alanlar olarak ele alınacaktı. Bu anlayışa uygun olarak dergi bünyesinde iki büro, işçi ve köylü bürosu kuruldu. İbrahim ile benim dünyam bu ayrılıktan sonra gençlik alanından işçi ve köylü dünyasına doğru kaydı. TİİKP'nin kuruluşunu hazırlayan gelişmeler öz olarak bunlardır.

İbrahim'in merkez komite yedek üyeliğine seçilişi nasıl oldu?

Ayrılıktan sonra Türkiye İhtilalci İşçi Köylü Partisi (Tİ-İKP) kuruldu. Legal yayın organlarıyla, işçi ve köylü büroları bu partinin legal plandaki yapıları olarak ortaya çıktı. İbrahim merkez komitesi yedek üyesi olarak görev aldı. Ben İbrahim'in hücrelerinde yer aldım, aynı hücrede Adil Ovaloğlu da vardı ve berraklaşmış bir görevi de yoktu. İbrahim daha önce Türk Solu yöneticilerinden ve aynı zamanda işçi hareketlerinden sorumlu birisi olarak görünüyordu. Parti kurulunca hemen partiye alındı ama merkez komitesinin yedek üyesi olarak. 1970'te bunlar yaşandı. Bu yapıyla işin yürümeyeceğini söy-

leyenler tabanda sorgulayan bazı insanlar vardı ve 1970'te bu belirginleşti. Tabandaki bu insanlar, tepeyi harekete geçmemekle, halk içinde, işçi ve köylü yığınları arasında aktif mücadele yürütmemekle eleştiriyordu. Bu eleştiriler İbrahim, ben ve Robert Kolej Grubu tarafından dillendiriliyordu. Tabii Hindistan'daki Naksalbari Hareketi, Vietnam Savaşı ve Afrika'da ortaya çıkan kurtuluş savaşları büyük proleter Kültür Devrimi'nin etkileri tabanda yankısını buluyor, tabanı sisteme karşı daha aktif hareketlere teşvik ediyordu. Bu, dünyanın durumuydu ve buna uygun bir politika ortada olmadığı için yeni yapılanma eğilimleri ortaya çıkıyordu; çünkü kabuk kalındı, hantaldı, bürokratikti. Bu eğilimler kabuğu çatlatma, yapıyı dönüştürme veya dışına çıkararak yeni yapılar oluşturma eğilimini güçlendiriyordu. Tabanda genellikle devrimin yoluna ilişkin, mücadele ve örgüt biçimlerine ilişkin tartışmalar yapılıyordu. Değişik ülkelerde ortaya çıkan devrim modelleri Türkiye şartlarında nasıl uygulanabilir, Türkiye'nin kendine özgü bir modeli mutlaka vardır ve bu nasıl berraklaşabilir, teorik bir formasyon kazanarak kadroları nasıl kavrayabilir? Mesele önemli ölçüde buydu.

İşçi köylü mitingleri, Karadeniz'de fındık, Ege'de tütün mitingleri, yer yer ortaya çıkan toprak işgalleri, bundan daha önemlisi grevler ve fabrika işgalleri bu tartışmaları alevlendiriyordu. Sonuçta iki muhalefet grubu çıktı tabandan. Birinci grup hemen ayrılmayı örgütledi ve gizlice ayrıldı. Buna merkez, "Birinci Tasfiyeciler" adını verdi. Biz taban içinde tartışmayı, görüşleri berraklaştırmayı ve yapıyı dönüştürmeyi düşünüyorduk ama yapının dönüşebileceğine ilişkin inancımız da zayıftı.

Biz derken, kimlerden söz ediyorsun?

İbrahim ile ben... İlk dönemde başka kimse yok aslında. Biz iki kişi, TİİKP önder kadrolarının önemli bir bölümünün kalbinde Atatürk ve Cumhuriyet sevgisinin olduğunu biliyoruz, onların mevcut cumhuriyeti yıkmaya yönelik ciddi bir faaliyet içinde olmadıklarını da biliyoruz. Beklentimiz, parti tabanının bu durumu zamanla kavrayıp dönüşebileceğine, partiye sahip çıkabileceğine dairdir. Bu şartlarda

15-16 Haziran işçi hareketi patladı. Bu hareket sırasında ben Trakya köylerindeydim, İbrahim hareketin doğrudan içindeydi. Hareketin içinde yer alan Dev-Genç kadrolarının “Ordu-işçi el ele milli cephede” sloganı atması İbrahim’i derinden düşündürmüştür. İşçi hareketinin gücü ve hareketin askeri birlikler tarafından bastırılması, hareket içinde ortaya çıkan mücadele biçimleri, işçi kadınlarının erkeklerle omuz omuza dayanışması ve cesareti, aniden ortaya çıkan mevzi sokak çatışmaları... Tüm bunlar İbrahim’in dünyasını farklı bir şekilde biçimlendirdi. Gençliğin ve işçi sınıfının devlet karşısında farklı tavırlar sergilediğini, gençliğin örgütlü kesimlerinin işçileri orduyla ittifaka sokma şeklinde bir tutum sergilediğini, işçilerin işe pratiği esas aldığını ve tank barihatlarını aştığını, doğrudan orduyla çatıştığını, askerlerle ilişkilerde ise daha insafli olduğunu, tıpkı fabrikada olduğu gibi hınçlarını fabrika makinelerine yöneltmeye benzer bir tavırla tanklara yönelttiklerini, askerlere dokunmadıklarını ama tankları dalgalar halinde aştıklarını... Bu yakıcı pratiğin gençliği etkileyen teorisyenlerin orduya bakışını yerle bir ettiğini, 15-16 Haziran hareketinde bu bakışın iflas ettiğini, aynı zamanda şehirlerde ani bir ayaklanma ile iktidarın alınabileceğine ilişkin hayallerin de ağır bir darbe yediğini, şehirlerde işçi sınıfının ana güç olduğunu ve partilerin bu şehir çalışmalarında bu ana gücü esas almaları gerektiğini düşündü. Hareketten benzeri dersler çıkardı, ama en büyük ders, devlet-ordu tahlillerinin yerle bir olduğuna ilişkin olanıydı. Bu tabii ki, Hikmet Kıvılcımlı, Mihri Belli ve Doğu Perinçek’e pratikte verilmiş bir dersti aynı zamanda.

15-16 Haziran, kitle hareketlerinin zirvesi olarak tespit edildi. Bu hareketten sonra kitle hareketlerinin dalgalar halinde geri çekildiğini, devletin yeni bir mevzilenme içine girdiğini ve sistemi sağlamlaştırma, sistem karşıtı hareketleri saf dışı etme planları kurduğunu anlamıştık.

TİİKP içinde iki inatçı eğilim ortaya çıkmıştı. Birinci eğilim merkeze hâkim olan eğilimdi. Ordu içindeki yurtsever subaylarla toplumdaki zinde güçlerin ittifakını sağlamak, hazır ordu gücüne dayanarak Nâsır tipi, hatta ondan daha ileri bir darbeye toplumu dönüştürmek. Buna karşı, son derece cılız olan bir başka eğilim, biraz önce sözünü etti-

ğim eğilimdi. Halkın gücüne dayanmak, sisteme karşı uzun süreli, kararlı ve inatçı bir direniş örgütlemek... Bu direniş işçi köylü temel ittifakına götürecektir şekilde ve bu ittifakın üzerinde kurulacak geniş bir milli cepheyi ortaya çıkaracak şekilde ele almak. Bunun için de sistemin zayıf, çelişkilerin keskin olduğu alanları asıl mücadele alanları olarak tespit etmek, esas güçleri bu alanlarda seferber etmek... Dili ve duruşu tökezlemeyen, derinleşmeyi ve kavramayı esas alan, meşrebine göre akan bir duruş.

Bu dönemde ben Trakya köylerinde, Halil Berktaş ve Serhat Hürkan'la birlikte geziyordum. Lalapaşada yakalandık. Halil ve Serhat serbest bırakıldı, ben tutuklandım. Önce Keşan sonra da Edirne Cezaevi'nde kaldım üç ay yirmi gün. Basının halka "Edirne Canavarı" diye tanıttığı, 5 kişinin katili Mehmet Yaman ile birlikte bir hücrede kaldım. Hücrenin, bana varlığını derinden duyumsatan çıplak yokluğuna sığınarak günlerce sohbet ettim Mehmet Yaman'la. Her an idam edilme korkusuyla yaşayan bir adamın anlattığı hayatı ve o hayatın tatmak istemediğı büyük kâbusu dinledim. Sarsıcı ve öğretici oldu. Bu süre içinde, Trakya raporunu kaleme aldım; Rüçhan Direhşan'ın dışında ziyaretime gelen olmadı. Kitapsızlığa ve karavanaya talim günleri yani. (Rapor için bkz, Ekler)

Nasıl izlenimlerin oldu Trakya'da?

Keşan'da Çingenelerin bulunduğu mahallede ilişki kurayım dedim. Mahalleye gittik. Bana "Sen ancak buradan adam bulabilirsin. Örgüte girerler ama örgütte dururlar mı bilemiyoruz" demişlerdi. Şehrin en yoksul yerlerine yerleşme, yoksullarla aynılaşıma anlayışı vardı bizde. Arkadaşlar, "Oradakiler çeltik tarlalarında çalışan çingenelerdir" demişti. Gittim, gerçekten çok yoksul ve herkes hemen hemen hasta, sünizitli, romatizmalı, mide hastası, gözü sorunlu, trahomalı. Sağlam insan yok gibi geldi bana, ama iç dünyaları cıvılcıvılcı, gülüyorlar oynuyorlar, fazla da bir şey yok. Bana "Yarabbi bu niye geldi" diye bakıyorlar. Hal hatırlarını soruyorum ama anlatmıyorlar. Düşündüm, burayı kazanmak için ne gerekir, neye ihtiyacı var buranın? Baktım, her şeyden önce sağlığa

ihtiyaçları var. Dedim ki, İstanbul'a gitsem, ilaç toplasam, üzerine kaşıntı, öksürük, baş ağrısı için yazsam, getirip bunlara dağıtsam nasıl olur? İstanbul'a gittim, köylü bürosu başkanı olarak ilaç toplamaya başladım, ama her konuda... Yeni eski doldurdum torbama mahalleye gittim. Dedim, "Arkadaşlar sizin sağlık işlerinize bakacağım; devrimciyim. "Hangi vali gönderdi, hangi kaymakam gönderdi?" "Onlar göndermedi. Ben valiye, kaymakama karşıyım, devrimciyim." "İyi dediler, çok iyi." Torbamda ilaçlar var, ev ev gezip derdini sorup ilaçları dağıtacağım. "İlaçları nerden buldun, dediler, sen madem her şeye karşısın." "Benim arkam güçlü, bulurum" dedim. "Aaaa ne iyi..." Gülüyorlar. Bir yığın soru, bir yığın merak. "Misafir nerden geldi?" "Muayene ve ilaçlar parasız mı?" "Biz zaten dertliyiz, sizin derdiniz ne?" Herkes derdini söylüyor. Hemen torbayı çıkarıyorum, al sana merhem, gözüne sür; al san romatizma ilacı; senin neyin var, al bu ağrı kesici, benim parmaklarımın arası kaşınıyor, al bu kaşıntı için... Bunu uyguladım, torbayı erittim ve mahalleyi İstanbul'a doğru terk ettim. Bir hafta sonra geldim. Beni omuzlarına aldılar, "Kaymakama, valiye karşı çıkan devrimci gelmiş." "Doktor gelmiş!" Kimisi diyor, buraya getirelim, kimisi diyor, şu eve götürelim. Anlaşamadılar. Bir evin önünde oturduk. Ekmek peynir getiriyorlar, çay getiriyorlar. Sohbette niye valiye, kaymakama karşısın, niye orduya karşısın diye soran yok. Hiç karşı çıkan yok. Köylerde çok karşı çıkan olurdu, "Deli misin" derlerdi. Bu mahallede karşı çıkanı görmedim. Herkes onaylıyor, acayip destek geldi bu ilaç işinden sonra. Dedim, tamam burası benim üssüm. Keşan'ın diğer mahallelerine buradan açılabilirim. Ama 12 Mart darbesi oldu. Doooğru Kürdistan! Keşanlılar dediler ki "Sen o Çingenelere ne verdin ki seni öyle destekliyorlar?" Anlattım, "Haaa" dediler, "çözüldü, anlaşıldı olay."

Bu Çingeneler gruplar halinde karın tokluğuna dizlerine kadar balçık içinde çeltik tarlalarında çalışıyordu. Garip, saf bir çingene grubu. Dilenmiyorlardı. Bunlar çeltik işçileri. Trakya'nın bir bölgesinde arabalarına biniyorlar; Keşan'a yakın da değil, kafileler halinde gidiyorlar. Bizim o dönem anlayışımız biraz farklıydı. Bizim üretime katılma anlayışımız vardı. Hem mücadele et, örgütle hem de çalış. Bu ikisini

birlikte ele almayı savunuyorduk. Emeği yaşayarak, doğrudan duyumsayıp anlayarak örgütlemek. Halkın yaşamıyla, üretim dünyasıyla kaynaşmanın ilk devrimci adım olduğu kanısındaydık. Halkı tahlil etmek, halktan öğrenmek için de şarttı bu. Orta ve zengin köylülerin tarlalarında çalışmaya pek yanaşmıyorduk. Kitle çizgimizde, yoksullarla birlikte üretime katılma anlayışımız önemli yer tutuyordu. Bölgeleri tanıma konusunda, genellikle tanımadığımız bölgelerde çorap, birkaç tane don, atlet, incik boncuk, tespih... Bunları bir bohçaya koyuyor ve yanımıza alıyorduk. Sorduklarında bohçacıyız, mal satıyoruz, derdik ama kapı kapı dolaşıp satmazdık. Biri sorarsa nerde malınız, işte burada, demek için; çünkü ihbar yaygındı. İnsanlar kan davaları olduğu için birbirini ihbar etmeye alışmıştı. İhbarı teşvik eden yayınlar vardı sıkıyönetim bildirilerinde. İsimler okunuyor ve bu isimler hakkında ihbarlara mükâfat vaat ediliyordu, mükâfatın miktarı belirtilmiyordu. Enini sonunu düşünmeden; bunlar kaçaktır, size de zarar gelmez, zaten içeri atılırlar, diye düşünülürdü. Onun için dikkatli oluyorduk. İzlediğimiz taktiklerden biri bütün evlere girmekti. Köylüler söylemişti. “Birkaç eve girin birbirlerini ihbar etmezler o zaman. Eğer bir eve girerseniz onu ihbar ederler. Siz bir daha bu köye girdiğinizde bu adamlar bu köye felaket getirdi, derler ve tutunamazsınız.” Dersim’de ben öyle yapardım, bütün evlere giderdim. Soran meraklılar da olurdu, hangi evlere gittin diye... “Gitmediğim ev yok, bak sana da geldim” diyordum. Bir de bize teklifler gelirdi: “İşte benim düşmanım budur, onu vurursanız size para veririz” gibi. Anlatıyorduk, biz şuyuz buyuz, böyle şeylere girmeyiz... Kan davasının zararlarını anlatıyorduk. Kendi sorunlarını anlatan köylüleri dikkatle dinlemek zorundaydık. Bazen derdini hiç kimseye anlatamayan ve sıkıntıya giren insanlar vardı. Biz gidince ferahlar, gülümserlerdi. Sırf sözlü dert anlatma ve dinlemeden dolayı bize iyi davranırlardı. Karnımızı doyururlardı. Başka köylere giderken akrabalara notlar yazanlar olurdu. Yeni irtibat adreslerini bulmada bunlardan yararlanıyorduk. Bir başkasının notunu göstermek çok işe yarıyordu. Bir sefer Bostan köyünde bir ceme katıldım, Ali Haydar’la beraber. Düzgün Baba’nın, Kureyş’in evi diyorlardı. Cem var, dediler gittik. Yerde oturmuyorlardı. Sıralar vardı. Kurban kestiler,

bizim devrimci olduğumuzu biliyorlar. Gülbeng okudular, para ve et dağıttılar. Bize hem bozuk para hem de et verdiler. Ricada bulundular, dediler ki “Almancılar geliyor, Düzgün Baba ziyaretinde et dağıtıyor, gençler birbirlerine giriyor. Sizin adamlarınızdan bir veya iki tane olursa kavga etmezler.” “Tamam, sorun değil, oluruz” dedim. Böyle bir dayanışma içine giriyorduk. Ziyaret yerinde bir ev vardı, bir yaşlı kadın bakıyordu. Bazen o eve gidiyorduk, kadını dinliyorduk. Dağın tepesinde bir yer... 12 Eylül’de o evi yıkmışlar. Bizim dönemi-mizde dedelere karşı tavır almak yoktu, dedelerden çevreyle ilişki için destek alma vardı. Belki ilk dönemin zorlukları olabilir. Bizden sonrakilerin dedelere karşı tavır aldıklarını duyduk, bana normal gelmedi. Bu halkın inançları üzerinde baskı kurma gibi bir şey oluyor. Dini ortadan kaldırma so-runu tarihin sorunu. Biz ancak sorulduğunda görüşlerimizi söyleriz ve güçlenmesi konusunda girişimlerden kaçınırız ama engellemeyiz anlayışı içindeydik. Dini ortaya çıkaran da kaldıracak olan da tarihtir. Hiçbir iradi güç onu ortadan kaldıramaz. Mümkün değil.

O dönemde deneyimlerinizden yola çıkarak kaleme aldığınız metinler gelecekte ideolojik hat oluşturacak nitelikte şeyler miydi?

TİP mitinglerinin değerlendirilmesi ve tahlili İbrahim’in yazılarıdır. Benim Kaşıkçı köylülerine ilişkin yazım, Trakya köylülerine ilişkin yazım, Trakya Raporu, Aydınlik’ta çıktı bunlar. Değirmenköy toprak işgalinden, cezaevinden çıktık-tan sonra yazdığım yazı... Bunlar yayımlandı Türk Solu’nda. Trakya köylülerine ilişkin yazım Aydınlik’ta yayımlandı. “Değirmen köyü toprak mücadelesinden çıkarılacak dersler” diye bir yazı. Eskiden bizde yazılara yazar adı koyma âdeti pek yoktu. Seri yazı olduğu halde İbo’nun adı yoktur TİP miting-leri yazılarında. Benim adımın olduğunu da sanmıyorum.

Tekrar Trakya’ya dönersek, tutuklama gerekçesi ne?

Tutuklama gerekçesi köylerde propaganda yapmak, İşçi Köylü gazetesi dağıtmak, toprak işgaline teşvik gibi iddialar... Kısacası, Trakya bölgesinde komünist faaliyetler.

Çıktığımda kafam Ali Cingil ocağı gibiydi, sallapati bir havam vardı. Serseriliğini ve raslantısal macerasını, akıl almaz bir biçimde yaşayan bir bağıntısızlık sistemi içinde düşünüyordum. Kıpırtıların, renklerin, serkeş ışıltıların, benden kopan ve bana çarpan seslerin, duyguların iç bağlantılarını eskisi gibi merak etmiyordum artık. Görünen şeylerden bana yansıyan bilgileri ise hiç fazla ciddiye almıyordum. İnsanın gerçek cesaretinin, görünmeyen şeylerden, ulaşılmaz derinliklerden kendine yansıyan bilgileri ne ölçüde sahiplenip sahiplenmemesine bağlı olduğunu düşünüyordum. Ortam son derece durgundu. 15-16 Haziran hareketinin sonuçları hâlâ tartışılıyordu, ama hâkim sınıflar arasındaki mücadele, ordu içindeki kaynaşmalar dikkat çekmeye başlamıştı. Bütün umutlar, ordu içindeki kamplaşmada hangi kanadın diğerini tepeleyeceğine ilişkindi. Sağ ve sol umutlar bu noktada kilitlenmişti. Tam bu noktaya dikkatini yoğunlaştıran hareketler, çok yakında bir darbenin olabileceği izlenimi içindeydi.

Darbe aniden muhtıra şeklinde (12 Mart) ortaya çıktı. “Hükümetlerin Atatürkçü bir bakış açısıyla toplumun sorunlarına eğilmesi” cümlesi vardı. Bu cümle devrimci saflardaki Kemalist damarı –ki en güçlü damar buydu– umutlandırdı. Tarihöncesinin biçimsiz taş baltası canlandı. Kışla imgeleleri ve metaforlarıyla soluk alan kalemler, ordunun ilerici bir darbe yaptığını, Atatürkçülüğü öne sürerek hükümetin çekilmesini talep ettiğini, bunun yeni bir Türkiye’ye yol açabileceğini yazmaya başladı yayınlarında. Ankara’da çıkan İşçi Köylü gazetesi, ilk sayfasına büyük ve kırmızı bir asker resmi koydurdu. Tüfeğini yukarı kaldıran asker resminin altında yurtsever subaylara yönelik bir çağrı yer alıyordu: “Yurtsever subaylar, işçiler, köylüler...” diye başlıyordu. Bu gazete Ankara’da subay evlerinin kapıları altından subaylara ulaştırıldı. Tabii bu haber, gazeteyle birlikte İstanbul’a geldiğinde, İbrahim’le ben bunun darbe destekçiliği olduğunu ileri sürdük. Bu darbeci tutumun devletçi tutum, olduğunu devrimci hareketle bağdaşmadığını ileri sürdük ve dağıtmaya çağımızı söyledik, kimse duymadı bile, davulcu osuruğu gibi araya gitti çıkışımız. “Şurada, maddenin en küçük yapıtaşına dokundun mu, dünyanın öbür ucundaki en küçük yapıtaşı bu

dokunuşu hisseder” diyen akıllı ve duyarlı bir insan vardı, o bile hissedemedi bizim çıkışımızı. Ortamın, anlayışın ve beklentinin gücü dedikleri şey budur işte. Aynı dönemde Hikmet Kıvılcımlı’nın gazetesi, “Ordu kılıcını attı...” başlığıyla çıktı ve darbe desteği orada da kendini gösterdi. Yine aynı günlerde İstanbul Teknik Üniversitesi’nin Gümüşsuyu binasında Mihri Belli bir toplantı düzenledi, gençliği kapsayan bir toplantıydı. O zaman gençliğe Mihri Belli hâkimdi. İbrahim’le birlikte yan yana oturuyorduk. Mihri yaptığı konuşmaya “Bu gece ilk defa hayatımda ve kendi ülkemde rahat uyudum...” sözleriyle başladı. Muhtırayı tahlil etti ve destekledi. İbrahim’le birlikte, bir kez daha darbe destekçilerinin son derece güçlü olduğunu, gençliği etkilediğini, buralarda fazla oyalanmanın bir anlamı olmadığını, dağlara çekilmek gerektiğini anladık ve hazırlıklara başladık.

Hazırlıklara başlıyorsunuz ama daha ayrılmamışsınız...

Evet. Biz merkeze sormadan kendimize bağlı güçlerle hazırlık çalışmasına girdik ve İstanbul’u terk ettik. Planımız Siverek ve Kürecik’e yerleşmekti. Orada topladığımız güçlerin bir bölümüyle de Dersim’e el atmaktı. Dersim’e iki kişi gönderdik ama onlar varamadı; çünkü hareketin merkezden bağımsız olduğu, kendi başına hareket ettiğini onlara söylemişler, ama bizim bu davranışımız merkezin harekete geçmesini beraberinde getirdi ve komite atadı. Doğuya hareketimizi ister istemez merkezin atadığı komite çatısı altında ifade etmek zorunda kaldık. Bizden sonra İstanbul’da baskınlar başlayınca, bizim eleştirel çıkışımızın, pratik çıkışımızın meşruluğu ortaya çıktı. Harekete geçmemiz, yakalanmamız anlamına geliyordu. Bürolar basıldı ve legal yapı dağıtıldı. Bundan sonraki dönem bizim tamamen Kürdistan’daki mücadelemiz olarak adlandırılabilir. Bağlantı merkezimiz Ankaradaydı.

1971’in sonunda benim Dersim’e gelmemden itibaren ayrılık fikri derinleşti. İbrahim hemen ayrılmayı öneriyordu. Ben ve Kâbil beklemeyi öneriyorduk.

Antep'te çalışacaksınız. Orada Oral Çalışlar yakalanıyor. Ayrılmadınız mı, kaldınız mı orada?

Oral Çalışlar Antep'te yakalanınca tutunmaya çalıştık. Nasıl olacak? İbo "Düşünelim" dedi. İki yol vardı; ya Kuzu Yatağı köyüne gitmek ya da Antep'te bir yer tutmak. İbo, "Önce bir Kuzu Yatağı köyüne gidelim. Kalmak için oraya gitmeye mecburuz, paramız yok" dedi. "Tamam" dedim. Köye gidiş bilgileri bir oteldeydi, önce oraya gittik. Otelin en üst katma çıktık. Bir baktım üst katta müşteriler oturuyor ama yarı çıplak kadınlar da var, iki üç tane. "İbo bu ney?" dedim, "Bu otel zaman zaman kadın çalıştırıyor" dedi, "Eee dedim burayı polis basmaz mı?", "O tehlike var" dedi, "ama yerimiz yok, bir iki akşam kalalım." Kendimi gazetenin ilk sayfasında, gözlerine kara bant çekilmiş iki çıplak kadının, iki kader kurbanının arasında hayal edip dururken adam çıkageldi. Otuz beş yaşlarında, genç güleç birisi. Aranılan iki kişi olduğumuzu bildiği halde, korkusuz ve özverili davrandı bize. Ben bunun köyüne gitmeyi önerdim İbo'ya. "Antep önemli" dedi İbo. "Hazır kadrolar var. Burada bir kadro çalışması yapsak, bu kadroların bir kısmıyla köylere açılacak, bir kısmını da Antep'in işçi-emekçi semtlerinde seferber etsek iyi olur." İtiraz etmedim, kafama yattı.

Adam bize balkonu gösterdi. "Burada yatın" dedi. Yaz zamanı, verdiği battaniyeleri balkona serdik. Sokak uğultusu ile otel muhabbeti ve de halveti arasında uyuyacaktık. Ayak sesleri, konuşmalar, kapı gıcırtiları ve açık pencerelerden gıdıklanmış, zevkten mayışmış kahkahalar geliyordu. Hayatımda hiçbir kadınla güreşi andıran hoş bir ilişkiye girmemiştim. Böylesi bir aşk yuvasında ise ilk kez bulunuyordum. Merak, sezgi ve duygu temasıyla sesleri izleme, irdeleme, yorumlama, anlamlandırma, erotik bir hayale dönüştürünce, müştemilatlarım ısındı. Yitik ve de yetim günlerimin arzulayıp da kavuşamadığım duyguları, kız yüzleri halinde çoğalıp durdu. Uyku melaiyelerini kaybettim. Sağa döndüm, sola döndüm. İbo, yeryüzünde uykuyu etkileyecek hiçbir şey cereyan etmiyormuşçasına uyuyordu. Yıldızların seyri-ne durdum bir ara ama fayda etmedi. Şehir telaşesi ve fecir kuşlarının ötüşüyle balkon ışıldı.

Adam, toplumu haddinden fazla yaşayan, feragati güzel bir insana benziyordu, iyi bir sabah sofrası hazırladı. Nar pekmezi, sıcacık susamlı pide, peynir, yumurta... Soframıza yakın bir yerde yüzü, Mısır mummyalarının yüzünü andıran yaşlı bir adam oturuyordu. Güleç, konuşkan halimizi görünce kalktı bize yakın bir yere ilişti, adını zikretti. Bedenini çoktan terk etmiş, pejmürde bir sesle soyunu, sülalesini anlatmaya koyuldu. Tam benim istediğim bir durum. Babasını övmeye başladı. Rahmetlinin can çekişirken, Habîbi Hüdâ'yı gördüğünü iddia etti. Lokmaları yutmaya başladığımızda ise sülalesine mensup insanları isimleriyle tek tek övmeye koyuldu. Şaştım, rahatladım. Adam, her şairi dâhi ilan eden Acem tezkerelerini okumuş, onların güçlü etkisi altında kalmış gibi konuşuyordu. İbo'nun da hoşuna gitmişti, gülümsüyordu.

Kahvaltıdan hemen sonra otelden ayrıldık. Şehrin kalbinde yükselen ateşi soluyarak, Elmacı Pazarı'na doğru yürüdük. Yemen Kuru Kahvecisi'nden çekilmiş kahve kokusu yayılıyordu gün ışığına. Camekânlarda İnal'da baklavalılar, şöbiyetler, nefis tereyağlı fıstıklı kurabiyeler... Döndük do-laştık, cebimizdeki dört adresten ikisine ulaştık. İki genç. Birisi, Filistin kamplarına gitmek amacıyla, kendini tren-den atmış, kolundan sakatlanmıştı. Dünyaya güvenmiyor, ihtiyatlı konuşuyordu. Diğeri ise cesur ve kendi özbilincini gerçekleştirme çabası içinde görünüyordu. Her ikisi de "Biz sizinle çalışmaya hazırız" dedi. "Ama hemen giderseniz, bu iş bu şehirde zor yürür, bir dönem kalın." Rızılı olduk, "Ev tutalım" dedik. Önce şehrin kalbini, çarşılarını, bedestenlerini gezdik. Zincirli Bedesten, Kemikli Bedesten, Uzun Çarşı... Kuyumcular, bakırcılar, yorgancılar, marangozlar, demirciler. Canlı bir dünya. Bağırtilar, çekiç sesleri... Cevval bir üretim dünyası. Canlanmışım, dipdiriylim, ne güzel. Oluşumdan, oluşumu zenginleştiren, içinden çıkılmaz hale getiren her türlü anlamdan öz almaya gelmiş bir arı gibiyim. "Burada çalışanlardan adam bulmamız lazım" dedi İbo. "Şehrin kalbi burası."

Oradan yoksul bir mahalleye gittik. Ev bulacağız. Şehrin işsiz ve dışlanmış kesimi, köyden gelenler. Şehrin yarı aç yanı, yaması, yığıntısı ve devlet. Şehrin gizli gözü. Apolet-siz, sivil.

“Peşimizde aynasızlar var” dedi İbo, “birbirlerine devre-derek izliyorlar.”

İstikameti şehir merkezine doğru kırdık. Buluşma noktasını ve saatini ayarlayıp ayrıldık birbirimizden. Zorun hükümran, katı yüzünü ensemde hissederek yürüdüm, kalabalığa, ara sokaklara daldım. Üç saat sonra İbo’yla buluştum. “Malatya gibi burada da acayip polis baskısı var” dedi. “Yakalamıyorlar ama peşimize takılıyorlar.”

Antep’te bir müddet kaldıktan sonra İbo’ya, “Ciddi hiçbir bağlantımız yok, bizi yakalayacaklar” dedim, “gel bir dönem için şehri terk edelim.” “Nereye?” dedi. “Ben Siverek’e gideyim, zaten benim bölgem, burada geçiciyim. Sen de Malatya’ya git” dedim. “Tamam” dedi, anlaştık, ayrıldık. İkimizin de ilgi alanları hep üretimin yapıldığı alanlardı, yoksul mahallelerdi. “Doğru bir çalışma tarzı uygulamazsak bu yoksul mahalleler bizi ele verecek” diyordum. “Yok, vermezler” diyordu. Kadroları da hep genellikle o yönde teşvik ediyordu.

TİİKP programının eleştirildiği toplantı nerede olmuştu?

O tartışmalar ben Siverek’teyken oldu.

Peki sizinle birlikte hareket edeceğine inandığınız kadrolarla ayrılık fikrini derinlemesine nerede tartıştınız?

Ben Siverek’ten sıkıyönetimin baskını ve aramaları başladıktan sonra Dersim’e geldim ve burada ayrılma sorunlarını tartıştık. Ayrılıp bir parti kurmayı sadece İbrahim ve Malatya’da bulunan iki Ali istiyordu. Ali Mercan ve Ali Taşyapan. Ben hemen ayrılmayalım görüşündeydim. Hiç ayrılmayalım diyenler azınlıktaydı. O sıralarda merkez, Dersim’e Daşar Karadağ’ı müfettiş olarak gönderdi. Bu müfettiş işi bizim Doğu Perinçek’le görüşmemizden sonra gerçekleşti. Biz Doğu Perinçek’le görüştüğten sonra Malatya’ya gitmiş, orada kadrolarla görüşmüştük.

Doğu'yu ne zaman tanıdın?

1968'de Dev-Genç içinde tanıdım ama en çok ilişkimiz ayrılık öncesi oldu. Beyaz-Kırmızı Aydınlik bölünmesinden sonra sık sık buluştuk. O İstanbul'a geliyordu, biz de arada bir Ankara'ya Aydınlik'ın bürosuna gidiyorduk. Aynı dönem içinde İbo beni partiye aldı. O, ben ve Adil Ovalıoğlu parti hücreliydik. Beyaz-Kırmızı ayrılığından bir süre sonra TİİKP kuruldu. İbo merkez komitesi yedek üyesi. Hemen altındaki hücrelerden birisi biziz. İbo, ben ve Adil... Benim alanım köylük bölgeler, İbo'nunki işçi bölgeleri... İşçi bölgelerinin merkezinde Alibeyköy vardı. Alibeyköy, Demirdöküm ve diğer fabrikaların bulunduğu ve İbo'nun yoğunlaştığı önemli bir işçi merkezi idi. Burada İbo'nun son derece önemse-diği Demirdöküm fabrikası vardı. 1905 Devrimi ile Ekim Devrimi'nin nezdinde 30 bin kişilik Putilov fabrikası ne ise, İstanbul işçi hareketlerinin nezdinde de beş bin kişilik Demirdöküm fabrikası o idi. İtaat üreten esir kişiliğin parçalanışı orada daha derindi.

Adil genellikle teorik tartışmalara gidiyordu. Anlamalı, can alıcı yoğunlaşma, diyordu buna. Nail Satlığan'la birlikte Hindistan Komünist Partisi'nin Naksalbari'deki gerilla hareketlerini örnek gösteriyordu. Yazıları çevirip getiren Nail'di. Ben, yamulmuş algıların biçimlendirdiği, yarı Terekeme bir dille takılıp duruyordum Nail'e sık sık. Senin baban da benimki gibi devrimden kaçmış diyordum. İçli, dokunaklı gülümsüyordu. Kibar bir insandı. Dili, şaşmaz bir mantık iklimi içinde çok güzel kullanıyordu. Adil de iyi niyetli birisiydi. "Kırlara gitmeliyiz" diyordu. İstanbul'da, okumanın dışında çok ciddi bir iş yapmıyordu. Bana, "Biz ayrı bir parti kuruyoruz, gel katıl" dedi. "İbo'ya söyledin mi?" dedim. "Yok" dedi. "Niye ayrı baş?" dedim. "Siz de muhalifsiniz biz de..." O zaman iki muhalefet vardı. İbo ile benim ve Garbis ile Adil'in başını çektiği muhalefet. Garbis'in başını çektiği grupta Sami Ovalıoğlu, Ümit Necef, Banu Ergüder, Robert Kolej Grubu... Bizden kalabalıktılar. Katılım önerisini kabul etmedim. "Parti içinde görüşlerinizi savunun" dedim. Adil benden bu cevabı alınca, İbo'ya hiç teklif etmeden gidip gruplarını oluşturdu. İlk onlar ayrıldı. TİİKP, onlara "Birinci Tasfiyeciler", bize

de sonradan ayrılınca “İkinci Tasfiyeciler” dedi. Garbisler, mücadele etmek istiyordu. Korku ve avlanılma endişesi, fuzuli tartışmalar, gerçeği gülümseten hayaller, umutsuz ilgilerin izlekleri, kitleden kopukluk derken, birbirine girdiler.

Aranızdaki görüş farklılıkları neydi?

Dediğim gibi onlar, Naksalbari hareketini savunuyordu. Silaha gerek yok. Köylülerin üretim araçlarıyla ağaları öldürmesini ön plana alalım. Bu, kitle hareketine ve toprak işgallerine yol açar. Kızıl ordu da bu hareket içinde güç toplar. Köylülerin üretim araçlarıyla sınıf düşmanlarını imha etmeleri onlara cesaret verecektir. Silah kullanırsak seyirci kalacaklardır; çünkü silahları yok. Bir küçük azınlık ile toprak ağaları arasındaki düelloyu seyredeceklerdir. Merkezi ordu araya girecek ve devrimci çekirdeği saf dışı edecektir. Görüşleri öz olarak buydu. İbo, bu görüşlerle alay ediyordu. Ben ise, akla ve ülke şartlarına uygun olmadığı, aksine edebiyata uygun olduğu için ciddiye alıyor, sabırla dinliyordum.

Niye birbirine girdiler?

Bilemiyorum. Bu soruyu, insanlığın iki dev filozofundan birine, Platon’a veya Hegel’e sormak gerekiyor. Olayı, olayın içinde olup da cezaevine düşenlerden dinledim. Adil, Ümitlerle tartışıyor. Garbis tutuklanmıştı. Garbis yeryüzünün en dürüst, en çalışkan, en mülksüz, en içtenlikli ve en dogmatik insanlarından birisidir. Yüz yıl önce yaşamış olsaydı, Dostoyevski’nin romanlarında başkahraman olarak yer alabilirdi. Garbis cezaevinde olmasaydı, böyle bir çatışma yaşanmazdı sanırım. Kendi aralarındaki fikir ayrılıklarında temel bir öge yoktu ama nasıl, hangi köye açılacağız filan gibi tartışmalardan birbirlerine girdiler. Çıkamaz içindelerdi... Yeraltından Notlar’ı yeniden okumak gerekiyor. Adil ile Zeynel tartışıyor. Zeynel, dürüst, efendi ve zeki birisiydi. Zeynel bir ara kavga ederken alta düşüyor. “Banu Banu!” diye bağılıyor ve Banu arkadan Adil’in kafasına lobutla vuruyor. Banu güzel bir kızdı. Kendisini gizli gizli çok kesmişimdir. Kendisine aşk ilan etmem halinde beni reddedeceğini avcumun içi gibi

bildiğim için, ‘Umarım bir gün gelir bana aşk ilan eder’ diye çok hayal etmişimdir. Her neyse. Ölüyü kaybetmek için Zeynel, “Keselim, bavula koyalım, bir sandala binelim, götürüp Boğaz’a atalım” diyor. Taksi kiralyorlar, taksici kuşkulaniyor, polise haber veriyor. Sanırım kanlı bavulu görüyorlar, Banu yakalanıyor. Zeynel taksinin yanma gelirken kuşkulaniıp kaçıyor. Hâlâ da nerede olduğu bilinmiyor. Adil Ovalıoğlu orta halli bir aileden, diğerleri yoksul ailelerden geliyordu. Zeynel’in babası hamaldı. Banu kolejli. Adil’in Boğaz’daki villasında kahvaltı yaptık bir gün. “Ulan Adil sen niye devrimci oldun?” dedim. Boğaz ayağımızın altında, öyle bir villa. Bu villa babasına dededen kalma. Babası öğretmendi. Dört kardeştiler. Adil en büyüğü, sonra Sami... Dört kardeşten üçü, devrimci mücadelede vuruldu. Tam bir aile felaketi, acı bir durum. Garbis cezaevindeyken, gruptan bazıları bizi sınıf düşmanı ilan etmiş ve İbo’yu vurmaya için birini görevlendirmiş. Biri gelip İbo’yu Dersim’de vuracak. Cezaevinde bana anlattılar. Düşünebiliyor musun, biri Dersim’de İbo’yu tabancayla vuracak. Roman denilen şey budur işte.

Size düşmanlıkları nereden geliyor?

Bize düşmanlıkları; bizimle birlikte hareket etmediniz, sonra ayrıldınız. Buna kızıyorlar. Bir de “Bizim bölgemize gelmişler faaliyet yürütüyorlar” şeklinde bir dertleri var. Onların bölgesi de Dersim çünkü.

Bu grup Adil’i öldürüyor, İbrahim’i vurmaya çalışıyor. Garip işler. Devrim yapacaklar ama önce devrimcileri temizlemeye kalkıyorlar. Bu işte başka kuşku oldu mu hiç?

Devrimi karakterize eden, ilginç kılan şeylerden birisi de budur zaten. Yani Danton’un ifade ettiği şey, devrimin Satürn’e benzemesi ve kendi evlatlarını yemesi. Bu sadece devrimi değil, insanı da karakterize eden, ilginç kılan bir özelliktir. İnsan arzusu çok yönlü ve şaşırtıcıdır. Şartlar değiştikçe, arzunun şaşırtıcılığı da değişir. Her arzunun elinde bir Rubens ya da Goya fırçası vardır. Şartlar geldiğinde, Satürn’ün oğullarından birini yeme sahnesini, kendine özgü bir stille

çizmeye yönelir. İbo'yu öldürme işini bu çerçevede ele almak gerekiyor. Olayı tüm gruba mal edemem. O girişimde polisin parmağı var mı yok mu bilemiyorum. Düşündürücüdür. Çünkü İbo'yu vurmak için gerekçeleri zayıf.

Aydınlık içinde görüş ayrılıklarınız ortaya çıkıyor. Sonra nasıl hareket ettiniz? Bu grup, yani "Birinci Tasfiyeciler" ayrıldıktan sonra siz hemen ayrılmadınız... O ara neler yapıyorsunuz?

On maddelik bildirimizden sonra kırlara nasıl yayılacağı-mıza bakmaya başladık, aramızda fazla bir tartışma olmadı. Zaten orada tavırları belli oldu. İş ciddiye almadıklarını anladık ve kendi işimize bakmaya başladık. İbrahim, ben ve Oral Çalışlar Gaziantep'e gittik. Orada yerlerimizi tespit edecektik. Ben Siverek'e gidecektim. O sırada İbrahim ile Oral Çalışlar; Faruk Sükan ve Ferruh Bozbeylî'nin Demokratik Partisi kongre yapıyor, onu izlemeye gitti. Kongrede Oral'ı tesadüfen bir okul arkadaşı görüp ihbar ediyor. Takip ediyorlar, yakalanıyor. İbrahim yanıma nefes nefese gelerek olayı anlattı. "Takip ediliyoruz, ayrılalım" dedi. Oradan uzaklaştık.

O dönem, darbeyi izleyen günler içinde Kürdistan silahlı mücadelenin şartları açısından en elverişli bölgeydi bizim için. Kafamızda Malatya, Dersim ve Urfa vardı. Oral yakalanınca Bora Gözen geldi. Ben Siverek'e gittim. Yeni fikirlere açık bir şehir Siverek. Geç Hitit çağından kalma bir uygarlık merkezi. Siverek'te eskiden Kürtler, Zazalar, Ermeniler, Süryaniler, Kıptiler, Yahudiler, Rumlar, Ezidiler iç içe yaşamış. Çoğunluk olarak Kürtleri Ermeniler izliyor. Ben gittiğimde, Agop ve Xelilê Fille gibi Ermeni ustalarının kesme taştan yaptığı evler vardı ve şehrin etrafı Ermenilerden kalma bağlarla çevriliydi. Garajda indim, Ermenilerden kalma ve Muhacir lakabıyla kimliğini gizleyen bir Ermeni-nin de çalıştığı Kunduracılar Sokağı'na girdim. Kunduracı Ramazan Balpetek'i çalışırken buldum. O günden sonra, Ramazan beni Seyithan Dokay, Fatma Erez, Apo Ali, Eyüp ve Abdurrahman kardeşler, Ahmet Seydan, Mehmet Uzun, Mahmut Kiper, Fırıncı Bayram ve daha başkalarıyla tanıştırdı. İşlikleri, kenar mahalleleri, gezmeye başlayınca, düşüncenin

uyuklayan dehası uyandı. Bölgede iki yakıcı sorunun, iki ağır baskının varlığını gördüm: Toprak sorunu ve ulusal sorun, feodal baskı ve milli baskı. Ağır bir milli baskıya rağmen, milli bilinç zayıftı. Ağalık ve toprak sorunu, baş sorun gibi görünüyordu. İbo'yla birlikte, zaten daha önce, meseleye toprak sorunundan başlayıp yoksul köylülerin desteğini almak, geniş cephe politikasıyla milli baskıya karşı yönelmek, giderek tüm Kürdistan'ın desteğini kazanmak anlayışını uygulamaya karar vermiştik.

Siverek'e, yoksul köylülerle ilişkiye geçme kararlılığıyla girdim ama ağır feodal baskıdan ve takipten dolayı köylere giremedim. Köylere girmek için ayakkabı tamircisi Ramazan Balpetek aracılığıyla, iki köy sahibi Vesfa Oymak Hanımı bulduk. Türkiye politikasıyla ilgilenen ve yakın tarihini bilen zeki bir kadın. TİP'in 1967'deki "Doğu Mitingleri"nden etkilenmiş, 68 hareketini de dikkatle izlemiş. Kadının bu durumda olmasının asıl nedeni, babası Şeyh Eyyüp'ün, Şeyh Sait İsyanı'nda Amed'de asılmış önemli bir isyancı olması. Vesfa Hanım'la evinde görüştüm hemen. Bana, "Bak oğlum, ben sosyalist değilim" dedi. "Ama ben de senin gibi devlet baskısı altındayım. Bu bakımdan seni duyunca, boynunda yaftasıyla urgan altında bekleyen babamı anımsadım ve anlamaya çalıştım. Köyümde istediğin kadar kalabilirsin." Aynı gün, bana giymem için fistan, don, kefiye, egal ve kemer verdi. Giydim. Köylülere beni Gergerli bir şeyhin oğlu olarak tanıtaçağını söyledi. Cipini yiyeceklerle doldurttu. Vesfa Hanım vekiliyle birlikte öne, ben arkaya bindim. Doğruca köye gittik. Köyde bir ay kaldım, yaşlı köylüleri dinledim bol bol. Her biri geçmişe ve güne dair birer dert küpüydü. Kimisi, seferberlik zamanında, ailesinin at eşek, kedi köpek eti yediğini; kimisi, "Fermana file" yani tehcir zamanında, babasının kiliseyi eve çevirdiğini, Ermeni mallarıyla durumunu düzelttiğini, ama daha sonra, bir ağanın, hükümet kâtibinin yardımıyla mallara el koyduğunu, kiliseyi de yıktığını anlatıyordu. Kimisi, jandarma müfrezelerinin; davulcular, hamallar ve imamların göstermesiyle Siverek'te Ermenileri ev ev topladığını, bir bölümünü götürüp kırdıklarını, derelere, kör kuyulara attığını, bir bölümünü de Harput, Ergani-Maden ve Amed üzerinden gelip Siverek'ten geçen

sürgün kafilesine kattıklarını anlatıyordu. Bunları dinlerken, köydeki yoksul marabaların durumlarını da inceledim ve bir tahlil yazısı kaleme alıp o zaman illegal çıkan Şafak dergisine gönderdim. Yazı yayımlandı. Daha sonra yazıyı, tüm Siverek'i kapsayacak şekilde genişlettim. İbo, Siverek'e geldiğinde verdim, okudu. Kürdistan'da milli baskının hangi sınıf ve kategorilere yöneldiğini ve Kürt isyanlarını konuştuk. Geniş cephe politikası izlersek, küçük toprak ağalarının desteğini alabileceğimizi söyledim. İbo, karşı çıkmadı; milli baskının sadece Kürt halkına değil, Kürt burjuva ve toprak ağalarına da yöneldiğini, hatta milli baskının esas muhataplarının onlar olduğunu ileri sürdü.

Siverek'te bir yıl içinde, Mehmed Uzun'un da dahil olduğu yirmi kişilik bir kadro ve sempatizan hareketi haline geldik. Yıl boyunca Siverek'te eğitim, toparlanma ve yazılama türünden işler yaptık. Yazılamaya gönderiyordum arkadaşları; her birine yazacakları sloganları liste halinde veriyordum. Listedeki sloganları yazıp bitirenler, "Hepsini yazdık, elimizde slogan kalmadı" diyerek, kafadan uydurdukları, "Tırşikçi ağa", "Geşmer Faizci", "bilmem neresi delik şeyh" gibi garip şeyler yazmıştı. Mehmed Uzun'un grubu hariç, hepsi aynı şeyi yapmıştı.

O zaman, Doğu Perinçek, parti adı kullanılmasını istemiyordu. Biz de sloganların altına Türkiye İşçi Köylü Kurtuluş Fedailerini yazıyorduk.

Siverek'e yalnız mı gittin?

İlkin ben gittim, Kâbil Kocatürk ve Mahmut Cantekin sonra geldi. Mahmut'un kardeşi Mehmet Cantekin, 1969'da, İstanbul'da pusuya düşürölüp öldürölümüştü. Siverek'te, 15-20 kişilik yerel kadro ile bağ evlerinde eğitim çalışmaları yaptık. İki önemli kadro daha geldi. Ziya Ulusoy ve Mehmet Bedri Gültekin. Bu ikisini, komando baskınlarının olduğu kritik bir bölgeye, Kırvarların yaşadıkları dağlık bölgeye gönderdik. O arada TİİKP kongre hazırlıkları vardı. Bora Gözen ile İbo, program ve tüzük taslaklarını tartışmak için Siverek'e geldi. Bir hafta tartıştık. Bora programı savundu. Ben ve İbrahim eleştirdik. Kemalizm, sosyoekonomik yapı ve milli mesele

konularında farklı görüşler savunduk. Ben Filistin'e gittim, bir ay kadar parti müfettişi olarak ve eğitim alarak döndüm. Rapor da verdim ama Doğu kabul etmedi, "Orada hizip var, sen göremedin ya da gizliyorsun" dedi.

Siverek'te bir yıl kadar kaldım. Büşra Ersanlı'nın ablası Sırma, Doğu Perinçek'le evliydi. Ben Siverek'teyken köylerde kadınlar arasında çalışma yapması için Sırma'yı göndermek istediler. Kürtçe bilmediğinden ve yakalanma ihtimalinden dolayı karşı çıktım. TİİK'ın bürokrat çocuklarını yoksul köylüler arasında seferber etmek ve onları emekçi ruhuyla biçimlendirmek gibi bir politikası vardı.

Bir yılın sonunda, Amed sıkıyönetim komutanlığı, ani bir kararla Siverek'i asker ve polisle işgal etti, bütün yerel kadroları evlerinden topladı. Ben bir camiye girerek kurtuldum. İmam, Hz. Osman'ın, kuru yapraklar, deriler ve geyik boynuzları üzerine yazılan duaları nasıl bir sabırla topladığını, onlardan Kuranıkerim'in bütünlüğüne nasıl vardığını anlatıyordu. Ben ise dinler görünüyor, arama furyalarıyla çalkalanan, işgal edilmiş küçük bir şehirde, geceyi nerde geçireceğimi düşünüyordum. Aklımın bir köşesinde, görme engeli olan, evinde zaman zaman kaldığım devrimci imam Mehmet Şah'ı bulmak ve onun başkanı olduğu "Körler Derneği"nde kalmak fikri belirmişti.

Barınma imkânı hiç mi kalmadı?

Hiç kalmadı. Kadroları kaybedince ve de adım başı polis ve askerle yüz yüze gelince, şehir aslan kapanma döndü. Sıkıyönetim beni her yerde harıl harıl arıyordu. Köylere çıkamazdım; çünkü bağlarımız yoktu. Birkaç yer vardı ama güvenli değildi, ihbarcılar çoğalmıştı. Mehmet Celal Bucak'ın emrindeki mahkûmlar bile bizleri arıyordu. Bunlar kurt gibi havayı kokluyordu, polisten askerden daha tehlikeliydiler. Herkesi tanıyorlardı ve yabancıları fark edebiliyorlardı. Ordusunu kaybetmiş general gibiydim. Sistemin bir parçası ve onun bekçisi olan büyük devletin karşısında, var olma mücadelesi yürüten, muhalif, minik, devletimi yitirmiştim. Yeryüzünde ne kadar devlet varsa o kadar belanın olduğunu biliyordum. Devrimin eğer gerçek bir devrimse, görevinin

devlet kurmak değil, devlet yıkmak olduğunu; devlete, sisteme ve halka karşı derin bir devrim yapmak olduğunu ise henüz bilince ıkarmamıştım. Bu durumda ya Kürecik'e ya da Dersim'e gidecektim. Oralarda tutunabilirdim, başka bir yer yoktu tutunabileceğim. Sonuç olarak Siverek'i, yeniden dönmek umudu ve "Badı saba selam söyle o yare" türküsüyle terk etmek zorunda kaldım.

Dersim'de profesyonel kadro var mıydı o zaman?

Dersim'de, benim en güvendiğim ve eski Siverek kadrolarından Kâbil Kocatürk vardı. Destan kahramanlarını andıran, heybetli, sempatik, saf bir Krtt ve Türkiye devriminin bütün sorunlarına da vakıftı. İbo'nun "Koca Bebek" dediği ve çok sevdiği bir kişilikti. Siverek'teki faaliyetlerinden alınıp Dersim'e tayin edilmiş, İbo ile birlikte liseli öğrencileri rgtlemişti. Dersim'de 15-20 kadar liseli sempatzan vardı. Dağ Mahallesi'nde, Baki İşçi'nin kaldığı, it damını andıran tek odalı bir evde Kâbil ile buluştum. Dersim'e ve faaliyetlere ilişkin bilgi aldım. Kâbil daha sonra İstanbul'a gönderildi.

İbo ile artık aynı bölgede, Dersim'de birlikte alışacaktık. Kazalara, köylere ilişkin bilgi topluyor, yoğun bir şekilde okuyor, notlar alıyordu. Dersim zincirinin zayıf halkası neresiydi? Nereden başlamalıydık? İbo, bölgenin yakın tarihinde ciddi bir kırımın ve derin bir asimilasyonun gerçekleştiğini, toprak ağalığının bulunmadığını ve bundan dolayı baş çelişkinin devletle Dersim halkı arasında olduğunu söylüyordu. Dersim'in tarihine dair hiçbir yazılı belge bulamamıştı. "Köylerde çalışırken yapmamız gereken en önemli işlerden birisinin de çeşitli mıntikalarda yaşlıların dinlenilmesi, notlar alınması ve Dersim'in yakın tarihine dair bir raporun hazırlanması olmalıdır" diyordu. İzlenecek siyasetin, yürünecek yolun bilinmesini, halkın mevcut durumunun ve tarihinin bilinmesine bağlıyordu. İbo, Kürecik'e gitti. Ben, sempatzan liselilerle baş başa kaldım.

Dersim de Siverek gibi çok yoksuldu o zamanlar. Anlamakta güçlük çektiğim ve gülümsediğim insanlar geziniyor, sohbet ediyordu palavra meydanında. Yarı a olduğumdan mıdır, nedendir bilemiyorum, seyreylediğim her insan, ca-

nını bedeninde tutacak kadar bir parça ekmeğe muhtaç, ama oturduğu tahta da çöp kadar değer vermeyen bir sultan gibi görünüyordu bana. Durumum gerçekten iyi değildi. Kıtık pazarında gezinen aç köpek gibiydim. Köylere açılmak için karların erimesini bekliyorduk. Bir ara Mazgirt'in Gorcan köyüne attık kendimizi. Beyana gelmez bir misafirperverlikle karşılaştık. Köylülerle, melek sıfatlı kocakarılarla sohbet ederken sofraya konan semiz etleri sezdirmeden yuttum. Geçmişlere, rivayetlere, acı ve tatlı zürriyet vakalarına, secerelere, fitneye harcanan incelikli hünerlere dair ilginç, hoş ve lüzumsuz şeyler dinledim. İyi oldu, rahatladım. Birkaç gün kalıp döndük Dersim'e. Bahar uç verdi. Karlar erimeye, kuşlar cıvıldaşıp söyleşmeye başlayınca, inimizden çıktık, köylere doğru açıldık. Amaçımız adam bulmak, örgütlemek... Mağaraları tespit etmek, barınabileceğimiz yerleri saptamak, suni barınaklar yapmak ve yazın ortalarına doğru harekete geçmekti.

Nasıl bir hareket?

Gerilla hareketi. Düzgün Dağları'nda mağaralara yerleştim. İbrahim geldi. Birlikte Kürecik'e gittik. Bahardı. Biraz kaldık ve o sırada Kızıldere olayı yaşandı. Katliam derinden etkiledi bizi, ama içindeki dünyanın rengini değiştirmede. O hâlâ maviydi. Mal ve egemenlik hırsıyla birbirini tepeleyen şerefsiz milletler topluluğunun ağırlığı altında olsa da güzeldi. Biz ne yapacaktık, önemli olan buydu. Dilin, kültürün ve bağımsız yaşama hakkının prangalandığı topraklardaydık. Bu prangalı durumdan dolayı sınıf mücadelesi de dilsiz ve prangalı görünüyordu. Bizi, her iki prangayı da kırmaya götürecek baş çelişki hangisiydi? Biz o günlerde bu baş çelişkinin geniş köylü yığınları ile toprak ağaları arasında olduğunu sanıyorduk. Ayaklarımızı bastığımız toprakların gerçekliği bize karşı direniyordu, bunun farkında değildik. Dikkatimiz devletin, THKP-C'yi yok ettiğine ve bütün ağırlığıyla bize yönelceğine takılmıştı. Toplantılar yaptık. Ben Dersim'e geldim. Dersim'de çalışmaları Nazımiye bölgesinde yoğunlaştırdık. Bölgede karakolla birlikte çalışan Nazımiyeli birisi vardı, halk bu kişiden rahatsızdı. Bu kişi gerçekten halkın dediği gibi

miydi değil miydi onu da bilmiyoruz. Uyarı amacıyla adamın evinin koridoruna bir dinamit attık. Bu olay, köylerde konuşulmaya başladı. Köylüler devrimcilerin Dersim'e geldiğini, hatta Mahir ve Deniz'in ölmediğini, onların da Dersim'de gezdiğini konuşmaya başladı. Birçok insan onları gördüğünü söylüyordu. Öldüklerinin yalan olduğunu, sıkıyönetim komutanlarının kafa bulandırmak için yalan söylediklerini yayıyordu etrafa. Tabii böyle düşünmeyenler de vardı, onlar da Deniz ile Mahir'in öldürüldüklerini, Dersim'de gezenlerin de onların arkadaşları olduklarını, yakında onların da öldürüleğini söylüyordu. Böyle bir ortamda İbo geldi, Sinan Cemgil'leri ihbar eden muhtarı cezalandırdıklarını söyledi. Benim aklım, parti ve ordu marşları dahil, yazdığım yeni şiirlerdeydi. Buna rağmen olayın ayrıntılarını merak ettim, ilgiyle dinledim. Muhtarın ölümden korkmadığını, cesur bir insan olduğunu ve "Benim ölümüm, devrimi ilerletecekse, öldürün" dediğini anlattı İbo. İhbarcı da olsa, bir acıma duygusu uyandı içimde.

Hâlâ resmi ayrılık yok. Siz programı eleştirdiniz, sonra ne oldu?

Tepeden atamayla kongre yapılacağını duyduk. İbrahim bunun demokratik olmadığını, kongreye katılmayacağını ve ayrılacağını söyledi. Ben ayrılmayalım, kongreye katılalım, orada mücadele edelim, duruma bakalım, ayrılık kaçınılmaz hale gelirse ayrılalım; darbe ortamında ayrılmak doğru değil, dedim. Bora, Kürecik'e geldi. Doğu'yla görüşmüş. "Merkez komitesi sizi çağırıyor" dedi. "Gitmeyelim, bize komplo kurar bunlar" dedi İbo. Ben de "Kuşkuya gerek yok, ben o adamı tanıyorum, niye kursunlar" dedim. "Son toplantıdaki tavırlarını gördüm" dedi. "Ne yaptı?" diye sordum. "Çok sert tartışmalar oldu ,birbirimizi tehdit ettik" dedi. "Her partide olur! Birçok partide olur böyle tartışmalar, devletten bile henüz bir kişiyi öldürmemişler bizi niye öldürsünler?" dedim. "İşte dedi devletten birisini öldürmedikleri için bizi öldürecekler." "Yok, gidelim" dedim. Ankara'ya gittik. Ankara Sanat Tiyatrosu'ndan Erkan Yücel'i gördük. Erkan Yücel bizi evine götürdü. Evinde bir gece kaldık, ertesi gün Nuri

Çolakoğlu geldi. İbrahim, “Çakırla görüşebilir miyiz?” dedi. Çakır; İrfan Çelik! Çolakoğlu, “Sen Çakır’ı tanır mısın?” diye sordu, “Tanırım, okul arkadaşımıdır” dedi İbo. Nuri şaşırıldı. Meğerse Nuri bir grup hazırlamış... (Bunu da bize sonradan Çakır anlattı. Çakır da Filistin’e gidip gelmiş.) Kendir, tabanca, minibüs ayarlamışlar. Bizi bağlayıp Söke’ye götürecekler ve infaz edecekler. Filistin’den gelen bir grubu ayarlamışlar. İbo, “Çakır’ı tanıyorum” deyince Nuri vazgeçmiş; çünkü gruba, kaçıracakları adamın İbrahim filan olduğu söylenmemiş. “İki kişi tutuklanacak” denilmiş. Grubun örgütleyicisi ve başkanı Çakır. Nuri; Çakır’ın, tutuklanacak kişinin İbrahim olduğunu görünce bunu yapmayabileceğini düşünerek vazgeçiyor. Nuri aslında efendi, mülayim, bilgili bir insan. Nasıl böyle bir işe giriyor, aklım havsalam almıyor. Gitmiş gruba, “Başka güne erteledik” demiş. Nuri, ertesi gün geldi, “Söke’ye gideceksiniz” dedi.

Gittiniz mi?

Gittik, şehri gezdik. Akşam karanlık çökmek üzereyken söz edilen köye gittik, bir eve girdik, Halil Berktaş vardı. Yanında bir tabanca. Halil Berktaş ile İbo sert tartışmalara girdi, karşılıklı ayağa kalktılar. Çatışma çıkmasın diye aralarına girdim. “Yıkıcı ve bölücüsün, yaptıklarının hesabını vereceksin” dedi İbrahim’e. İbrahim de “Evet, ben devrimin önündeki engelleri yıkmaya çalışıyorum, yıkıcıyım. Sen kimsin, baş engelinin, Doğu’nun çömezisin” dedi. Yatıştırmaya, çözüme ve çıkışa doğru çekmeye çalışıyordum, inanmakta güçlük çektiğim çaresiz çabalarla. Çok sonraları tutuklandığımızda TİİKP davası esas hakkındaki mütalaası elimize geçti. Savcı, TİİKP Merkez Komitesi’ne yazılan bir mektubu koymuş. Bizim tutuklanmamız ve cezalandırılmamız öneriliyor mektupta.

Mektup kimden?

Halil Berktaş’dan. Biz varmadan yazılmış bir mektup. Halil Berktaş’la tartışmadan sonra bir kılavuz köylü verdiler, bizi bir mağaraya götürdü, kayaların altından Doğu Perinçek

çıktı. Mağara Söke civarında bir yer. Ona götürüldüğümü-zü biliyoruz. “Merhaba” dedi. Elimizi sıktı, çıktığı yerden biz de girdik. Büyük bir mağara! Bir kenarda yiyecekler var; makarna, pirinç, un, şeker gibi şeyler... Bir tarafta yataklar ve bir radyo. Almanca’dan haberleri dinliyor. Önce İbo’yla, sonra benimle ayrı ayrı konuştu. Bana, “Kongreye katılacak mısın?” diye sordu. Ben de “Katılıyorum ama ayrılacağım” dedim. “Ayrılacağın partinin kongresine niye katılıyorsun?” dedi. Ben “Pek güvenemiyorum” dedim. İbo da ayrılacağım, demiş. Bana da “Git parti mallarına el koy, ayrılıkçılara verme” dedi. “Benim bölgede ayrılıkçı yok, benim bölgem Siverek, diğer bölgelere karışmam, mallara el koyamam” dedim. İbo’ya da “Seni tutuklatacaktım ama git bakalım” demiş.

Tutuklatabilir miydi?

Bence isteseydi bizi tutuklatıp kurşuna dizdirebilirdi, buna imkânı vardı. Silahlı adamlar vardı çevresinde. Bir motosikletin arkasına bindik ve bizi yola bıraktılar, oradan otobüse bindik, doğrudan geldik. O mağaranın anısı ruhumuza yerleşti. Motosiklet bizi yola bıraktıktan sonra oradan Kürecik’e geldik.

Bu olaydan sonra ayrılık fikrinin netleştiği söylenebilir mi?

Doğu’yla görüştüktan sonra Malatya’ya gittik, orada arkadaşlar vardı. Kadrolarla görüştük, Dersim’e geldik. Ayrılma fikri Doğu’yla görüştüktan sonra beni de meşgul etmeye başladı. Henüz ayrılık konusunda tam birlik yoktu ama Dersim’e müfettiş olarak gönderilen Daşar Karadağ, oradaki kadroları topladı. Partinin, İbrahim ve benim başını çektiği küçük bir grup tarafından bölünmek istendiğini, bu yıkıcıların parti merkez komitesi tarafından partiden atıldığını ilan etti. O ana kadar Dersim kadrolarının böyle bir bölünme hareketinden haberleri bile yoktu. Şaşırdılar. Toplantıda ben de vardım, görüşlerimi söyledim, müfettiş de söyledi. Oylama yapıldı, 18-20 kişi vardı,

Dersim’de bir dağ evinde toplanmıştık. Oylamayı partiden yana olanlar, karşı olanlar gibi sundu müfettiş. Bir kişi hariç bütün Dersim kadroları bizden yana tavır aldı. Bu kadrolar, “Böyle bir fikir ayrılığından haberimiz yoktu, bizi neden haber etmediniz” diye sordu. Ben de böyle bir durumun hizip olabileceğini ileri sürdüm, disipline ters olduğunu söyledim, ikna oldular. Ayrılık ilk kez Dersim’de ortaya çıktı. Bu toplantıda İbrahim yok, Kürecik’teydi. Partiye ait malzemeleri istedi müfettiş. Ben de buradaki çoğunluğun bu malzemeleri yarattığını, karar hakkının da çoğunluğa ait olduğunu, vermek isterlerse karşı çıkmayacağımı söyledim, çoğunluk da malzemeleri teslim etmedi. “Bu malzemeleri biz yarattık, yarananlara aittir” diye bir karar aldılar. Bu toplantı 1972’de, mart-nisan aylarında olmalı.

Müfettişin katıldığı toplantıdaki oylama aslında ayrılığın resmileşmesi anlamını taşıyor. Ayrılık kesinleştikten sonra ilk adımınız ne oldu?

Nisan ayında İbrahim’le beraber koordinasyon komitesini tespit ettik. İbrahim toplantıdan sonra geldi, durumu anlattım ve bunun üzerine koordinasyon komitesini tespit ettik. Bir partiden söz ediyoruz. Türkiye Komünist Partisi ML’nin koordinasyon komitesini kuruyoruz. İçinde iki kişilik daimi komiteyi de tespit ettik. İbrahim bunlara kendisinin haber vereceğini, kabul etmeyenler olursa yerlerine yenilerini, geride kalanlarla birlikte alabileceğimizi söyledik. İki kişilik daimi komiteyi kafa kafaya vererek değil de komite içinde çoğunluğun oyuyla seçmeyi karar aldık.

KK’de kimler var?

Ali Taşyapan, Cem Somel, Ali Mercan, Almanyalı Kadir, (Adı hâlâ açığa çıkmamıştır.) İbrahim, ben ve Aslan Kılıç. Bu, bir anlamda ilk merkez komitesidir. Daimi komitede İbrahim ile ben varız. KK’yi tespit ettikten sonra birkaç karar aldık. 1. KK’nın Dersim’e yerleşmesi, 2. Bu komiteye bağlı olarak halk savaşı isimli derginin çıkarılması, 3. Parti programı ve tüzüğünün hazırlanması, 4. Ülkenin ve dünyanın

durumuna ilişkin rapor hazırlanması, tüzük ve raporlarla birlikte partinin kongreye çağırılması, tüzük ve programın kongrede resmileştikten sonra partinin resmen kurulması. Bunun için KK'nin görüşlerinin alınması, tüm bu kararlar hakkında görüşleri alınacak. KK'de yer alacak isimleri ben ve İbrahim birlikte tespit ettik.

Görev kabul etmeyen oldu mu?

Olmadı. Olmayınca kesinleşti.

Kongre için nasıl bir tarih belirlemiştiniz?

Bir yıllık zaman koyduk. Dersim'de toplanma kararı aldık, bir mağarada. Bunun üzerine İbrahim; Malatya, İstanbul kadrolarına anlatmak için gitti. Biz bu arada Dersim komitesini oluşturduk. Ben, Ali Haydar Yıldız ve Mümtaz Çeltik'ten oluşan bir komite. Aynı zamanda bir başka karar aldık, partiye bağlı bir askeri yapının oluşturulması tartışıldı. Benim ayrılmadan önce Siverek'teki yazılamalarda kullandığım "Türkiye İşçi Köylü Kurtuluş Fedaileri" ismi, Nazimiye Çayan mağarasının önünde, İbo, ben, Ali Haydar Yıldız ve Mümtaz Çeltik'in katıldığı toplantıda, Mümtaz Çeltik'in önerisiyle değiştirildi. "Fedayi" yerine "ordu" kelimesini koyma konusunda görüş birliğine vardık. Türkiye İşçi Köylü Kurtuluş Ordusu böylece kabul edildi.

Parti adı nasıl çıktı ortaya?

TKP-ML adı İbrahim'den gelmişti. TİİKP program ve tüzük taslaklarını, Siverek bağlarında, bir bağ evinde tartışırken bu ismi İbrahim önermişti ama kabul görmemişti. Ben Türkiye İhtilalci İşçi Köylü Partisi isminin köylüler açısından daha uygun olduğunu söyledim. Komünist kelimesinin açık kullanılması durumunda halkın ürkeceğinden çekindim ama ayrılıktan sonra bu isme bir itirazda bulunmadım. Dersim komitesini de hemen kurduk zaten. Ben, Mümtaz, Ali Haydar. Mümtaz Çeltik'in yakalanmasından sonra komite içinde komitenin askeri sorumlusu Ali Haydar Yıldız oldu.

Örgütlenecek partizan birlikleri ona bağlanacaktı, siyasi komiser de bendim.

Bu gelişmeden sonra İbrahim gidiyor... Diğer bölgelerdeki kadrolarda nasıl bir yankısı oldu bunun?

İbrahim gitti, kadrolara anlatmaya çalıştı, görüşleri yazılı hale getirdi, daktiloya geçirdi Meral Yakar aracılığıyla. İlk belgeler; genel eleştiri, milli mesele, Kurtuluş Savaşı ve cumhuriyet dönemi tahlilleridir. Bunlar bir bakıma, İbrahim'in Siverek'te, TİİKP program taslağı üzerine yapılan tartışmalarda savunduğu görüşlerin genişletilmiş halidir. Daha doğrusu orada birlikte savunduğumuz ve formüle ettiğimiz görüşlerin İbrahim tarafından genişletilmiş halidir. Siverek bağlarında, üç kişilik DABK komitesinin (İbo, Bora ve ben) kendi içinde yaptığı tartışmaların 1,5 yıllık geçmişi vardır. O görüşler, bu süre zarfında, çeşitli kadro toplantılarında yapılan tartışmalar sonucunda ortaya çıkmış, şekillenmiştir. İbo, bu yazıları ele alırken belli kaynaklardan yararlandı ve son şekle soktu. Çeşitli tarihçilerin ve Şnurov'un kitabı bunda önemli bir rol oynadı. Ulusal sorunda ise Lenin ve Stalin'in görüşleri, UKKTH (Ulusların Kendi Kaderini Tayin Hakkı) ile Milli Mesele adlı kitapları ve Marks'ın Doğu Sorunu önemli rol oynadı.

O sıra nerelerde daha etkin gözükiyorsunuz? Ayrılıktan sonra kadro gücü nasıl?

Üç bölgede etkindik, özellikle iki bölgede. İstanbul ve Dersim... Siverek'teki çalışmalar, Kürecik ve daha sonra İzmir'deki çalışmalar zayıftı. Etkin kadro sayısı aşağı yukarı 12 kişidir. Sempatizanları da katarsak, duruşmalardan görülüyor ki 80 kişidir. 12 kadro, 68 sempatzan. Meral Yakar, İstanbul kadrolarındandır ve parti üyesi değildir. Toplam 10'a yakın parti üyesi vardır o sıra, KK dahil. Zaten 12 kadronun 10'u parti üyesidir. İbrahim belgeleri yazdıktan sonra Malatya Kürecik üzerinden Dersim'e geldi. Gitti, Malatya'da ihbarcı muhtarın cezalandırılmasından sonra tekrar Dersim'e geldi, tekrar gitti... Gitmesinden sonra da

biz bombalama hareketlerine girdik. Önce, karakol komutanının, köylüleri dövmesi ve bir kadına sarkıntılık etmesi gerekçesiyle Muhundu Karakolu'nu basma girişiminde bulduk, başarısızlıkla sonuçlandı. Gece nöbetçi olmadığını sanıyorduk ama varmış, karşı saldırı oldu kayıp vermeden çekildik. Ondan önce Nazimiyede bir ihbarcının evini bombaladık. Aynı zamanda Karakoçan'da, Alevi köylülerine baskınlar düzenleyen kaymakamın evini yakma girişiminde bulduk. İbrahim geldiğinde de Dersim Merkez Karakolu'nu, Karakoçan başçavuşunun evini bombaladık. Tabii ilk bombalama işi Fehmi Altınbilek'in evi idi. Tüm bunlardan önce de öğretmenleri süren bir müfettişin eviydi. Kış bastırmıştı, barınacak yer arıyorduk. İstanbul'dan yeni kadrolar gelmişti, sayımız biraz artmıştı.

Kimler vardı o sırada Dersim'de?

Ben, Ali Haydar Yıldız, Süleyman Yeşil, Kamer Özkan, İbrahim, Murat Aydın, Davut Kurun, Hüseyin Bozkurt. Adını hatırlayamadığım biri daha. Toplam 9 kişi. Bir tabancamız, bir kırmamız, 9 bombamız vardı, kendi yaptığımız şeyler. Bunlardan ikisi Çin bombasıydı. Mümtaz, Filistin'den getirmişti. Bu 9 kişi dağda, bir de Dersim merkez ve kazalarda sempatizanlar var. Bunlarla Düzgün Dağları'nda kalıyorduk. Mağaranın ihbar edildiği haberini alınca Haydaran taraflarına doğru çekildik, sonra Vartinik mezrasına yerleştik. Tabii demin saydığım bombalamalardan sonra, Gâvur İsmail, Hüseyin Tekin, Baki İşçi, Hayrettin İpek, Hasan İlder, Musa Söğüt gibi yerel sempatizanlarımızın bir bölümü tutuklanıp Diyarbakır Cezaevi'ne götürülmüştü, aynı dönemde Siverek'te de bombalamalar ve tutuklanmalar olmuştu.

Dersim'desiniz ve gerilla savaşı başlatacaksınız, fakat küçük bir birliği az çok donatacak kadar dahi silahınız yok. 12 Mart şartları... Neden çekilip, biraz daha derin ve sessiz bir hazırlık yapmak yerine, sola en dehşet, en kapsamlı saldırının geliştiği günlerde gerilla savaşına başlamak istiyorsunuz?

O zaman silah olarak bir kırma var, tırnağı bozuk ve bombalar var. Kırma ateş ettikten sonra fişeği bıçakla çıkarmak gerekir. Silah yok aslında. Yerle göğün arasında çıplağız. Hesabımızı genellikle şöyleydi: Hazırlık dönemindeyiz... Kadro bulmak, bölgeye silah getirmek, kadroları eğitmek ve yavaş yavaş harekete geçmek, ama bu silahsız halimizle biraz harekete geçmeye başladık, acele ettik. Bunda hem Mahirlerin ve Denizlerin yok edilmelerinin, hem de hükümetin, bitirdik, yok ettik propagandalarının etkisi vardır. Eylemler sonuçta dikkat çekti ve bölgeyi abluka altına aldılar. Tam hazırlanmadan, halkın taleplerini de çok dikkate alarak “şu bizi dövüyor, o bizi mahvediyor, siz de geziyorsunuz” gibi eleştirilerin etkisi altında kalarak zamansız harekete geçtik. Bu da güç duruma düşmemize yol açtı. İsmail Çalıkıran, “Siz silahsızsınız, durumunuz gerçekten ciddi” diyerek ayrıldı bölgeden. Ali Haydar onu “Silah temin edeceğiz, karakollardan alınacak, acele etme, moralini bozma” diye ikna etmeye çalışıyordu ama mevcut durum Ali Haydar’a destek vermiyordu. Çalıkıran’ı ikna edemedik ve yol parasını temin ettik, götürüp otobüse bindirdik, gitti. Aslında teorimizde vardı. Silahları düşmanlarımızdan alacağız... Mao’nun anlayışının bir etkisiydi. Kendi tecrübelerini aktarıyorlardı ama bizim şartlarımızda nasıl değerlendirmeliyiz onu tartışmamız gerekiyordu. THKO’nun silah durumu bizle kıyas kabul etmeyecek kadar iyiydi ama onlar da yenildi. Olanaklar açısından durum kıyas kabul etmezdi. Filistin’den silah getirmişlerdi, paraları vardı ve silah geçirme olsun, kadro zenginliği bakımından bizden çok iyilerdi. Ortadoğu’da hâkimlerdi. Sırf silah geçirmek için adamları vardı, Teslim Töre ve ona bağlı kadrolar bu işe bakıyordu.

Peki o arada hiç eylem oldu mu Dersim’de?

Vartinik’e giderken yolda tartıştık. Ben “O köylülerin şikâyet ettiği karakol başçavuşunun evine bir bomba atılmalı” dedim. Gece gözlenmeli, hangi odada ışık yanıyor, ışık yanmayan odalardan birine bir ihtar bombası, şarapneli az olan bir bomba atılmalı. İbrahim, “Kış” dedi, “şimdi bunları ertelememiz lazım.” Ali Haydar “Bir tane atmakta

yarar var. O bölgenin canını yaktı, söz verdik, yerine getirmedik” Eylemden yanaydı, “Biz bir daha o köylülerin yüzüne bakamayız” dedi. Bunun üzerine İbrahim’e rağmen iki adam gönderdik. Onlar bir bomba attı, atanlardan birisi yakalandı. El yapımı bombalardan biriydi. Daha sonra başçavuş oradan tayinini isteyip korkusuna son verdi, köylüler de rahatladı; fakat İbrahim yolda karşı çıktı. “Bu vakitte bu tip hareketlere girmeyelim” dedi. Dersim’i terk etmek, başka şehirlerde barınmak hiç aklımıza gelmedi. Kış vakti bile İbrahim İstanbul’dan kadro getirdi, kendisiyle beraber dört kişi geldi. Davut Kurun, Murat Aydın, adını bilmediğim bir arkadaş ve Kamer Özkan kış şartlarında geldi. Biz de tabii karşı çıkmadık, niye getiriyorsun diye. İtiraz olsa getirmezdi çünkü bölgede biz çalışıyorduk.

Peki, başka bir hazırlık var mı?

İki yerde sığınak yaptık, Zergovit ve Düzgün Dağları’nda birer kayanın altını oyduk. Oraya üç kişilik yiyecek koyduk, bir aylık. Diğeri de bir kayanın altındaki boşluktu, teksir makinesini koyduğumuz yerdı. Sıkışınca kalmak için küçük bir delikten giriliyordu. 4-5 kişilik bir yerdı ama biz 8-9 kişi kaldık. İkiye bölünüp ayrılmak aklımıza gelmedi. Sığınak bölgeleri hakkında ihbar vardı, eğer koku köpekleriyle gelirlirse bizi sığınakta bulabilirler. Her gerilla kendi sığınaklarını yapmalı ama sığınaklar aynı bölgede olmamalı, farklı bölgelerde olmalı. Bir aylık yiyecek ve su konulmalı. Sığınak su kaynağına yakın bir yere yapılmalı gibi bir anlayışımız var. O anlayışa bağılı olarak sığınakta kaçış yeri, giriş ve çıkış farklı olmalı. Bu son derece zordu. Kayaların arasında en fazla iki kişilik yerler yapmayı düşünmüştük. Benim kendime özgü tek kişilik sığınaklarım vardı. Birisi Mazgirt’te, ikisi Nazimiye’deydi. Diğeri bölgelerde ise mağaralar vardı. Bir mağara vardı, kapısından şelale iniyordu. İçerisi kuruydu. Biraz buhar nemi olurdu ama derindi ve kuruydu. Oraya güveniyordum, iyi bir sığınaktı. Sığınağı ve sürekli hareketli olmamıza güveniyorduk. Sığınağı sığınakta kalanlar bilmelidir, bunu İstanbul’a gelince evler için de önerdim. Siverek’te çalışırken bağı evlerini kullanıyorduk. Bağılar arasında bazen

de ortalarında büyük taş yığınları vardı, onların içinde iki tane sığınağım vardı. Kaldırdığım bir veya iki taşla içeri giriyordum ama topak şeklinde durmam gerekiyordu. Girince o taşı çıkardığım taşlardan birini içe doğru itiyor, diğerini dışta bırakıyordum. İçine girdikten sonra taşları içeriden kapatıyordum. Aralıklar vardı deliklerden de hava geliyordu.

Size ilk yakınlık duyan öğretmen okulu öğrencileri olmalı. Öyle hikâyeler dinledim.

Öğretmen okulundan gençlik tabanı vardı ama en büyük destek liseden geldi. Lise gençliği en isyancı gençlikti. Öğretmenlerden biri de bizimle ilişki halindeydi ve öğrencileri etkiliyordu. Hocalardan biri Hasan İlder'di, lisede resim öğretmeniymiş sanırım. Gençlerin içinde gençlik sorumlusu vardı. Görevi gençleri örgütlemek ve yeni gençler katmak, komiteler halinde onlara eğitim vermektir. Eğitimde de belli kitapları okutmaktı, biz o kitapları vermiştik, Mao'nun Kızıl Kitabı da bunların içindeydi. Gençleri bulmak ve komitelere almaktı. Eğitimi evlerde yapıyorlardı, Dağ Mahallesi'ndeki evlerde... Oraya getiriyorlardı, hem bizimle tanıştıyorlardı hem eğitim toplantısına sokuyorlardı. Büyük çoğunluğu yoksul aile çocuklarıydı. Köylerde ebeler ve öğretmenlerle ilişkiler vardı. Hazır aydınlanmış kişiler olarak önemsiyorduk. Ebelerin yararını çok gördük. Seyyar oldukları için bize hem barınma açısından hem de bölge ve insanlar hakkında kim güvenilir kim değil bilgi verirlerdi. Ebelerin bir kısmı doğrudan ilişki kurduğumuz insanların üzerinde etkiliydi. Ebelere öğretmenlerden daha çok saygı vardı. Kadınlarla ilişkileri sıkıydı. Bundan dolayı "Şurayla gidince şuna uğrayın" derlerdi. "Sıkışınca gelin kalın lojmanlarda" derlerdi. Geceleri giriyorduk. Bir arkadaş vardı; takım elbisesi, beyaz gömleği ve kravatıyla yeni katılmıştı harekete. Devrimin keşfedemediğimiz sıcak noktalarını bizlere keşfettirecek bir adama benziyordu. Yakışıklıydı. Ebeleri devrimin temel gücü olarak görüyordu. Bazı ebelerle aşk ilişkileri vardı ve onları tarafsız bir edayla övüp duruyordu. Tanıştığı her yeni ebenin karşısında, ebe eğer güzelse, adam mutasyona uğruyor, başkalaşıyor, değişiyordu. Ali Haydar, birbirlerini iç içe

doğuran duyguların komik ve karmaşık doğasını deşmeyi, sohbet sofrasına taşımayı seven birisiydi. Bir gün, “Ebeleri niye devrimin temel gücü yapıyorsun?” diye sordu. “Atla köy köy geziyorlar, kadınları doğurtuyorlar, hastaları kurtarıyor, devrimcileri barındırıyorlar. Bu işlerin içinde temel olmayan tek bir iş yoktur” diye yanıtladı. Sonradan duyduk ki, bize katılmadan önce birkaç bölgede ebelerle gönül ilişkisi varmış.

O dönemde ebelerin de durumları iyi değildi. Köylülerle sağlık hizmeti sunuyorlardı ama arkadaşları yoktu. Bizi okumuş, kafadar insanlar olarak görüyorlardı. Ebe arkadaşla çok iyi bildiği Mazgirt köylerini gezerken akşama doğru yine bir ebenin evine girdik. Ebe arkadaşına karşı çıkmama rağmen, içimin bakir bir yerinde, beni ebelere ya da kadın öğretmenlere doğru yönlendiren, kimliği meçhul bir güç vardı. Buna rağmen, ebenin, bostandan salatalık almaya gittiği bir anda, “Niye yoksul köylü evlerini değil de buraları tercih ediyoruz?” diye sordum. Kravatını hafif gevşetti, “Devrimcilerin yoksul köylülere yük olmaları doğru değil” dedi. “Hem burası, dinlenmemiz için daha iyidir, sağlıklı ve ışıklıdır.” Gece aynı odada uyuyorduk. Bir baktım, yatağında yok, doğru ebenin odasına gitmiş. Sabah banyosunu yaptı, ebenin dolaptan çıkarıp ütlediği mintanını giydi, kahvaltımızı yaptık. Çıkıp yürürken dedim, “Sen gece meşguldün galiba?” Güldü, “Bunlarla ilişkilerimizde gönül ilişkilerine de önem vermeliyiz, bunları anlamak lazım. Gönül ilişkilerini ihmal edersek, hem kendimize, hem de bizi sevenlere haksızlık etmiş oluruz. Sonunda kaçır gideriz. Devrim zarar görür.” Gülümsedim. Hayatı gülümseten bir tarzla konuşuyordu. Sonradan hareketi bıraktı, gitti. Biraz durumlar sarpa sarmıştı. Kendisi de zaten evliydi. “Ben Doğu Teknik Üniversitesi’nden mezunum” diyordu, gördüğü her köylüye. Orta Doğu diyemiyordu. Ortaokuldan terkti yanlış hatırlamıyorsam. “Upuzun saçlarımı sırf devrimci hareket için kestirdim” diyordu. İbo, onu tesadüfen Dersim merkezde görmüş, “Askere gideceğim işlerim var” demiş İbo’ya. “Siz mi gönderdiniz?” dedi, “Yok” dedim, “Kaçtı. O ebedir.” Bu tip şeylere İbo çok gülerdi. “Sen, dedim, onun ebeliğinden biraz öğrenmen lazım. Hikâyelerini dinledin mi?” Ev hikâyesini ona da anlattım, acayip güldü. Onun sayesinde bir sürü güzel yemek yedim. Ebeler güzel

yemek yapıyordu onu görünce, ama gerçekten yakışıklıydı. Doğu Teknik Üniversite mezuniyetini ebelere söylemiyordu, onlar çakar diye. “Bunu söyleme köylülere” diyordum. “Bunu söylemesem beni dinlemezler” diyordu.

Yine bir gün, Mümtaz’la birlikte, Nazimiye’nin Deşt köyüne yakın bir yerde bir hayma kurduk. Orman kulübesi... Mümtaz, Filistin’de iki yıl kalmış, komutan olmuş, Ürdün savaşında bir kolu sakatlanmış, iyi bir savaşçı. Haymaya girdik, ateş yaktık, uyumaya başladık. Bir baktım alevler her tarafı sarmış. “Mümtaz kalk yanıyoruz” diye bağırdım. Kendimizi dışarı attık, yangın biraz büyüdü, aman ormanı saracak diye korktuk. Nasıl oldu bilemiyorum, kendiliğinden söndü. Bir evin iki üç misli kadar bir alan yandı. Süleyman Yeşil olsa kesin yanardı; çünkü cezaevinde Zeki Şerit, Süleyman’ın, ranzadan çıkan kocaman çıplak ayaklarının altında, Süleyman uyurken gazete yakıyordu. Alevler ayakları sarıyordu, Süleyman, koğuşun dumandan uyanmasından bir müddet sonra uyanabiliyordu. Süleyman ilginç bir adam. Geç uyanmasının sebebi, olayı rüya sanması, rüyadır diye uyanmaması, ama kim ne derse desin, ormanın bağrında kurulan bir haymada, kuş ve mahlukat mırıltısıyla birlikte uyumanın hali başkadır.

Dersim’de çalışma nasıldı? Bir il komiteniz var mı mesela?

Tüm Dersim’den sorumlu bir komitemiz vardı, şehir içi komitemiz yoktu, daha işin başındaydık. Cebimiz delikti ve silahsızdık. Beş on liselinin dışında hiçbir kitle desteğimiz yoktu. Dağ Mahallesi’nde, toprak damlı, tek odalı bir eve sığınmıştık. Gece gündüz yağın kar, her tarafı kapatmıştı. Yazdan kalma domates kasalarını ve liselilerin cami avlusundan çalıp getirdikleri odunları idareli bir şekilde yakarak ısıniyorduk. Bölgeye ilişkin akıl yürütmelerin, tartışmaların, okumaların sonu gelmiyordu. Moralimiz yüksekti, sevinçliydik. Karlar erimeye başladığında, köylere açılacak, yeni simalarla tanışacak ve onlarla birlikte yüce dağlara çıkıp oralara yuvalanacaktık. Sözüünü ettiğim Dersim komitesini kurduk. Komite; Dersim’deki tüm faaliyetlerden sorumlu, hem orduyu kurmak hem partiyi inşa etmek onun görevi.

Tüzük çalışması yapacaktık zaman kalmadı. Dersim'i ülke çapında yürütülecek mücadelenin merkez bölgesi olarak tespit ettik, yayın organı da orada çıkacaktı, kongre orada toplanacaktı. Bölgelerdeki delegeler oraya gelecekti. Kongrenin orada bir yıl içinde toplanması gerekiyordu.

Yurtdışı için ne yaptınız?

Haber gönderdik, Ömer Özerturgut bizi destekliyor, dediler ama bize bir destek gelmedi. İlişki kuramadık. Sadece Cengiz Çandar, Almanyalı Kadir, dediler, bunlar sizi destekliyor. Ayrıldılar ve bir daha bizimle ilişki kurmadılar. Almanyalı Kadir, Almanya'dan gelen birisi. Yurtdışı kadrolarının temsilcisiydi, orada kendisiyle görüşüm. Almanya'da göçmen öğrenci gençliği içinde güçlülerdi, işçiler içinde pek güçleri yoktu. Biz ayrılınca bu gençliğin önemli bir bölümünün bize sempati duyduğunu öğrendik ama ilişki kuramadık. İbrahim bunun için ne yapabiliriz, diyordu. Almanyalı Kadir'den ses seda yoktu. Bunlarla bağ kurmayı tartıştık. Birini gönderecek durumda değildik. O zaman Almanya'ya adam göndermek çok zordu, imkânımız yoktu. İbrahim zorluyordu. Ali Haydar'ın ailesi onun yurtdışı pasaportunu filan hazırlamıştı. Ailesi gitmesini istiyordu ama o da "Hayır", dedi. Bizde de gönderme eğilimi yoktu, gitmek isteseydi belki gönderirdik. Onun aracılığıyla ilişkiler kurulabilirdi ama istemedi. Ömer Özerturgut, Aydınlık'a döndü ama onlara da fazla yamanmadı. Bir kitabevi kurdu Köln'de. Yayınevini bir de onlardan Yıldırım Dağyeli kurdu, Verlag diye bir yayınevi...

Bu terlik baskı meselesi nedir?

Terlik ve bomba, bizim o zamanki iki önemli mücadele aracımızdır. Boşluk ya da yokluk diye bir şey yoktur. Bunlar, varlığın görünmeyen hissedilmeyen yanıdır. Varlığın meftun olduğu bir mekândır boşluk. Biz o zamanlar, yokluktan varlığı yaratma deyimini kullanıyorduk. Küllüklerden tokyo lastiklerini bir de Coka-Cola gibi teneke konserve kutuları topluyorduk. Küllük; görülen, dokunulan hissedilen bir mekândı, halka aitti ve halka hizmet edebilirdi. Tokyo

lastiklerini zımparalıyor, üzerlerine yazılar yazıp jiletle klişe haline getiriyorduk. Bir tokyo lastiğine “Seni ezen patron ağa devletine karşı birleş!”; diğerine, “Seni köleleştiren kapitalizme ve emperyalizme karşı birleş!” ibaresini yazıyor, kâğıtların üzerinde iki renkte, kırmızı ve siyah ıstampa mürekkebiyle mühür gibi basıyorduk. Askeri savcı Yaşar Değerli, bu mükemmel baskıları nasıl yapıyorsunuz diye şaşırmişti. Onları mağaranın bir kenarında istifliyorduk. Ondan sonra teneke kutulara da bulduğumuz dinamitleri sokuyor, orta kısma fitilli füyneyi daldırıyor, kalıp içinde kenarlara da demir çubuklardan baklava şeklinde şarapnelleri yerleştiriyorduk. Fitilin ucuna yerleştirilen kibrit başına ateşi dokundurduğumuzda fitil tutuşuyordu. Lehimle ağzını kapatıp lehimliyorduk teneke kutuları. Dinamit patlayınca şarapnel dağılıyordu. Zergovit bölgesindeki mağaralarda denemeler yaptık. Baklava şeklindeki demir şarapnellerin kayalarda derin izleri vardı. Etkili bir bomba olduğu anlaşılıyordu. Yapılan bombaları paketliyor, arkadaşlara gönderiyorduk. Fehmi Altınbilek’in evinde patlayan bomba bunlardan biriydi. Yayın basma işini teksirle yapmayı çok istedik, gelgelelim ki mumlu kâğıt bulamadık. El ilanlarıyla durumu idare etmeye çalıştık. (Bkz: Ekler, Teksir Makinesi başlıklı yazı.)

O dönemde kadrolar içinde kadınların durumu nasıldı?

Dersim kadroları içinde kadın yoktu. Hâkim, heteroseksüel bir dile sahiptik, gepegenç insanlardık. İç dünyamızda gezinen, kendini durmaksızın sanal veya platonik aşk çarmihına çakan ve çaktıktan hemen sonra sökmeye çalışan, mahzun ve de yarı küskün gölgelerle, hilkat garibeleriyle cebelleşip duruyorduk. İç gözümüz, şeylerin içlerindeki derin gözlerle birlikte, zaman zaman İstanbul’a çevriliyordu. Dimdik, çalışkan, kararlı, güzel ve teori ile donanmış birkaç kadın gelebilirdi mesela. Sadece biz değil, dağlar da sevinirdi buna. Kendi kendini yiyerek iyileşen amansız yaralar bile sevinirdi, ama gelen yoktu. Ankara’dan bir tek Bora Gözen’le arkadaşı Melek Ulagay gelmişti Kürecik’e, TİİKP’ten ayrılmadan önce... Bölgede Bora Gözen, Ali Taşyapan, Melek Ulagay ve Ali Mercan vardı. Ayrılıktan sonra, profesyonel

olarak faaliyet yürüten 4-5 kadın vardı ve hepsi İstanbul'daydı, onlardan talep yoktu. Onların bir kısmı daktilo ile yazı yazma, üniversitedeki gençlik hareketinde kadın öğrencilerle ilişki kurma gibi işlerde görevlendirilmişti. Bu bir geçiş dönemiymiş. Meral Yakar'ı tanıyamadım, ben İstanbul'a gelmeden önce kazayla vurulmuştu. Bu kadınlardan benim tanıdığım Kutsiye'dir, mahkeme sürecinde tanıştık. Diğerlerini tanıma fırsatım olmadı. Siverek'te öğretmen Fatma Erez vardı, başka kadın da yoktu zaten. Bize çok yardımcı oldu Fatma'nın. Meral Yakar'ın ölümü ise herkesi etkiledi. Çok övüyorlardı; çok yetenekliymiş, herkes övüyordu. Tamamen bir kaza. Aslan Kılıç'ın ihmali, tabancanın horozu düşüyor... Hastaneye getiriyor, doktorlar polisleri söylüyor. Ekip geliyor. Kim yaptı? Aslan olduğu gibi anlatıyor. Daha önce yakalananlar Aslan hakkında bilgi veriyor. Polisin arama listesinde var. "Olay böyle oldu, getirmek zorunda kaldım" deyince polis inanıyor. Polisin o konuda hiç kuşkusu yok. Kaçsa örgüt içi anlaşmazlık diyecekler. Zaten Aslan, Meral'i, kurtarılabilceğine inanarak getiriyor. Hastaneye geldiğinde ölmemiş daha, kurtaramıyorlar. Polis hemen tutanağını tutuyor, Aslan'ı da götürüp kontrgerillaya teslim ediyor. Aslan'a soruyorlar, "Bu olay nasıl oldu, diye... Örgüt içinde anlaşmazlık mı var", diyorlar. Öyle olsa size niye getireyim, diyor. Sonradan Cem Somel yakalandı. O da ifadesinde Aslan'ı doğrulayacak şeyler anlatıyor.

Bırakıp gidenler oldu mu?

Oldu. Bunların başında Almanyalı Kadir var, Ali Mercan başka bir harekete gitti, Bora Gözen de Aydınlık tarafında kaldı. Filistin'de vurdular, Faik Bulut'un da yer aldığı baskında. Ayrılanlar Cengiz Çandar'dı, Şahin Alpay'dı, bunlar, bize katılmadı. Mümtaz Çeltik katıldı. Katılmayanlar bağımsızlaştı. Cengiz, Şahin, Atıl Ant... Bir daha harekete girmediler. Cem Somel içerdeyken ayrıldı, aflu çıktı, öğretim görevlisi oldu. Zeki ve dürüst bir insandı.

Vartirik öncesi bir ihbar var. Nasıl olmuş?

Kureyşanlı Haydar Koç'la MİT'çi senatör Aslan Bora, Paş köyüne geliyor ve köylülerle konuşurken, bizim için, "Anarşistler, buraya yakın bir mağarada kalıyor" diyorlar. Onun üzerine Paşlı arkadaşımız Halil İbrahim Akyol, hemen geldi mağaranın ihbarcılar tarafından bilindiğini söyledi. Adamların, "Zergovit taraflarında bir mağarada kalıyorlar, her şeyi biliyoruz, yakında onlarla görüşeceğiz" dediklerini söyledi. Bunun üzerine, mağarayı o gece terk ettik. Nazimiye üzerinden, patika ve dağ yollarını izleyerek Haydaran bölgesine geçtik. Kıştı, şartlar çetindi. Roşnik'ten geçtik, Mirik mezrasından doğruca Vartirik'e geldik, yerleştik; beslenme sorunlarımız vardı. Toplandık karar aldık.

Nasıl bir karar bu?

Köylere dağılmak, kışı köylerde geçirmek yönünde bir karar. Murat Aydın, Kamer Özkan ve İstanbul'dan gelen adını bilmediğim arkadaş, bir de Davut Kurun'u Ovacık taraflarına gönderdik. İbrahim, Ali Haydar, ben, Süleyman, Hüseyin Bozkurt, yani beş kişi de, ikili ve üçlü olarak köylere dağılacıyız. Yiyeceğimiz yok. Bir yerden arkadaşlar gidip yiyecek alıp getirecek. Ali Haydar'la, Süleyman'ı Roşnik köyüne yiyecek için gönderdik. Onların gelişi ile müfrezenin gelişi aynı ana denk geldi. Nöbetçimiz içeride bizimle beraber uyuyordu. Baskından üç gün önce, köylüler bize, Mirik mezrasına iki askerin geldiğini, şu taraflarda keçi var mı, ava geldik, diye sorduklarını söylemişti. Bunun üzerine kayalıklara gittik ve orada bir barınağa girdik, mezrayı basabilirler diye; fakat çok soğuktu, donabilirdik. Tekrar arkadaşlara randevu olarak verdiğimiz Vartirik'e döndük. İşte dediğim gibi orada o gece kalırken, iki arkadaşı yiyecek almaya gönderdik. Arkadaşların gelişiyle müfrezenin gelişi aynı anda oldu.

Takip mi tesadüf mü?

Takip değil tesadüftü; çünkü müfreze dereden geliyor, arkadaşlar tepeden geliyor. Ali Haydarlar taş atıyor, parola söy-

lüyörlar, ben uyandım. Nöbetçi kendiliğinden gelip uyumuş. Baktım, nöbetçi ateşin başında, uyukluyor. “Kalkın, dedim gelen var!” Nöbetçiye, “Niye gelip uyukluyorsun?” dedim. O da “Çok soğuktu, biraz ısınayım dedim ama uyuya kalmışım” dedi. Ali Haydar, “Niye uyuyorsunuz, ölüme mi yattınız siz?” dedi. Tam o sırada aşığılara baktım beyaz karların üzerinde kıpırtilar. Bunun üzerine çekilip, “Kaçın, basıldık!” dedim. Ali Haydar o sırada köme girmişti, sigara yakmak için, ama kömden çıkış bir iki dakika sürer... Tümümüz kömden dışarı çıkmıştık, bahçedeydik... Kömden çekilmeye başlayınca ateş de başladı. O sırada Ali Haydar dışarı çıktı, elinde sigarayla bombasını ateşledi ve askerlere attı. Biraz ateş kesilir gibi oldu, onları korkuttu. Biz o fırsattan yararlanarak biraz uzaklaşabildik. En arkada Ali Haydar kalmıştı. Askerler istihbarat almışlar, silahları yok diye. Damlara çıkmışlardı. Karşı ateşimiz de olmayınca... Kendimizi yarlardan aşığı attık. İbrahim ile Ali Haydar atmadı. Ben, Süleyman ve Hüseyin Bozkurt uçurumdan kendimizi attık ama kendini atmayıp uçurum boyunca koşanlar vuruldu. Ali Haydar vuruldu. İbrahim ilk yarasını Hüseyin’in kırmasından aldı. Hüseyin, askeri oraya getiren köylü. Elinde kırmasıyla ateş ediyor. İbrahim’in kafasının arkasında saçma yarası var. Yüzükoyun düşüyor ve ölü numarası yapıyor. Çevirip kimliğine bakıyorlar Haydar Mecit... “Bu İbrahim değil” diyorlar. Ali Haydar Yıldız’a bakıyor, tanıyamıyorlar çünkü farklı kimliği var. Durumu ağır, can çekişiyor. Bizim peşimize düşünce İbrahim kalkıp kaçıyor oradan. Barıkbaşı mezasına gidiyor. Köylüler İbo’nun kanayan yarasını sarıyor, karnını doyuruyor, azık veriyor ve bir mağara gösteriyor ama tutunamıyor orada, soğuk. Mirik mezasına gidiyor, öğretmenin evine. İyi davranıyor, yemek filan veriyor öğretmen, ama bu arada da Fehmi Altınbilek’e haber gönderiyor, aradığınız adam bendedir diye. Bunlar 1.5 gün içinde oluyor. Baskın günü 24 Ocak, İbrahim’in yakalanması 27 Ocak, haberler de 28 Ocak’ta verdi. Fehmi, “Asıl aradığım İbrahim’di ve kaçanlar arasında olduğunu tahmin ediyordum. Onun için çevrede çok sıkı önlemler aldım, amacım onu ele geçirmektir” diyor verdiği ifadede.

İbo’yu, her türlü riski göğüsleyerek, yaralıyken saklayan insanları, özellikle de kadınları unutmak mümkün değil.

Düzgün Dağı'ndayken bizlere yardım eden Tosun Hanım vefat etmiş, anısına selam olsun. İnsan, dar günde el uzatanları unutamıyor. Kuşçu'da kimliğini gizleyen iki Ermeni kadını beni sürekli barındırdı, korudu. Gittiğimiz birçok köyde, özellikle yaşlı kadınların korkusuz, özverili desteğini gördük. Kibrit, yağ, çökelek, kuru dut, erik, sabun, çorap gibi malzemelerden yoksun etmediler bizi. Süleyman Nakış'ın hanımı başta olmak üzere, Bostanlı, Deştli, Mirikli, Barıkbaşılı kadınların çok desteğini gördük. Vartinik'i ihbar eden ve kırma tüfeğiyle en önde baskına gelen Hüseyin'in hanımının fedâkarlığını unutmak mümkün değil. İbo'yu saçma ile ilk vuran Hüseyin, baskından iki saat sonra bize doğru yolu, öyle sanıyorum ki o kadının etkisiyle gösterdi. Onun gösterdiği kardaki davar izlerine girip, dağa tırmanmasaydık, bizi arayan müfrezeyle yüz yüze gelebilirdik. Vartinik baskınından sonra, bizi ele vermeye çalışan erkeklere karşı çıkan kadınların cesaretini, desteğini de unutmak mümkün değil. Her gittiğimde, "sakın geyikleri vurmayın, vurulursunuz" diye tembihleyen ve sabaha kadar evinin önünde nöbet tutan Riçikli yaşlı kadını anımsadıkça gülümserim.

***Ali Haydar vurulduğunda çatışma yerinde ağır yaralı.
Ne zaman ölüyor?***

Ali Haydar çatışma yerinde ölmemiş. Sırığa bağlayıp Vartinik'ten Mirik'e indirdiklerinde daha ölmemiş. Oradan da Kutu Deresi'ne ve sonra da ciple Dersim merkezine getiriyorlar. Mirik'le Kutuderesi arasında ölüyor.

Bu gibi olaylar, tabii çok sonraları, benim insandan tiksinneme, insanı sorgulamama yol açtı. İnsanileşmeyi değil, insanlıktan çıkmayı savunmama yol açtı. Yeni düşünceme göre, insanı öne çıkararak, ayrıcalıklı kılan, hatta kozmosun merkezine yerleştiren, bu sarsılmaz, insan merkezli tarihsel kültür, tüm mitoslara, dinlere ve ideolojilere hâkim bir kültürdü ve insanın imtiyaz ve egemenlik duygusunu, bu yönlü doğal güdüsünü güçlendiriyordu. Kendisini, kendi dışındaki tüm canlıların efendisi ilan eden insan, bu kültür, bu ahlak ve normlar silsilesiyle, eskisinden daha ileri bir insan merkezli kültür kurmasına rağmen, bu kültürle insan merkezli yeni

problemler silsilesini de beraberinde getiriyor, insanlığına tutunmayı sürdürüyor ve insanlığından çıkmaya yönelik, yepyeni bir kültüre açılma eğilimini ıskalıyordu. Yaşadığım ve gözlemlediğim olayların beni getirdiği nokta buydu.

Siz ne yaptınız?

Biz uçurum dibine inince buz kırıldı ve suyun içinde bulduk kendimizi. Benim bacağım burkuldu ve şişti. Tek bacakla kendimi sürükleye sürükleye derenin içinde 1,5 saat kadar kaldık. Bomba attılar ama dereye inemediler. Çıkıp dağa tırmandık. İhbarcı bize yol gösterdi. “Buradan gidin” dedi. Yeryüzünü saran beyaz kefeni, donmuş karı, kuşku, korku, umut ve ışık zerrecikleri sardı bir anda.

Askeri mağaraya getiren ihbarcı mı?

Evet, Hüseyin! Kendisini tanıyoruz, evinde oturup yemek yemiş, yol azığı almışız. Askerin zoruyla askerin önüne geçtiğini sonradan öğrendik. Aynı Hüseyin sonradan bize yol gösterdi, “Şu tarafa gitmeyin, şu keçi yolunu izleyin. Keçilerin izinden çıkmayın” dedi. Onun gösterdiği güzergâhı izleyerek dağı tırmanmaya başladık, diğer tarafta asker vardı. Bize gösterdiği yoldan giderek kurtulduk. Bu ihbarcı İbo’yu kırma tüfeğiyle vuruyor ve aynı gün bize doğru yolu gösteriyor! “Sürüler halinde keçiler geçmiş, ayak izleriniz belli olmaz” diyor. Dağın doruğuna vardığımızda sabah güneşi çıkmıştı, bir kayanın üzerinde çoraplarımızı çıkardık, oturduk biraz güneşlendik. Oradan Vartinik’e baktık. Yeni askerler gelmişti, evin içine girip çıkıyor ve çevreyi inceliyordu. Dağı indik, Gini’ye geldik. Köylüler bizi kısıkvrak sardılar. “Sizi askere teslim edeceğiz, yoksa başımız belaya girer” dediler. Tam da muharrem orucunun son günüydü ve ekmek yapmışlardı. Biz dedik, “Bizi yakalar, teslim ederseniz arkadaşlarımız gelir köyü yakarlar.” Tartıştılar. “Yok, dediler asker de yakar bizi! Onun için sizi teslim edeceğiz.” Bu tartışma sürerken bir grup kadın geldi. Ellerinde ekmek, kibrit gibi şeyler vardı. Zazaca köylülerle tartışmaya başladılar. Kadınlar çoktu, köylüler geri çekilmek zorunda kaldı. Kadınlar, dağın zirvesine yakın bir

mağara gösterdi. “Şu kayaları, şu çalılıarı geçin oradaki mağarada kalın” dediler. Köylülerin gerilemesi ve kadınların ekmek ve kibrit vermesi üzerine teşekkür ederek köyü terk ettik.

Siz hâlâ üç kişi misiniz?

Süleyman farklı bir yerden uçuruma inmişti. Tek başına, pantolonu yırtılmış bir şekilde... Tilki gibi iyi bilirdi yolları. Gitmiş bir köye sığınmış. Yine köylüler toplanmış ve tartışmışlar, teslim etmeyelim diye karar almışlar. “Neredeyse teslim edeceklerdi ama bırakılmam yönünde karar aldılar” diyor. Onun üzerine köyü terk ediyor. Hüseyin Bozkurt ile bana gelince, kadınların gösterdiği mağaraya gideceğiz. Geceyi bekledik. Karanlık çökünce, gittik bir mağara kovuğunda ateş yaktık. Tabii bu arada Fehmi Altınbilek müfrezesiyle “asıl elebaşı” dediği İbrahim’i arıyor. Sabah olunca ateşi söndürdük ve iki saatlik yürüyüşten sonra Hüseyin’in evine gittik. Öğleye doğruydu. Anası babası merak içindeydi, “Asker köyü bastı. Şu taraflarda bir evi basmışlar, iki kişiyi öldürmüşler” dediler. Biz herkesin kaçtığını sanıyorduk, “Emin misiniz?” dedik, “Evet, radyo söyledi” dediler. Biz iki kişi vurulmuş denilince... Süleyman’ın kaçtığını biliyorduk, o zaman o iki kişi İbrahim ile Ali Haydar’dır, diye düşündüm. Bana, “Burada kalamazsın, karanlık çökünce gideceksin” dedi Hüseyin’in babası. Hüseyin evinde kalacak. Bir torba verdiler, içinde ekmek vardı. Elime bir tane de değnek verdiler. Evin önüne çıktık, karanlık. Kapının önünü küremişler. “Ayağına hedik verebilirim” dedi. Ben kullanamam diye almadım. Yolu gösterdi, “Bu istikamete git” dedi. “İlerde köpek sesleri duyarsan seslere doğru git.” Gittim. Bir dereye düştüm, kara gömüldüm. Donacağımı düşünüyorum. Nasıl yapayım? Kardan çıkamıyorum. Yanımdaki karı tepeleye tepeleye güç bela çıktım. Dereler genellikle kar tutmuyor ama bu dereyi kar basmış. Bu dereden çıkayım, dedim, aşağıya doğru yürüdüm, baktım kayalıklar. Onlara doğru yürüyeyim, dedim. Yürü yürü, baktım karanlıkta hafif çözülme var. Adamın dediği geldi aklıma... Bir iki saat geçmişti, köpek sesi geldi. Bir köy var, dedim. Tepeye çıktığımda hafif ama kör edercesine beyaz! Karanlıkla beyazlık birleşmiş. Beyazın

üstünde karartıyı fark ediyorsun. Bir yıl boyunca Dersim doğasının bağırında tek başıma gezip durmuştum, ilk kez zorlamış, ölümle tehdit etmişti doğa beni. Bir yol boyunca, farklılaşma ve farklılık eğilimlerimi, kendi iç güzelliklerimle dış güzelliklere açılma arzularımı güçlendirmişti. İncelen, derinleşen, mantığa ve ahlaka pek ihtiyaç duymayan, yalın bir özgürlük duygusuyla tanıştırmıştı beni doğa. Şimdi ise özdeşlik duygusunu güçlendiriyor, beni karla özdeşleştirmeye çalışıyordu.

Düşünme yetisini yitirmiş bir halde, köpek seslerine doğru yürüdüm. Baktım ışık. Işığa doğru yürüdüm. Yürüdüm ama ışığa ulaşamıyorum bir türlü. Işığa ulaşınca kadar ortalık ağardı. Ölmek üzereyim. Bir köm göründü. Her tarafım şişmiş. Kapıyı vurdum, köpek var bir tane... Adam kapıyı açtı, korktu. “Sen o kaçanlardan mısın?” dedi. “Ne kaçanı?” dedim. “Burada baskın oldu, iki kişiyi öldürdüler” dedi. “Ben Elazığ’dan geldim, alacaklarımı toplamak için köy köy gezdim, yolumu da şaşırdım” dedim. “Hiç alacaklıya benzemiyorsun” dedi. “Ben de sizin anlattığınız olayı bilmiyorum” dedim. Yaşlı bir kadın geldi. “Bu o kaçan gençlerdendir” dedi. “Yalanını dışarda bırak, kendini al içeri.” Bunun üzerine erkek beni içeri aldı. Baktım içerde soba yanıyor. Yanında yatan, hasta bir keçi. Kadın, “Sobaya yanaşma” dedi, “donmuşsun!” Her tarafım şişmiş. Geldi, pantolonumun paçasını sıyırdım, yakından parmağını basarak incelemeye başladı. Anlayamadım. Basıyor kaldırıyor. “Bastiğımı hissediyor musun?” dedi “Evet” dedim. “İyi” dedi. Dışarı çıktı, bir kova kar getirdi. Kalın bir çuval serdi ve uzattım bacağıma. Bacağım burkulmuş, sol bacağıma. Kovadan çıkardığı karla bacağıma ovdu. Kadında köyü, evi basarlar korkusu yok. Adam “Ahıra alalım” dedi. Kadın, “Boş ver” dedi. Karla ovuşturdu ve sonra tuttu bacağımanın kenarına kar yığdı. “Böyle duracak” dedi. Sonra karı aldı, bacağıma kuruladım. Gitti ekmek, çökelek getirdi, yağda yumurta kızarttı. “Sen gittiğin yere yine bohçacı olduğunu söyle ama bu taraftan gitme orada karakol var. Şu tarafa git. Orada Mazgirt var ama gündüz gitmen zor. Gece de kurtlar var.” “Sen”, dedi “en iyisi karanlığın çökmesini bekle. Bu evden çıkarken karşıda düşmanlarımız var görürler” dedi. “Karanlık çöktüğünde o tarafa gidersin...”

Karanlık çökünce çıktım evden. Baktım benim eskiden geldiğim yol, bildiğim bir yer. Köylerde de tanıdıklarım var. Hörs diye bir köy var, doğrudan oraya geldim. Uzun bir yol. Tanıdığım eve geldim. Baktım, yazın köy köy gezerken evlerde karşılaştığım bizim tombul, şakacıl berber de orada. Evde berberden başka bir kocakarıyla kocası, bir de bunların zavallı, mazlum bir oğlu var. Hoş beşten, meraklı sorulardan ve sorulara verilen yalanlı cevaplardan sonra berberin çenesi açıldı. Evin zavallı oğlanını eleştirmeye başladı. “İş bulmuyorsun, çalışmıyorsun, ananın babanın dizi dibinde sinek kovalıyorsun. Okumadın, kaçtın. Birkaç sene okudun da nerene okudun? Benim gibi okusaydın hiç değilse bir meslek sahibi olurdu.” O ana kadar sabırla dinleyen kocakarı, dayanamadı, “Sen okudun da nerene okudun?” diye diklendi. Kadının kocası korktu, zaten korkak bir adamdı. Karısının telaşe çıkarmasından ödü kopuyordu. Berber, “Nasıl, neme okudum” diye şaşkın bir gülümseyişle bana baktı. “Sen nerene okudun, onu söyle” diye üsteledi kocakarı. “Kafama okudum” dedi Berber. “İn in, aşağı in” dedi kocakarı. Yaşlı kocanın eli ayağı titremeye başlamıştı yine. Yerinden kalktı, geldi benim yanımda oturdu. “Yüreğime okudum” dedi Berber. “İn in, aşağı in” diye ısrarını sürdürdü kocakarı. Berber, “Ben bu inatlaşmayı sevdim” dercesine bana baktı, göz kırparak, “Mideme okudum” dedi. “İn in, aşağı in” diye bastırdı kocakarı. Yaşlı adam, karısının berberi, tehlikeli bir sınıra indirdiğini düşünmüş olmalı ki dayanamadı, ciddi bir edayla, “Bra bra uzatıp durma” dedi Berber’e, “Götüne in de bu iş bitsin.”

Karanlık çökünce dinlenmiş, hoş bir kafayla evden çıktım, Danaburun köyü üzerinden Göktepe’ye vardım, oradan da Kızılıcık’a geçtim. Kızılıcık’ta 15 gün kaldım. Mehmet Ali Maklı ve Niyazi adlı iki öğretmen arkadaşım vardı. Köylüler de biliyordu beni, ihbar çıkmaz dediler. Sonra arkadaşları bulmak için Elazığ’a geçtim. Dediler ki “Arkadaşlar geldi ama İstanbul’a gitti.” Kamer Özkan, Murat Aydın, Davut Kurun ve adını unuttuğum İstanbullu bir arkadaş Vartinik’e gelecekti. Devlet bir hata yaptı ve baskından 3 gün sonra Vartinik’e baskın yapıldığını bir kişinin öldüğünü, kaçan birinin de Mirik mezrasında yakalandığını duyurunca Vartinik’e gel-

mekten vazgeçmişler. Tabii bu arada Süleyman Yeşil de Elazığ üzerinden İstanbul'a gidiyor.

Sizin baskına uğradığınız saatlerde, nöbetçi uyuyor. Bu konuda ne yaptınız?

Sırayla nöbet tutuyorduk, ikişer saat. Korkunç soğuk vardı. Nöbetçi biraz ısınayım demiş, birkaç dakika ama gelmiş ısınırken dalmış ve uyumuş. Sırtını duvara vererek uyumuş. Hukuk fakültesinden bir öğrenciydi Hüseyin. Onların içinde Filistin askeri kampında bir aylık askeri eğitimi olan sadece benim. İbo da dahil geri kalan hiç kimsenin eğitimi yok. Bizim silahtan ve savaştan anlayan en deneyimli arkadaşımız Mümtaz Çeltik'ti. Sıkı bir askeri disiplin ve ceza sistemine sahip değildik. Bu bakımdan nöbette uyuyan arkadaşına bir ceza öngörmedik. Bu arkadaş da zaten ayrıldı gitti.

İstanbul'a niye gidiyorsun?

İstanbul'a gidiş nedenim durumu anlamak. Bahar yaklaşıyor; şubatı Dersim ve Elazığ'da geçirdim, martta İstanbul'a geldim. Kadroları toplayıp Dersim'e götürmek istiyorum. İstanbul'da kadrolar vardı. Geldiğimde Meral vurulmuş, Aslan tutuklanmıştı. Meral vurulduğunda Mazgirt'teydim, sonra Elazığ'a geldim. Hayri Çakı'nın ve Fırat Üniversitesi'nden bir öğrencinin evinde kaldım bir müddet, sonra otobüsle İstanbul'a geçtim. Beni Cem Somel karşıladı ve Süleyman Cihan'ın evine götürdü. "Geçici olarak burada kal, sonra başka yere götüreceğim" dedi ve bir gece sonra veya aynı gece beni aldı. Ayrıldığımda Süleyman yoktu, evde bir çocuk vardı, kadın dikiş dikiyordu. Cem Somel, Ahmet Muharrem, Muhsin Canik ve İsmail Doğan'ın kaldıkları bir eve götürdü beni. Nezihe ile Zeki Şerit karşı yakadaydı. Orada bir iki gece kaldım ve eleştirdim. "İki kişilik evlerde kalın ve birbirinin evini bilmesin kimse. Böyle olmaz" dedim. "Maddi imkân yok" dediler. "Gecekondularda kalın, polis basar" dedim.

Beni yine Cem Somel aldı ve başka bir eve götürdü. Kutsiye Bozoklar, Hanife Canik, anası ve arada bir de Muhsin

Canik geliyor. Ben orada kalmaya başladım. Ahmet Muharrem Çiçek "Ev bulalım, eleştirilerin doğrudur" dedi. Bir apartman katında küçük bir yer buldular. "Orada iki üç kişi kalın, dörde çıkmayın ve kalanlar dışında kimse bilmesin" dedim. Faik Türün dönemidir. İstanbul'da 80 bin kişilik kuvvetle Mahir ve Elrom'u öldürenleri bulmak için arama yapmış, insanlar korkuyor, komşular birbirini ihbar ediyor.

Onlar ev buldu. Kutsiye, Ahmet Muharrem, Ali Şenci... Bu eve girdi. Türkiye Marksist Leninist Gençlik Birliği'nde çalışıyorlar. Feryal Sarıoğlu, Mehmet Zeki Şerit ve 5-6 genç daha vardı bu gençlik birliğinde. Bu birlik, İstanbul komitesine bağlıydı. İstanbul komitesinde üç kişi vardı. Daha sonra TİKKO ceza yasalarını hazırladım. Arkadaşlara baharda dağa gidecek insanları tespit etmelerini istedim. Kamer ve Murat'la görüştük. Yeniden ekip halinde Dersim'e dönmeyi tasarlıyoruz, Süleyman da var. Dersim'e dönerken biraz para ve silahla dönmeyi tasarladık. Bunları temin için seferber olalım, bazı baskınlara filan girelim derken bu sırada Şehremini baskını oldu. Ahmet Muharrem'in öldürülmesine ve Kutsiye'nin de yaralı ele geçmesine yol açtı. Polis Ahmet Muharrem'i yaralı arabaya götürdüktan sonra, ring içinde şakağına ateş ederek öldürdü. Bu Adli Tıp raporlarında açığa çıktı. Saçlarında ve yanağındaki barut izleri, yakından ateşle öldürüldüğünü gösterdi. Basın yaralı ele geçtiğini ve karga tulumba götürülerek ringe konulduğunu yazmıştı. Faik Türün'ün o zamanki politikası, karşı koyanların teslim alınmaması, öldürülmesi yönündeydi. Kutsiye'yi karşı koyma olmadan belinden vurarak felç ettiler. Tabii bundan sonra baskın dizileri başladı. Bu baskını Sami Sarı'nın yakalanması izledi. Zeki Şerit ile Nezihe ve Yalçın Büyükdağlı'nın kaldığı ev basıldı. Zeki Şerit gençlik sorumlusuydu ve bir tabancası vardı. Daha önce bekçiyle karşılaşmış ve bekçiyi yaralamıştı. Bekçinin onu karakola götürmek istemesi üzerine kaçmış ve bu arada çatışmada bekçiyi yaralamıştı. Polis arıyordu. Zeki Şerit'in o evde bu tabancayla direnişi çok çetin oldu. Mermisi bittikten sonra teslim olurken de evi yaktı ve orada Zeki Şerit, Nezihe Bahar ve Yalçın Büyükdağlı yakalandı. Bu baskını Süleyman Yeşil'in kaldığı eve baskın izledi. Bir grup gençle birlikte kalıyordu. Bu baskından sonra da benim

kaldığım ev basıldı. Esenler’de bir gece konduda kalıyordum. Uyurken aniden camlar kırıldı ve içeri gaz bombası atıldı. Nefes alamaz hale geldik ve dışarı çıktık. Cem Somel, ben ve Hanife Canik... Ben “Yanlış ev bastınız, Diyarbakırlıyım, seyyar satıcıyım” dedim. Cem Somel de aynı şekilde söyledi, yanlış ev dedi. Adamlar şaşırdılar, yanlış ev mi gerçekten. Durumu kavramak için bizi Birinci Şube’ye götürdüler ama kuşkuları bizim devrimci olduğumuz yönündeydi. Orada baskın anında dövdüler bizi, gerçeği söyleyin diye, bir şey söylemedik. Yanlış ev, dedik. Bizim götürülüşümüzden itibaren sorgu başladı. Harbiye’de, kontrgerillanın ve MİT’in yönettiği bir sorgulama merkezi vardı. Bu merkezde, Faik Türün ve General Mamduh Ünlütürk’e bağlı sorgulama ekipleri tarafından 55 gün sorgulandık. Sorgulamadan sonra bizi Harbiye’deki hücrelere kapattılar. Demokrat Parti’nin, muhalifleri koymak için yaptırdığı bir yer. 27 Mayıs darbesinde tutuklanınca, yaptırdıkları hücrelere kendileri girdi. En son yakalanan bendim. Kadrolar daha önceden peyderpey yakalanmışlardı. Polis, “THKO’yu, arkasından THKP-C’yi, TİİKP’i bitirdik ve size yoğunlaştık, sizi de bitirdik. Bu halk sizi desteklemiyor, sizi ele veriyor” dedi. Bizim evi ihbar ve çözümler neticesinde buldular. Tabii bunda birbirimizin evlerini bilmemizin payı büyüktür. Benim yakalanmamla İstanbul’da kadro kalmadı. En son, 16 Nisan 1973’te ben yakalandım. Daha sonra iki üç ay Harbiye hücrelerinde kaldık, sonra Selimiye Cezaevi’ne götürdüler. Selimiye Cezaevi iki kat idi. Bizi en alt kata, eskiden katır ahırları olarak kullanılan yerlere doldurdular. Bulduğumuz koğuşlarda; THKP-C’nin ileri kadroları, Ertuğrul Kürkçü, Münir Ramazan Aktolga, Yusuf Küpeli gibi kadrolar vardı; tabii THKO’nun ileri gelenleri vardı, TİİKP’ten vardı, 9 Mart tutuklusu subaylar vardı, Bomba Davası diye bilinen olaydan tutuklananlar vardı. Koğuşlar dolmuştu. Vantilatörle hava veriliyordu içeri. İstanbul tutuklamaları sonucu en ileri kadrolar kışlanın altında. Üst katta ise Yılmaz Güney ve subaylar var. 1974 affından sonra koğuşlar boşaldı ve bizleri Selimiye’nin altından üst katma çıkardılar. Üst katta kalanlar müebbetlikler ve idamlıklardı. Bizim bir bölümümüz de Davutpaşa Kışlası’ndaydı ve sonradan Selimiye’ye getirildi.

Bir de Diyarbakır grubu var...

Aynı davanın adamları üç cezaevindeydi. Diyarbakır, Davutpaşa ve Selimiye. Sonradan hepsini, eskiden katır ahırları olarak kullanılan Selimiye Cezaevi'nin dehlizine, mantığın ve düşünme yetisinin yarıldığı yere getirdiler. Sorgulama ve hücre sürecinden sonra ben de getirilmiştim. Hücredeyken kafam; kavram, hayal ve kategoriler zibiliyle dolup ağırlaşmıştı. Katır ahırlarında ferahladım, kendime geldim. 1974 seçimlerinden önce, Patron-Ağa Devletini Yıkacağız broşürünü yazdım katır ahırlarında. Broşür basılıp seçimlerde dağıtıldı.

Mahkeme, Selimiye Kışlası içindeydi ve duruşmalar hırla gürle 1975'e kadar sürdü. 75'in sonlarında kararlar verildi. İdam cezaları, müebbetle çevrildi. Aslan, ben, Süleyman Yeşil ve Sami Sarı müebbetlikler olarak içerde kaldık, çıkamadık, diğerlerinin tamamı çıktı. Koordinasyon Komitesi'nden yakalanmayan bir tek Ali Mercan ile Almanyalı Kadir'di. Ali Mercan bir dönem sonra Aydınlık'a geçti. Almanyalı Kadir tamamen ayrıldı. Tabii 74 affından çıkanların bir bölümü hareketin içinde yer aldı. İrfan Çelik, Hikmet Şenses, Güner Alakoç, Garbis Altınoğlu... Bunlar hareketin dışarıdaki kadrolarıyla birleşerek faaliyete devam etti. Dışarıda birleştikleri kadrolardan biri de Süleyman Cihan'dı. Yakalanmayan o zaman sempatzan durumunda olan Süleyman Cihan vardı. Kadro düzeyinde İsmail Doğan vardı ama tamamen koptu gitti. Süleyman o zaman çok fazla işin içinde değildi, öğretmendi. Faaliyet yürüten İsmail'di, o da bıraktı. Siyaset değirmeni böyledir işte. Taş döner, su değişir. Suyu harcandığı için taşı dönmeyen siyaset değirmenleri de var.

İçerdeyken aranızda bir yapı oluşturmuş muydunuz?

İçerde mahkeme kuruldu, polisteki tavırlar gözden geçirildi. Ona göre sorumluluklar belirlendi. Bu süreç içinde Garbis, harekete dışarıdan katıldığı için özeleştiri yaptı ve partiye alındı. İçerde aslında dışarı çıkınca faaliyet gösterebilecek bir yapı oluşmuştu. Bu yapı dışarı çıktığında sorumluluğu üstlenebilecekti, nitekim öyle de oldu. İrfan Çelik, Hikmet Şenses, Güner Alakoç, Nizamettin Karakoç, kadınlardan

Mukaddes Erdoğdu, Feryal Sarıoğluları sorumluluk üstlendi. İçerde bu yapıdan genellikle üç kişi sorumluydu. Güner Alakoç, İrfan Çelik ve Hikmet... Bunlar üçlü sorumluydu. Çıkanların içinde Ali Taşyapan da vardı ama sorumluluk bu 3 kişideydi. Biz içerdeyiz ve bir sorumluluğumuz yoktu. Sadece fikir alınan insanlar düzeyindeydik. Fikirleri sorulan, alman insanlar olarak belirlenmiştik, o da tabii ilişkiler kurulduğu zaman. Olağanüstü durumlarda kopuyordu, mümkünse ilişki sürdürülüp görüş alınacaktı. Bunun dışında bir de tabii aftan önce, arkadaşlar tahliye olmadan, içerde belli kararlar alındı. Belli bölgeler tespit edildi. Dersim, Malatya, İstanbul, İzmir... Bu bölgelere önem verilsin diye bir karar çıktı.

1974 affından sonra içerde ve dışarıda tartışmalar oldu, yayın çıkarılıp çıkarılmaması, evliliğe izin verilip verilmemesi gibi. Ben devrimciliği bir yaşam tarzı olarak görüyordum. Cinsellik, zaruri, doğal bir ihtiyaçtı. O ihtiyacı yasaklamanın insani bir durum olmadığını savundum, diğerleri karşı çıktı. Diyalektiğin yitirildiği garip bir durum. Legal bir yayın çıkarılmasını da tartıştık, ben, "Bir Arap atasözü, 'hakikat, arayışın kız çocuğudur', der. Yayın organı, hakikati yaymanın ve aramanın etkin bir aracıdır" dedim ve çıkmasını savundum, diğerleri karşı çıktı, zamanı değil, dendi.

1974 affından sonra, katır ahırlarında kalan tüm müebbetlikleri bir üst kata çıkardılar, ferahladık. Birkaç ay sonra tüm mahkûmlar Maltepe Cezaevi'ne nakledildi. Maltepe'de daha önce Mahirler kalmış ve firar etmişlerdi, onların firar ettiği koğuşta kaldık. Bir ay sonra koğuşumuz değişti. Yeni koğuş, nispeten genişti. Kapsamlı bir mahkeme savunması için görev bölümü yaptık. Ben, Türkiye proletaryasının doğuşu, gelişmesi ve mücadelesi konusunu aldım. Yazı genişledi ve bir kitap halini aldı. Maltepe bu bakımdan çok yararlı oldu benim için.

1975'te 12 Mart'tan artakalan tüm devrimcileri kargo uçağına doldurup doğruca Mamak'a götürdüler. Mamak'ta ikişer üçer boş koğuşlara yerleştirdiler. 1975-78 arasında Mamak'ta kaldık. Bu, bizim dışarıyla ilişkilerimizin tamamen kesildiği bir dönemdir. Haber alamıyor, gönderemiyorduk, sıkı kontrol vardı. Mamak eski geleneğini sürdürüyordu. Yani mahkûmun kendisiyle kalpten konuştuğu ve kendisini

kalpten dinlediği bir durum. Her ziyaretçi alınmıyordu. Eşya alışverişi yasaktı. Daha sonra biraz eşya, çamaşır alışverişi konusundaki yasak kalktı ama görüşçülerin gelip gitmesi, içeri kitap almak problemli. İçeri alınan her kitap da içinde gezindiğimiz bir bahçe gibiydi. Okuyor, düşünüyor, Huruç adlı kitapta yer alan şiirleri yazıp zulalıyordum.

78'e kadar arkadaşlarla ilişki kuramadık. Arkadaşlar da ilişki kurma konusunda fazla istekli değildi zaten; çünkü dışarıda tartışmalar, bölünmeler sürüp gidiyordu. Diyalektik materyalizmin fazlaca konuşulduğu, ama duygusunu yitirip, pek uygulanmadığı ilginç bir dönemdi ve kafam gayet rahattı. Tarih, din ve şiir okuyordum. Zaaflarımın meziyetlerimi sigaya çektiği dönem geride kalmıştı. Ayrılık haberini duyunca, görüşlerimi Selpak kâğıdına yazdım, mintan yakalarının içine yerleştirdim, diktim, dışarı gönderdim.

1978'de, bulutlu, çisentili bir günde üçümüzü (Süleyman, Aslan, ben) 2 helikopterle, Mamak'tan Niğde Cezaevi'ne getirdiler. Niğde'de 12 Mart tutukluları vardı. Bizden önce getirilmiş devrimciler... Niğde'de birleştirildik. Yeni tutuklanmış gençler de vardı. Cezaevi ortamı burada nispeten ferahtı, açık görüş vardı. Yiyecek giyecek alışverişleri yapılabilir, dergiler, kitaplar serbestçe girebiliyordu.

Siz içerdeyken dışarıda ayrılık gerçekleşti. Bu süreci anladığınız kadarıyla çok yakından izleyemediniz. Nasıl bir tutum aldınız peki?

Ben işte dediğim gibi mintanın yakasında bir yazı dışarı çıkarmanın dışında bir şey yapamadım. Tartışmalardan fazla haberimiz yoktu. Kim ne yapıyor, bilemiyorduk. 78'e kadar gelişmelerin dışındaydık. Kitap, dergi yasak olduğu için hayatın dışındayız. 1978'de geldiler Niğde Cezaevi'nde bizimle ilişki kurdular. Önce Süleyman Cihan'la Erhan Gencer ve Ali Haydar Akgün geldi, 78'e kadar olan gelişmeler hakkında bilgi verdiler. Yurtiçinde ve dışında, 1976 ayrılığını, MZ Grubu'nun kopuşunu, birlik bütünlük kategorilerinin ve iki çizgi mantığının çelişkilerini anlattılar, bölgelerde partinin durumu hakkında bilgi verdiler. Sığ ve hatalı çıkışlara işaret ettiler. Partizan dergisini de getirdiler ve bizi mali olarak

desteklediler. Durumun karmaşık yapısını idrak ederek ve bunun sonucunda ortaya çıkan davranışlar üzerinde düşünerek, ister istemez, ilk gelen grupla ilişkilerimizi sürdürdük. Daha sonra, en son Halkın Birliği (HB) tarafı geldi. Düğüne, düğün dağıldıktan sonra gelenlerin haletiruhiyesi vardı edalarında. HB'den, İrfan Çelik konuştu bizimle. Yükselen bir hareketin lideri olduğunu biliyorduk. "Şimdiye kadar bizimle ilişki kurmaktan niye çekindiniz" diye sorduk. "İmkânımız yoktu" dediler. Müşaverenin seyrinde, "Siz parti üyesi değilsiniz, partiye katılmanız durumunda üyelik statüsüne kavuşursunu" dediler. "Sizin yöneliminiz bize güven vermiyor. Bizim sizinle birlikte hareket etmemizin zemini pek yok. Siz tüm parti işlerinde görüş oluştururken, Türkiye'nin çeşitli sorunlarına dair görüş oluştururken bize sormadınız. Şimdi özeleştiri istiyorsunuz. (Bizden, partinin yeni görüşleri konusunda dogmatik bir hat izlediğimiz, yeni görüşlere ayak uyduramadığımız yönünde bir özeleştiri istiyorlardı.) Bizimle ilişki kurmuyorsunuz, özeleştiri istiyorsunuz" dedik. Anlaşamadık, sanırım Mukaddes de vardı.

Konferans öncesinde görüşleriniz alınmamıştı. Konferans sonuçlarını nasıl karşıladınız?

78'de biz Niğde'ye geldiğimizde 1. Konferans'ı yapmış, kararlarını getirmişlerdi. "Biz baş çelişki-baş düşman" konularında arkadaşlarla aynı düşünmediğimizi söyledik. Bütün emperyalistleri baş düşman ilan etmek ile baş çelişki tespit etmemek gibi bir durum vardı. O noktada arkadaşlarla çelişkiye düştük. Enver Hoca'nın görüşleri karşısında arkadaşların pek sağlam duramadıkları görüşündeydik. Enver Hoca tarafından başlatılan cereyana göğüs gerilmesini telkin ettik. Bu süreç içinde özellikle yurtdışı kanadında Enver Hoca eğilimi güçlüydü. Stalinci ve Enver Hocacı çizgiye eğilim vardı. Ona karşı sağlam bir duruş sergilemesi gerektiğini söyledik. 1956-63 deklarasyonları konusunda yazılar kaleme aldım ve bunları ortak görüşlerimiz olarak sunduk. Bu süreç içinde arkadaşlar tartıştılar ve uluslararası komünist hareketin saflaşması sürecinde kendi çizgilerini belirlediler. Bunda bizim çabalarımız tayin edici oldu. Bu çabalar tabii partinin yurtdışı

kanadında ters tepkilere yol açtı ve sonradan bir bölünmeyi getirdi. Bolşevik Partizan, diye çalışkan, inatçı, Stalinist bir grup çıktı. Partinin resmi görüşlerini kısmen reddetti ve kendi yapısını oluşturdu.

1. Konferans sizi merkez komitesinin fahri üyeleri (FÜ) olarak belirlemişti. Bu pratikte nasıl yürüdü?

Konferansta karar almışlar. “3 kişiyi FÜ ilan ettik” dediler ve görüşlerimizi sordular. Tabii kalbimizin kurucu gücü canlandı, itiraz etmedik, teşekkür ettik. Arkadaşlar da böylece, bizim kendilerini desteklediğimiz yönünde güçlü bir kaniya vardı. “Bizim tahminimiz doğru çıktı” diyorlardı. Bizim en çok çeliştığımız insan Erhan’dı. Bilgili, mülayim ve dogmatikti. Ben o zamanlar, Mengene’yi yazıyordum, düşüncemi yapılandırma çabası içindeydim. Ferahtım ve edebiyatın özgür iklimi tarafından yavaş yavaş işgal ediliyordum. Acelem yoktu. Hayatın baş aşağı çevrildiği noktada buluyordum bazen kendimi. O noktada durmak, çevremde cereyan eden şeyleri, boşluğun akıl gözüyle, o noktadan izlemek hoşuma gidiyordu. Erhan’la tartışmayı seviyordum. Bana inatla karşı çıkıyor, direniyordu. Süleyman Cihan ile Ali Haydar Akgün bizim görüşlerimizi savunuyordu. Bazen Süleyman, Erhan’dan yana da tavır alabiliyordu. Erhan, oldukça temkinli ve teoriye hâkim bir insandı. Alçakgönüllüydü, grupçu değildi. Pratiğinin fazla güçlü olmadığı, parti içinde yayın organlarının çıkarılması, uluslararası komünist hareket içinde parti görüşlerinin tanıtılması konusunda Erhan’ın daha yetenekli olduğu söyleniyordu. Erhan da hakkımızda olumlu görüşlere sahipti. Parti içi demokrasi konusunda geniş insanlar olduğumuz görüşündeydi. Olumlu kişisel özelliklerimizden dolayı bazı önyargılarını askıya aldı ve bize güvendi. Erhan’ın “ üç dünya teorisi”ne karşı çok güçlü bir alerjisi vardı. Saçlarının dökülmesini bu alerjiye bağlıyordum. Üç dünya teorisini savunduğu için Aslan’la zaman zaman tartışıyordu. Ben de üç dünya teorisine karşıydım. Dergilerin çıkarılmasında partinin teorik olarak kendisini toparlamasında Erhan’ın önemli rolü oldu. Tabii daha sonra cezaevinde tecrit edildiğini duyunca üzüldük. Onun tecrit

edilmesine şiddetle karşı çıktım. İbrahim Ünal gibi, Erhan gibi insanların tecrit edilmelerine çok karşı çıktım. 1986'nın 22 Nisan'ına, yani tahliye gününe kadar arkadaşlarla ilişkilerim oldu.

1. Konferans döneminde sizi cezaevinde ziyaret edenlerden biri de Süleyman Cihan. Onu, Dersim'den İstanbul'a geldiğinde evinde kaldığın dönemden tanıyorsun, bir sempatan. Sonra cezaevinde karşına çıkıyor, 5 yıl sonra, parti MK üyesi. Nasıl bir izlenim bıraktı sende?

İstanbul'a geldiğimde çok yorgun ve açtım. Cem Somel beni, Süleyman Cihan'ın gecekonduyu andıran evine götürdü. "Burası bir öğretmen arkadaşımızın evidir, güvenilir bir sempatanımızdır" dedi. Evde Süleyman'ın dikiş işleriyle meşgul olan güleç karısı ile yanılmıyorsam genç bir delikanlı vardı, Süleyman yoktu. Evin tertemiz, ışıklı ve sade görünümü hoşuma gitti. Beklemediğim bir misafirperverlikle karşılaştım. Karnımı doyurdum. Sonra yine Cem beni alıp, birkaç arkadaşın kaldığı, Ahmet Muharrem Çiçek'in de zaman zaman uğradığı yarı karanlık bir eve götürdü. Beni ilkin, dikkatle süzdü arkadaşlar, sonra tahmin ettiler ve gülümsediler. Çay ve kavrulmuş nohut yedik. Süleyman'ı o zaman göremedim.

Süleyman'la ilk defa, 1978'de, Niğde Hapishanesi'nde bizlerle görüşmeye geldiğinde tanıştım. Dar yüzü, yumuşacık kehribar bakışları ve koçumsu burnu dikkatimi çekmişti. Galiz bıyıkları vardı. Elimi pehlivanlar gibi sıktı. Dikkatim, konuşma tarzına, yüz ifadesine, çevresindeki seslere olan ilgisine yöneldi. Dinleme ahlakı ve eski tüfeklere saygısı hoşuma gitti. Bende yarattığı ilk izlenim, aklın ve duygunun hangi kıpırtıda parladığını gören, sempatik, derviş ruhlu bir adam olduğuydu.

Açık görüşteydik, bir masanın etrafında toplanmıştık. Daha ilk sözlerinden durumumuzla ilgili sorular sordu. Beslenme, giyecek ve kitap durumumuz nasıldı, ziyaretçilerden düzenli para geliyor muydu, sağlık ve ilaç durumumuz nasıldı? Mahkûm olduğum için bu soruları anlamlı buldum. Gitmeden önce, gelecek ziyarette getirileceği sözünü verdiği bir ihtiyaç listesi hazırlamamızı söyledi ve bir miktar para

bıraktı. “Altı yıl önce benim evde kalsaydın yakalanmazdın” dedi. Çocuklarını ziyarete gelmiş bir baba şefkatiyle yanaklarımızdan öpüp gitti.

Süleyman, bazen Erhan Gencer’le, bazen Ali Haydar Akgün veya birileriyle çıkıp geliyordu. Tartışmalarda genellikle dinlemeyi tercih ediyor, karşı çıkış ve eleştirilerini gülümseyerek, yumuşak ve yalın bir tevazuyla yapıyordu. Yeniyi ya da orijinal olanı, hemen kabullenmiyor, ihtiyatlı bir anlayışla karşılıyordu. Bizimle dışarıdaki kadrolar arasında bazı noktalarda görüş farklılıkları vardı. Süleyman, dünya komünist hareketinin sorunları konusunda bizim görüşlerimizi destekliyor, baş çelişki ve baş düşman tartışmalarında ise tavrını dışarıdaki kadrolardan yana koyuyordu. Erhan’la yaptığımız tartışmalarda, tam ortada değil, içsel çatışma ve tereddüdünü bırakmadan, bize yakın bir yerde duruyordu. Öğretmen olmasından mıdır bilemiyorum, gazete, broşür, kitap yayınlarını, aydınlatma çabasını son derece önemsiyor, her gelişinde bizleri, çıkan yayınlara yazı yazmamız konusunda zorlayıp duruyordu. İçinde olduğu yazı kadrosunun çıkardığı dergiyi getirip önümüze koyuyor, “Okuyun, bir daha geldiğimde, eleştiri ve önerilerinizi yazılı olarak alıp yoldaşlara götürmek istiyorum” diye tembihliyordu.

1980’de, bizleri kaçırmayı ciddi bir şekilde aklına yerleştirdi. Birkaç deneme başarısız olunca, “Hapishane sana alışmış galiba. Yazacağın yazılar, seni ranzalara bağlıyor. Sağlık olsun. Senden güzel eserler bekliyoruz” dedi.

İşkence altında tek kelime söylemediğini ve öldürüldüğünü duyduğumda, ölüm haberlerine alışan, pek tepki veremeyen ve ölüm haberi gelmediği durumlarda da, “Allah Allah, anormal bir durum mu var yoksa” diye iç geçiren bir adam olmama rağmen, bir yanıımı kaybetmiş gibi oldum. Mücrim bir duyguyla birkaç gün gezinip durdum maltada.

Cezaevinde neler yazdın? Hangi önemli metin, kimin elinden çıkmadı? Bu arada yeri gelmişken sorayım, İbrahim’in gün yüzüne çıkmamış yazısı var mıdır?

İbrahim bir defter dolusu TKP değerlendirmesini Malatya’ya giderken, Dersim’e geldiğinde yollarda notlar

alarak kaleme aldı. TKP değerlendirmesini bir yere giderken bıraktı Dersim’de. Aramalarda ele geemesin diye bir ağacın altına gömmüşler. Kimisi bir ağaç, kimisi bir kaya diyor. Dağ Mahallesi’nde bir yerde. Biz yakalandıktan sonra onun yeri tespit edilemedi, bulunamadı. O defterde 1920’den 1955’e kadar TKP değerlendirmesi vardı. Çok önemli bir inceleme ve kritik idi ama kayboldu.

Daha önce belirttiğim gibi, 1971’de, İbrahim, Bora Gzen ve ben, TİİKP (Türkiye İhtilalci İşçi Köylü Partisi) kongresi öncesinde, DABK (Doğu Anadolu Bölge Komitesi) olarak, program taslağını Siverek bağ evlerinde  gün boyunca tartışmıştık. 1971’in sonlarında, Dersim’e geldiğimde, tartışmalardan çıkan sonuçların, İbo’nun kafasında, dört başlık halinde belirginleştiğini anladım. Bunlar, 1- Genel eleştiriler, 2- Kurtuluş Savaşı ve sonrasının değerlendirilmesi, 3- Milli mesele, 4- TKP tarihinin değerlendirilmesi. Son iki ay içinde, TKP üzerinde yoğunlaşmış, şefik Hüsnü’nn seçme yazılarını, Mete Tuncay’ın Türkiye’de Sol Akımlar’ını, Komünizmle Mücadele Dernekleri’nin kurucusu Fethi Tevetoğlu’nun, devlet arşivlerinden yararlanarak ciddi bir şekilde hazırladığı Türkiye’de Sosyalist ve Komünist Faaliyetleri adlı kalın kitabını, Tekin Erer’in Kızıl Tehlikesi’ni ve birkaç kitabı daha okumuş, notlar almış, tahliller yapmış, defterini doldurmuştu. Dağ evinde bir odada toplanmıştık, “TKP’ye ciddi bir şekilde kafa yordum, yazıyı taslak halinde çıkardım” dedi. “Uzun bir dönem” dedim, Mustafa Suphi’den mi başladın? ” “Evet” dedi, “ döneme ayırdım, okurken daha iyi anlarsın. Mustafa Suphi, şefik Hsn ve Yakup Demir dönemi.” “Mustafa Suphi dönemine ilişkin belge bulabildin mi?” Sol gözünü hafif yumdu. Talihsiz zor anlarda, çelişkiler yumağının ilmiğini bulamadığında veya birini ikna edemediğinde sol gözü hafif yamulurdu.

“Kendisine ait birkaç bildirinin dışında, teorik dünyasına ilişkin bir belge yok. Geçmişine dair bilgi edindim biraz. İttihatçılara muhalif olduğu için tutuklanıp Sinop Cezaevi’ne atılmış, oradan Rusya’ya kaçmış. 1916’da bolşeviklerle ilişkiye geçmiş. Dört yıllık bir tecrübeden sonra da kurulan TKP’nin başkanlığına seçilmiş.” “Bu bilgilerle onu değerlendirmek zor” dedim. Kaynaklarını ve olanaklarını zorlayan, aşan bir

belagatla, “Mustafa Suphi’nin bolşevizm ekolünden geçtiği ve komünist olduğu açık” diye sürdürdü. “Ciddi hataları var ama. Türkiye için kafasındaki model, bana öyle geliyor ki Ekim Devrimi modelidir, ama bunun nasıl gerçekleşeceğine dair kafası açık değil. Çerkez Ethem ve Halk İştirakiyun Fırkası gibi muhalif güçlere dayanabileceğini sanıyor, Kemalistleri müttefik olarak görüyor. Düşman olarak görse, davet beklemez, merkez komitesini yanına alıp açıktan girmez ülkeye.” “Devrimi kime karşı yapacak o zaman?” dedim. “İşgal güçlerine ve onların sultancı işbirlikçilerine karşı mı? Bu noktayı düşünmek lazım. Ekim Devrimi, itilaf emperyalistlerinin ağır tehdidi altındadır o zamanlar. Devrimin, müttefiklerine en çok ihtiyaç duyduğu bir andır. Bolşevikler, ‘gidin Kemalistlere destek olun’ diye telkinde de bulunabilir TKP’ye. Onlar da, destekçiyiz diye korkmadan girebilir ülkeye.” “Sınıf uyanıklığı konusunda zaaf içinde oldukları açık” dedi. “Kemalist burjuvazinin çağrısını ve davetini bekliyorlar Anadolu’ya girmek için.”

Parti program taslağının tartışıldığı dönemde, çok yoğun tartışmalara girdiğini, okuduğunu, düşündüğünü ve kendisini temel bir teorik çıkışa, tarihsel bir yol ayrımına doğru taşıdığını düşündüm. Mustafa Suphi dönemini çocuksu bir saflıkla savunuyordu. O döneme Ekim Devrimi coşkusunun damgasını vurduğu inancındaydı. Mustafa Suphi’nin teorik görüşlerine ait, birkaç bildirin dışında hiçbir metin yoktu. İşte bu değerlendirmesini yazıya döktüğü metin kayboldu. Bir de İbrahim’in şiirleri, 20-25 şiiri kayboldu. 1967-68 döneminde kaleme aldığı şiirlerdir. Hasanoğlu Öğretmen Okulu’nda yazıp da defterinde getirdiği 5-6 şiir daha vardı, onlar da okul içinde o çatışmalarda mı kayboldu, birine bıraktı orada mı kaldı bilemiyorum. Bir de yazıp da Türk Solu ve İşçi Köylü’de yayımlatmadığı yarım yazılar vardı, onlar da kayboldu. İbrahim’in kendi adını yazmadan Türk Solu ve İşçi Köylü’de yazdığı yazılar vardır. Bazıları haber mahiyetindedir ama onları bulmak da sorundur. O arşivleri ele geçirmek ve yazı diliyle bulmak meseledir. Başka nitelikli metinler olduğunu sanmıyorum. TKP yazısı de dediğim gibi kayboldu.

Senin var mıdır o dönemden yazıların?

Trakya Köylü Raporu (1970) ile Siverek Raporu (1971) vardır benim. Biri Aydınlık'ta, diğeri de Şafak dergisinde yayımlandı. İki yazım da Trakya köylüleriyle ilgili İşçi Köylü gazetesinde vardır, birisi Türk Solu'nda olabilir. Bir yazım da yine Kars'ta bir toprak işgaliyle ilgili Türk Solu'nda yayımlandı, hangi sayısındır bilemiyorum. Digor köylülerinin Hacı Yasin'in topraklarını işgalini anlatıyor.

İbrahim'in yazıları ve bu sözünü ettiğiniz metinler dışında, başka bir ifade ile sorarsak, sizden sonra nitelikli teorik üretim olup olmadığı konusunda ne dersin?

1974 sonrası çok yazılar yayımlandı. Yayımlananlar genellikle yenilgi dönemlerinin değerlendirilmesi, strateji ve taktik sorunlarına ilişkin yazılardır. 1978-80 arasında, benim halk savaşı üzerine, savunma için 1975'te kaleme aldığım yazılar yayımlandı Partizan dergisinde. Yurtdışına çıktığımda yazmayı sürdürdüm. İşçi Köylü gazetesinde askeri yazılar, Mücadele gazetesinde çıkmış yazılarım vardır, toplamadım. Bu gazeteler arşiv tutmadıkları için ulaşmak mümkün değil. Evlerde belki olabilir, diyorlar, bilemiyorum. Tabii buna rağmen, İbrahim'in yazılarının geliştirildiğini, zenginleştirdiğini sanmıyorum. Sadece Erhan'in sosyoekonomik yapıya dair yanlış sonuçlara varan ama yine de parlak bir yazısına rastladım. Kapsamlıydı. Onun dışında Süleyman Yeşil'in milli soruna ilişkin bir yazısı var. Benim Türkiye işçi sınıfının tarihine ilişkin 500 sayfalık bir incelemem vardı. Türkiye işçi sınıfının doğuşu ve gelişmesi başlıklı. 12 Eylül'de kayboldu. Az bir bölümü, 1978-79'da çıkan Partizan dergisinde yayımlandığı için elde kaldı. Tamamını Aslan Kılıç köylülerine verdi, "Götürün bunları gizleyin" dedi. Savunmalarımız da oradaydı. Götürüp kuyuya gömmüşler. "Çürümüş" dediler bana sonradan. Bir kitap gitti. Onun dışında benim şiirlerim, 35 şiirim kayboldu. Ayrıca, 1967-69 arasında yazdığım öykülerim kayboldu. Yayımlayamadım. Yaşar Nabi Nayır'a ve Mehmet Fuat'a götürdüm, "Daktilo yap getir, böyle okuyamayız" dediler. Daktilo bulamadım, okuldaki çatışmalarda

dolapları tahrip ettiler. Şiirler orada gitti, öyküleri de Ahmet Öztürk'e verdim. Filistin'de İsraililer tarafından vuruldu. Ben de içeri düşünce onlar da öyle kayboldu.

Temel belgelerin üzerine yeni bir şey koyduğumuzu sanmıyorum. Aslan savunmasını yazdı ama ondan sonra ne yazdığını bilmiyorum. Tabii çok sonraları, devlet ve devrime ilişkin, kurulacak sisteme ilişkin görüşlerim ortaya çıktı. Bunlar genellikle sosyalizmle ilgili görüşler. Devlet nedir? Devrim devletin yerine ne koymalıdır, sorunlarını ciddi ciddi düşünmeye başladım. Eski tip devrimlerin artık yeniden kurulamayacağını, yaşayamayacağını, yaşasa bile bunun mevcut demokratik anlayışı aşamayacağını ileri süren görüşler oluşturdum. Bu görüşler, makaleler halinde ortaya çıktı ve bunları bir kitap haline getirdim. Patika Kitap'tan çıktı. Devlet ve Komün başlıklıdır. Bu kitapta, mevcut devletlerin sosyalist olsun, kapitalist olsun demokrasiye karşı, demokrasiyi boğan mekanizmalar olduğunu, kurulacak sosyalist bir devletin de eninde sonunda devrime karşı gelişerek devrimi boğacağını, içinde yer alan kadroları dönüştürüp kendine benzeteceğini ileri süren, işleyen, bunun yerine devletin görevlerinin halka devredilmesini öneren, bunun organları olarak da komünleri ileri süren görüşler... Komün meclislerini savunun görüşler. Halkın genel silahlanmasına dayanan, doğrudan demokrasiye dayanan, temsili demokrasiyi reddeden bir sistem. Kökleri tarihte çok zayıf bir şekilde beliren, özellikle de Paris Komünü'nde beliren bir sistem. Anarşizmden de Marksizmden de yararlanma şeklinde oldu. Bu, anarşizm değil tabii. Anarşizm ahlakçıdır ve küçük mülke pek dokunmaz. Yazılarım, nihayetinde bir organ koyuyor, komün cumhuriyetini koyuyor, merkezi parlamentoyu kuruyor. Ordusu olmayan bir cumhuriyet ama halkın genel silahlanmasına dayanan bir cumhuriyet olarak, devletsiz bir devlet olarak ortaya çıkıyor. Bu anlamda da anarşizmden ayrılıyor. Merkezi profesyonel devleti, bürokratik militer cihazı kabul etmediği için de Marksizmden ayrılıyor. 180 sayfalık bir kitaptır. Tabii, bunu ben daha önce makaleler halinde yayımladım, kitap olarak yayımlanmasını ise kaybolmasını diye önemsedim. Kitaplarım kayboluyor. Bundan rahatsızım. Bir de benim ayrıca ulusal soruna ait bir kitabım var, o henüz basılmadı,

gelecek yılın başlarında belki basıma verebilirim. O da ulusal soruna ilişkin görüşleri Marksistlerin daha önceki görüşlerini irdeliyor, uygulamaları eleştiriyor. Marks, Engels döneminde ulusal sorun, Rosa Lüksemburg ve Lenin döneminde ulusal sorun, Ekim Devrimi'nde, Çin Devrimi'nde ulusal sorun; bunları irdeliyor.

Ne gibi sonuçlar çıkarıyor?

Bunlarda vardığım sonuçlar... Genellikle sosyalizm kadar derin görüş farklılıkları yok ama uygulamalara yönelik eleştiriler dikkat çekiyor. Ekim ve Çin Devrimi'ne ilişkindir. 2. Dünya Savaşı'nda Sovyetler'in uluslara yaklaşımını da irdeliyor. Burada tabii Kürt sorununa ilişkin yazılar da yer alıyor. Bunlar da hem Türk solunun tavrını eleştiriyor hem de Kürt ulusal hareketini tahlil ediyor. Yeni görüşler getiren tezler değil ama belli farklılıkları, belli eleştirel tutumları, belli noktalarda da kopuşları olan yazılar... Ekim Devrimi'ne yönelik özellikle. Ekim Devrimi'nin ulusların kendi kaderlerini tayin hakkı konusunda, ayrılma hakları konusunda hata yaptığını, bunların, büyük merkezi devletleri önemseyen bir yaklaşımla, büyük Rus politikasını andıran hatalar olduğunu, Kafkas ve Ortadoğu ulusları üzerinde baskılar kurduğunu ve ince yöntemlerle asimile etmek, eritmek politikası izlediğini, halkların güvenini sarstığını, yıkılışından sonra da bunların bağımsızlıklarına ve geçmiş baskıları teşhir etmelerine yol açtığını ileri sürüyor. Dediğim gibi, eleştiriler daha çok uygulamalara ilişkindir. Ama tabii uygulamaların temelinde ona kaynaklık eden görüşlerin irdelenmesi de vardır.

Bunun dışında, kadın sorununa ilişkin tezler vardır. Aile ve cinsellik irdeleniyor. Komünistlerin cinsel özgürlük konusundaki ahlakçı tutumlarına karşı görüşler ileri sürülüyor. Kadınların bağımsız örgütlenmesi, kadınların tam anlamıyla baskıdan kurtuluşu anlamında adım atmalarının ne anlama geldiği, kadınların geçmişine, tarihine, dinin kadına bakışına ilişkin yazılar. Bunlar da tabii bu hareketin daha önce ele almadığı bir konu. Kadın sorununa yaklaşımlar, Karyatidler isimli kitapta yer aldı, yıllar önce yayımlandı. Sonraki baskılar yeni yazılarla tahkim edilerek yayımlandı ve devleti,

bir bütün olarak patriarkal sistemi eleştiren, kadın soruna ilişkin tavırlarını irdeleyen yazılardır.

Bunun dışında, sanat ve edebiyata dair yazılarım yayımlandı. Komünistlerin sanata bakışları, eleştirel bir yaklaşımla irdelendi. Tabii aynı zamanda önemli edebiyat eserlerinden bazıları da irdelendi. Lenin'in sanat ile parti faaliyeti arasındaki ilişkileri ele alışına, sanatı ve edebiyatı partiye bağlama eğilimine, parti sanatı haline getirme çabalarına yönelik eleştiriler. Stalin dönemindeki baskılar... Sanat ve edebiyatın karakteri, özgürlükçü mizacı ve hiçbir baskı ve sınırlamayı kabul etmeyeceği, özgürlüğü gerektirdiğini savunan yazılardır. Sanat ve edebiyat üzerine yazıların yanında bir de Denemeler diye bir kitap çıktı. İnsan sorunu, insanlığın geleceği sorunu, varlık sorunu... Genelde hem edebiyat hem de insanın felsefi dünyasına dair sorunları ele aldı ama doğrudan felsefi yazılar olarak adlandırılmaz. Denemeler edebiyat ile felsefe ikliminin hâkim olduğu yazılardır, politik yazılar vardır. Onlar da parti içi demokrasi, iki çizgi mücadeleleri, parti kadrolarının insana, sisteme, devlete bakışlarındaki sorunlar. Bölünme sorunları ve benzeri politik sorunlardır. Bunlar makaleler halinde ele alındı. Bu makaleler yayımlanmış değil, sadece değişik dergilerde makaleler olarak çıktı. Bunun dışında edebi ürünler vardır. Onlar da romanlardır, kısa öyküler, masallardır. Resim dünyasına ilişkin stile, tarza, boya tekniğine, resmin doğasına, resim akımlarına dair yazılardır.

İçeride birçok kaçma teşebbüsleri oluyor. Nedir onların hikâyeleri?

1980 yılında Süleyman, bizleri kaçırmayı ciddi bir şekilde aklına yerleştirmişti. Açık görüş olduğu için Niğde köylerinden ziyarete gelmiş bir köylü kadını kılığına girip, kaçmaya karar verdim. Kadın şalvarı, cepken, başörtüsü ve benzeri kıyafetler hemen geldi. Tıraş olacak, pudralanacak, bu kıyafetleri giyip, kucağıma bir bebek alarak görüşçülerin arasına karışacak ve görüşçülerle birlikte çıkıp gidecektim. Kadın olamama duygusunun yüzümdeki görünümünün beni ele vereceğini düşünüp duruyordum. Tabii, dışarıdan

gelen bir arkadaş, koğuştaki kalacak ve sayım yapılırken, liste eksik çıkmamış olacaktı. O zamanlar, ziyaretçiler, koğuştaki ortama girip çıkabiliyordu, hoş bir ortam vardı. Hiç kimse de bu ortamın bir firarla bozulmasını istemiyordu. O sıralarda, hapishanede beklenmedik bir olay oldu, bu olay vesilesiyle açık görüş kaldırılınca, benim kaçış planım yattı. Süleyman Cihan, bu işin, tereyağından kıl çeker gibi gerçekleşeceğine inanıyordu. Olmayınca üzüldü. Bu sefer adli mahkûmların bulunduğu bölümden, bizim güvenilir sempatizanlarımızın çabalarıyla bir tünel açıp kaçmayı örgütledik. Dikkatsiz çalışmanın sonucunda jandarma sesleri duydu ve tünel açığa çıktı. Üçüncü bir kaçış planı hazırladık. Ben kitap çuvalının içine girecektim. Siyasi mahkûmlar o zaman okudukları kitapları çuvalara doldurup götürmeleri için ziyaretçilerine veriyordu. Ertan Günçınar bu yolla kaçmış ama nasıl kaçtığı açığa çıkmamıştı. Süleyman dört kişiyle geldi. Kendisi arabayla hapishanenin önünde beklemeye başladı. Ben çuvala girdim, etrafımı kitaplarla ördürdüm. Beni hapishane meydancısına teslim ettiler. Adam çuvalı, kaldıramadı, it ölüsü götürür gibi çeke çeke götürdü. Jandarmanın kontrolünden geçtim. O zaman içerde, adli mahkûmların isyanından dolayı jandarma vardı. Başgardiyenliğin önünde beklettiler, oradan da geçtim. Çuvalı götürecek dört kişi arama bölümünde bekliyordu. Arama bölümüne çekip götürdü meydancı. Çuval aranmadı. Arkadaşlar beni alıp götürecekleri bir anda, oradan geçmekte olan bir onbaşı, nasıl olduysa, “O çuvalı arayın” deyince, firar meydana çıktı. Meydancının ihbar ettiği kanısındayım. İki arkadaş yakalandı. Durumu öğrenen Süleyman da hapishaneden uzaklaşmak zorunda kaldı.

Süleyman gülüp duruyordu. Bir de 12 Eylül'den önce, içerdeki siyasi hareketlerin ileri kadroları, toplu bir firar örgütleme işine girdi. Ertuğrul Kürkçü, Aydın Çubukçu ve benden oluşan üç kişilik bir firar komitesi kuruldu. Toplam 40 kişi kaçacaktı. Süleyman'a, “Bu sefer kesin kaçacağız” dedim. Dört aylık bir çabadan sonra 40 metrelik bir tünel kazdık, ama kaçış günü tünelin çıkış ağzını yanlış yerden açınca teşebbüs açığa çıktı. Bizi almaya gelen arabalarla asker arasında çatışma çıktı. Süleyman bu olaydan sonra bizi kaçırma umudunu kaybetti. “Hapishane sana alışmış galiba”

dedi. Hemen akabinde 12 Eylül darbesi oldu. Şartlar, Alcatraz Adası'ndaki cezaevinin şartlarıyla aynılaştı.

Hangi cezaevlerinde kaldın? Tahliyen nasıl oldu?

Önce Harbiye hücreleri, Selimiye, Maltepe, Mamak, Niğde, Bartın, Antep. Nisan 1986'da Antep Özel Tip Cezaevi'nden tahliye oldum. Birkaç kişi hariç, tüm 12 Mart mahkûmları çıkmıştı. Bir aydır bekliyordum çıkaracaklar diye, ama çıkarmadılar. Ağabeylerim, İsmet ile Atilla dışarıda uğraşıyordu beni çıkarmak için: Sonunda İsmet geldi, "Tamam, yarın çıkıyorsun. Kıyamet kadar para harcadım. Cebim delindi. Çıktığında anlatırım" dedi. Kendi için varlık davası gütmeyen derviş ruhlu, mülayim, sezgi yeteneği güçlü, zeki bir insandı. Bu tahliye ve sevk olayında beni vurmak istediler.

Evet öyle bir girişim var. Nasıl oldu?

Kaçma süsü verip, yargısız infaz gerçekleştirmek istiyorlardı. Dağa çıkacağımdan kuşkulanıyorlardı. Tahliye olunca, sorguya çektiler önce emniyette. "Çıkınca ne yapacaksın?" filan. "Gidip annemi göreceğim" dedim. Emniyet müdürü vardı, siviller vardı, 3-4 kişi. Kelepçemi açtılar, masanın kıyısında. "Evleneceğim dedim, iş filan bulacağım." "Hiç inandırıcı değil" dediler. "Siz inanmayabilirsiniz" dedim. "Dağa çıkmayacak mısınız?", "Niye çıkayım, bu şartlarda çıkmam" dedim. "Hiç mi çıkmazsın?", "Ülke işgal filan olursa çıkabilirim." "O zaman biz de çıkarız canım" dediler. "Cezaevinde yıllardır mücadele ettin boşuna mı?" "Haklıydım" dedim. "Ama şimdi kendi yaşamımı kurmam lazım. Mücadele ederim, bu ülkedeki şartlara bağlı." 1.5 saat filan sohbet ettiler.

Antep emniyet müdürü, "Sen örgütün liderisin" dedi. "Dağdakilerin başına geçeceksin, bunları yutmayız. Bunları bize anlatma. Gidip ülkeyi dağdan karıştıracaksın, senin durumun bu." "Nerden çıkarıyorsun?" dedim. Tartışmaya girmedim.

Sonra beni götürdüler bir garnizona teslim ettiler. Birkaç subay geldi, baktı. Disiplin suçu işleyen askerlerin konulduğu bir hücredeydim. Kötü bir yerdi. Bir gece kaldım ama Atilla

ve İsmet ağabeyim garnizonun çevresinde dolanıyor. Beni götürmeye gelmişler, kuşkulanmışlar tabii, emsallerine yapmadıklarını buna niye yapıyorlar diye. Ertesi gün beni aldılar kelepçeleyip bir cipe bindirdiler, bir başka garnizona götürdüler. Yine Antep'teyiz, iki askerle bekliyoruz. Askerlerden biri "Bu koca kafa ne arıyor burada?" dedi. Baktım iki subay. Yanındaki koca kafaya elini uzatmış bir şeyler anlatıyor. Az sonra iki subay geldi. Biri ya yüzbaşı veya üsteğmen, biri de başçavuş. Başçavuş direksiyonda, yüzbaşı yanında. "Bindiler mi?" diye sordu... Biz hareket ederken Yüzbaşı "Yavaş hareket et, peş peşe gidelim, araya araba girmesin" dedi. Gece Antep garajına götürdüler. Arkamızdan gelen garaja girmedi, nereye gitti, bilmiyorum. Bunlar garajın en dip yerine gittiler. Üsteğmen yolda bana dedi ki "Kaç asker öldürdün?" Ben de, "Asker filan öldürmedim, cezaevinden çıktım" dedim. "Ulan hepimiz inkârcısınız. Sen asker katili değil misin?" Başçavuş, "Komutanım bunların işi gücü yalan söylemek, kim bilir kaç vatan evladının canını yaktı bu" dedi. Cip o karanlıkta durdu. Garajların en dibi, tuvaletlerin de önü. Durur durmaz indi Üsteğmen ve tabancasını çıkardı. Ben hemen "Merhaba ağabey ne var yok" dedim. "Amcam da geldi mi?" O anda aklıma geldi. Yüzbaşı şöyle döndü, elinde tabanca. Meğer ağabeylerimden bir tanesi, İsmet, garnizonun çevresinde nöbet tutan askere soruyor, o da, "Burada bekleme, git garajda bekle, askere götürülecek olan kardeşini orada görebilirsin ancak" demiş. Bunun üzerine ağabeyim garaja gelmiş, diğer ağabeyim de Mustafa Ekmekçi'ye haber vermek için gitmiş. İsmet Ağabeyim garajda beklemeye başlamış. Tesadüfe bak! Beklerken tuvalete gideyim diyor. Ben "Merhaba abi" deyince... O sırada ağabeyim de işini görmüş, çıkarken sesimi duymuş... "Sesini duydum", diyor hemen geldim, ne güzel tesadüf diye. "Ne oldu ya geldin mi?" dedi. Hemen ardından, "Ne oluyor ya?" dedi. Yüzbaşı şaşkınlaştı, tabancasını kılıfına soktu hemen. Durumun vahametini anlayan ağabeyim, "Bütün akrabalarım burada, amcam da geldi" dedi. "Anlayamadım neler oluyor burada? Gidip gazeteye her şeyi anlatacağım." Adam tabancayı kılıfına soktuktan sonra başçavuşla birlikte çekti gitti. Tesadüf işte. Garnizonun çevresindeki nöbetçiye sormasalar, o garaja da gelmeyecekler.

Subaylar gittikten sonra, askerlerle baş başa kaldık tabii. İki asker. Ağabeyim dedi ki “Burada karanlık işler dönüyor.” Askerin biri dedi ki “Ne yapacağız?” Öbürü, “Bende sevk kâğıdı var, Denizli’ye götüreceğiz” dedi. Daha önce de gidip gelmişler. Öyle olur, böyle olur diye iki asker konuşuyor. Durdular konuşuyorlar. Sonra gidip soralım. Ağabeyim, “Ben sizi lokantalara götüreceğim, rahatınızı sağlayacağım, sizinle sevk yerine kadar geleceğim” dedi. “Abi olmaz teskeremizi yakarlar” diye itiraz ettiler. Adamlarla 40 dakika konuştuk. Biri ikna oldu, diğeri tereddütlüydü, ağabeyim gidip biletlerini aldı ve otobüse bindik. Ağabeyim “Ulan seni burada vuracaklardı” dedi Benimle Denizli’ye kadar geldi ve beni teslim etti. Diğeri de Mustafa Ekmekçi’ye durumu anlattı. O da ilgili yerlere telefon edip durumu sormuş. “Böyle bir şey olursa yazarız” diye. Suikast yapacaklarsa niye iki asker verdiler? Tabancayı niye çıkardı ve sorgulamaya kalkıştılar. Ağabeyimin yorumu tabancayı görünce... An meselesi. Kim vurduya götürebilirlerdi. Madem vuraçaksın başçavuşla götür vur... Arabayı başçavuş kullanıyor. Garip bir durum. Bilmiyorum. Diğerlerinde tabanca vardı. Eğer tertipse, ace-mice bir tertip. Karanlık bir dönemdi. Devrimcilere ve Kürt direnişçilerine karşı faili meçhuller dönemi-ydi.

Acemi birlik Denizli oluyor...

Götürdüler Denizli’ye. Orada da 3 saat sorguladılar. Beklettiler, benden sonra gelenlerin işleri bitti. Ondan sonra sorular, tehditler geldi. “Nefesimiz ensededir. Propaganda yaparsan disipline atarız. Burada askerliğini yapacaksın sana çarşı izni verilmeyecek” filan... “Niye vermiyorsunuz, çarşı izni?” “Burada soru sorulmaz, emre itaat edilir” filan. Bana çarşı izni vermediler. Silah filan vermediler. Askerler soruyor, “Sen suç mu işledin?”, “Yok, siyasiyim.”, “Başka siyasiler de var, onlara veriyorlar ama” dediler. “Bilmiyorum” dedim. Toplam 40 gün kaldım. Ziyarettime geldiler. Devrimci çavuşlar ve onbaşılar, ziyaret günü hoparlörden adım okununca tugayda gelip beni buldu. Çavuş talimgâh bölüğünün kantininde sofraya kurdular. Askerliğimin ilk günü bana vuran çavuş geldi... “Sen bu çavuş ve onbaşıları nereden tanıyorsun?”

dedi. “Hangi çavuşlar? Tanımıyorum” dedim. Gittim baktım kapının önünde bir grup çavuş, onbaşı... Dersimli Hüseyin Aybar, Reşat Somuk, Siirtli Sedat ve diğerleri. “Hoş geldin abi” diyerek sarıldılar. Döndüler benim çavuşa... “Ulan yoklamadan çıkar, dediler, biz getirip teslim ederiz.” Gittim çavuş talimgâh bölümünde sofraya kurmuşlar. HK’den HB’den... Birisi de Siverekli. “Abi dedi, gel seni götürüyüm santrale, telefon et”, “Yasak değil mi?” “Gel, oranın sorumlusu benim. Orada subaylar oturuyor, onlara selam filan verme... Adam yerine koyma. Telefon ettiğini görecekler ama görsünler sorun değil” dedi. Gittim baktım santralin girişinde subaylar oturuyor. Aralarından geçtik, girdik, telefon ettim. “Bu orospu çocukları kanunsuz yere gelip buradan her tarafa telefon ediyorlar!” dedi. Siverekli usta er... Santraldan anlıyor. Öyle de bir otoritesi var. Ben onu hatırlamıyorum ama o benim Siverek’te mücadele ettiğimi, Sivereklilerin hep Ali’den (ben) bahsettiklerini ve bunu kendilerine anlattıklarını söyledi. “Oradan çıkan devrimciler, o dönemi anlatırdı. Seni oradan biliyorum” dedi.

Ertesi hafta cezaevi yıllarımın bir bölümünü birlikte geçirdiğim yoldaşım Mehmet Kap’ı, Gökalp Erenler’i, Hasan Batmaz’ı gördüm, sevindim. Bölüklerimiz yan yanaydı. İnsanlığın iflas ettiği bir kurumdan, insanlığın iflas ettiği bir başka kuruma zorla getirilmiş ve tesadüfen yan yana düşmüştük.

Dağıtım ve yurtdışına çıkış nasıl oldu?

Dağıtıma kendimiz gidiyoruz. İstanbul’a geldim. Bir hafta izin vardı. Benimle ilişki kurdular. İstanbul’a gelmemin nedeni akrabalar. Dağıtım yerim de zaten Çorlu. Tabii istediğin yere de gidebilirsin de akrabalarım orada. İkincisi üç ağabeyim geldi aldı; İsmet, İsmail ve Atila... “Niye bu kadar çok geldiniz” dedim. “Korkuyoruz” dediler, güvenli gidelim diye. Beni aldılar İsmail Ağabey dedi ki “Ben ılıcalara gideceğim, birlikte Pamukkale’ye gidelim. Orada kemiklerime iyi gelir ılıcalar.” Gittik beraber, o göletlere girdik. Cezaevi yılları ve askerlik işkencesinden sonra, doğanın kalbine girmiş gibi oldum, yenilendim adeta. Sonra bindik trene. Onlar kendi aralarında Terekeme hikâyelerine, taklitlere, yarenliklere dal-

dılar, güle konuşa geldik İstanbul'a. Dağıtım dönemi. Zaman sınırlı... Ev ev akrabaları görmeye başladım. İstanbul'u en son 70'te görmüştüm, 86'da gördüm, 16 yıl sonra. Kaotik ve karmaşık bir şehir gibi geldi. Savaşın ve göçlerin etkisinden olsa gerek, Kürtlerin, dilencilerin, sokak çocuklarının, sarhoşların ve kedilerin yoğunluğu dikkatimi çekti, düşündürdü beni. Kendimi, bekleyiş ve ihtiyaç dualarıyla soluk almaya çalışan bu büyük karmaşanın bir yerine yerleştirme çabası içine girdim ama yerleştiremedim. Ailelerimiz Şirinevler'de tabii. Baktım İsmail Ağabey ile Kürtlerin arası iyi. Önemli bölümü Karslı Kürtler. "İsmail gel hele konuş, biraz yalan uydur da gülelim..." Hoşuma gitti. Pinekledikleri kahveye gittik. Bir yığın gereksiz mırıltılar ve morarmış sıkıntılar eşliğinde kâğıt oynuyorlar. Bir köşeye çekildiler Göleli Kürtler, içlerinde tahliye olmayı bekleyen ne kadar mağdur, mukallit ve iflah olmaz duygu varsa, hepsini şartsız tahliye ettiler. Bütün eski anılarım, çocukluğum canlandı. Bir yığın bilmediğim şeyi de öğrenmiş oldum. Altunbulak köyünde, yoksul bir köylüye ait bir keçinin, köyün zenginine ait bir öküzü kabadayılıdığım, yatan ve geviş getiren öküzün kafasına kafasıyla tosladığını, öküzü ayağa kaldırmak ve kavgaya çekmek istediğini ve benzeri şeyleri öğrendim. O kahveyi kim işletiyordu bilmiyorum. Geçmiş ayartan sohbetlerin, akıl ve töre dışı incelikli yalanların, renkli dedikoduların zenginleştirdiği bir kahveydi. İnsana yazma, yaratma şevki veren bir kahve...

Orada günlerim geçerken, Nezahat Pedük vb arkadaşlarla konuştum. Mehmet Çetin'in eski eşi Ergül'ün aracılığıyla, Niyazi denen ve beni yurtdışına kaçırmayı planlayan bir arkadaşla tanıştım. Sivil polisleri fazla önemsemeyen ve söylenen her şeye anında inanmayan, ihtiyatlı birine benziyordu Niyazi. Bana, "Seni kaçıracağız, karar var" dedi. "Trakya Meriç üzerinden gece geçireceğiz." "Kim geçirecek?" "Kaçakçılar." "Tamam" dedim. Bunun üzerine "Hazırlan" dedi. Gideceğimiz günü tespit ettik. Dağıtımın bitmesine iki gün kala geldi beni aldı. Doğruca Meriç'e götürdü, deri kaçakçılarıyla konuştu, 1000 mark verdi, 1000 mark da bana verdi, "Cebinde olsun" dedi. Beni değil de sanki bir tomar deriyi karşıya gönderiyormuş gibi bir hali vardı. Sabahattin

Ali'yi ve onu öldüren kaçakçı kılığındaki MİT elemanını anımsadım birden. Kaçakçı, geceleyin Uzunköprü'den beni aldı doğruca Meriç sınırında bir yere getirdi. Yolda bana dedi ki "Risklidir, jandarma fark ederse herkes kendi başının çaresine bakacak." "Tamam" dedim. Araba, yolun kenarında durdu. Çalılıklardan Quasimodo'yu çağrıştıran garip bir tip çıktı. Niyazi, "Para verdim, verme" demişti. Quasimodo, selamıma karşılık bile vermeden, "Seni ben geçireceğim, ücretimi ver" dedi. "Geçiş ücreti, arkadaşına teslim edildi" dedim. "Yok, dedi paramı isterim, yoksa götürmem." "Ne kadardır?" "120 bin lira!" Olur olmaz derken çıkardım bütün paramı, 1000 markı verdim. "Sınıra, Meriç kıyısına yaklaşır taka ile geçeceğiz karşıya. Bu süre içinde aksilik olursa, sen başka yere ben başka yere kaçacağız." "Tamam" dedim. Öne geçti, çeltik tarlalarına, karanlığa bata çıka gidiyoruz. 19 yıl önce, aynı arazide, dizlerine kadar çeltik çamuruna gömülerek çalışan Roman işçileri anımsıyorum birden. Ay buluta giriyor. Tarlaları geçiyoruz. Çamurdan iki canlı heykel. Bir yara yaklaşıyoruz. "Burda bekleyeceğiz" diyor Quasimodo. "Burda iki yarak (devriye) var. Bunlardan birisi geliyor, diğeri gidiyor. İkişer yani, karşılıklı. Bunların boş anını, arayı tespit edeceğiz ve sınırı Meriç kıyısına doğru aşacağız. Görürlerse ateş kusarlar. Yaylım ateşi yani. Ona göre, başının çaresine bakacaksın." Sesinde korkunun zerresi yok. Alışmış. "Tamam" diyorum. Bekliyor, durumu kolluyoruz. "Hadi" diyor birden, "izle beni. Ateş açılır da kaçarsam, sakın izleme beni, farklı yere kaç."

Adam, devriye anını iyi kolladı ve biz o hattı geçtik. Devriyelerin bulunduğu yakın bir yerde beni çalılıklara soktu. "Bekle" dedi. Nisan ayı tabii soğuk! Islanmışım, çamur. Bir saat kadar bekledim. Irmak ışımak üzere, seher yeli ve sukuşlarının cik cikleri. Adam yok. Quasimodo'nun beni çan kulesinden aşağı attığını düşünmeye başlıyorum. Çingene kızı Esmeralda'yı anımsıyorum birden. Quasimodo'nun tüm kabalığına rağmen duyarlı bir insan olduğunu, beni burada bir başıma bırakıp gitmeyeceğini umuyorum. Ortalık iyice aydınlanırsa devriyeler görür mü bilemiyorum. Kuşkuluyum. Gelmezse gündüzü orada geçirip, geceleyin geri döneceğim çaresiz.

Bir saat sonra bir şarkı duyuyorum, Yunanca... Hemen sonra Yunanca konuşmalar oluyor, devriyeler de duyuyor sanırım. Islık çalmalar, gülmeler filan. Az sonra biri yaklaşıyor, bakıyorum bizim adam. Çalılıktan çıkıyor, beraber kıyıya yanaşıyoruz. Dar ve uzun bir taka... Afrikalıların ağaçtan oydukları kanoları andırıyor. Adam Yunan. Yelken direği gibi. Deri kaçakçısı, Quasimodo'nun ortağı. Devriyelerin duyacağı şekilde, Yunanca konuşuyorlar yine. "Sağır mı bunlar" diye iç geçiriyorum. Dalgalar, çürümüş çalı ve balık kokusu. Karşıya geçiyoruz. "İkinci vartayı burada atlatacağız" diyor Quasimodo, gayri ciddi bir edayla. "İleride iki Yunan yarağı (devriye) var. Şimdi de bunları aşmamız gerekiyor." Hem türkü söylüyor hem konuşuyor hem de devriyelerden korkuyorlar. Neyse ki karşı taraf devriyelerini de geçip bir Yunan köyüne gidiyoruz. Seher aydınlığı içinde, beyaz badanalı bir ev. Giriyoruz. Bir grup köylü, Yunanca konuşuyor. Bir kısmının Türkiye'den geldiğini öğreniyorum. Pomaklardan mıdır, nedir? "Nereye?" diyorlar, "Akrabama, Atina'ya gidiyorum" diye geçiştiriyorum. Gelenler gidenler oluyor. Kaçakçıların uğrak yerinde olduğumu düşünerek bekliyorum iki saat. Bizim arkadaş Asker'le Yunan Komünist Partisi Selanik şubesinden birisi geliyor arabayla. Biniyor, önce Selanik'e, oradan da otobüsle Atina'ya gidiyoruz. Atina'da arkadaşlarla buluşuyorum. Onlar da bir kadın avukatın desteği ile doğruca iltica dairesine götürüyor beni.

Nasıl firar ettin, nerelerden geçtin, iltica statün nedir, diye sormaya başladılar tabii. Çat pat, tercüman da yok. Kırık İngilizcemle idare ettim. Ondan sonra polis beni aldı Lavrion politik mülteci kampına götürdü. Bütün politik mülteciler orada. Baktım bizim arkadaşlar bir oda tutmuşlar, oradalar. Kamp bana çok rahat geldi, cennet gibi. Denizin kenarında, mavi ile yeşilin kesiştiği yerde. Kafesten kaçmış kuş gibi ferahladım. Karşıda, gemilerin ve yelkenlilerin ötesinde, İkinci Dünya Savaşı ile Yunan İç Savaşı döneminde, komünistlerin konulduğu ada görünüyor, bu da bir hüznün kaynağı tabii. Her neyse, tatil gibi geldi o kamp bana. Sonra Atina'ya gittim. Makis'in mihmandarlığında antik Yunan, Bizans ve Osmanlı döneminden kalma tarihi eserleri, müzeleri, Panteon'u, eski medeniyetleri gezmeye başladım. Bizim

arkadaşlar soruyorlar, “Bu merak nerden geliyor?”, “Burası uygarlığın kalesi, burayı gezmeden olmaz...” Akropol’e filan gittim. Agoraları, eski yapıları tek tek inceledim, notlar aldım. Sokak müzisyenlerini, performans sanatçılarını, ressamları izledim. Sonra eski KP üyelerinin gittikleri bir meyhaneye götürdüler. Meyhanenin girişinde bahçe var; bahçenin üstünü bağlarla kaplamışlar, üzüm korukları salkım salkım tepemize sarkıyor. Duvarlarına da çitler değil de şarap fıçıları koymuşlar. Fıçılar duvar gibi, muslukları var. İster iç ister içme aynı parayı ödüyorsun. İstediğin şaraptan içebilirsin. Çok ilgimi çekti. Fıçıların üzerine üzümler sarkmış. Dediler ki mevsiminde gelsen, o tepeden sarkan korukların yerinde olgunlaşmış olanlarını göreceksin. Neyse, eski KP’nin temsilcileriyle görüşturdüler. Yaşlı komünistlerle, anarşistlerin, asilerin uğradıkları Eksarhia’ya götürdüler. Yunanistan’da kendimi özgür hissetim. Halkın içtenlikli davranışları da dikkatimi çekti. İlk gelen ilticacılara da çok incelikli davranmışlar. Daha sonra onlar çoğalınca, hırsızlıklar başlayıp kadınlara sarkma filan olunca ilticacılara karşı biraz daha soğuk davranmaya başlamışlar. Yunanistan’ın bir aylık macerası Vedat arkadaşın Almanya’dan gelmesiyle noktalandı. Sahte pasaport hazırlamış Vedat. Henüz iltica pasaportu almamışım. Sahte pasaportla uçağa binmeye kalktım ve anladılar. Uçak kalkmak üzereyken bir şeyler sordular ama uçağa tekrar bindirdiler. Doğu Almanya’ya gittim, orada da polis anladı. “Politik mülteciyim, cuntadan kaçtım” dedim.

Batı Almanya’ya geçiş nasıl oldu?

Bir saatlik bir soruşturmadan sonra Batı ile Doğu arasındaki geçiş yerine yönlendirdi beni Doğu Alman polisi. Batı Alman polisleri yemeğe gitmişti. O yemek anında beni boşluğa yönelttiler, loş bir tuneli izledim, polissiz kulübelerin önünden geçtim ve kendimi yeraltında, bir metro hattında buldum. Bir Afrikalıya sordum, “Burası Batı Berlin” dedi. Doğu Alman polisinin beni Batı Berlin’e kışkıkladığını o zaman anladım. Batı’ya geçirirken o boşluğu çok iyi biliyorlardı, sanırım daha önce uyguladıkları bir şey. Batı Berlin’de kalmadım, aynı gün uçakla Düsseldorf’a, oradan da arka-

daşlarımın kaldıkları Duisburg'a geldim. Arkadaşlar, iltica için Fransa şartlarının daha uygun olduğunu söyledi ve kabul ettim. Beni alıp kaçak yoldan Fransa'ya soktular, oradan da Paris'e götürdüler. Paris'te, Hüseyin Balkır'ın yardımıyla iltica dairesine başvurduk. Dairenin sorumlusu bir Ermeni kadın vardı. Ona yazılı hale getirdiğim özgeçmişimi ve şiir kitaplarımı verdim. Bir ay içinde beni iltica dairesi kabul etti ve pasaportumu verdi. Fransa'ya ilticam böyle gerçekleşti. Tabii bu süre içinde, Paris'in sembolü haline gelen Louvre, Montmartre, Notre Dame, Eyfel, Champs-Élysées gibi yerleri gezdim. Pablo Picasso, Salvador Dali, Claude Monet, Vincent van Gogh ve Amedeo Modigliani gibi ressamların da çok önceleri çalıştıkları Montmartre Ressamlar Tepesi'ne birkaç kez gittim.

Daha sonra Almanya'ya döndüm. Paris'ten etkilenmiştim. Kulaklarımda, Nietzsche'nin sözü çınliyordu: "Bir sanatçının Avrupada yatacak yeri yoktur, Paris hariç." Almanya'ya gelir gelmez arkadaşlara, Avrupada bir edebiyat dergisinin, Türkiye'de ise bir legal yayın organının çıkarılması önerisinde bulundum, sıcak karşılanmadı. 1986 idi. Bunun üzerine, "Bu tayin edici bir sorundur. Bu önerinin üzerinde ciddiyetle durulmasını istiyorum" dedim. Türkiye'de çıkacak olan derginin adı Yeni Demokrasi olabilir. Tartıştık. 12 Eylül darbesinin ağır koşulları devam ediyordu. Edebiyat dergisi Tohum'un çıkarılmasını da acil değil düşüncesiyle reddettiler. "Bu işleri yurtdışı komitesine bırakın" dedim. Orada beni dinleyenler vardı, bu işleri yurtdışı komitesine verdik. Komite, benim manevi otoritemden dolayı kabul etti. Bunun üzerine Yusuf Uygun'u Türkiye'ye gönderdik. Tabii Tohum çıktı, 1987 olabilir, olumlu rol oynadı, kadrolar edebiyat iklimi içine zayıf da olsa girmiş oldu. Tohum'u 12 sayı çıkarabildik, onu Kadınların Kurtuluşu adlı derginin çıkışı izledi.

Çıktıktan, yurtdışına geldikten sonra MK'ya almadılar mı?

"Sen FÜ'sün. Çıkınca FÜ'ler MK üyesi oluyor" dediler. Beni de aldılar, ama başkan Dersim'deydi, Kâzım Çelik'ti. Konferans hazırlıkları vardı. "Yunanistan'da yapalım, Der-

sim Şu anda konferans için güvenlikli değil” dedik. Merkez komitesi, Dersim’de yapma kararı aldı. O günlerde Dersim valisi bir açıklama yaptı: “Bunlar konferansı Tunceli’de yapacaklar, ölen birinin ağzından çıkardık, tespit ettik” dedi. Acemi bir açıklamaydı. O sırada MK Başkanı Kâzım’dan bir not geldi, “abuk gelin, bir an önce konferansı yapalım, bize yaptırmayacağız, diyorlar. Yapalım ve bu propagandayı boşa çıkaralım.” “Devletle böyle bir zıtlasmanın anlamı yok, yapmayın” dedim. “Hayır” dediler. “Gitmezsek parti bölünür.” “Delege oyuna baŐvurun” dedim, delegelerin oylarından Dersim’de yapılması kararı çıktı, hepsi gitti. Benim hakkımda da karar aldılar: “Yok olma ihtimali var, MK’dan bir kişiyi, seni arkada bırakıyoruz” dediler, kaldım. Gittiler, 13 delegeden 9’unu Dersim’de öldürdü devlet. Ondan sonra parti içindeki dalaŐların, kavgaların sonu gelmedi. Tabii dağ diretince, yurtdışı o direktmeyi kabul etmek zorunda kalıyordu; nk tersini söylersek blnrz diye korkuyorlardı, cereyana göğüs germekte cesur değildiler. Doğru bir Şey yapın, bölünürse bölünsün. Bu aslında bir Osmanlı geleneği. Yeniçeri ayağa kalkınca padiŐah değişir veya yeniçerilerin dediklerini yapar. Bu işler diğer bölünmelerde kendini açığa vurdu. Blnmelerin sonu gelmedi. Dolayısıyla bu süreç içinde ben tamamen koptum.

Sadece bölünmeme korkusu mu? Anlayış hakkında ne düşünüyorsunuz?

Dağ esas alınıyor, ller yceltiliyor. Dağdan gelen emirler esas alınıyor. Ben kendimi o zaman dağın emirlerine uyan sıradan bir sıra nefer gibi hissettim. Sıra neferliğini pek sevmem. Kendi kafasını konuŐturan bir nefere eyvallah... Kendi görüşlerini söylüyor ama sürekli dağdan gelen görüşleri esas alıyor. Buradaki çoğunluğun dağdan gelen görüşlerle çatıŐtıđı açık. Bu belliyken buradaki insanlar niye tabi kılınsın? Bu benim prensiplerime uymuyordu. Dağ zaten benimle çatıŐıyordu. Benim ve yakın arkadaŐlarımın dıŐlanmasını sürekli neriyorlardı. 2. Konferans’tan sonra beni Avustralya’ya gönderdiler, “Git İngilizce ğren, gel uluslararası komünist hareketle görüŐmelerde tercümanlık yap.” Grevlendirirken,

potansiyeli, yetenekleri, iç eğilimleri dikkate almıyorlar. Onlarla aynı düşünmüyordum tabii. Avustralya'da ilişkilerim de vardı. Bir arkadaşla beraber yaşıyordum. "Giderim, ama tercümanlık işine girmem" dedim. Bölgeden uzaklaştırmak istiyorlar, hizipten korkuyorlardı. "Ben hizip kurmam, hayatımda kurmadım. Öyle işlere girmem" dedim. "Hele bir git bakalım" dediler. Benim için de iyi olur diye düşünerek, arkadaşım da orada olduğu için gittim. 1988'de, 11 ay kaldım. Hayatımın ilk solo resim sergisini açtım, Reyhan Aksoyoğlu'nun incelikli çabasıyla, Fitzgrey Comunity Art Centre'da. Basına da yansıyan, başarılı bir sergi oldu. Sergiden sonra çağırdılar, Almanya'ya geldim. Bu sefer sanat işlerinde görevlendirdiler beni, Emekçi de vardı. Bir dönem sonra baktım bu işin sonu gelmiyor, gidip romanlarımı yazayım. Siyasete edebiyattan gelmeyim, öngörülerimi, iç seslerimi dinledim. İnsanı tüketen, tekrarlayan bitip tükenmez tartışmaların hüküm sürdüğü bir yapı içinde, en yararlı olabileceğim yolu seçtim, çektim geldim, geliş o geliş...

Temelini attığımız bir parti, yapı... Muamele incitici gelmiş gibi hissettim.

Beni fazla rahatsız etmedi; çünkü bulunduğum yerde bu yapının yarattığı kültür içinde kalarak üretim yaptım. Tohum'u yazdım, Newroz'u yazdım, edebiyat alanına yeneden girdim. Tam bir kopuş değildi. Bu eserleri okuyanlar, bu yapıya daha çok yaklaştılar. Aslında öncekinden daha etkin bir konuma geldiğimi söyleyebilirim. İçinde bulunduğum yapının geçmişini anlatma, Kürt tarihini anlatma, edebiyatın diliyle... Kaleme aldığım eserler, genellikle tümünü diyemem ama çoğunluğu bu iklim içinde kalan eserlerdir ve yararlı oldu. Basıldığından bu yana 80 bin Tohum sattıklarım söylüyorlar. Genç unsurlar bu hareketin geçmişini öğrenirken Tohum'u okuyorlar. İsbetli bir karar verdiğimi düşünüyorum, aksi takdirde zamanım heba olup gidecekti. Zaten bu işin böyle gitmeyeceğini düşünerek bir edebiyat dergisiyle, legal bir siyasi derginin çıkarılmasını dayattım. "Öyle olmaz" dedim. Kendi kendinizi tekrarlıyorsunuz, açılmıyorsunuz. Benden önce illegal yayın organları çıkarıp derinleşme adına,

parti üyelerine dağıtıyorlar, onlar da bir avuç. Milletten niye gizliyorsunuz? Kendi görüşlerini, tartışmalarını dünyadan gizleyen bir dünya... “Ona verme parti üyesi değil, buna ver, o üye.” Güzel, ama burada fikir var. Burada insanlar emek vermişler, yazmışlar, masraf etmiş basmışlar; öbürlerinden niye gizliyorsunuz? Bırakın okusun tartışsınlar, neyi gizliyorsunuz? Ortaçağ kültürü! Aman kimseye vermeyin açığa çıkar, kol kırılır yen içinde kalır. Parti içindeki ajanlar zaten gereken raporları veriyor. Ajansız parti olur mu? Koskoca Bolşevik Partisi’nin merkez komitesinde bile ajan var. Devlet her şeyi biliyor, sempatanlar bilmiyor, halk bilmiyor. Tartışılanlar da siyasi görüşler. Garip bir durum vardı, zaten gelir gelmez Kürt hareketinin karşıdevrimci olmadığını söyledim, kıyamet koptu. Kuzey Kürdistan’daki savaşın gerilla savaşı, Kürtlerin haklı savaşı olduğunu söyledim. “Ooo olmaz, onlar karşıdevrimcidir” dediler. Yurtdışına çıkınca çok geniş bir kesimle tartışmaya, çatışmaya başladım. Edebiyat, delilerin işidir, edebiyata bulaşan, bulaştığı ölçüde delidir. Cezaevindeyken Süleyman Cihan ve Erhan’la çatışmıştım, “Sakin PKK’yı karşıdevrimci ilan etmeyin, yanlış” demiştim. Aslan’la ve Süleyman Yeşil ile çatışmam da öyle oldu. Süleyman, ulusal sorunda yetkin bir insan. “PKK, devrimcilere saldırıyormuş, bir aşirete dayanarak diğerlerine karşı savaşıyormuş.” Olabilir. 1971’de ben de öyle yaptım. Kırvarlar ezilen bir aşiretti ve destekliyordu bizi. Kürt hareketi devlete karşı çıkan aşiretleri destekleyecek, kendine karşı çıkanları elimine edecek. Bundan daha doğru ne olabilir? Şafi ve Alevi çatışması derin bir çatışmadır.

Nasıl bir çatışmadan söz ediyorsun?

Dersim’in ruhuna yerleşmiştir. Buradaki Dersimlileri hiçbir zaman ikna edemedim, güvenmiyorlardı. Çok iyi okumadıkları için de anlayamıyorlardı. Kendi içgüdülerini, ruhlarının derinliklerindeki düşmanlıkları yansıtıyorlardı. Aynı durum PKK kadrolarında da görülüyordu. “Dersim adam olmaz!” Suçluyorlar. “Hain kişilik” diyorlar. “Kemalisttir” diye halkı suçluyorlar. Her iki taraf da yüzey resmi çiziyor. Tabii ne oluyor, ortaya çıka çıka renksiz, inceliksiz

tarihsel güdüler çıkıyor. Sıradan halkın tartıştığı ve inanç temelinde çarpmıha gerdiği durumlar. Peki, sen siyasi hareketsin, öndersin, bu nasıl oluyor? Bunun İbrahim'le de hiçbir alakası yok. Şeyh Sait hareketinin demokratik özünü gören bir insan size "Şaşkın mısınız?" derdi. Bizim dönemin ruhunu kavramamıştı bu yurtdışındakiler. PKK'nın bazı sivilleri öldürmesi, haşin çıkışları bunların tespitlerini belirlemişti. PKK'nin ilk çıkışıydı ve son derece haşindi, milliyetçiydi ve kendisine karşı çıkan herkesi hain ilan etmek gibi bir durumu vardı. Onun tarihine, çektiklerine, acılarına bakınca anlamak gerekiyordu. Dersimli komünistler anlayamadı. Ben Dersim'den, Dersim kadrolarından çok az destekçi bulabildim. Bu minval üzerine bir dönem gittiler. Bana, bu da "Nereden çıktı?" diyorlardı ama öte yandan İbo'ya da toz kondurmuyorlardı. Nerden çıktısı var mı, eskiden böyleydi. Makalemde Kürt gerilla hareketi, demokratik devrimci hareket diye yazdım yayın organını toplattılar. Parti tespitlerine hiç kuşku yok ki tersti. Basmayın, diye Süleyman Yeşil karşı çıktı. "Toplayın bunu!" Erhan ile Süleyman Cihan da karşıdevrimci görüyordu PKK'yi. İçerdeki bizden iki kişi de onları destekliyordu; Süleyman ile Aslan... "Sen nasıl böyle diyorsun?" diye beni eleştiriyorlardı. Durumunu anlamaya çalışın, devletle çatışıyor. "Hayır devletle değil devrimcilerle çatışıyor" diyorlardı. Erhan'ı anlayamadım, Süleyman Cihan Dersimliydi de Erhan'a şaşırdım. PKK devletle çatışıyor. Bucak aşiretinin işbirlikçi şefleriyle çatışmak devletle çatışmak değil mi? "Halktan şunu öldürdüler, şu devrimciyi öldürdüler" diyorlardı. PKK'nin haşin dönemi, ama karşıdevrimci tespiti stratejik bir tespit. Böyle bir şeye girmeyin, dedim, zararı oldu. Kürt hareketinin bize güvenini sarstı. Kimse de bu zararın iç dünyamızdaki dalgalarına, Kürt hareketiyle ilişki ve ittifaka verdiği zararlara kafa yormadı. Nesnelere iç seslerini duyamıyor, küskünlüklerini duyumsayamıyorduk. İttifak siyaseti izlemek gerekiyordu. Böylesi doğru bir siyaset, komünist bir güç olarak seni zayıflatmazdı. Sen ona karşıdevrimci diyor, tecrit etmeye çalışıyorsun, silahı sana da yöneltir. Kendimizle bir türlü tanışamadığımız, birey olamadığımız için hayatın bize emrettiği birlik ve ittifak görevini ciddiye almıyorduk. O dönemde, devrimciler arasında da çatışma

vardı. Bizden biri, Dersim’de bir Dev-Yol’cuyu öldürmüştü. İlginç bir dönemdi. Mahalleler bölüşülüyor, millete kimlik soruluyordu, ihbarcı diye kim vurduya gidenler vardı. Halk güvenlik içinde hissetmiyordu kendisini. O dönem içer-deydim ve benimle çatışmaları derindi. Ali Haydar Akgün beni destekliyordu, “Doğru” diyordu, tartışmaların benim iç dünyamdaki yankısını biliyordu. Süleyman Cihan’la aram çok iyiydi; fakat birçok noktada farklı düşünüyorduk. “Yoldaş iyi düşün” diyorlardı. “Ben düşünüyorum Süleyman, siz de düşünün” diyordum. “Benim yaşadıklarımın çıkardığım derslere ters şeyler dayatmayın” diyordum. Barzani, Sait Elçi’yi öldürttü diye Şivan’ı kurşuna dizdiğinde Barzani’yi düşman mı ilan edeceğim? “Ağa” diyorlardı, büyük ağa ama dayandığı halkın milli durumu nedir, tarihte neler yaşadı, dilinden kültüründen nasıl koparıldı, bu ağanın talepleri nedir? Sınıf açısından bakma eğilimleri çok güçlüydü ama izledikleri siyasetin kendilerini sınıf mücadelesinden kopardığını fark edemiyorlardı. Cezaevine geliyorsun aynı şey... Bu karşıdevrimcidir, komüne almayın. Büyük problemler.

Şeyh Sait hareketinin demokratik özünü görmüş bir hareket bunları yapıyor. İbo, diğer 68 önderlerinden farklı olarak, milli sorunu başlı başına ele aldı. Milli sorunun alanı sadece Kürt bireyler değil, ezenleri ve ezilenleriyle birlikte bir bütün olarak Kürt ulusudur dedi, “ulusların kendi kaderlerini tayin hakkı” ilkesinden hareket etti. Kürtlerin kendi kaderlerini tayin hakkı, yani isterlerse ayrılıp bağımsız bir devlet kurma hakkı vardır, dedi. Bu noktadan hareketle de gerek Osmanlı, gerekse Cumhuriyet döneminde tüm Kürt isyanlarının demokratik muhtevada olduklarını savundu. Bu bakış açısından PKK’ya karşıdevrimci demek doğru olur muydu?

Görüş ayrılıkları önemli. Bu bir anlamda kopmaya da götürüyor...

Evet. Daha sonra ben hayal âleminin gizil renklerini açığa çıkarmak üzere ikinci kez Avustralya’ya geldim. Önce Tohum’u, sonra Newroz’u kaleme aldım. Cezaevindeyken Gül Demir ve Çıglık adlı romanı yazmıştım. Avustralya’da Tohum’u yazdım ve üç sergi düzenledim. Romanlarım peş

peşe yayımlanmaya ve belli bir okur kitlesi oluşmaya başlayınca, ilişkilerim daha iyi bir iklim içine girdi.

Cezaevinden çıktıktan sonra; içerde, çok çok önceleri başlamış sanatsal çalışmalarına devam ettin. Oysaki senden bir örgüte liderlik etmen bekleniyordu.

Yurtdışında asıl varmak istediğim hedeflerden beni alıko-
yacak çabalardan uzak durmaya çalıştım. Diyelim ki resim...
Resim okullarına isteyerek girmedim. Asgari geçimimi sağ-
layan ve bana zaman-kazandıran işsizlik param kesilmesin
diye girdim. Kendi gönüllü işlerimi yapmak isteyen biriyim.
Bana geçim için çalışma veya geleceğimi kurmak için para
biriktirme anlayışı ters geliyor. Kaybedilmiş zaman olarak
geliyor. Bu anlayışla hareket edince sistemin de bana dayat-
tıkları oldu. Diredim ama sonunda resim okuluna gitmeyi
akıl ettim. O da bana bir kayıp gibi geldi, ama şimdi resim
dünyasına girdiğimde farklılaşmakta olduğumu anladım.
Resim atölyeleri, resmin pratiği ve teorisi, heykelin pratiği
ve teorisi dünyamı etkiledi. Resim ve heykel dünyasındaki
çılgın tiplerin, değişken serseri stillerin gücü, bendeki kla-
sik biçimi kırdı. Tabii bu etki, edebiyat üzerinde de kendini
gösterdi. Farklı, derinlikli, kuralsız anlatım biçimlerine olan
ilgimi güçlendirdi. 20. yy. yenilikçi edebiyatın doğuşuna da
zaten atölyeler önyak olmuştu. Pratik hayat işte bu; farklı-
lığa ilgi. Bir şey farklı şekilde nasıl söylenebilir. Bu basit gibi
görünüyor ama önemli. Bu yeni durum ve yeni akımlar ve
öğrenim dönemi benim hoşuma gitti, değişime yol açtı.
Daha önceki tarzımın olumlu bir şekilde kırılmasına yol
açtı. Kırılma kendini farklı yeniliklerle doldurdu. Bu sadece
resim alanında olmadı. Resimdeki yenilenme, insan ruhunu
etkiliyor. Resimde dadacılık çıkıyor, sürrealizm çıkıyor, ama
edebiyatı da etkiliyor. Bütün sanatın alanları böyledir, bütün
alanları etkiler bir akım. Ciddi ve köklüyse, geleceği çok ciddi
şekilde bağrında taşıyorsa bütün alanları etkiler. Resimdeki
yeninin edebiyatımı etkilemesi bire bir olmadı. Ben biraz
daha klasik kaldım, ama karakterleri anlatırken, hayatı kav-
ramaya ve şamarlamaya çabalarken, olay örgülerini örerken
çok daha özgür hareket etme tavrı kazandım. Kurallara bağlı

kalmamak ve renk tekniğinde, stilde cinneti uygulamak, kendini sıkmadan çalışmak... Bu hem ferahlamayı getiriyor hem de ummadığın stillere, tarzlara yol açıyor. Bunu bire bir sanatın diğer alanlarında uyguladığımı söyleyemem ama karakterleri anlatırken, onlara ruh üflerken bu serbest hareket etme tarzından kopamadım ve ister istemez edebiyatımı da belli ölçüde etkiledi. Bu, farklı çevreleri ve farklı perspektifleriyle Batı'nın bana kazandırdığıdır. Türkiye'de kalsaydım, kendi dilimin ve kültürümün yaşayan zenginlikleriyle daha iyi donanırdım ama yenilenmem nasıl olurdu bilemiyorum.

Sanat siyasete yaklaşımını etkiledi mi?

Özgür düşünme bende bir mizaç olarak var. Özgürlüğün düşünsel ve cinsel alana, aile alanına girmesini savundum. Özgürlük bütün alanlara girmelidir, ahlak ve cinsellik alanı da dahil. Diyelim ki gelenekler silsilesi... Bunlarda ben halkla, halkın yaşamıyla çatıştım. Bu yaşama bağlı kalmak zorunda değiliz ve çatışabiliriz. Nedir bu? İşte karşı cinsin ilişkileri ve onların düzeni; düğündür, nikâhtır... Hepsi bu silsilenin bir parçasıdır. Buna uymak zorunda değiliz, sünnet olmak zorunda da değiliz. Dine bu noktalarda teslim olmak zorunda değiliz, ölülerimizi camilere sokmak zorunda değiliz. İnsanın insan üzerindeki mülk duygusuna karşı çıkmalıyız. Cinsel özgürlük bu mülk duygusuyla çatışıyor. Biz bu çatışmada cinsel özgürlükten yana olmalıyız. Özgürlük şu alanda olmalı, şu alanda olmamalı gibi ayrımcılık insanın doğal iç eğilimleriyle uyuşmuyor. Kuruluşa, doğal sisteme de karşıdır. Tabiatın doğal dediğimiz ama bize uymayan şeylerine karşı çıkabiliriz. Bu doğamızdır diye teslim olmamız gereksiz. Doğal hukuku da kutsal ilan etmenin bir anlamı yok. Doğru olan önemlidir. İnsanın iç eğilimlerine, gelişme şevkine uygun olan, mantığına uygun olanın özgür olması lazım. Bunların bir bölümü çekirdek halindeyken benim kafamda vardı. Dışarıda daha da boyutlandı. Farklı demokrasi örnekleri gördüm, sistem içinde kurulmuş alternatif yaşamları gördüm, tartışmalara şahit oldum. İster istemez benim örgüte, devrime, devlete bakış açım da kırılmalar oldu.

Bu anlayış farklılığı, Avrupa'daki ilişkilerinde biraz sancılı bir sürece yol açmış.

Yurtdışına geldiğimde benimle ilk dönem çatıştılar. Harca-
ma eğilimi yoktu. Harcayalım eğilimleri yoktu, ama tartışma,
bakir değil, aksine belli formasyonu olan bu kitlenin hoşuna
gitti ve özellikle hayat beni desteklemeye başladı. Nihayetinde
aile atomize oluyor, suni bir gelişme değildi. Zincirden kur-
tulma şeklinde kendini açığa vuruyordu. Güçlüklerim hâlâ
var. Kendimi iyi tanıdığımı söyleyemem ama kendi kafamı
daha çok dinliyorum. Hayatın kendisi benim tezlerimin
reddini engelliyordu. Tüm bu kopma, parçalanma pratiği
içinde olan insanlar düşünüyordu; ortaya konan düşüncenin
hayatla bağları üzerinde düşünüyordu. Görüşlerin kökleri
galiba hayatta vardır. Acaba insanı özgürleştiriyor mu? Bu
görüşleri kabul etmeyebilirim, ama böyle de yaşayamıyorum
gibi düşünceler, bana karşı muhalefeti yumuşattı. Ortaya çıka
çıkma atomize olmuş ve eski pederşahi yaşamı önemli ölçüde
terk etmiş kitleler çıktı. Benim etkimle değil, benim dışımda
yaşamın ortaya çıkardığı bir durum bu. Yaşam ister istemez
benim görüşlerimin tecrit olmasını, reddini engelledi, belki
bu 50 yıl önce böyle olmayabilirdi. O dönemin cereyanı,
değişim dinamikleri böyle değildi. Kitleler, yığınlar bu tarzı
değişmez bir tarz olarak algılıyorlardı ama 86'da çıktım ben
yurtdışına. Gerçeklik farklıydı o zaman, 50 yıl öncesinden
daha farklıydı. Yaşam, insanı takdir etmeye başlamıştı. Çok
büyük dirençle karşılaştığımı söyleyemem. Batı toplumların-
da böyle bir sorun olmaz. Biz Asya'nın durgun, katılaşmış
tarzından geldiğimiz için bizde böyle şeyler yaşandı. Buraya
gelen göçmen, kendi kültüründen, dilinden önemli ölçüde
uzaklaştı, koptu ve yenisine de açılmadığı için gelişemedi.
Türkiye'den gelen yeni yeni unsurlar benim görüşlerime daha
yakındı. Göçmenler, açılmamanın verdiği sıkıntıları yaşadı.
Türkiye'den gelen bir üniversiteli için benim görüşlerim yeni
görünmüyordu. Çok orijinal değildi ama buradakiler için,
kendi ruhunu yiyen gettolarda yaşayan yığınlar için proble-
di, ama yaşadıkları gerçekliğe de bakıyorlardı. Kendi parça-
lanmışlıklarını da yaşadıkları için tepki çok şiddetli olmadı.

Siyasal itip kalkmalar oldu mu?

İlk dönemde beklentiler klasik devrimci liderden beklenenlerdi. Gelecek, düzeltecek, sorunlar ortadan kalkacak. Dağınıklık, başıbozukluk sona erecek. Tabii benim gelmemle bunlar sona ermedi. Aksine hiç de düşünmedikleri şeyler oldu. Edebiyat dergisi, kadın dergisi, legal yayın... Yayınlarda yazarların kendi adlarını kullanması, özgürce görüşlerini söylemesi... Demokrat Sanatçılar Birliği adı altında, sanatçıların örgütlenmesi... Bütün bunlar bir yandan hoş karşılanırken, bir yandan da gizli tepkilere, hayal kırıklıklarına yol açtı, liberalleşme olarak suçlandı ve benim bir kurtarıcı olmadığının bilince çıkarılmasına yol açtı. 12 Eylül'ün silindirinden geçen, yurtdışına çıkınca daha bir yalnızlaşıp yabancılaşan mülteci kadroların, var olma, dikelip güçlenme arzularını, beklentilerini pek karşılamıyordu bu tip faaliyetler. Bunların bir bölümü ister istemez böyle olmaz demeye başladı. Hatta benim geçmişimi bilmeden "Bu sanat işi de nerden çıktı?" diyenler oldu. Ben bu siyasi harekete sanatı bırakarak girdiğimi söyledim ama bu onları fazla ikna etmedi. Dönem de zaten 12 Eylül'ün travma dönemiymi, yıkıntı dönemiymi. Hem dünyada hem de ülkede yıkıntı dönemiymi ve toparlanma ihtiyacı, moralle donanma ihtiyacı ön plandaydı. Devrimci hareketlerin yükseliş dönemi değildi, büyük darbeler ve moral çöküntü dönemiymi. Ben böyle bir dönemde çıktım ve siyasal bir hareketin aynı zamanda bir kültür hareketi olduğunu anlatmaya başladım. Siyasal yayın organları, kendini kitleden gizlemeyen, kendini daraltmayan, açılan bir hareket olmalı ve bir yanıyla da kültür faaliyetleri içinde olan bir hareket olarak algılanmalı dedim; ama bu, üst kadrolarda pek yankısını bulmadı. Hatta üst kadrolarda tepki gördü. Tabanda birçok yerde destek gördüğünü de söyleyebilirim. "Aaa ne güzel bir kadın dergisi! Aaa ne güzel bir edebiyat dergisi..." Böyle takdir duygularına çok şahit oldum. Çevremde, girdiği her labirenti içine alan ve içine aldığı labirentin labirenti haline gelen, yetenekli, özgür, karmaşık, yarı deli insanlar da vardı. Farkında olmadığımız hayat, o insanların farkındaydı ve memnundu onlardan, onların destek ve teşviklerini görüyordum. Onlar da benim gibi her alanda genişlemek

(Darbe dönemi 6 yıl geride kalmıştı.) ve kitlelere açılmak gerektiğini savunuyordu.

Tüm bunlar tecrit olmama yol açtı biraz, ama harcanmamı getirmedi; çünkü tabanda şöyle bir eğilim vardı: “Bu insan buraya geldi, yeni şeylerle karşılaştık. Bu fena değil.” Üst yöneticilerin beni harcaması biraz güçleşti, ama beni görevlerimden de aldılar. Romanların etkilerine göre bana karşı tavır geliştirdiler. Newroz romanını yayımlarken onayımı almadan, “Biz bu romana karşıyız ama demokratların romanlarını yayımlarız” gibi önsözler yazdılar. Hem karşı çıkış hem de faydaçı bir tutum içine girdiler, bu tip şeyleri sorun yapmadım. Yaşanan tabii zayıf da olsa bir yenilenme hareketiydi ama sonuçları da oldu. Buradaki kadroların bir bölümünün yeni çıkan edebi eserlere yönelmesine yol açtı. Bazılarının şiir yazmasına, roman yazmasına, kadınların kadın sorununa daha derinlikli eğilmesine yol açtı. Bugünkü durumda da klasik devlet yapısına karşı bir eğilime yol açtı. Bunda sadece benim payım vardır diyemiyorum, başkalarının görüş ve mücadelelerini de dikkate almak zorundayız. Geldiğimde tartışma vardı; arı kovanına çomak sokuluyordu, ben kovanın oğul vermesi yönünde çomakçıları teşvik ettim. Türkiye'nin ekonomik yapısına ilişkin olsun, kadın sorununa bakışa ilişkin olsun, edebiyata, kültüre önem verme sorunlarında olsun değişim yaşandı, merkezi bürokratik militer cihazlar kurma anlayışı çöktü. Daha demokratik, daha yaşanabilir, ileri kafalar tarafından daha kabul edilebilir sistemlere doğru bir açılım oldu. Kongre kararlarında bunu gördüm. Dünyada da tabii ki önemli gelişmeler oldu. Benim tayin edici bir etkimin olduğunu söyleyemem. Baktılar, bütün sosyalist tecrübeler, devletler peş peşe çöktü, yaşayan bir tek olumlu tecrübe bile ayakta kalmadı. İnsanlar derin derin düşünmeye başladı ve bu daha etkileyici oldu, dönüştürücü etkisi oldu. Benim dönüşümde de bunun payı vardır hatta asıl pay budur diyebilirim.

Peki, nasıl geçiniyorsun?

Görevlerden alınınca lokmam kesildi. Bir oda veriyorlardı bana, yeme içme giderini de karşılıyorlardı. Masraflar

ve kira karşılanıyordu, bu kesildi. Boşluğa yerleşeyim derken, Algöl'ün Köln'deki evi imdadıma yetişti. Algöl, Paris'te Feridun'la yaşıyordu. Bana, "Git o evde kal" dedi. Çok desteği oldu barınma açasından. Oraya yerleştim. O dönemde tabii arkadaşımı da buldum Avustralya'dan; Çiçek. Geçim sorunu kendini hissettirince geçinmenin yolları üzerinde düşündüm. Hiçbir zaman çalışmak gelmedi içimden. Çöpler geldi aklıma... Almanların çöplere attığı, sokaklara koyduğu atık eşyalar; buzdolabını, masayı filan oralardan topladım. Onunla birlikte bez üzerine resim yapmayı kafaya koydum. Çerçevesler, bazen güzel çerçevesler, aynalar atılıyordu sokağa, topluyordum. Daha sonra boya almaya başladım. Belli yerlerde boyalar da buldum. O boyalarla, o atık maddelerle topladığım bezleri işleme ve resme dönüştürmeye başladım ve bir yıllık bir çalışma, yoğunlaşmadan sonra tablolar ortaya çıktı, onlarla sergiler düzenledim, arkadaşların da desteğiyle. Bu sergilerde satışlar oldu. Bir yıl içinde 24 bin marklık satış yaptım, bu para bana nefes aldırdı. Ondan sonra tekrar yazıya edebiyata döndüm. Bana hareket yardım etmedi. Bedii Avcı arkadaş vardı, 700 lira verdi, 500 mark da Hüseyin Balkır verdi. Onun dışında çok sonraları ben Avustralya'dayken bana 3000 frank Süleyman Yeşil verdi. Bunun dışında kimseden bir yardım görmedim. Bu süreç içinde, tecrit olduğum dönemde, şiir kitaplarımı, basılması için İstanbul'a gönderdim, yanaşmadılar. Avusturalya'ya gönderildim, orada bir yıl içinde Tohum'u yazdım.

Kaç yılında oluyor bu gelişmeler?

1986'da geldim, 87'de tecrit olayı oldu, Avustralya'ya 88'de gittim. Beni uzaklaştırdılar. Bana, "Git orada İngilizce öğren, gel tercümanlık yap" dediler; kabul etmedim, buna rağmen gönderdiler. Çiçek'le Almanya'da tanıştım. 86'da Süleyman buradaydı, sana sağlam bir pasaport alalım dediler, Avusturalya pasaportu. Ben de karşı çıkmadım. Çiçek buraya geldi. Tanıştık; sahte iş, gerçek işe dönüştü. Çiçek bize sempati duyan birisi, Avustralya'da yaşıyor. Faaliyetin dışındaydı. 8 yıl birlikte yaşadık sonra ayrıldık, o ayrıldı. Çiçek'ten çocuğum var, 19-20 yaşında, üniversitede okuyor. Sonra bir

Dersimli, Müzeyyen'le arkadaş oldum, 6 yıl sonra ayrıldık. Müzeyyen'le bir yıl beraber, beş yıl da ayrı evlerde yaşadık. Şu anda, Leman'la arkadaşız, 8 yıldır birlikteyiz. Çiçek'le 8 yıl, Müzeyyen'le 6 yıl, Leman'la da 8 yıl oluyor. Her biri ayrı bir dünya, bana çok şey kattı. Böyle bilseydim ve de fırsatım olsaydı, 18 yaşımdan bu yana arkadaşlarımı çoğaltırdım. Tabii en güzeli, bir insanın birden çok insanla arkadaşlık etmesidir. Ne yazık ki mülkiyetçi tekeşlilik kültürü, aile kültürü buna geçit vermiyor.

Şimdi nasıl?

Yurtdışında herkesin kendi görüşüne yakın insanlarla birlikte hareket etmesi v̄ karşı tarafı da taban kazanmak için eleştirmesi, teşhir etmesi gibi bir durum vardı. Hareketin eski çizgisini esas alıyorlardı ve çizgide herhangi bir değişime de karşı çıkıyorlardı. Böyle olunca en çok benimle tartışıyorlardı. Bu çatışma Tohum romanının yayımlanmasından sonra fazla gelişmedi. Beni de olduğu gibi kabul etmeye başladılar. Çatışma dönemi 86-88 arasında oldu, 90'a kadar da sürdü diyebilirim. Kangurular kitabından sonra ise zaten içselleşmişti ve benim yaşam tarzımı biliyorlardı ve kimse de pek fazla bir eleştiri filan yöneltmiyordu. "Bunun tarzı budur, yapacak bir şey yok" diyorlardı.

Çok sitemkâr olduğun bir dönem olduğunu anlıyorum. Parasız pulsuz kalmak kırıcı oldu mu?

Hayır olmadı, rahatlamama yol açtı aksine. Asıl iç dünyama dönüşüm duygusu beni rahatlattı; çünkü buradaki bağlar, ilişkiler anlayışlar beni geliştirmiyordu. Sanki zamanımı boşa harcıyorum gibi bir duygu içindeydim. Şüphesiz onlardan da çok şey öğrendim ama bir erozyon duygusu yaşıyordum. Bir defa düşüncemi uygulayamıyordum, en büyük problem. Karar mekanizmaları reddediyordu, bu da normal tabii. İkincisi, mevcut faaliyetler, verilen görevler beni ruhsal olarak geliştiren görevler değildi. "Şu olay hakkında yazı yaz..." Kalıcı olmayan şeyler üzerinde kalem oynatma... Zaten edebiyat dergisinin çıkarılması sorun oldu. Legal yayın... Burada geniş

bir kitleyle cebelleşmek, onun değişimi için sabırla mücadele etmek gerekiyordu. Bunu 1986 ile 90 arasında yaptım, ama yeni yönetimler, tecrit siyasetleri, dışlama siyasetleri engelledi; çünkü bende iktidar olma, yönetme tutkusu güçlü değil. Bende zamanı kazanma ve kendimi sanatsal düzlemde ifade etme, böyle bir olanağı yakalama arzusu güçlü. Nasıl bir biçimle kendimi ifade edebilirim, bunun olanakları nedir? Çoğunluk gibi, halk gibi düşünmeyi bir açmaz olarak görüyordum. Cezaevi benim için iyiydi, zaman zaman tahliye olmaktan korktuğum oluyordu. Cezaevi olanaklarını geç de olsa 1991'de Avustralya'da yakaladım, ama insan zenginliğini kaybettim. Koğuş öyle bir zenginliktir. İnsan kovanının içinde sin. Birileri gidiyor birileri geliyor, tip tip, damar damar, anlamlı anlamsız, derin, sığ... 13 yıl gelenleri gidenleri, mücadeleler içinde kendi ruh dünyasına çekilen ve kendini cesurca açığa vuran kendi zenginliğini yiyen ve onu ifade etmek isteyen, durgunlaşan, hiçleşen veya kahramanlaşan tipler zenginliği içinde kaldım ve bu bana çok şey kattı. Bunlardan ruhuma sinenlerle karakterler yaratmaya çalıştım. Tabii daha önce de yatılı okullarda kalmıştım. Rize, Çapa... Geniş bir gençlik teşkilatı içinde kalmam bana insan zenginliği kazandırdı, 40 yaşına kadar bu zenginliğin içinde kaldım. Malzemeyi toplamak ve artık o malzemeyi işlemek için oturmak... Böyle bir durum ortaya çıktı. Bu aşamada parasız kaldım ama destek olmaları için talepte bulunmadım. Onların bana karşı tavırları Tohum romanının basımı ve o basımın ilgi görmesinden sonra değişmeye başladı. "Bunda cevher var" gibi bir tavır içine girdiler. İşe yarayabilir, diye düşündüler, ama bu tecridi kırmadı. Ondan sonraki romanların basımında önsözlerde kendini gösterdi bu. Tabii kısa zamanda 10 bini aşkın okur buldu ve talep gelince *Tohum*'un baskıları devam etti. Onlardan bana "Avustralya'dan gel, tekrar çalış" talebi de gelmedi. Zaten evet, demeyeceğimi de biliyorlardı, ama bir dönem sonra çağırdılar, gittim. Dağda da fazla adam yok. Buranın yurtdışı komitesi; "İstersen Ovacık'a git, Ovacık'ta gerillaya katıl" dedi. "Kimseyi tanımıyorum, dedim. Kim götüreceksin?" İşte "Sana yolları tarif edeceğiz gidip katılacaksın. Güçlü gerilla romanları yazarsın." Yakın arkadaşlardan birkaçı uyardı. Dağ bana yabancı değil. Orada roman yazamayacağımı da

biliyorum. Elinde silahla dolaş bir dağdan bir dağa. Mümkün değil. Newroz romanının dokümanlarını toplamışım, bir bavul. Bunun üzerine, “Elimde Newroz projesi var. Oralarda bu dokümanter romanı yazamam” dedim, kendi kendime. “Artık işim gücüm roman yazmaktır. Partinin bütün görevlerinden de çekiliyorum” dedim. Hukuk böyledir. Hem bir yandan tecrit ediyor hem de bir yandan gerillaya katılma görevi veriyor. Bu kuşkulu bir hukuk. Gitmeyeceğim ve her şeyden elimi ayağımı çekiyorum. Bazı arkadaşlar, “Orada pek kimse yok, gitseydin sap gibi ortada kalırdın” dedi. Dört ay sonra eroin işine bulaştıkları açığa çıktı. Git romanını dağda yaz, diyenler işin içinde. Üzıldüm. Karanlık ve kötü insanlar değillerdi. Güvenim sarııldı. Geldim, Newroz romanının yazımına başladım Avustralya’da.

Süleyman’ın yardımı olmuş...

Onun da o zaman durumu iyi değildi. Edasında kendini içe doğru çeken, içinde çıkış arayan bir havası vardı. Nerede iltica edeceğini bilmiyordu. Gökyüzü daralmıştı, geliri yoktu. Yoksa her zaman destek verir. Duyarlı, dayanışmacı bir insandır. Algül’ün evinde kaldığım dönem, sokaklardan eşya toplarken bir buzdolabı buldum. Tek başıma götürüyüm derken apandisitim patladı, Köln’de yaşıyordum. Patladığını fark edemedim. Bir karın ağrısı oldu, daha önce de olmuştu. Paris’te mideme hortum sarkıtmış, gastrit teşhisi koymuşlardı. O dolabı sokaktan asansöre götürürken patlamış. Kalkamadım, terledim. Hamza ve Koreli geldi. Fransa’ya gideyim, dedim. “Fransa olmaz, seni hastaneye kaldıralım” dediler. Trene binip Fransa’ya gitseydim yolda ölecektim; çünkü 1,5 saatlik bir zamanım varmış, sonra öğrendim. Bir haftalık tedavi bir aya mal oldu. Köln’de Katoliklerin hastanesine yatırdılar, ameliyat oldum.

Her yıl geliyor musun Avrupa’ya?

2003’e kadar her yıl geldim, gecelere, panellere katıldım. Çağırıyorlardı ve yol paramı ödüyorlardı. Her yıl çıkan romanların mayıs ayına denk getirilmesi ve o romanlar üzerine

konuşmalar, o romanların imzalanması, resim sergileri sürdü gitti. 2003'e kadar böyle devam etti. Sonra ben tavsadım daha doğrusu. Bu tarz beni biraz yordu. Eski tarz ve tekrarlamanın anlamı yok, diye karar aldım ve romanlar üzerinde tartışma gibi işlere fazla girmedim. Tabii Avrupa'ya gelişimde diğer hareketlerden, Kürtlerden, Alevilerden, devrimci örgütlerden davetler oluyordu, katılıyordum. Bu dönemde beni en çok ilgilendiren, roman stilimi nasıl değiştirebilirim, romanların birbirine benzemesi nerden kaynaklanıyor, romanın derinliğini nasıl yakalayabilirim... Beni en çok bunlar ilgilendiriyordu. Türkiye'yle ilişkilerde ise sürekli iyi bir yayınevi nasıl bulabilirim? Bu arayışlarım yıllarca sürdü; çünkü hiçbir yayınevi kitaplarımı basmaya yanaşmıyordu. Ahmet Oruçoğlu aracılığıyla ilk defa İletişim Yayınevi'ne başvurduğum. O zamana kadar kitaplarım bizim arkadaşların derme çatma kurulan küçük yayınevlerinde basıldı. Redaksiyonu, kapak ve iç tasarımları iyi değildi. Edebiyat çevrelerine açılmıyordu. Neden bunlara bırakıyorsun diye eleştiriler aldım. Gerek basım ve dağıtım işlerinin iyi yürümemesi, gerekse eleştiriler yayınevi arayışımı derinleştirdi. Profesyonel bir yayınevi bulma çabası içine girdim. Büyük yayınevlerine nasıl geçebilirim sorunu benim önemli sorunlarımdan biri oldu. A. Oruçoğlu aracılığıyla doksanlı yıllarda Brunswick Delileri adlı romanımı İletişim'e verdim ama kabul etmediler. Daha sonra ben 3 yıl önce İletişim'e bir kez daha başvurduğum, kitaplarımı verdim, olumsuz yanıt geldi. Tanıl Bora, "Kitapların adedi çok ve didaktik bir yazarsın, bizim tarzımız değil. Bizim yazı kurulunda bulunan biri de okudu, o arkadaş bu didaktik öğeler kalkarsa bu romanlar güçlü romanlar olarak ortaya çıkabilir ,dedi, ama buna rağmen külliyat fazla basamayız" meyanında bir mektup gönderdi. Önerebileceğin başka bir yayınevi var mı dedim, cevap vermedi. İletişim işi öyle kapandı. Metis'e Grizu'yu verdik. Metis; köylü, cezaevi ve bilimkurgu basmıyoruz, dedi. Belge'de çalışan Mehmet Ali, orada çalışan kadını tanıyormuş. Bu köylü romanı değil, demiş ama yarı-köylü romanı. Çünkü Zonguldak işçileri aynı zamanda köylerinde yaşıyor. Her neyse, arkadaşına güç bela okumayı kabul ettirdik. Kadın, bir ay sonra basamayız, dedi. Romanı okuduğunu sanıyorum. Bunun üzerine İthaki Yayınları'nın

sahibi Ardahanlı Ünal'dı. Aldı 4 ay bekletti, sonra "Kusura bakmayın, okuyamadım" dedi, teslim etti dosyayı. Ondan sonra Everest'e başvurduk, orada iki ay bekletildi, o da bu roman okunur, satar ama biz basamayız, gibi bir bildirimde bulundu. Oradan da aldık, Can Yayınları'na verdik Dersim romanını, o da bir haftada geri verdi. Aynı romanı bu sefer İrfan Sancı'nın Sel Yayınları'na verdik. İrfan Sancı, Aktan İnce grubundandı, devrimci geçmişli olan, cezaevinde yatmış biriydi. O da bir ay bekletti, cevap vermedi. Gittik hatırlattık, "Biz o kitabı unuttuk, 15 gün bekleyin" demiş, oradaki görevli kadın, 15 gün sonra yazı geldi basamayız, diye. Bu sefer Onur Vakfı istedi, basabiliriz dedi, verdik; fakat yayınevi kurma ve kitabı basmaya ilişkin hiçbir kıpırtı göremedim. Arkadaşlar bu vakıf yeni, bu kadar kitabı basamaz, dedi bana. O zaman çevreden gelen eleştirilerin haklı olabileceğini düşündüm. Süleyman Cihan'ın kitabım bile Belge'ye bastırıyor, elden dağıtıyorlar. Bir sonuç alamayınca mektup yazdım, başka yayınevi arayışına gireceğim. Bu arada Devlet ve Komün'ü Yordam Yayınevi'ne teklif ettim, pek sıcak bakmadı, ama dedi ki, "Senin romanlarını, edebi eserlerini biz basabiliriz." Ben de, "Tamam" dedim, "basabilirseniz güzel." Mektupla Ahmet Cihan'a bildirdik. "Bizim itirazımız yok" dedi. Anlayış ve kolaylık gösterdi. Bunun üzerine Yordam, ocak ayma kadar bildireceğimiz durumu, yayınevi kurup başlayacağız dedi. Bu bilgileri yeğenim Ayhan veriyor. Yordam'a mektup yazdım, ekim veya kasım olabilir 2014'te. Ocak ayına kadar bekledim. Ondan sonra bir mektup daha yazdım, mart ayında gönderdim, cevap geldi: "Yayınevi kurmak istiyordum fakat bu yayınevine eser verecek kimseleri bulamadım, sizin eserleri de bastıramadım, üzgünüm" gibi bir mektup gönderdi. Yordam aslında, iyi niyetli ve içtenlikli davrandı. Oradan da iş bitince bu sefer ben de bir fikir oluştu. O zaman her yayınevine bir kitap yayınlama politikası izleyeyim, dedim. İki yayınevinden bana... Birisi Patika, sizinle birlikte çalışabiliriz, dedi. Ben de "Bildiririm", dedim. İkincisi Dersim Yayınları'ndan geldi. O da "şiirlerini basabiliriz" dedi, ona da bakalım dedim. Şunu benimsedim, eserleri farklı yayınevlerine, küçükler de dahil bastırmanın bir yolunu bulmak. Patika'ya yazdım size bir eser göndermek istiyorum. Eser

Devlet ve Komün isimli bir kitap, Dersim'e de bir şiir kitabı gönderebilirim size, dedim, Falaris Prelüdlü... Cezaevinde yazdığım şiirlerin tümünü yayımlamış değilim. Mehmet Çetin seçme yaptı, yayımlandı, bir kısmı kaldı. Kitabın birini gönderdim. Dersim Yayınları'na da verdiğim sözde durdum, kitabı gönderdim. Bu yayın işini en son Nisan 2015'te Ragıp Zarakolu ile konuştum. Beş kitabımı basabileceğini söyledi. Basılır mı bilemiyorum. 5 kitap ve ayrıca iki yayınevinde 7 kitap basım aşamasına girdi. Artık kaç basılır bilemiyorum. Nisan ayından bu yana dokuz aydır, henüz tek bir kitap basılmış değil. Basılmayanlarla birlikte toplam 34 kitabım var. Bunları değişik yayınevlerinde yayımlatmanın yollarını arıyorum.

Biraz İbrahim'in kişilik özelliklerinden bahsetmenin zamanı mı acaba?

Yedi yıllık yakın yoldaşlık ilişkisinin bende bıraktığı izlenimler karmaşıktır. Siyasete, edebiyata ve sanata derin ilgisi vardı. Çok yönlü bir kişilikti İbo. Tabii her şeyden önce devşirdiği bilgilerini ve hayallerini, minyatür inceliğiyle yeni düşüncelere dönüştürmeyi seven aykırı bir kişilikti. Teoriye ve pratiğe yönelik, ikiz bir ilgiye sahipti. Varlığının ya da bilgi dağarcığının yerinde sürekli bir boşluk varmış gibi okuyordu. Selam vermeyi, hal hatır sormayı ve uzatılan eli pehlivanlar gibi sıkmayı da seviyordu. Ateşli, güleç bir ruha sahipti. Yaşadığımız, mücadele ettiğimiz dönem insanının bazı özellikleri vardı. Birincisi feda etme özelliğidir. Bu tabii en çok kendini gençlikte gösterdi. Feda etme özelliği tabii sırf devrimci harekete özgü değil. Halkta kökleri vardır, insanın doğasında derin kökleri vardır. İnsan sevdiği, inandığı, güzel ideallere kendisini kolayca verebiliyor, derinlemesine verebiliyor ve bu da feda özelliklerini besliyor. İkincisi okumadır. Dönemin gençleri; kültürü, edebiyatı derin bir iştah ve iştihakla okurdu. Üçüncüsü arkadaşlık ilişkileri, insanlar arasında mevcut olanakları paylaşma hatta kendi aleyhine de olsa paylaşma olarak ortaya çıkıyordu. Önemli değil ben bulurum arkadaşım yesin, önemli değil ben bulurum arkadaşımın olsun gibi... Derin bir fedakârlık. Bunun yanında

tayfacılık ve çizgicilik de çok güçlüydü. Aidiyet duygusu güçlü; ait olduğu gücü savunma, tayfayı savunma, tavizsiz savunma ona yönelik eleştirileri göğüsleme duygusuydu. Bu tarafı pek fazla olumlu bir şey değildi, ama bu da bir kitle duygusudur. Ortaçağ uykusundaki bölgelerden gelen gençlikte daha fazlaydı. İbrahim'in, kişisel özelliklerinden benim gözlemlerim şunlar: Bir defa her şeyden önce iyi bir dile, duru bir dile sahipti. Mantığı oldukça parlaktı. Zekiydi. Kavrayış gücü şaşırtıcıydı. Ayrıntı ile esas olan, birincil olan ile ikincil olan, bunları tefrik etme, ayırma konusunda, hangisini önce alınacağı gibi konularda, hayattaki çelişkileri gözlemlerken bağlantılarını, ilişkilerini esas ve tali yanlarını kalıcı ve geçici arızı yanlarını ayırt etmek ve buna dayalı politikalar geliştirmek konusunda deın bir kavrayışı vardı. TİP mitinglerini takip ederkenki yazılarına, Çorum ve Kürecik raporlarına baktığımızda bu çözümleyici kavrayışa rastlıyoruz. Mevcut durumu anlamak ve esaslı anlayışa dayanan politikalar üretmek yöntemi vardı. Tartışmalarda ikna edici ama aynı zamanda inatçıydı. İkna edemedikleri üzerinde yeniden dönerek durmazdı. Bu kötü yanıydı. "Taze zihinler vardır, dokunulmamış bakir duygular vardır, bunlara yönelmeliyiz" derdi. "Biz daha cevval, daha sağlıklı ögelere yönelmeliyiz" şeklinde bir eğilimi vardı. Bu bazen ondaki sabır ve sebatı bozuyordu. Bu adamın niye üzerinde durmadın, niye ikna etmedin? "Hayır, diyordu tartıştım, ikna olmadı" gibi bir eğilim içinde olduğu zamanlar da oluyordu.

Okuması çok yönlüydü. Edebiyata derin ilgisi vardı. Baş ilgisi şiireydi. Genel olarak edebiyatta, dikkati, yeni olana, ilginç olana yönelikti. Klasik olanlar üzerinde fazla durmazdı. Farklı dergiler alma ve yenilik arayışı vardı. Bir dergiyi okuyor ama farklı yeni dergiler çıktığında da sağdır soldur demeden alıp okuyordu. Arayış içindeydi. Dergilerin bütün yazılarını da okumazdı, seçiciydi. Felsefi ve estetik değeri yüksek şeyler okuyordu. Anlatımlar, tarifler, tanımlar, bunların üzerinde fazla durmazdı. Alıntıları bol yazarları da fazla tutmazdı. Dergi okuma tutkusu güçlüydü. Dergilerin içinde de en çok edebiyat dergilerini tercih ediyordu. Siyasi dergilerden birini aldığında sadece o dergiyi karakterize eden yazıları okuyordu. Sınavlara hazırlanırken de aynı yöntemi

izlerdi. Ben genellikle ders kitaplarına başlarken önsözleri de okurdum, bana gülerdi. Bir ay çalışırdım, o bir hafta çalışır çıtayı atlardı. Soruları tahmin ediyor, onlara yoğunlaşıyordu ve “genellikle tahminlerim çıkıyor” derdi. Ezberi sevmez, nefret ederdi ama derslerin bir kısmı da ezbere dayanıyordu. Büyük çoğunluğunu ezberlemezdi ama temel olanları aklında tutardı. “Bunlardan çıkabilir” derdi, derslerini sevmezdi. Sıkıcı bulurdu. Kendisine dayatılan her şeyi sıkıcı bulurdu ve nefret ederdi. Çok derin bir devlet düşmanlığı vardı. Bunun kaynaklarını hep merak ederdim. Ama tabii bu düşmanlık duygusu, güçlü ve imtiyazlı aydınların durumlarına da bazen yönelirdi. Konumlarını hissettiren insanları, bilgileri ile ezen aydınları sevmezdi, onları biraz devlete benzetirdi. Onlarla tartışırken hasımlarıymış gibi tartışırdı. Bazen dinlemez, dikkate almaz, çeker giderdi. “Gerek yok, derdi benim size anlatabilecek bir şeyim yok” şeklinde bir tavır içine girerdi.

Davranış inceliği gösteren, içtenlikle dinleyen, tartışan, gülümseyen güzel kadınlara ilgi duyar ve onlardan söz etmeyi severdi. Çapa’da bir hayli güzel kadın vardı. Hovarda değildi ama kadınlara duygularını açma konusunda hiçbir çekincesi de yoktu, ama seçiciydi. Kendisini izleyen, ilişki kurmak isteyen kadınların birçoğunu geri çevirmiştir. İlgi duyduğu kadınlara ise umduğumuzdan daha fazla ihtimam gösterirdi. Kadınlarda sürekli okumayı esas aldı ve siyasete, devrimci siyasete yaklaşımlarına çok önem verdi.

Bu konuda beni tiye alırdı. Ben kadınlara açılma cesaretini gösteren bir insan değildim. Birinin nasıl olsa bir gün bana açılacağını düşünür, kendime çekidüzen verir, müstakbel sevgiliyi beklerdim. İbo beni her gördüğünde, “Garp cephesinde yeni bir durum var mı?” diye gülümserdi. “Bana kalırsa sen uzun yıllar bekleyeceksin” derdi. “Ve bir gün, isabetsiz birisi sana açılacak; uzun yıllar beklemenin verdiği aşağılık psikozuyla sen bu teklifi kabul edeceksin, hayat bu birlikteliği garipsediği için de mutlu olamayacaksın.”

Bir sevgilisi var mıydı?

Sevgilisi şöyle oldu; Emine’ye ilgi duyduğunu söyledi. Kürecik’ten Dersim’e getirmeyi de teklif etti, ama ben karşı

çıktım, şartlar zor, barınamaz, hazır değiliz, dedim. İlişkileri ileri boyutta değildi, kadının ortamı da uygun değildi. Kadının poliste konuşmaması, İbo'nun hoşuna gitmiş, ilgisini artırmıştı. Artık bilmiyorum, Emine'nin ilgi derecesi neydi. İbo'nun bir de Melek Ulagay'a teklifte bulunması var. Onun da Bora'yla ilişkisi olduğundan haberi yokmuş. "Bir hata ettim" dedi bana. "Melek'in yalnız olduğunu sanıyordum, arkadaşlık teklif ettim. O da arkadaşının olduğunu söyledi, anladım Bora ile olan ilişkilerini, mahcup da oldum. Ama iş işten geçti" dedi. .

Peki, kadrolar içinde aşk, sevgi konularına nasıl bakardı?

İbrahim; devrimci mücadelede militan kadınların, militan erkeklerle ilişki kurması yasağına karşıydı. İnsanların duygularına gem vurmaktan yana değildi. Bunun yanlış olduğunu söylüyordu. Ne tür bir kadın? Kadının devrimci olmasını esas alıyordu ve aksi takdirde kendimizi de kadını da güç duruma düşürürüz diyordu. Bu da kadın arkadaş bulma zorluğuna yol açıyordu. Devrimci kadın sayısı sınırlıydı. Bir devrimci için arkadaşının mutlaka profesyonel bir devrimci olmasını mutlak bir şart olarak görmüyordu. Ama devrime sempati duymasını, yönelmesini, devrimci arkadaşını geriletmemesini önemsiyordu. Emine çok bilinçli bir kadın değildi ama devrimcilere destek veren, onların amaçlarını savunan, fedakârlıklarını takdir eden bir kadındı. Devrimci bir aileye mensuptu. Devrimin siyasal sorunlarını bilmezdi pek; fakat duygulu ve tutkundü. İbrahim'e de tutkundü; bu durum, İbrahim'i etkilemişti.

Herhangi bir kadınla ya da sevdiği kadınla bir cinsel deneyimi olmuş mudur?

Sanmıyorum. Söylerdi bana. 39 yaşma kadar ben de cinsellik yaşamadım. Bizim kuşağın belli ortak özelliklerinden birisi de budur; cinselliklerini yaşayamamak. Bunu ortam belirledi. Tamamen bizden kaynaklanmış bir şey değildi. Köy yerinde buna dikkat ederdik. Köylülerin ahlak anlayışları, özgür iç eğilimlerimizi, davranışlarımızı sınırlı-

yordu. Bu gerekliydi. Ondan dolayı çalıştığımız bölgelerde kadınlarla ilişkilerimize son derece dikkat ederdik. Zaten kadınlar, erkeğin olmadığı durumlarda erkek misafirleri almazlardı içeri. Biz erkekli evlere giderdik ve fazla da kalmazdık. Köy şartları buna uygun değildi. şehirde de çalıştığımız çevrede, dergi çevresinde, bürolarda, kadın erkek dengesizliği vardı. Kadınlar genellikle köylü gençleri değil de şehir gençliğini tercih ediyordu. Köyden gelen kadın da çok azdı. şehir gençliğinin dünyasını kendine daha yakın buluyordu şehir kadını.

Senin var mıydı sevgilin?

Ankaradan gelen güzel kıza aşk teklif ettim o dönem. Ret cevabı alınca terledim, İbo'ya kızdım ve eski teorime iyice sarıldım. Aynı yıl çapa'nın güzel kızlarından birinin bana yaklaşıp, munis ve ili bir sesle, "ok aım, param yok, bana yemek ısmarlar mısınız?" demesi, iklimimi değiştirdi. Ayakkabılarımı boyadım, mavi mintanımı giydim, yastıktan paralarını çıkardım, söğüt ağacının altında beklemeye başladım. İbo'nun teorisi okmşt. Az sonra müstakbel sevgili, bir arkadaşıyla beraber yataktan çıkıp geldi. Bunları alıp, Nuri Sesigzel'in sürekli uğradığı, Laleli'deki Urfalı Bozan'ın lokantasına götürdüm. Kızlar, ezo gelin çorbasından şiş kebab ve baklavaya kadar birçok şey yedi, dişlerini krdanlayıp teşekkür ettiler. Hikyeyi tüm ayrıntılarıyla İbo'ya anlattım. Gülümsüyordu. "Kızın içinde bulunduğu ruh halini anlamadan, çözümlemeden boşuna hayale kapılıyorsun" dedi. "Kızın yemek ısmarlanmasına dair teklifini de kynzn müezzini gibi yorumluyorsun. Lokantaya ne dedin?" Masrafı söyleyince avcunu alnına bastırdı. "Yazık dedi, o parayla en az sekiz dergi alırdık. Bir ekmek ve birer ömür yoğurdu ile doyurabilirdin onları pekl" dedi.

İbrahim, çok okuyan biri. Dilindeki akıcılık ve sadelik, sağlam mantık sanıyorum biraz da bu okumaların eseri. Bildiğimiz temel belgelerin kotarılmasında başkalarının katkısı olmuş mudur? Yoksa onlar tamamen İbrahim'in yazdıkları mıdır?

Metinleri İbrahim kaleme alıyordu, tümü de onun dili ve mantığıdır; ama o yazıların bir ocağı vardır, nedir, tartışma alanlarıdır. Barikai hakikat, müsademei efkârdan çıkar prensibine bağlıydı. Tartışmalarda ortaya çıkan fikirler, farklı fikirler... Görüşleri tüm bu tartışmalar içinde belirleniyor, o tartışmalar olmasa çıkmazlar ortaya. Tartışmaların çoğu okunan kitaplara, geçmiş ve mevcut pratiklere dayanıyor. Okunan kitaplardan alıntılar yapmak, bir kitabı kavrama konusunda farklı görüşler ileri sürmek, o farklı görüşlerin birbirleriyle çatışması... Hoş bir durum. Tabii görüşler aşamalı bir şekilde değişiyor. 69'da savunduğumuz ulusal görüş ile 70'de savunduğumuz arasında kapsam, ayrıntı, derinlik ve yaklaşım açısından fark var. Siverek'te, benim de içinde olduğum program tartışmaları, MK üyeleri ile İbrahim arasındaki tartışmalar, düzenlenen toplantılardaki durum değerlendirmesi tartışmaları... Bu tartışmalar, görüşlerin arınıp berraklaşmasında önemli rol oynuyor. İbrahim iyi bir dinleyiciydi, not alırdı. Küçük bir defteri vardı, çıkarıp not alırdı. Bende o âdet yoktur. Bunun yanında İbrahim'in okuma tutkusunu da hesaba katmak gerekir. Tek yönlü okumazdı. Tarih, edebiyat, felsefe, siyaset... Edebiyat dergilerini okuması ve şiir tutkusu dilini geliştirdi, canlandırdı, şiirlerin okunması tartışılması etkiledi. Türk Solu dergisinin redaksiyon kurulunda olması... Redaksiyon için gelen yazıları yazı kurulu ile tartışması onun dilini geliştirdi. Hasanoğlan Öğretmen Okulu'ndan geldiği için oradan getirdiği birikim vardı. Orada yazdığı bir şiirden dolayı başı belaya girmişti. Eski köy enstitüsü ruhuna sahiptir o okullar ve orada da edebiyat vardır. Oradan kalma bir eğilimdir edebiyat dergilerine tutkusu. İnsan durup dururken birden edebiyat tutkunu olmaz, Hasanoğlan'dan almıştı o tutkuyu biraz da. Ben dili geliştirirken hep kendi geçmişime baktım, nasıl oldu bu iş diye... Öğretmen okulundayken makale yazıyordum. Hiçbir yerde yayınlanmasa bile yazıyordum. Dilin gelişmesinde bunun rolü vardır. Bana anlatıyordu, şu adamların yazıları diye... Dili şöyle kullanıyor, imlayı şöyle kullanıyorlar diye anlatırdı. Dil öğretmeni gibi çalışırdı redaksiyonda... O yüzden İbrahim'e darılanlar da olmuştur, benim yazımı dergiye koymadı diye...

Bir yerde yayımlanmış şiiri var mıdır acaba?

Yayımlanmış şiiri yoktur; çünkü okul çatışmasında şiirleri kayboldu ama o şiirlerini Hasanoğlan'da da yazıyordu. Oradaki duvar gazetelerine veriyordu. Defterdeydi Çapa'dayken... Bana defterinden şiirler okurdu.

Tartışmalarda biraz inatçı ve sert olduğu anlaşılıyor. Bu yüzden bir iki yerde başı belaya girmiş galiba.

Evet. Gümüşsuyu binasında bir toplantı oldu. Toplantıda ülke meseleleri tartışılıyordu. Tabii o zaman ayrılık olmuştu. Dev-Genç içinde iki kanat vardı. Kanatlar birbirlerine ver-yansın ediyordu ve güç toplama çabası içindeydi. Toplantıyı Cihan Alptekin yönetiyordu. İbrahim söz hakkı istedi, verilmedi. Kendinden sonra el kaldıranlara verildi. İbo ısrar etti yine verilmedi, muhalif olduğu için. Bunun üzerine “Burası kitle toplantısıdır. Söz hakkını kısıtlayamazsınız, bu hakka sahip değilsiniz, söz vermiyorsunuz... Bu tutumunuz devrimci bir tutum değil” dedi. Bu çıkışı, arkada bulunan birisi tarafından ikaz edildi, “Verilmiyorsa otur, yeter ikide bir elini kaldırma” dedi. İbrahim geriye döndü “Muhatabım sen değilsin, niye karışyorsun?” O da “Pasifistsiniz otur, şusunuz busunuz” dedi. İbrahim inatçıydı, geri adım atmazdı. Kızıştı tartışma, adamın tabureyi kaldırıp İbrahim'in başına vurmasıyla sonuçlandı. Kafası yaralandı. Yüzüne, şakaklarına kulaklarına kan sızdı. Götürdük pansuman yapmak için. Polis vardı, aldı götürdü. Polise “merdivenden düştüm”, demiş. “Hayır”, demiş, içeride bir olay olmadı. Polis, “merdivenden düşmedin, ama neyse öyle kabul edelim. Biz biliyoruz” demiş.

Deniz'le bir kavgadan söz edilir. O nasıl oldu?

Sağmalcılar Cezaevi'nde aynı koğuşta kalıyorlar. Başka devrimciler de var. Tartışma oluyor, Sovyetler üzerine. İbrahim, “Sovyetler'de sosyalizm yoktur” diyor. Bürokrasinin devlete hâkim olduğunu, bu bürokrasinin sermaye ithal ettiğini, borçlandırdığını, hayat sahalarında egemenlik ve hegemonya dalaşmalarına girdiğini, sosyalizmden söz edi-

lemeyeceğini, sosyal emperyalist olduğunu, söylüyor. Bunu söyleyince Deniz, “Sen Kapitalistlerin ağzıyla konuşuyor, Sovyet düşmanlığı yapıyorsun. MHP’liler de senin gibi konuşuyor” diyor. İbo, “Hayır, diyor, bu olguyu devrimci gençliğe böyle sunamazsınız. Böyle bir sosyalizm kurma çabası da boşuna bir çabadır.” Tartışma kızışıyor ve Deniz bir yumruk atıyor İbrahim’in yüzüne. Orada bulunan devrimciler araya giriyor. İkisi de öğrenci hareketlerinden dolayı tutuklanmış, götürülmüşler. 1969 olmalı, 70 de olabilir. İbrahim iki üç ay, Deniz 8-9 ay kaldı.

Ailesiyle ilişkileri nasıldı?

Ailesini ihmal eden bir insan değildi, sık sık giderdi, bazen de babası gelirdi İstanbul’a. Babasını okulun kantinine getirirdi. TÖS’te bir toplantıya babasını da götürmüştü. “Babam benim gibi düşünür veya devrimci olursa fazla baskı yapmaz” derdi. Ailelerin baskısından şikâyet etmenin yararı yok, aileleri aydınlatmak ve daha geniş bakmasını sağlamak şeklinde bir görüşü vardı. Ailesi ile arası çok iyiydi, özellikle de babasıyla. Ailesi İbo’yu düzenli bir şekilde maddi olarak desteklerdi. Kılık kıyafet konusunda üzerine fazla bakan bir insan değildi, ama çok temizdi. Odasını temiz tutardı. Üzerini sık sık değiştirmezdi, yıkayıp giymeyi tercih ederdi. Beslenmesine dikkat ederdi. Yoğurdunu ve meyvesini sürekli yerdi. Boğazına bakıyordu. Beni alır bozacıya götürürdü. Mercimek çorbası içmeye giderdik, kazandibi yemeye giderdik Laleli’ye. Değişik yiyecekleri severdik. Sigara içmezdi. Arada bir sigara tütürürdü ayda yılda bir... İçkisi yoktu. Anlayış olarak yanlış olduğunu düşündüğü için değil şartlarımız yoktu. Meyhaneye gitmezdik. Çay, oralet içerdik. Oynamayı severdi. Genellikle Balıkesir bengisi ve efe oyunlarını severdi. Bengiyi çok güzel oynardı. Güreş tutmayı severdi. Durup dururken elini atar, el ense çeker güreş tutardı. Fizik olarak bana benzemez, benden az kısaydı ama omzu genişti ve yakışıklıydı. Şaka yapmayı severdi. Fıkra anlattırıp gülmeyi severdi. Terekeme fıkraları anlatırdım, bazen askıntı olurdu, fıkra anlattırırdı. Görünüşte lider özelliği yok gibiydi. Kasılma yoktu, liderlik tutkusu da yoktu. Güvendiği arkadaşlarla arası çok iyiydi. Onlarla saat-

lerce konuşur hiç bıkmazdı. Bir de ilişki kurma konusunda bilgi alırdı önce, ondan sonra ilişki kurmaya çalışırdı. Özel olarak çok sevdiği arkadaşlarından biri Kabil Kocatürk'tür, beni de severdi, Azeroğlu derdi, dalga geçerdi bol bol. Salman Kaya'nın saflığını severdi. O dönemin insanları arasında hep karakter benzerliği vardır. Ortak noktalar saflık, bağlılık, dayanışma duygusu... Dönemin özelliği herhalde. Bizim apalılarda öyle bir özellik vardı. Hepsi saf, temiz köylü çocuklarıydı. şunu ver, dediğinde düşünmeden verirdi; gel, deyince düşünmeden gelen insanlardı. Öyle bir dönemdi. Ama tabii tümü için böyle diyemeyiz. İleri kadrolarda bu özellik çoktu. Derslerine bakanlar bu işin dışındaydı zaten.

Bizde bir “apa faktörü”nden söz edilebilir. Yalnızca İbrahim değil, önemli lider kadroların önemli bir kısmı çapa'dan...

Salman Kaya, Kamil Temizyürek, Halit Koçer, Ali Taşya-pan, İrfan elik, Hikmet şenses, Necdet Dizman, İbrahim ztrk, Sefa Tarhan, Kaypakkaya ve diğerleri. apalıların bir kısmına dayandı bizim hareket ve köylü çocuklarıydı. Köyden gelmeleri şüphesiz hesaba katılmalıdır. Köy tutkusu vardı onlarda, ama işin içinde bir de teori vardır. Diğer ülkelerin devrimlerini incelerken bunlar nasıl devrim yapmışlar, nasıl gelişmiş, nereden nereye gelişmiş... Bunlar da dikkate alınmıştır. Çin Devrimi tutkusu bizde neden var diye sorarsak, Türkiye'nin o günkü sosyoekonomik yapısının yanında, bizim kkenimizin payını da hesaba katmak gerekir, ama sırf bunlara indirgemek doğru değildir. THKO'lular nispeten daha şehir kökenli insanlardı ama onlar da kır mücadelesine ilgi duydu; çünkü Che'nin deneyimini Küba Devrimi'ni esas aldı. THKPC, Mahir ise köylü çocuğu değil. Fransa'ya da gitmiş, eğitim almış bir insan. O da kente ilgi duydu, her ne kadar “birleşik savaş, köy-kent” de dese asıl ilgisi kentti. Onun tabanında köylü gençlik pek yok. Öğretmen kökenli olmanın da bizim izgimizde etkisi vardır. Köylü çocuklarıdır, köy enstitüsü sevdası ğretmen okullarında çok. ğretmenleri de o kkendendir zaten.

İbrahim'in bir kadından destek aldığı söylenir. Birçok kez para yardımı aldığı... Kimdir bu kadın?

Kim kastediliyor, tam bilmiyorum. Eski komünistlerden Sevinç Özgüner vardı, Vecdi Özgüner'in eşiydi. Gerek Nâzım Hikmet'e özgürlük, gerekse Kore'ye asker gönderilmesine karşı yürütülen kampanyalarda önemli rol oynayan ve zaman zaman tutuklanan 51 Tevkifatı'nda ise okuldan atılan fedakâr bir insandı. 1969'da, Türk Solu bürosunda, işçi, köylü ve çeviri olmak üzere üç büro vardı. Sevinç Özgüner, eşi Vecdi, Erdoğan Berktaş, Halim Spatar ve bir grup Robert Kolej öğrencisiyle birlikte çeviri bürosunda çalışıyordu. Dişçiydi, benim dolgularımı da o yapmıştı. 1980'de faşistler, evine girip öldürdüler. 1972'de Sevinç Ablayla ilişki kurduk. İbo'nun yazılarını götürdük. Cem Somel götürmüş. "Ya çocuklar yapmayın" demiş, Kemalizm tahlilini eleştirmiş, "Çocukça işler yapıyorsunuz" demiş. Cem, "Bizi kibarca eleştirdi" dedi. "Ama yardım yaparım" demiş. Sevinç Özgüner'in İbrahim'le arası çok iyiydi, yardım da ederdi. Eski komünistlerde Atatürk eleştirisi pek hoş karşılanmaz. Ben Vecdi Özgüner'in kanlı pijamalarla fotoğrafını gördüm cezaevi yıllarımda, unutamadım, rüyalarım girdi. Muayenehanesi vardı, tespit etmişler. Herkesin Sevinç Abla diye sevdiği bir kadındı. Sevecen yardımsever. Dişini bedava yaptığı devrimcilerin haddi hesabı yok. 1969'da dolgu yaptı bana, hâlâ sapasağlam duruyor. Türk Solu bürosuna gelen eski komünistler, huy ve mizaç olarak birbirlerine çok benzerdi, çalışkan ve efendiydi. Sokakta yürürlerken dönüp arkalarına bakarlardı. Bunları çok severdi İbo. Tercüme bürosunda sıkı bir kolektif çalışma yürütürlerdi. Uluslararası komünist hareketin belgelerini tercüme ederlerdi. Kolektif tercüme. Şu kelimeyi mi koyalım, bunu mu koyalım diye tartışırlardı. Bir de Kerim Sadi vardı, saçları bembeyaz 80 yaşında biriydi. Sık sık geliyordu. Birlik ya da güç birliği takıntısı vardı. "Arkadaşlar güç birliği kuralım, güçlenelim, dağılıyor, heba oluyoruz" diyordu. "Proletarya partisi ve güç birliği..." O da öyle birlik kura kura gitti. Eskiler böyleydi. O güzelim Sırrı Öztürk de proletarya partisi kuralım diye diye gitti. Çok bağlı bir dava adamıydı. Bora Gözen de çok efendi biriydi. Son derece yumuşaktı

ve hiç kimseyi kırmazdı. Ben onun kadar efendi adam az gördüm. İsrail baskınında öldürüldü. Türk Solu'nun yazıışleri müdürüydü.

Sevinç Özgüner'in dışında destek aldığı bir başka kadın hatırlıyor musun?

Bir de biz Söke'den dönerken paramız yoktu. Kayseri'de lisede, apadan bir kadın arkadaş vardı. İbo'nun zaman zaman para aldığı birisi. "Ben gideyim, ondan biraz para alayım" dedi, parasızdık. Kayseri'de bekledim, İbrahim gitti. Lisede öğretmenler odasına gitmiş, karşılaşmışlar. Biraz da İbrahim'e ilgi duyuyordu o kadın. Giderken, "Bana ilgi duyan iyi kalpli kadına gidiyorum, hoşça kal" dedi. "İyi ki de sana ilgi duyuyormuş, git bakalım biraz para al" dedim. Gitti, Dersim'e kadar lokanta da dahil yol paramız çıktı, kız yardım etti. Onun dışında başka böyle destek aldığı biri var mıydı bilmiyorum.

İkinci Bölüm Kişiler Hakkında

Ali Haydar Yıldız hakkında neler söylersin?

İbrahim Halil Akyol aracılığıyla, kendisi geldi katıldı harekete. Dersim'in ünlü direnişçilerinden Kamer Ağa'nın torunu. Cesur birisi. Korkusuna uğramadan yaşayan bir delikanlı. Güçlüklere dayanıklı. Bir de devrimci harekette böyle hotzotçu olmayan bir arkadaş. Kaçışları da normal karşılayan biri. Harekete katılıp da kaçanlar için, "Bizim görevimiz, kaçanı yeniden kazanmak" diye düşünürdü. Konuşkan, sohbeti seven biriydi. Bol bol gülüyordu ve olanak yaratmak konusunda çok yetenekliydi. Bununla birlikte ciddi bir yarılma vardı yakın tarihinde, dili ve bilinci yaşamdan koparan, kanayan bir yarılma; konuşmalarına bariz bir şekilde yansıyor zaman zaman. Bazı insanlar ölümsüzlüğe takarlar kafayı, bazıları da ölümsüzlük ötesine. Birincileri anlamak mümkündür, ikincileri anlamak zor. İnsanın düşünce ve hayal dünyasını, cinnetsi zorluklar, inadına anlamak isteyip de anlayamama durumları geliştiriyor en çok.

Keban işçileriyle, köylülerle çok iyi ilişkileri vardı. İnsanların komik yanları ve anlatılarıyla donanıp geliyor, yalın ve muzip bir dille anlatıyor, gülüyor, güldürüyordu. Gururluydu. Kızıyor, köpürüyordu bazen. Ama minyatür gibi narindi gururu, dokunmuyordu kimseye, küçümsemiyordu kimseyi. Her varlığa açık, güleç, saf bir duyguyla yüklüydü. Onun da benim gibi, 12 Mart'ın baskıcı, karanlık ikliminden sıyrılmak istiyormuş gibi; devrim için değil, kendisi için dağa çıkmış

gibi bir hali vardı. Benden farkı, dağ hayatının ihbarlar ve olumsuzluklarla dolu, tekinsiz, korkulu iklimine aldırılmaması, hatta onları sevmiş olmasıdır. Dersim'in Che Guevara'sıydı o. Birilerine âşıktı. Biraz da buradan geliyordu romantikliği. İçli anılar bıraktı bende. Güzelim, cevval bilinci ve diliyle minnacık pencereler açtı dipsiz hayallerime iç dünyamdan.

Kutsiye? Onu da çok eskiden tanıyorsun...

Vartinik baskınında postu deldirmeden İstanbul'a gelince, şubatın ortalarıydı... Anlatmıştım, Cem Somel beni alıp Süleyman Cihan'ın evine götürdü. Yedi kişilik koordinasyon komitesinin yakalanmayan dört üyesinden ikisiydik. Sonra aldı, başka bir eve götürdü. Bizimle birlikte, evde üçü kadın, dördü erkek yedi kişi vardı. O zaman korktum, evlerde bu kadar kalabalık kalmayın, dedim. Arkadaşlar, beni tanımıyorlar gibi yaptı, ciddi ve saygılı bir hava var. Hal böyle olunca, benim gırgırcı mizacım geri kaçtı. Örgüt şefi havasına büründüm. Genç ve tombul bir kız, bıyık altından gülümsüyor. Sohbeti dikkatle dinliyor. İnançlı ve açık bir rahatlığı var. Sohbeta dalıyor bazen, mantık örgüsü güçlü. Türkçesi de çok duru. Dikkatim ister istemez bu zekâ pırıltısına kaydı. Okuduğu yazarları konuştuk, kanım kaynadı. İşte o zaman toplu kalmak yerine daha küçük gruplara bölünme kararı alındı. Ahmet Muharrem'le aynı evdeydi. Orada belinden vuruldu. O zaman adının Kutsiye olduğunu öğrendim. Cezaevindeyken Kutsiyeden mektuplar aldım. Kafası ve kolları dışında hiçbir yerini kıpırdatamıyordu. Bu durumuna rağmen, kendi yolunu özgücüyle ilk dönemin duygularını, zorluklarını aştı; gücünü, kendine karşı savaşından, parçalanışından alan bir özgüvenle donandı, kaleme, kitaba sarıldı.

13 yıl sonra tahliye edilip iki jandarmanın arasında, kelepçeli kollarla askere gitmek için yola düştüğümde, Abim İsmet bana refakat etti. Ankaradan geçerken Kutsiye'ye uğramaya karar verdim. Askerleri ikna ettim, Kitap yığınlarının arasında, bir odada buldum onu. Kelepçelerimi açtırıp, dünyanın en güzel bakıcısının, yani annesinin gözleri önünde, güçlü bir şekilde sarıldım Tombul Kız'a. Üç saat, siyasetten, sanattan, ölenlerden kalanlardan, tutuklananlardan konuşup durduk.

Kendi ağzından bir kez daha dinledim baskını; özellikle de, kanlar içinde, karga tulumba götürölüp arabaya atılırken, halkın polisleri alkışladığı o anı, o anda duyduğu acıyı... Bu Kutsiye'yi son görüşüm oldu.

Doğu Perinçek'in siyasi macerası ne düşündürüyor?

Kişisel olarak sade yaşama sahip bir adam. Lüks tutkusu yok. Olanaklarını arkadaşlarıyla paylaşan birisi. Tabii çalışkan bir insan. Zeki biri ve hırslı. İktidar tutkusu bayağı güçlü olan bir insan. Dili iyi kullanıyor, ustaca kullanıyor, ama polemiklerde karşı tarafı görüşleriyle eziyor. Bunun ne derece farkındadır bilemiyorum. Siyasette güce ve güç dengelerine haddinden fazla önem veriyor. Parlamenter akım revaçta ise parlamenterist oluyor, darbe ortamı varsa, darbecilerin olanakları ve şansı yüksekse darbeyi destekliyor. Mustafa Kemalciliğini bütün dönemlerde ön planda tuttu. Tutarlı olduğu noktalardan birisi budur. Dünya malına ilişkin fazla bir takıntısı yoktur. Bu anlamda mülkiyetçidir, diyemem. Ama yönetmek, çok daha geniş kitleleri yönetmek, zengin olanaklara sahip olarak yönetmek tutkusu güçlüdür. Dava adamlığı kavramına uygun bir insandır. Kendi davasının her dönemde adamı olmuştur. Bizim dönemimizde gençliğin aydınlanmasında önemli rol oynamıştır. 68 hareketinin önemli liderlerinden birisidir. O dönemde işçi köylü hareketlerini geliştirmeyi, gençliği bu hareketlere yönlendirmeyi, üniversitenin dar sınırlarından çıkarak gençliği halkla birleştirmeyi önemsendi. Devrimci hareketin devletle silahlı hesaplaşmasına da hiçbir zaman yanaşmadı.

Ama ihtilalci parti kuruyor!

Bizim dönemimizde devrimci demokratik bir çizgi izledi. Mağaraya girdi. Olumlu bir rol oynadı. Milli sorunun tartışılması ve kavranmasında, toprak sorununda, demokratik devrim ile sosyalist devrim arasındaki ilişkilerde, sosyalizm sorununda yararlı görüşler ileri sürdü ve gençliğin bu noktalarda aydınlanmasına yol açtı. 74'ten sonraki tavrı, Kürtlerle ittifak dönemini saymazsak, temelde bir sapma olarak, hem

de çok temel bir sapma olarak ortaya çıkar. Günümüzde ise devletle bütünleşme, onun geçmişiyile, Cumhuriyetle bütünleşme, demokrasi ve özgürlük talep eden hareketlere karşı tavır alma politikası izledi. Bu politika reaksiyoner bir politikadır. Kürtlere, Kürt direnişine ve Ermeni sorununa karşı oldukça hasmane, reaksiyoner bir tavır içine girdi. Tabii bu, Doğu Perinçek'in 68'li, 71'li geçmişiyile çatışan bir politikadır.

Bugün ona, partisine sol demek mümkün müdür?

Sol geniş bir kavramdır. Ecevit kendine orta sol diyordu. Sol kavramını bu denli geniş anlamda kullanırsak sol diyebilirim, milliyetçi sol diyebilirim. Karanlık güçlerin insanı olarak göremiyorum. Milli çıkarları savundu her daim, ama kazara iktidara gelirse, burjuva demokrasisini uygulamaz. Kürt direnişini ve devrimci mücadeleyi kanla bastırır. Hiçbir zaman vazgeçemediği bazı şeyler var. Birincisi koyu devletçidir. İkincisi Mustafa Kemal çizgisi anlamında ordudur, ama onun orduculuğunu Mustafa Kemal orduculuğu olarak görmek lazım. Bununla birlikte, Memduh Tağmaç ve Faik Türün gibi kanatların orduculuğuyla da uzlaşır. 1980'lerde Apo ile ittifak arayan biri bugün Kürt düşmanına dönüştü... O zaman Kürt hareketini parlamenter sisteme çekmeye, onu, onunla birlikte parlamentoya gömmek, bir uzlaşma iklimiyle orduyu içine girdiği açmazdan kurtarmaya çalışıyordu. Kürt hareketini uysallaştırma politikası izliyordu. Devletin bir kanadı bundan rahatsız değildi. Özal siyaseti bunu anlıyordu. Silahlı mücadeleyi sonlandırmayı, sorunu, parlamentoya girme karşılığında belirli tavizlerle çözmeyi hedefleyen bir politika izliyordu Doğu. Kürtlerin silahlı hareketinden kesinlikle yana değildi. Hayatının hiçbir döneminde silahlı mücadeleyi desteklemedi. 12 Mart'ta bile karşıydı, mağaraya girmesine rağmen. Aranıyordu, o dönemde. Söke taraflarına gitti ve orada mağaraya girdi ama bu onun silahlı mücadeleyi başlatacağı anlamına gelmiyordu. Bunu en iyi kavrayanlardan biri de İbrahim'di. O dönemde savunduğu görüşleri eleştirirken, "Bunlar gitse gitse Güven Partisi'nin, devlet partisinin saflarına gider" diyordu. O zamanki kanımız oydu. 1968'de bile, öğrencilerin faşistlerle çatışmasına "çelik çomak oyunu"

diyordu. Sinan Cemgil'lerin Nurhaklar'a çıkmasına karşı çıkıyordu. Zaten o dönemde izlediği politika 9 Martçuların politikasıydı, sol cunta politikasıydı, sol cuntayla krizi atlatmak... Yeni bir 27 Mayıs yaratmak... Bir komplo hareketi, bir ajan hareketi, karanlık odakların bir hareketi olarak göstermek doğru değil. Devleti kendi görüşleri doğrultusunda etkileme ve çekmek politikası... Böyle bir siyaset izledi. Zaten 12 Mart döneminde ordu içindeki Kemalistlerle darbe politikası izliyordu. Buna rağmen çıkardığı dergiler demokratik mücadele, sosyalizm, ulusal sorun... Bu gibi sorunları tartıştı ve Lenin'in, Stalin'in kitaplarına ilgiyi teşvik etti. Kendisini tutuklayan güçlere de sorgulama hariç, cezaevlerinde hiçbir zaman teslim olmadı, direndi. 12 Mart, 12 Eylül ve son Ergenekon davalarında direndi, meydan okudu. Onlarla içeride uzlaşmadı. Mahkemelerde, cezaevlerinde direndi. "Ajan hareketidir, komplodur" görüşlerine katılmıyorum. Siyasal ve devlet içi bir harekettir. Devletin bir kanadına karşı muhalif bir harekettir. Genellikle Cumhuriyet döneminde Terakki Perver, Serbest Fırka, DP, Adalet Partisi, Özal ve AKP olarak ortaya çıkan klasik anti-Kemalist kanada karşı her dönemde mücadele eden ve Kemal'in bayrağını dalgalandıran bir siyasettir. Bazen açık, bazen gizli dalgalandıran biridir. Kişilik olarak Mustafa Kemal'e benzemiyor. M. Kemal'deki istikrar onda pek yok. Bu bana tam olarak diyemeyeceğim ama, Stefan Zweig'in Fouche'ünü çağırıştırıyor biraz.

Aslan Kılıç'la, ilk KK'da birliktesiniz. Cezaevinde de yıllarca birlikte yattınız. İsminiz hep birlikte anılır oldu. Aslan cezaevinden senden önce çıktı. Kısa bir süre sonra da Doğu Perinçek'e katıldı. Doğu Perinçek'in daha cezaevindeyken sizi ziyarete geldiği... "Aslan'ın peşinde olduğu" konuşulurdu. Neler söylersin bu konuda?

Cezaevindeyken Aydınlık'ın etkisi altındaydı. Aydınlık, PKK'nın karşıdevrimci olduğunu söylüyordu. Aslan'la anlaşamadığımız üç dünya teorisiydi. Aydınlık'ın görüşlerinden etkilenerek savunuyordu. 12 Eylül'ün ayak seslerini duyuyoruz, darbe olacak dedim. "Hayır, ABD darbe istemiyor" dedi. Aydınlık'ın görüşüydü. Ben MHP'yi tutuklamazlar

dedim. “Hayır” dedi, “Eğer gelirse, herkesi tutuklayacaklar.” Bu noktada haklı çıktı, ama darbe olmayacağına inanıyordu. Bana göre de darbe yaklaşıyordu. “Bunlar uydurma şeyler” diyordu. Aydınlik da o zaman şunu anlatıyordu: “Hitler Moskova’da oturuyor, Amerika da dahil, ona karşı olan herkesle birleşmek...” Bu, o zamanlar Mao’nun bir tespitiydi, ama yanlıştı! İkisi de dünya halklarının baş düşmanıdır ve ABD darbe yapacak dedim. “ABD’yi baş hedef göstermek doğru değil” dedi. Bu tartışmalardan kısa bir süre sonra darbe oldu.

Aslan içerdeyken Doğu Perinçek geldi 1978’de. Hareketlerin önde gelenlerini görüşmeye çağırdı. Ben, “Her hareketten görüşmeye bir adam gidiyor, bizden de sen git” dedim. “Neden gideceğim” dedi. Belli şeyler savunduğu halde gitmedi. Doğu gelmiş, masa dolu, insanlarla tartışıyor. Partinin saflarına çağırıyor. Ben de gittim, görüşlerimi söyledim, eleştirdim. Bana dedi “Siz yakında sosyal emperyalizmin saflarına gidecek, onların beşinci kolu haline geleceksiniz.” Gülümsedim. Doğu’nun haddinden fazla sübjektif ve kesin yargılı bir insan olduğunu biliyorum. “Bakalım, gittiğimizde söyleyen daha iyi edersin” dedim. “Çünkü dayandığınız argümanlar fazla gerçekçi değil” dedim. “Göreceksiniz” dedi. “Sizin gidişiniz o cenahtır” dedi. Masada her siyasi hareketin temsilcileri vardı. Niğde Cezaevi’nde o zaman açık görüş vardı. Halkın Kurtuluşu’ndan, bizden, HB’den, THKPC’nin kanatlarından... Zaten bizi fazla ciddiye almadı. Biliyordu keçi inadımızı. Esas tartışmayı benimle değil, diğerleriyle yürüttü.

Diyeceğim şu ki, Aslan dirayetli, kavrayışlı ve çalışkan bir insandı. Siyasete ve genel kültüre vakıftı. Duruşmalarda önemli rol oynadı. Kişilikliydi, ama hantaldı. Verdiği sözleri yerine getiremiyordu bir türlü. Buna rağmen, üzerinde eğer düzenli bir baskı uygulayabilirsen, kısa bir bildiriye bir ayda yazdırabilirsin.

Deniz’ler, Mahir’ler, İbrahim... Aynı dönemin liderleri. İbrahim hakkındaki görüşlerini biliyoruz ama Mahir için, Deniz için neler söylenebilir? İbrahim’in Kemalizm konusunda esasta doğru düşündüğünü ama reformları pek göremediğini anlatıyorsun bir makalede...

Bugün Deniz’i ve Mahir’i Kemalist gösterme, yurtsever çizgiye hapsedme çabaları var. Deniz’le Mahir elbette ki yurtsever insanlardı. Kurtuluş Savaşı’na önderlik eden Kemalistleri antiemperyalist, asker, sivil, aydın güçler olarak görüyor, bu güçleri Türkiye devriminin en yakın müttefikleri şeklinde değerlendiriyorlardı. Bu noktadan hareketle, onları Kemalist olarak nitelemek, onların ideolojik hattını yurtseverlikle sınırlamak yanlıştır. Gerek Deniz’in gerekse Mahir’in görüşlerinde ve ideallerinde sosyalizm ve komünizm vardı. Mahir Büyük Proleter Kültür Devrimi’nden etkilenmiş, sosyalizmi bir sınıf mücadeleleri süreci olarak kavramıştı. Onların yıllarca kendi aralarında sosyalizmi tartıştıklarını ve bu davaya samimi gönül bağladıklarını biliyoruz. Her ikisi de mülk dünyasına karşı derin bir tiksinti içindeydi. Bu sadece onların teorilerinde değil, pratiklerinde de böyledir. Kemal’in kurduğu devlet ve Cumhuriyetle çatıştılar. Amaçları bu yapının yerine ilkin demokratik bir halk cumhuriyeti ve onu da aşarak sosyalizmi kurmaktı. Onların gerçeği budur. Bu gerçeği tepeleyip onları sistemin bir parçasıymış gibi göstermek doğru değildir.

İbo’nun teorik duruşu onlardan belli noktalarda ayrılıyor. İbo, Kurtuluş Savaşı’na önderlik eden sınıfların Türk olmayan azınlık burjuvazisinin mallarıyla palazlanan, Batı yanlısı, büyük Türk burjuvazisi olduğunu savunuyor ve bunların kurduğu iktidara karşı işçi sınıfının önderliğinde bir savaş stratejisi tezini getiriyordu. Bu burjuvazinin antiemperyalist değil, aksine işbirlikçi bir burjuvazi olduğunu, işçilere, komünistlere, Kürtlere, daha önce Ermenilere sindirme, kırım politikası izlediğini savunuyordu. Türkiye Komünist Partisi’ni de kökten eleştiriyordu. Milli sorunu başlı başına ele alıyor, Kürtlerin kendi kaderlerini tayin hakkını savunuyordu. İbo’nun sisteme karşı çıkışı, kendi döneminin en derinlikli, en köklü çıkışıydı. Bu çıkış, dönemin MİT uzmanlarınca da kavranmış ve onların raporlarına, “68 ile 72 yılları arasında ortaya çıkan devrimci görüşler içinde en tehlikeli olanı!” şeklinde değerlendirilmiştir. İbrahim, Kemalist hareketin sınıfsal niteliğini ve muhalefete karşı politikasını son derece gerçekçi ele alarak, dönemin bu konudaki körlüğüne ve teslimiyetine büyük darbe vurdu. Bununla birlikte Kemalizm

sorununa tek yönlü yaklaştığını söylemeliyim. Bu sorunun esasını doğru ele aldığı açıktır; ama onun, o dönemde belli bir aydınlanmaya yol açan ve ilk devrimci döneminde Kaypakkaya'yı da etkileyen refomcu yönünü küçümsediği, hatta görmezlikten geldiği de açıktır. Kaypakkaya'nın olgulara tüm yönleriyle yaklaşma yönteminin, Kemalizm sorununda kendisini yeterince hissettirmedeğini söyleyebiliriz. İbo'nun Kemalizm eleştirisinin şiddeti, biraz da dönemin, devrimci hareketi de saran Kemalizm hayranlığına tepkidir. Hayranlık, Kemalizmin olumlu yönlerini zaten yeterince öne çıkarıyor, kutsuyor, yüceltiyordu. Ezilmiş bir ulusun kendi ulusal liderine yaklaşımı her zaman sorunludur. Dinlerden gelen bu gelenek, bu korkunç fetiş yaratma geleneği, komünistleri de etkiliyor.

Bu üç devrimci liderin ortak anılmasını gerektiren birçok toplantıda, İbrahim'in zaman zaman atlandığı, görmezden geldiği olur. Böyle tartışmalar da vardır. Bunu neye bağlıyorsun? Bizim tarihimizdeki en büyük, en efsanevi direnişin kahramanı olmasına karşın...

Türkiye'de 1968 hareketi ele alınırken İbo'nun yok sayılmasının temel nedeni yukarıda bir kısmını belirttiğimiz görüşleridir. Çok temel bir kopuşu ifade ediyor. Politik duruşu; diğer sol gruplara karşı, sert bir eleştiriyi de ifade ediyor. Bunun etkisi olabilir. Sistem medyasında hayatının yer almaması zaten anlaşılır bir şey. Son 15 yıl içinde gerek Nâzım'ın, gerekse Deniz'lerin Mahir'lerin yaşamlarının medya tarafından tek yönlü ve maksatlı da olsa, ele alınarak anlatılması, onların halk tarafından tanınması açısından yararlı olmuştur.

Komünist önderlerin kişiliklerini, iç dünyalarını, düşüncelerini, yaşam tarzlarını tüm boyutlarıyla açığa çıkarıp halka sunmak kadar aydınlatıcı ve öğretici bir şey olamaz. Onları esaslı bir şekilde tanımadan, kavramadan aşamayız. Bu, teorinin yenilenmesi açısından da önemlidir. İbrahim için bir açık olduğundan söz edebiliriz. Bunun kapatılması için yapılacak şeyler var tabii.

Deniz'in ve Mahir'in önderlik ettikleri siyasal hareketin hangi sınıfı temsil ettiği sorununa burada girmek istemiyö-

rum. Sınıflar tarih sahnesine, ideolojileri, siyasal görüşleri ve pratikleriyle çıkarlar. Toplum sınıflardan oluşuyor. Hiçbir siyasal hareket, sınıflardan, sınıf hareketlerinden ayrı ele alınamaz. Harekete katılan her insanı, –sınıf duygusu, niyeti, ruhu, düşüncesi vb– hareketle aynılaştırıramayız. Bir komünistin bir burjuva hareket içinde, bir burjuvanın ise bir komünist hareket içinde bulunması gayet mümkündür. Niyet olarak komünizme bağlı bir siyasal hareketin, gerçekte bir burjuva hareket olması da gayet mümkündür. Bugünkü durumda bana öyle geliyor ki, demokratik burjuva ve devrimci küçük burjuva hareketler içindeki komünistlerin sayısı, komünist hareketlerin içindeki komünistlerden daha fazladır. Hayatın şaşırtıcı, akıl almaz karmaşık yapısını, hayal ötesi değişkenliğini duyumsayamıyor, göremiyoruz. Gördüklerimizi ise dille tam olarak ifade edemiyoruz.

Üçüncü Bölüm Değerlendirmeler

Şimdiye kadar yer yer değerlendirmelerini söyledin, ama söyleşinin bu bölümünden sonra biraz daha fazla görüşlerine girelim istiyorum. Benim de, eminim birçok kişinin de kafasını kurcalayan bulanık alanların üzerine biraz konuşalım istiyorum. Bunlardan birisi, hareketin, “proletarya partisi” olduğu tespiti... Oysaki zamanla, politikalar ve daha çok da uygulayış, politika yapma tarzı açısından bakınca bana “yoksul köylü gençlik” hareketi gibi göründü. Bunun birçok emaresi var. Bazı sekte yaklaşım, dogmatizm, sonraları çok eleştirilen salt askeri bakış açısı bu kökenle ilgili sanki. Proletaryaya en yakın kesim bu. Bununla birlikte köylülüğün, yoksul köylülüğün siyaset tarzının işlediğini söylemek mümkün gibi. Ne dersin bu konuda?

Yoksul köylü gençliği, damgasını vurmuştur bizde. Onunla birlikte, onun değerlerini de ister istemez harekete sokuyor. Hareketleri tahlil ederken onlara can ve kan veren insan dokusunu tahlil etmek gerekiyor. Örgüt o insanların dokusundan bağımsız değil. Geldikleri yaşam tarzlarının, ahlakın, dilin, değer yargılarının etkisinden sıyrılmaları zor. Okumanın çok derin, tecrübelerin çok zengin olmadığı şartlarda, siyasal hareketlerin, geldikleri kaynaktan getirdikleri âdet ve alışkanlıkları, değerlendirmelerimizde hesaba katmamız gerekiyor. Hayata bakış, değer yargıları, ahlak anlayışı, yaşam tarzları... Bunlar hesaba katılmalıdır. Yoksa hareketlerin

seciyesini, ahlakını açıklayamayız. Din mesela bütün hareketleri etkiliyor. Dinden koptum, diyen ateistlerde bile derin etkileri vardır dinin. Örneğin ahlak, sadece sistemin ve ona bekçilik yapan devletin çimentosu değil, aynı zamanda bu iki yapıyı ayakta tutan, var eden halkın huyunun, seciyesinin, mizacının, yaşam tarzının, değerler sisteminin, dil ruhunun ve yapısının da çimentosudur. Komünistlerimizin, anarşistlerimizin ve aydınlarımızın ezici çoğunluğu ahlakçıdır. Köylü hareketlerinde inanç büyük rol oynar. Devrimciyim, diyor ama devrimçi insanlar çocuklarını sünnet ettirebiliyor. Yaşamlarından getirdikleri gelenek bu. Düğün, nikâh yapıyorlar. Burada ölüsünü camiye sokan bir devrimci hareketin “Ben bir devlet kuracağım” diyen bir hareketin durumunu düşün. Eleştiri mekanizmasını da ona göre ayarlar, sevdiği lidere yönelen eleştirilerden rahatsız olur ve acı duyar. Bu eleştiriye çürütmek için elinden geleni yapar. Eleştirinin çok normal bir şey olduğunu kabul etmez; çünkü geldiği toplumda eleştiri ahlakı yoktur, methiye ve kınama vardır. Methiye veya kınama... Öyle bilimsel bir mekanizma, eleştiri anlayışı yok. Bırakalım devrimcileri, ileri aydınlarımızın durumu da bundan farklı değildir. Tanrı’ya inanmayan ünlü sanatçı ve edebiyatçıların ölüm haberlerini özellikle okurum. Bu ölen insanlar, tabuta konduktan sonra öncelikle Teşvikiye Camisi’ne götürülür. Orada, imamın başında bulunduğu cemaat –ki bunların bir bölümü, ölen Tanrı’sız sanatçının Tanrı’sız arkadaşlarıdır– ile ölenin yakınları arasında, karşılıklı aldatmaya dayanan bir ilişki başlar. İmam, inananlar ve inançsızlarla birlikte kutsal töreni icra edip tamamlar tabii. Hiç kimse cemaati, ölüyü ve kendisini aldattığının; Tanrı’sız, dinsiz yaşayan bir insanı, ölünce dine dahil ettiğinin farkında değildir. Yaşamın görünen ve görünmeyen yüzünü görme gayreti içine girdiğimde, Türkiye’deki ateistlerin ezici çoğunluğunun ateist olmadığını düşünüyorum. Dört ayaklı bir tabutun içinde camiye doğru yürür, imamın ve cemaatin huzurunda, dualar eşliğinde, nedamet getirir, saadete ererler. Tanrı, ister istemez bu trajediyi ya da komediyi, kara ciltli defterine, bilmem kaç nolu ALDATMA olarak geçirir. Defter kalındır. Defteri kalınlaştıran, nedamet ehli bir hayli kalın adam vardır çünkü. Defter deyip geçmek de doğru olmaz

tabii; varlık yokluk âleminde, Tanrı'yı tanrılığına bin pişman eden tek güçtür o.

Devrimcilerin iklimine yeniden gelirsek, meseleye iki yönlü bakabiliriz. Birincisi, halk mantığında, tarihi olarak, silahlı insan, ölümü göze alan insan, güvenliği dış istila veya diğer aşiretlere karşı sağlayan insan her zaman makbul insandır. Hayatını ortaya koyuyor. Hayat orada esas. Bu bakımdan hem silahın kendisi hem de silahlı insan saygı görür. Türklerde “at, avrat, pusat” diyorlar. Birisi üremeyi sağlıyor, çoğalmayı sağlıyor yaşamın kaynağıdır. Diğer menzile açılma, engelleri aşmanın aracıdır, diğer de savunma aracıdır. Bu ahlakı devrimciler örgüte geldiklerinde terk etmiyor. Parti ile ordu arasında her zaman orduyu saygınlıkla karşılamak ve ordunun tavırlarını dikkate almak... Bizdeki bölünmeye bakınca bu oluyor. “Evet, ben partiyim, konferans için Dersim'e gelmek istemiyorum” diyor, ama diğer de “Hayır ben orduyım, geleceksin” dediğinde parti, ordunun tavrını esas alıyor. Bu tabii, hayatını tehlikeye atana, elini taşın altına koyana, nispeten daha güvenli yerde bulunanların emretmesi gibi görünüyor. Öyle görününce militan insan veya köyden gelen, siyasete yeni giren insan orduya bakıyor. Bu tabii bize özgü bir şey değildir. Toplumun askere, askerliğe verdiği değere bakmak lazımdır. Türk toplumunda askerlik son kurumdur ve siyasetçiden daha fazla saygı görür. Atın üzerinde kılıç sallayan levent ile diş çeken veya normal bir meslek icra eden insan arasında fark görür. Kahramanlık hikâyeleri, masalları, kahramanlara olan tutku, silaha tutkuyla neredeyse özdeştir. Bu yalnız bizim topluma da özgü değildir.

İbrahim şiirle uğraşılıyor... Sen şiirle, edebiyatla, resimle uğraşıyorsun. Sonraki kuşaklarda böyle ilgiler göremiyoruz. Genellikle az eğitilmiş, az okuyan, edebiyata uzak bir kadro tipi var. Bunun partinin iş ve görüşlerine etkisi olmuş olabilir mi?

Bizim kuşakta şöyle bir özellik vardı: Köyden gelme gençler, ama aynı zamanda bizim hareket deyince Çapa geliyor. Öğretmen okullarından geldiler. Öğretmen okulları, köy enstitülerinin yoğun etkisi altında kalmış, geleneklerini at-

mamış, belli noktalarda yaşatan okullardı. Kütüphaneleri, duvar gazeteleri, tiyatroları, resim, heykel ve müzik atölyeleri, folklor çalışmaları ve münazaraları vardı. Çeşitli konular, okul içinde, okullar arasında tartışılıyordu. Öğrenci grupları arasında, sahnede, birbirleriyle çatışan düşünceleri düşünün. Antik Yunan diyaloglarını, çağrıştıran bir durum. Bunlar genellikle tarih ve edebiyat konulu tartışmalardı. Bir bütün olarak baktığımızda bu okullar kültür okullarıydı. Çapa'ya böyle bir ocaktan geldik. Buradan gelen öğrenciler farklı bir şehir ve kültürle karşılaştı. Zengin bir mimari ve tarih, yayın çeşitliliği, üniversiteler, siyasal hareketler. Böyle bir yere geldiler, gelmekle kalmadılar, üst bir eğitim aşamasına, üniversiteye girdiler. Birçi gerçek üniversite, diğeri de siyasal üniversite... 68 üniversiteşi... Hayat ve siyaset üniversiteleri. Bu şartlarda yetişen kuşak, çok değişik fikirlerin ve yapıların yer aldığı bir büyük gençlik örgütünün çatısı altında yer aldı. MDD'ciler, sosyalist devrimciler, Kıvılcımcılar... Bu büyük kitle örgütünün içinde birlikte hareket edebiliyor, üniversite amfilerinde, miting meydanlarında, dergi bürolarında, eylem alanlarında tartışıyor, konuşuyor iç içe geçebiliyorlardı. Bu bir düşünce ve eylem ocağıdır. İnsan bu şartlarda biçimleniyor. Bizden sonra 74'ten itibaren durum değişti, kitle hareketi yükseldi. 4-5 yıl içinde şaşırtıcı boyutlara vardı. Hem köyden gelen gençlik, lise gençliği, hem de şehirlerde üniversiteye giremeyen gecekondulu gençliği bu hareketlerde yoğun bir şekilde yer aldı; öncü, yönetici kadroları haline geldi. Bu tabii hareketin düşünsel ve sosyal boyutlarını da etkiledi. Örgüt içinde nasıl davranılır, demokrasi nasıl uygulanır, örgütler arasındaki ilişkide demokrasi nasıl olur, öğrenme ve tartışma ahlakı... Bu konularda farklı bir hat izledi. Siyasal hareketlerin, bireylerin düşünüş ve davranış tarzlarının çapını anlamak isteyen, onların o ana kadarki yaşam biçiminin, kültür kapasitesinin ve deneyiminin çapına bakmalıdır. Tabii ki suçlayamayız 78'i. Kitle hareketinin aniden yükselişi ve geniş ölçekli yığınların bu örgütlere katılımı... Bunları birdenbire biçimlendirmek kolay bir iş değil, süreç meselesidir. 1966 ile 1973 arasında, yani 7 yıllık bir süreç içinde üniversite gençliğinin biçimlenişini düşünüyorum. Burada çok daha farklı bir durum var. Bize üniversite gençlik

hareketi, diyebilirler ama 74'ten sonraki döneme üniversite gençlik hareketi diyemeyiz, tipik şehir ve köy gençliğinin ağırlıkta olduğu, bazı işçi çevrelerinin de katılımıyla bizim kuşağımızdan daha kitlesel ve halkçı bir kuşağın söz konusu olduğu açık. Bu farklılık, insan malzemesinin farklılığını getirdi, buradan kaynaklanıyor. Bu kuşağın davranış tarzı bizimkinden tamamen farklıdır diyemiyorum; çünkü ortak noktalarımız da çoktur. Demokrasi anlayışında daha ileriydik diyemiyorum, uygulamalar onu gösteriyor. Tabii ortada bir deneyim var, 68 deneyiminden öğrenme avantajı var. Biz geçmişimizi aştık, 78 geçmişini aşabildi mi bilemiyorum, kuşkuluyum; çünkü çok kötü şeyler yaşandı, hem örgütler içinde hem de örgütler arasında. Sanki kendinden önce hiçbir tecrübe yokmuş gibi, ondan yararlanmayan bihaber bir hareket gibi göründü bana...

Sanata kültüre uzaklık katılıklar oluşturmuş mudur?

Siyasi bir hareket kendi zeminini kültürle, derinlikli yaşayan zenginliklerle tahkim etmiyorsa, siyaseti böyle bir zenginlik ve güçlü temel üzerine oturtmuyorsa belli problemler ortaya çıkar. Siyaset, yaşamı değiştirme pratiği içindeyse, kaçınılmaz olarak kültürün, sanatın da içindedir. Bununla birlikte, kültürün içinde bir hayli kültürsüz siyaset vardır. Kültürsüz siyasetin yarattığı problemler genelde ağır olur. 78'liler, genellikle mücadele ortamında canlanan ve mücadelenin şiarlarıyla, ruhuyla donanan edebiyatı okudu. Balkan edebiyatı, 2. Dünya Savaşı'nda Hitler'e karşı direnen partizanların edebiyatı... Edebiyatın, asıl yaşayan derinlikli, kaliteli bölümüne yönelmedi bu gençliğin dikkati. Bu doğal da karşılanabilir, ama insanlığın edebiyat mirasını, yaşayan çağları etkileyen kalıcı edebiyatını özümseyen bir derinlik de ortaya çıkabilirdi. Yönlendirme, okunma ve sindirmeyle ilgili bir durumdur bu. Arnavutluk direnişinde, Yugoslav, Bulgar, bolşevik, Çin, Latin Amerika direnişinde ortaya çıkan ve direnişle doğrudan ilişkisi olan edebiyata yöneldiler. Klasik edebiyata fazla giremediler, modernizmden ise habersizlerdi. Kafka, Musil, James Joyce, Herman Broch ve benzerlerini bilmiyorlardı. Tamamen politik edebiyata yönelme oldu. O

düzye de kalınca devrimci saflardan çıkan edebiyat ve edebiyatçılar da o iklimden kendilerini kurtaramadı. Çok kalıcı eserler, 68 ve onu izleyen dönem de dahil siyasal hareketlerin bağrından, dünya edebiyatının dikkatini çeken kalıcı eserler ortaya çıkmadı. Türk edebiyatında Nâzım Hikmet ve Sabahattin Ali hariç... Ki onlar da doğrudan militan değildi. Onların dışında 68 ve sonrasında ortaya çıkan güçlü eserler veren isim düşünüyorum da çok çok az. Propaganda ve siyaset zemininden gelenler, edebiyatı büyük ölçüde öldürüyor, didaktik bir zemine çekiyor, güdümlüyor. Gerçeği, gerçeğin vicdanıyla, hatta onu da aşan bir vicdanla anlatma iklimi, bir üst seviyede, mevcut dili ve biçimi de aşan bir tarzda yaratma güdüsü dikkate alınmıyor pek. Kitleleri eserimle nasıl dönüştürebilirim? Temel güdü bu oluyor, ama ne gerçek ne de devrim bundan ibaret. Gerçeğin diğer yönlerini görmezlikten geliyoruz. Olumlu kahraman yönler, zulümle baskıyla hesaplaşan yönler öne çıkıyor. İnsana bakışımız da değişiyor, insan ister zalim veya mazlum olsun her yanıyla insandır. Zalimi anlatırken mazlum yanını, mazlumu anlatırken de onun zalim yanını göremiyoruz. Gerçeği bir üst seviyede yaratamıyoruz, onu iğfal ediyor, bozuyor, yapay ve iğreti bir havada ortaya çıkarıyoruz. Zaman denilen o büyük insafsız eleştirmenin hışmına uğruyor bu işler. Yeryüzünde insanı ürküten o büyük kitap mezarlıklarıyla tanışıyor üretilen eserler. Burada dikkate alınması gereken şey bence bir bütün olarak devrimci hareketin, insanlığın geçmiş zenginliğine yönelmesi, onunla donanması, değişim ateşini hayatın böğrüne dayarken o zenginliğin özünü esas almasıdır. O özün macerasını yaratması gerekiyor. Onu tekrarlamadan yaratması... Tarihten ve onun zenginliğinden koparak yeni bir zenginlik yaratmak mümkün değil. Biz eğer böyle bir perspektifle, anlayışla donanırsak bu hareketin bağrından çıkacak olan edebiyatçılar, sanatçılar hem bu hareketi minnetle anarlar, "Bizi kısıtladı, bizi iğdiş etti, zaman kaybına yol açtı" gibi şikâyetler ortadan kalkar hem de bu hareketler, sınıf mücadelesinin kendilerine kattığı zenginliklerin farkında olur ve onun varlık âleminde kazı yapmayı sürdürür. Tabii bu hareketler de kendilerini sürekli yeniliyorlarsa...

Çok fazla bölünme oldu. Bu kadar bölünmeyi ne açıklar? Demokrasi kültüründen uzak mıydık?

Demin anlattığıma bağlı olarak şunları söyleyebilirim: Bizde çok yoğun bölünmeler oldu, ama bunların maddi şartlarını göz önünde bulundurmak lazım. Kitleselleşebiliyor ve de kendini yenileyebiliyor musun? İleri kadrolar, düşünsel olarak, kültürel birikim olarak ileri kadrolarsa, bunlar sanayi bölgelerinden, ileri yaşamdan, sınıf mücadelesinin canlı olduğu şehirlerden geliyorsa, yenilenme eğilimleri güçlü olur. Arkaik yapılardan, sonu gelmez çatışmaların akıl ve ruh delinmelerine yol açtığı aşiretler dünyasından geliyorsa kadrolar, bölünme kaçınılmaz oluyor. Bu çatışma ve amip gibi bölünme kültürü, bir iki asırlık bir kültür değil; tüm tarihi etkilemiş ve toplumu iğdiş etmiş, dönüştürmüş, sakatlamış bir kültürdür. Asırların bağrından gelen bu kültürün etkisinde kalanlar harekete bu tarzı beraberinde getirip parti hayatına dayatıyor. Bunun önüne geçmek öyle kolay değil. Bu kadroları dönüştürmek de öyle kolay bir iş değil. Sosyal tabanımız, çatışma zeminini güçlendiriyor. Yapısı, hayat tarzı bölünmeyi güçlendiriyor. “Kirveli-bacılı” bir durum bu. Halkın kromozomlarına nakışlanan bir dil, bir tarih, bir ahlak, bir inanç, töre ve değer yargıları sistemi bu. Akıl almaz çeşni zenginliği gösteren canlılar âleminde, onların var olma hakkı ve hukuku ve özgürlüğü düzleminde yaşadığımızın yeterince farkında değiliz. Komünist hareketler ne kadar bu durumun farkında, belli değil. Tabii ki böylesi bir düşünce, inanç, tarih ve dil sistemi içinde yaşayan ögeler ve ölen ögeler vardır. Bir hareketi var eden şartları tahlil ettiğimizde, akla önce maddi şartlar gelir. Hareketi var edenler nasıl bir maddi dünyadan geldi. Soru devam eder, nasıl bir manevi dünyadan geldi? Mesele ve keyfiyet budur. Asırların biçimlendirdiği insanı 5-6 yılda dönüştürmek kolay değil. Mesele buradan kaynaklanıyor. Bunun dışında kafayı zorladığımızda kendi yakın mirasımız gelir. Son 50-60 yıl içindeki mirasımız nedir? Bize ne kaldı, ne öğrendik? Bu mirasın da çok güçlü, boyutlu, derinlikli bir miras olmadığı açık. Öyle bir dezavantajımız da var. Ortaya tüm bunların bileşiminden ne çıkıyor? Söz konusu problemler çıkıyor. Bunlar nasıl giderilebilir? Bun-

ların nasıl ortaya çıktığına bağlı bir şey bu. Kaynakları çok isabetli tespit edersek, tüm yönleri ve özellikleriyle tespit edersek, bu durumdan kurtulmanın yolları biraz daha beraklaşır. Hani derler ya bir problemi çözmek önemli ölçüde onu anlamaktan geçer. Dışımızda ve içimizde bir hiyerarşi kültürü vardır. Hiyerarşiyi de en çok öne çıkaran dindir. Piramidi düşünün. Din bir piramit kurar, tepede Tanrı, altında peygamber, altında Tanrı'nın gölgesi kral, altında toplumun saygın kişileri vardır, altında peder vardır. Her insanın içinde bir piramit, bir piramit kültürü. Bu piramit kültürünü birey ve parti hayatında 'yok etmek kolay bir iş değildir. Bizim yerimize düşünen biri, bir kurtarıcı olmalı, o olmadan olmaz. İnsanın kendine olan derin güvensizliğine dayanıyor bu. Hareket, kurtarıcıyı eleştiren ve kendine güvenen bireyler yaratmıyorsa; bireyleşen, kendi egosuyla hesaplaşan bir birey tipi ve bir algılama yaratmıyorsa olmaz. Bu da on yılların, yüz yılların işidir, ama bu perspektifi yakalamak ve o yönde yürümek... Önemli olan o.

Stalin, Enver Hoca ve Çin geleneğine yoğun bir öykünme görüyoruz. Bu biraz da üretme, anlama yetersizliği mi?

Bana göre temel etki o değil. Fransa'da, İsveç'te, Stockholm'de yetişmiş, derin demokrasi kültürüne ve tarzına, felsefenin ve edebiyatın inceliğine, put ve kalıp kırıcılığına varlığıyla vakıf olmuş bir insanın, Çin tecrübesinden etkileneceğini sanmıyorum, ama bir Afgan devrimcisi için, bir Türk ve Kürt devrimcisi için aynı şeyi söyleyemem. Bir Avustralyalı ya da Alman işçisinin iradesini, kişiliğini, var olma hakkını sınırlayan, örseleyen, onun doğal gelişmesi önünde bir engel olarak ortaya çıkan uygulamaları düşünüyorum. O uygulamalara karşı tavrı, öyle sanıyorum ki itiraz ve çekip gitme olur. Çin'de veya Çarlık Rusya'sında, devrim anında ortaya çıkan her kültürü, her deneyimi bizim insanımız gibi kolay kabul etmez. Biat kültürü, gelişmiş, atomize olmuş kapitalizmin işçisinde nispeten daha zayıftır. Demokrasiyi yaşayarak içselleştirmekle okuyarak öğrenmek arasında fark var. Yaşamak ve içselleştirmek daha önemlidir. İleri demokrasilere, yüzyıllardır bunu yaşayan insanlara,

ülkelere, bolşeviklerin ve Çin sosyalistlerinin proletarya diktatörlüğü sistemini kabul ettiremeyiz. Düşünsel olarak da yaşam tarzı olarak da... Bizim taraf derin bir demokrasi kültüründen gelmedi. Rusya'da otokrasi, Çin'de feodal parçalanmışlık ve despotizm ve derin bir dini kültür Taoizm, Konfüçyüsizm... Çin halkı asırlardır Konfüçyüs'ün hiyerarşik katı devlet anlayışıyla biçimlenmiş. Yüzyıllarca Çarlık otokrasisini yaşamış, demokrasiyi solumamış, otokrasiyi ve Ortodoksluğu neredeyse içselleştirmiş bir Rus halkını düşünün. Bu halka proletarya diktatörlüğünü anlatabiliriz. Eşitliği de onunla birlikte anlattığımızda kabul edebilirler ama demokrasi geleneği güçlü insanlara bunu kabul ettirmek kolay değil, doğru da değil. Dönüp dolaşıp mesele yaşama geliyor. Ne yaşadılar, nasıl yaşadılar, ne düşündüler? Ne ölçüde içselleştirdiler? Bu da önemli. İçselleştirme ne denli derinse, dönüşme de o denli zordur. Bizde pederşahilik çok güçlüdür. Bütün Asya toplumlarında öyledir. Biz yerleşik bir uygarlık tarihine, bin yıldır sahibiz. Şansımız yerleşik uygarlıkların beşiğine gelmiş olmamızdır. Yoksa göçebe kültürü bizim ana kültürümüzdür. Yerleşik uygarlıklarla iç dışlı oluşumuzun bin yıllık bir geçmişi var. Eski Anadolu uygarlıklarının bağrına Uzak Asya'dan geliyoruz. Geldiğimiz yerde çok güçlü bir yerleşik uygarlık yoktu. Urartu'ya, Hitit ve Yunan'a, eski Ermeni ve İrani halklardan Kürt yerleşik uygarlığına geliyoruz. Kültürel zenginlik vardır. Çok eski uygarlık birikiminin avantajı vardır. Yanılmış olabilirim. Buna rağmen bizde, devrimci hareketin saflarında demokrasi, bolşevik hareketin saflarındakinden daha geri. Aramızda 80-90 yıllık bir zaman farkı var, buna rağmen geri. O zaman nasıl açıklayacağız? Bolşevizmin dayandığı bir kültür, edebiyat mirası var. O miras bizde yok. Bolşevizm, Radiçev, Belinski ve Dobrolyubov ikliminden, güçlü Rus romantiklerinden, klasiklerinden, Tolstoy ve Dostoyevski'den, kökleri Puşkin ve Gogol ötesine dayanan zengin Rus edebiyatından beslendi. Buna rağmen ciddi demokrasi problemleri yaşadı. Maalesef bizim bu denli güçlü bir avantajımız yok.

Dersim, bizim için önemli bir yer. Partinin temellerinin atıldığı yer olduğu söylenebilir. İlk karar toplantıları orada yapılıyor. İlk ciddi çatışmalar, örgütlenmeler orada yapılıyor. Türkiye’de hiçbir il, İbrahim’in partisine, ardıllarına Dersim bölgesi kadar sıcak yaklaşmamıştır. Bu kökenden birçok kadro genel sekreterlik dahil çok önemli görevler üstlendi. Nüfusuna oranla çok fazla sayıda Dersimli kadro partide görev aldı. Bazı görüşlere göre Dersimliler partiye damga vurdu ve bazı görüşlerinin şekillenmesinde etkin oldu. Sen de daha önce PKK’ya karşıdevrimci denilmesinde Dersimlilerdeki Şa’fi düşmanlığının etkisi olduğunu söyledin. Dersim, senin edebiyatında da önemli bir yer tutuyor. Nasıl bakıyorsun? Dersim, bizim siyasi içtihadımız içinde nasıl işlemiştir? Yerel duyarlılıkları görüşlerimize nasıl yansımıştır?

Evet, dönüp dolaşım yine geldik Dersim’e. Gökyüzüne yükselişte birbirleriyle yarış halinde olan güzel dağlar diyarı, diyebiliriz oraya. Ermeni, Zaza, Kürt ve asimile olmuş Türkmen ekaliyetlerinin yuvası. Tecrit edilmiş, yalnızlaştırılmış bir diyar. Yeşillenme, çoğalma arzusu aynı zamanda. Çölde orman rüyası gören tek bir ağaç gibi, köklerine sıkı sıkıya tutunmuş. İnancında paganist ışıltılar var; geyikler, yılanlar, beyaz kurtlar, kartallar var; renkli çaputlarla bezenmiş ulu zirve ağaçları, kutsal sular ve yüce dağ dorukları var; Hızır ya da Surp Sarkis kılığında gezinen ak sakallı insanlar var. Dilinde ve kültüründe ise Hitit, Urartu, Daylem, Med ve Türkmen renkleri... Dersimlilerin bizim harekette fazla olmaları birkaç şeye yol açtı. Ölmüş önderlerine bağlılıkları derindir. Yaşayan önderleri karşısında ise oldukça eleştirel bir duruşları vardır. Dersim’in kendi içinde bitmez tükenmez aşiret ezbet kavgaları, bir kültür olarak kadrolarda da kendini gösteriyor. Parti içi bölünmelerde bu geleneğin payı var. Tek başına buna yükleyemeyiz, ama payı var. Mensubu olduğum partiye Dersim kadrolarının yoğun katılımının nedenlerine gelince, öyle sanıyorum ki İbo’nun Kemalizm tezlerinin bunda önemli bir payı var. İbo ve izleyicileri, Dersim kırımına ilişkin Kemal’in rolüne özellikle işaret eder. Devlet ve Kemal düşmanlığı, 38 kırımının bunlar tarafın-

dan gerçekleştirilmiş olması ve İbo'nun tezlerinde bu çıplak gerçeğin can bulmuş olması, kırım suskunluğuna gömülen ve bu suskunluğu parçalamak isteyen Dersim gençliğini etkiledi. Gençlik kendisini bu tezlerde buldu adeta. Buna rağmen, aynı şeyi Dersim halkı için söyleyemeyiz. Halkta, cumhuriyet ve Kemal sevgisi vardı bizim dönemimizde. Bunu, tarihte yaşananlarla açıklayabiliriz, tarihten kopmak mümkün değil. Osmanlı devletinin arkaladığı Şafi güçlerin Dersim üzerine yaptıkları seferlerle açıklayabiliriz. Dersimlilerde, hem kendilerine hem de asırlardır iç içe yaşadıkları Ermemilere yönelik, doğudan gelen Şafi saldırılarına karşı düşmanlık, Osmanlı devletine düşmanlıktan daha derindir. Kemal'in Osmanlı düşmanlığı Dersimlilerin çok hoşuna gitti. Mezheplerini, ayinlerini yasaklamasına rağmen Kemal'e sempati duydular. Cumhuriyetin ilk yıllarında Kemal'in Osmanlı ile hesaplaşmasını Dersimliler destekledi. "Bizi kırabilir, haksızlık edebilirler; ama bunlar, bizim ezeli düşmanımızla; bize bitmez tükenmez seferler düzenleyen, onulmaz acılar yaşatan, inancımızı boğmak isteyen Şafiler ve onların hamisi Osmanlıyla hesaplaşıyorlar; bu hesaplaşma bizim lehimize" diye düşünüyordu. Dersim halkında bu düşüncenin etkisi hâlâ var. Yaşlılarda ve orta yaşlılarda bu sürüyor. Hatta gençlikte de biraz kırılmasına rağmen sürüyor. Yıllar önce, Fırat'ın ötesinde, Botan'da ortaya çıkan Kürt hareketlerine karşı tavırlarını yakından gözlemledim. Biraz hasmaneydi. Bunda dediğim gibi tarihin rolü var. Hal böyle olunca bunu anlamak lazım. Tarihte ortaya çıkan Alevi kırımlarının boyutlarını anlamak lazım. Bunları anlamadan halkın tavrını mahkûm etmenin bir anlamı yok. Hamidiye Alayları'nın kurulduğu dönemi düşünün. Eşek anırtmaz, çerçi çağırtmaz bir dönem. Bu alaylar, Ermenileri bastırmak için kurulmuştu, ama Dersim'e karşı da kullanıldı. İslamda mezhep kavgaları İslam tarihini kana boyayan kavgalardı. İran ile Osmanlı arasındaki çekişmelerde, bölgeyi kana bulayan bitmez tükenmez rekabetlerde bu mezhep ayrılıklarının da payı vardır. Dersimliler gülbenglerinin önemli bir bölümünü Türkçe okurlar ve Türk Kızılbaşlarla Dersimlilerin çok yakın ilişkileri olmuştur; çünkü Alevi kırımlarından kaçanların bir bölümü dağlık bölgelere, özellikle de Dersim'e gelip yer-

leşmiştir. Dersim'de Zazalaşmış Türk aşiretleri vardır. Sarı Saltıklar bunlardan biridir. Benim dönemimde Dersimli olmanın doğal devrimcilik olduğu gibi bir yaklaşıma tanık olmadım; çünkü zaten kadroların önemli bir bölümü Dersimliydi, ama onlar arasında mücadeleler vardı. Zaten bitip tükenmez bir feodal parçalanmışlıklar, husumetler, dalaşlar tarihinden geliyorlardı. Partiyi meşgul ediyorlardı ve bölünme eğilimi çok güçlüydü. Bunun sosyal nedenlerini ben o zaman da düşündüm. İşin içinden çıkamadım. Çıkamamam iyi oldu, hiç değilse düşünsel olarak zorlandım, düşünce mecram genişledi. Kürdistan'ın sömürge olduğunu kabul etmiyorlardı. Kürt hareketine karşı fazla sıcak bakmıyorlardı. Bunun hep tarihte, dilde, kültürde, inançta kökleri var mı diye düşünürdüm. Okumuş kavramış, kelli felli Dersimliler vardı, onları ayırmak lazım, ama büyük fedakârlıklar yaptılar. Ellerini taşın altına en çok da onlar koydu. Bölge olarak çok büyük fedakârlıklar yaptılar. İnanılmaz kayıplar verdiler. Her köyden ölü çıktı. Güvercinlerin hüznü, gri tonlardan, kırmızı tonlara doğru evrildi. Kayıpları acıları terennüm etmek zor. Bunda, Ermeni bileşiminin de etkisi vardır. Eski bir Ermeni bölgesidir. Şimdiki Dersimliler sonradan geldi ama her Dersimli biraz Ermenidir. Acılar sadece 38'e özgü değildir. Öyle algılayamayız. Ondan önce de büyük acılar yaşanmış. Osmanlı seferleri, ona karşı direnişler; çünkü ayak altında bir bölge. Kartalların irtifa ve menzil anlayışları farklıdır Dersim'de. İran üzerinden Batı Anadolu'ya gelirken zirvelerde hükümferman bir hayatla karşılaşırsanız, orası Dersim'dir. Çok az tanıyordum. 12 Mart darbesinden sonra kaçıp Dersim'e sığındığımda çok hikâye dinledim. 38'de sığındıkları mağaralarda kaldım. Dersim'e gitmeden önce, 38'i bir isyan olarak biliyordum. Böyle bilmek, hoşuma da gidiyordu. Köylerde, yüzlerce yaşlıyı dinleyince afalladım. Bu işin, Mustafa Kemal'in ve CHP'nin, "Dersim'i Islah Etme", "Cumhuriyeti Dersim'e Sokma" planı olduğunu anladım. Değişime açık, yarı deli, yarı bilge bir halkı var. Anadolu'da hiçbir halk, tiyatrosu yasaklanınca ayaklanmaz, onlar ayaklandı. Şehir meydanını işgal ettiler, ölü verdiler yasaklanan bir tiyatro için. Anadolu'da hiçbir halk, delisinin heykelini şehrin bağına dikmez, onlar dikti. Köyleri yakıldığında

seslerini acayip yükselttiler, salonları, sokakları hareketlendirdiler. Yakılan, insansızlaştırılan köylerde garip şeyler oldu; sahipsiz kalan kediler ölmediler, yabanileştiler, köpekler ise civar köylere sığındılar. Yakılan meşelikler, eskisinden daha gür bir şekilde yeşerdi, arzı endam eyledi. Türk egemenlerini tarihleriyle yüzleştirmenin, onları vicdan muhasebesine zorlamanın yolu, ülkenin, bugünkü Dersimi de aşarak, ileri derecede Dersimleşmesine bağlıdır.

Bürokratik, hiyerarşik yapılara karşı olduğunu, “işçi sınıfı partisinin önderliğinde devrim” şemasının geçerliliği hakkında kuşku olduğunu anlıyorum. KP’lerin geniş sosyal problemleri kapsayan partiler olması gerektiğini düşündüğünü anlıyorum. Bugün sonuç alabilecek gerçekçi bir yol olarak görmesen bile partinin, klasik şemanın işlemesi için şart görülen “işçi sınıfı partisi önderliği” ihtiyacını – ideolojik, politik hat dışında– yapısal olarak, insan kaynağı olarak karşılayan bir yapı olduğu söylenebilir mi?

Bileşimine ve katılımına bakarak konuşursak, bu bir işçi sınıfı partisi, diyemeyiz. Parti Türkiye şartlarında çok önemli bir nüfusa sahip olan işçileri kucaklamıyor. İşçilerin partisi ama işçi yok. Bu anlamda işçi sınıfı partisi diyemeyiz. Görüşler itibarıyla de köylü gerilla savaşını savunuyor. O anlamda esas mücadele alanı işçi sınıfı değil, ama görüşler olarak, diyelim ki ulusal soruna bakış, kadın sorununa bakış, sosyalizme bakış bu konularda pek sorunlu değil. Bakışları diğerlerinden daha ileri, bana öyle geliyor, ama işçi dünyasından, onların çalışma alanlarından, sendikalarından uzak bir parti. Bu anlamda işçi partisi değil. Bana öyle geliyor ki işçi partileri de artık kucakladıkları işçi yığınlarıyla işçi partisidir. Kucaklamıyorsa problemidir. İşçi sınıfının ülkede ciddi bir varlığı var. Beyaz yakalı veya mavi tulumlu, ama senin partinde oranı yüzde bir. Bu ciddi bir problemdir. İşçinin olduğu bir ülkede bir işçi partisi var ama içinde işçi yok. Bu bir roman konusudur. Partinin tümüyle işçiden oluşması şart değil. Ama sınıfın bir bölümünü kucaklamalı. Bu sorun, farkında olmadığımız başka sorunlara yol açıyor.

Bizim zamanımızda, kadroların ezici çoğunluğu köylü gençlikten oluşuyordu. İşçi sınıfının sorunlarına demeyeceğim ama işçi bölgelerine yabancı bir harekettik. Açılma arzumuza rağmen o bölgelere açılmadık. Bu bana göre bir bakış sorunu. İşçi bölgelerini, işçi sınıfını önemseyip önemsememe sorunu. İşin örgütlenme yönünün problemliliğini gösteriyor. Yurtdışım saymazsak, bugün de aynı sorunu yaşıyoruz. 1986'da Almaya'ya gittiğimde, derneklerdeki kitlenin yarıdan fazlası işçiydi. Benim kastım tabii ülkedir. Kendi sınıfının dışında bir parti. Niye? Neden kendi sınıfının dışında? Bunun tartışılması lazım. Bunun geçmişte fazla tartışılmadığı açık, bizim dönemimiz de dahil. Köylülüğün esasa alınması bunu bu hale getirdi. Bu ihmal sorunu değil anlayış sorunudur. Zaten bir kurtarıcı arama da problemlidir. İşçi sınıfı kurtarıcıdır, diğerlerini de kurtaracak... Bunu da tartışmak gerekiyor. Başkalarını kurtarma... Doğru değil bu görüş. İşçi sınıfının kendisiyle birlikte diğerlerini de kurtaracağı görüşü, son tahlilde gider kurtarıcılık mitine dine dayanır. Kurtarıcılık sorunu kahramanlık döneminin altın anlayışıdır. Sadece o döneme de özgü değil. Daha doğrusu kurtarıcılık teorisi bütün dinlerde güçlüdür ve kurtarıcı kurtarılanı beraberinde getiriyor. Bir kurtarana ihtiyaç var. Peki, kurtarılan neden kendini kurtarmıyor, neden birini bekliyor? Bunu sormak lazım. Bazı yetenekler bakımından, ruhça, kafaca eksiklikleri mi var? Neden birilerine ihtiyaç duyuyor? İşçi sınıfı davayı ne zaman kaybediyor? Bana öyle geliyor ki, daha işin başında, kendini kurtarıcı ilan ederek kaybediyor. Teoride kurtarıcılık ve hegemonya virüsü var. İşçi sınıfı olarak devrimi yaptım, bir devrim devleti kurdum, toplumun bütün mallarına devlet olarak el koydum, şimdi yönetiyorum ve kendi dışımda kalanları kendimle birlikte kurtarıyorum. Kurtarıcıya ve kurtarılacak olana dayanan bir teori. Bunun tarihte kökleri nereye kadar dayanır? Bu teorinin kaynakları, orijini nedir? Bu teori dinde var mıdır, mitolojide var mıdır, mülk sisteminde var mıdır? İnsanlık tarihinde bu nasıl ortaya çıktı bu kurtarıcılık teorisi...

Siz de ilk olarak ordu yerine “fedailer” adını kullanmışsınız. Bununla bağlı bir soru... Devrimci örgütlerin biraz fedai yapılar olduğu söylenebilir mi?

Yapılar açısından eski ile yeni arasında temel bir fark yok, anlayışlar da değişmiş değil. Zaten Marksizmde klasik Alman felsefesinin devlet anlayışı çok güçlü. Hegel’in ve Feuerbach’ın Marks ve Engels üzerindeki etkileri çok güçlü. O anlayıştan Marks ve Engels çok köklü bir kopuşu gerçekleştirmedi. Kapitalist devlet, sosyalist devlet; mekanizmanın farklılığı yok. Devlete hâkim olan kurtarıcı sınıf hem kendisini hem de toplumu kurtarıyor. Hiçbir egemen sınıf teorisi kurtarıcısız değildir. Bu teoriler, kurtarıcıyı ikiye ayırıyor: Kurtarıcılar ve kurtarılacak olanlar. Aynı şekilde, din de ikiye ayırır toplumu: Kurtarıcı güç olarak Tanrı ve onun yeryüzündeki temsilcileri, kurtarılması gerekense bir bütün olarak toplum. O zaman sormak gerekiyor, işçi sınıfının dışında kalan diğer sınıf ve tabakalar kendi yaşamlarını kurma ve kurtarma kabiliyetinden yoksun mu? Sınıf özellikleri mi bunu engelliyor? Nasıl oluyor da aydınlar onların bağrından çıkıyor komünist oluyor? Tek tek bireyler çıkarak KP saflarına katılıyor, nasıl oluyor da bir patron olarak Engels, KP saflarına katılabiliyor da diğerleri kendilerini kurtaramıyor? Böylesi bir hiyerarşi ve kurtarıcılık misyonu problemdir.

İbrahim’in milli mesele ile ilgili görüşleri açık. Buna karşın ardılları zaman zaman savrularak Kürt hareketine karşıdevrimci, provokatör gibi nitelermeler yaptı? Bu savrulmayı neye bağlıyorsunuz?

Kürt hareketinin böyle haşın bir şekilde ortaya çıkmasında Türk milliyetçiliğinin ve Kürt sorunu karşısında Türk solunun duyarsızlığının payı var. Cumhuriyet tarihi boyunca TKP, bir orta sınıf hareketi olarak rol oynamıştır. Türk solunu geçmişinden kopararak değerlendiremeyiz. Bizden sonra Kürt hareketi, Türk soluyla silahlı çatışmaya girdi. Bunun tarihsel sebepleri vardır. Türkiye komünist hareketinin Kürt isyanları karşısındaki milliyetçi tavırlarını biliyoruz. Ulusal sorunun, sınıf yapılarından dolayı derin bir insani sorun olduğunu

kavrayamadılar. Dilin, kültürün ve bağımsız yaşama hakkının prangalandığı ezilen bir ulusta, sınıf mücadelesinin de dilsiz ve prangalı olacağı gerçeğini kavrayamadılar. Tabii ortaya çıkan Kürt hareketi, Türk solu ile Türk devletinin Kürt sorunu karşısında, geçmişte birlikte hareket ettiğini unutmadı. Siz evet Türk solusunuz ama bu sorunda duyarsızsınız... Bizim isyanlarımız karşısında ise Doğan Avcıoğlu gibi düşünüyorsunuz, bunlar emperyalizmin uzantılarıdır diyorsunuz. Mevcut durumda da tavrınız pek farklı değil; çünkü bu sorunu çok ciddi bir şekilde ele alıp tartışmıyorsunuz. Siz genellikle sınıf sorunlarını tartışıyorsunuz, emperyalizme karşı mücadele sorunlarını tartışıyorsunuz, ama biz daha dilimizi konuşamıyoruz. Bizim temel sorunlarımız karşısında duyarsızsınız. Bu anlayış bizim dönemimizde Kürt gençliğinde vardı. Barzani, gerici, feodal, emperyalizm işbirlikçisi olarak görülüyordu Türk solunda. Herhangi bir Kürt aydınlanma hareketini; bölücü olarak görüyor, milliyetçi olarak görüyor ve geçmiş Kürt isyanlarıyla bağlantısını kuruyor ve tavr alıyor... 1970'e kadar tek olumlu pratik, TİP'in "Doğu Mitingleri"ydi. O mitingler, Kürtlerle FKF'nin ve daha sonra da Dev-Genç'in yakınlaşmasına yol açtı. Çatışmalar, 70'li yıllardaki çatışmalar, Kürt milliyetçiliği ile Türk milliyetçiliği arasındaki çatışmadır özünde. Saldırganlık Kürt milliyetçiliğinden de gelse asıl suçlu Türk soludur. Türk solunun günahlarıdır; çünkü kendi günahları konusunda samimi ve derin bir özeleştiri yapmadı. Katliamlar ve kırımlar oldu, sesini çıkarmadı. Dersim katliamı konusunda Türk komünistlerinin ve aydınlarının tavrı ibret vericidir, Ermeni katliamı konusunda da böyledir. Bütün bunların üstünden atlayarak bu çatışmalarda Kürt gençliğini suçlu göstermek doğru değildir. Kuşkusuz geçmişin payı var bunda ama aynı zamanda geçmişte yaşananların devlet tarafından topluma nasıl anlatıldığıının da payı vardır. Dersimi isyan olarak gösterdi devlet. Fransız emperyalizminin kışkırtması olarak gösterdi; Hatay Sorunu'nundan dolayı Dersimlilerin alet olarak kullanıldığı şeklinde bir propaganda yapıldı. Edebiyata bile yansdı bu. Türkiye solu devletten kopmadığı için devletin söylediğini dikkate aldı. Türk aydını Osmanlı döneminde, merkezi yapı çok daha güçlü olduğu için, devlet memuruydu, maaşlı memurdu. Bir devlet memuru-

runun devlete karşı muhalefeti nasıl olur; ekmeğini oradan alıyor. Devletin politikasını o bakımdan önemsiyor ve kendi politikası gibi görüyor. Kendini var eden bir politika... Kendi yaşantısına can veren, kan veren bir politika. Dersim kırımını konusunda yazılan romanlara baktığımızda Barbaros Baykara ve Kemal Bilbaşar'ın romanlarına baktığımızda devletin bakiş açısını görebiliriz. Ermeni sorununda da durum bundan farklı değildi. Ermeni kırımını karşısındaki Türk yazarlarının, şairlerinin tavırları fecaatin boyutunu gösteriyor. Bu elbette ki komünist hareketi etkiliyor. Bundan dolayıdır ki Kürt direnişii ile Türk solu arasındaki çatışmaların nedenlerinin günahını Türk solunun tarihinde aramamız gerekiyor. Aynı zamanda, Sovyet çıkarlarını esas alan, her şeyi o çıkarlara göre değerlendiren Komüntern'in pragmatist politikalarında aramak gerekiyor. Enternasyonalizmden bir sapıştır bu. Kürdistan gerçeğini komünist hareket doğru kavrasaydı, güçlerini ona göre mevzilendirseydi, Kürt hareketini de en yakın müttefik olarak görse ve dostluk siyasetinde ısrar etseydi, Kürt direnişii ve ulusal hareketi yine olurdu ama onun yanında hesaba katılan bir Kürt komünist hareketi de olurdu. Türkiye komünist hareketi, Kürdistan komünist hareketinin çıkışını da engelledi. Kendine bağımlı bir komünist hareket olarak görmeye çalıştı. "Esas unsur benim. Bana bağımlı bir seksiyon olarak varlık gösterebilirsin" anlayışıyla hareket etti. Şunu diyemedi: "Sen bir ulusun, özgül sorunların vardır. Sorunlarımız aynı değil. Sen de bu sorunları çözmek için kendi şartlarının ruhuna uygun olarak örgütlen, komünist partini kur ve kendini bir seksiyon olarak sunma, bağımsız bir KP olarak ortaya çık ve mücadeleyi sürdür." Komünist enternasyonalin seksiyon anlayışını uygulamaya kalkıştı. Ana yapı ve ana yapının kolu olan diğer yapı... Biz, bu noktada da hâkim ulus şovenizminden kendimizi kurtaramadık. Bu seksiyon sorununu nasıl ele alacağız? Ağa parti-uyruk parti şeklinde mi? Komüntern kendisini bundan kurtaramadı ki biz kurtaralım? Kendi dışındaki partileri yönlendirmeye, baskı yapmaya kalkıştı. Onların bağımsız iradesine saygı göstermedi. Sorun sadece Türkiye'ye özgü bir sorun da değildi, uluslararası bir sorundu. Komünist Enternasyonal'de ciddi kökleri var bu sorunun. Bunun için Kürt direniş hareketi

Türk komünistlerine “Siz burada misafirsiniz” diyor. Orada, yerli unsurlarla bir KP çıkarsa, temel problemleri esas alan ve kucaklayan bir parti olsa onu demez. Diğer Kürt partilerine diyemiyor; çünkü onlar oranın gerçekliğinden ortaya çıkıyor ve oraya ait.

Geçmiş politika ve pratiklere bakıldığında en önemli yanlışlıklar olarak neleri söyleyebilirsin?

Bana göre en büyük yanlış Kürdistan’da yaptık. O da şu; bir defa Kürdistan’ın apayrı bir yapı olduğunu, ağırlaştırılmış sömürge şartlarına sahip farklı bir ülke olduğunu kavrayamadık. Bu daha sonra farklı acılara yol açtı. Kürdistan’ın yapısını doğru kavrayıp, strateji ve taktiklerimizi o yapıdan çıkarsaydık durum farklı olurdu belki. Nasıl bir Afrika sömürgesi kendi sorunlarına sahip çıkıyor, kendi problemlerini etinde kemiğinde duyarak tespit ediyorsa, biz de o algı ve duyumsama gücüyle hareket edip, oranın özgül sorunlarını ve o sorunlar üzerinde yükselen can alıcı çelişkileri, mücadele ve örgütlenme biçimlerini tespit etseydik durum farklı olabilirdi. Kürtlerle bizim hareketimiz arasındaki sorunlar da yaşanmazdı. Oradaki komünist partisi kendi alanlarını, kadrolarını dostlarını düşmanlarını, müttefik güçlerini tespit eder ve 12 Mart şartlarında yenilse bile sonrasında, 74-78 yükselişinde güç toplayabilirdi. Ortaya çıkan PKK ile de dostluk ve ittifak politikası yürüterek, iki güç olarak ortaya çıkabilirdi. Dostluk siyasetini derinlemesine sürdürmeleri konusunda da birbirlerinden çok şey öğrenebilirdi. PKK’nın Türk soluna saldırması da önlenebilirdi. Bizden sonraki çatışmalar, derin güvensizlikler yarattı, halkları da etkiledi. En büyük yanlış bence, ezilen ulusun ruh dünyasına derinlikli bir şekilde girememekte yaptık. Onun dışında çok büyük yanlış yaptığımızı sanmıyorum. Yenilgilerimiz, başarısızlıklarımız oldu. Olabilir, bana normal geliyor. Devrim olsun olmasın, başarıları ve başarısızlıklarıyla, devrimcilik bir yaşam tarzıdır.

Türk solcusu, sosyalisti, komünisti, Kürt sorunu karşısında nasıl bir tutum alabilir, almalıdır?

Türkiye ve Kürdistan komünistlerinin şu anda en yakın müttefiki Kürdistan milli demokratik hareketidir. Hareket kendi varlığını sadece Kürt ulusal haklarının kazanılması mücadelesiyle sınırlasa bile en yakın müttefik yine odur. Mevcut durumda hareketin mücadele alanını ve programını genişlettiğine tanık oluyoruz. Hareket, söylemi ve eylemiyle, sadece Kürdistan'ın değil, Türkiye'nin de demokratikleşmesini ciddiye alıyor. Türkiye'de solu etkileyen çok ciddi bir bölünme psikoza ve milliyetçi cereyan var. Komünistler, boşanma hakkının kullanılmasından korkmaz; çünkü onlar, ezilen ulusların boşanma hakkının kararlı savunucularıdır. Bugün Kürdistan'daki demokratik mücadelenin boyutları, kitlesel desteği Türkiye'dekinden ileridir. Kürdistan'daki milliyetçi akım, Kürdistan demokratik mücadelesini, Türkiye'de olduğu kadar etkilemiyor. Bunun çeşitli nedenleri var. En önemli nedenlerinden birisi, Kürdistan milli demokratik hareketinin dar ulusal çitler içinde sıkışıp kalmaması, Türk, Arap, Fars, Asuri, Ermeni ve benzeri halklarla içli dışlı olması ve bu halkların bağrında ışıldayan demokratik öğelerle birlikte hareket etme, birleşme eğilimine sahip olması. Türkiye ve Kürdistan komünistleri, her iki ülkede mücadele eden demokratik güçlerin –bu güçlerin bağımsız var olma haklarına hanel getirmeden– Kürdistan milli demokratik hareketiyle yakınlaşmalarına, ittifaka girmelerine hizmet edecek politikalar izlemek durumunda.

Kürtler kuzeyde, kitle inisiyatifini ve mücadelesini ön plana çıkararak, batıdaki yığınlardan kopmadan, hatta bu mücadeleyi, Anadolu'da yaşayan, tüm milliyetlerden emekçilerin çıkarlarını savunma şeklinde ele alarak yürütmek zorunda. Hem kuzeyde, hem de batıda, bir kitle hareketi, Türk egemen sınıflarını içte ve dışta daha çok zorlar. Kürt sorunu aslında, çoktan bir Avrupa sorunu haline geldi, ama yine de Kürtler, kendi bağımsız inisiyatiflerini esas almalıdır. Kürt sorununu Talabani gibi Amerika'ya yaslanarak çözme girişimi, onu çözümsüzlüğe sokma ile eşanlımlı. Irak ve Afganistan işgalinden dolayı, Amerika dünyada ve özellikle de

İslam âleminde, prestij kaybetti, tecrit oldu. Kürt sorununu Amerika'ya havale edenler, bilerek veya bilmeyerek Kürtlerin doğal müttefiklerini onlardan koparıyor, Kürtleri bölgede tecrit ediyor. Bu oldukça tehlikeli. Kürt sorunu, dünya ve bölge halklarının sorunlarından kopararak ele alınamaz.

***Çok sık dile getirilen bir dogmatizm eleştirisi vardır...
Bu nereden geldi? Kökleri nerededir?***

Olgulara kendi kafamızla ve mümkünse şartları içinde, olguların kafasıyla, tüm yönleriyle yaklaşmak. Otoriteleri dinlemek, ama kararımızın merkezine en büyük otoriteyi, yani kendi kafamızı koymak. Devrimci insan, düşüncenin ve maddi dünyanın demircisi, ölümsüzlük arayıcısıdır; kendisine ve dış dünyaya en az yabancılaşan, kendi müstakbel bütünlüğüne doğru en çok parçalanan insandır. Devrim, yabancılaşmaya, tapınmaya karşı yükselir; yükseldikçe, yabancılaşmanın yeni biçimleriyle tanışır. Tapınılacak liderler, kurumlar yaratmaya başlayınca da geri çekilir ya da yenilir. Bu onun, yabancılaşmanın her türüne karşı esaslı bir mücadele yürütememesinin bir sonucudur, bir bakıma. Hayatta yenilmeyecek hiçbir devrim yoktur. Önemli olan, devrimlerin geç yenilmesi ve yenilirken, yaşamın bağrına gelecekteki yeni devrimlerin tohumunu ekmesidir. Hiçbir şey kalıcı değildir. Önemli olan, anlamlı, nitelikli, derinlikli bir çaba ve arayış içinde olmaktır.

Son zamanlarda aktivist hareketler çok ilginç boyutlar aldı. Birçok ülkede eylemleriyle sistemi sorguladıklarını ortaya koydu. Türkiye'de Gezi gibi 3 milyondan fazla insanı eyleme çeken çok tarihi bir eylem gerçekleşti. Tipik aktivist eylem özelliklerini taşıyordu. Bu hareketleri nasıl değerlendiriyorsun?

Bilim insanları atmosferin delinmesi, karbon salımının artması, insanlığın geleceği gibi konularda karamsar tablolar çizdi. Teknolojinin geliştiği ileri Batı ülkelerinde çevre sorunu son 30 yılın en önemli sorunu olarak ortaya çıktı. İnsanlık, tarihte ilk kez kendi acısını aşarak, duymaya başladı

doğanın acısını. Çekirdek aile ileri boyutlarda parçalandı. Kadın sorunu farklı boyutlarda tartışılmaya başlandı. Kadın sorununun tartışılması gündeme ailenin tartışılmasını soktu. Doğu'da tabu olan bu kutsal kurum, Batı'da irdelendi, sigaya çekildi. İnsanın otoriteye karşı başkaldırısı güçlendi. Buna bağlı olarak küreselleşme akımıyla birlikte, insan ruhu gibi kültürler de atomize oldu ve çeşitli ülkeler çokkültürlü bir yapıya doğru kaydı. Küreselleşmenin ve bölgesel savaşların yarattığı durum, ulusların sis gibi yavaş yavaş, dalga dalga hareketlenmesine ve sınırları zorlayarak farklı ülkelere açılmasına, oraların da daha çok çokkültürlü bir yapıya doğru evrilmesine yol açtı. Bu durum; dilleri, kültürleri daha ileri boyutlarda tarih sahnesine çıkardı, iç içe geçirdi. Bundan kaynaklanan çokkültürlülük sorunları çıktı. Tabii göçmen sorunları, iltica sorunları çıktı. Tüm bunlar tarihin, mevcut sosyal varlığın sorunları olarak belirdi. İster istemez insanlık bunların çözümüne yöneldi. Bu durum tabii yeni bir aydınlanmayı beraberinde getirdi. İşte Gezi hareketinin ruhunda bu aydınlanma var. Ses ve sözcüğün dinamiğini ateşe dönüştüren bir hareket. Tepetaklak duygular ve düşüncelerle geldi, otoriteyi salladı; yerleşik, katı ve beylik tarzları gündemden kısmen düşürdü. Geziyi, bayrakları, flamaları, sloganlarıyla, yani bir bütün olarak görünümüyle değil, sonuçlarıyla değerlendirmek gerekiyor.

Gezinin yarattığı sonuçlar dahil tüm bu sorunların tartışılması, devrim programına alınması, kitle hareketlerinin konusu haline gelmesi doğaldır, kaçınılmazdır. Devrimci hareketler yeni çıkan sorunlar hakkında görüş oluşturmak, bunları programatik sorunlar olarak kavramak ve sınıf mücadelesinin alanına taşıma konusunda gerekli yeteneği gösteremedi. Gösteremediği için de yeşil partiler çıktı ortaya. Komünist partilerin tabanlarını çektiler, kendi tabanlarına.

KP'ler bu sorunlara ciddiyetle eğilselerdi yeşiller çıkmaz mıydı?

Komünist partileri zamanında bu sorunlara esaslı bir şekilde el atsaydı, tüm yönleri ve muhtemel gelişme eğilimleriyle birlikte kavrayıp köklü çözümler üretseydi ve bunun

kavgasını geniş bir cephe anlayışıyla sürdürseydi, yeşiller bu denli güçlü bir kitleyle çıkamazdı tarih sahnesine. Dünyanın mahrumiyet bölgeleriyle gelişmiş bölgeleri arasındaki bölüşüm sorunu, mülteci sorunu, çevre sorunu, kadın sorunu, aile sorunu... Çok köklü sorunlar. Bunları es geçmek doğru değil. Bunların yanında başka sorunlar ortaya çıkıyor mu onlara dikkat etmek ve önceden görmek gerekiyor. Komünistlerin buna kafa yorması gerekiyor. Ulus ve emperyalizm sorununun aldığı yeni biçimleri tartışması gerekiyor. Emperyalizmin geçen yüzyılın başında ele alınışıyla şimdiki ele alınışı aynı mı olmalıdır, bunun tartışılması gerekiyor. Batı Marksistlerinin üzerinde en az kafa yordğu bir sorun bu. Sorun biraz da bunlarla Asyalı komünistlerin sıkı ilişki içinde olmamasında kaynaklanıyor. Marksistler, filozoflar ulusal sorunu, ezilen dil sorununu tüm bağlantılarıyla birlikte neden ele almıyor. İyi bir dil kurabilirsek; düşünceyi, kalıpsız, cesur ve özgür düşünerek ifade eden bir dil kurabilirsek; yani kendini, gadre uğramış tüm canlıların doğaya can veren, anlam katan dillerinin içine yerleştirebilecek, neferleştirebilecek bir dil kurabilirsek, ezilen dillerin acısını, ateşli özgürleşme arzusunu anlamaya, bu konuda yol almaya başlarız diye düşünüyorum.

Yeşillerin güçlenmesine değinirken, komünist partilerin taban kaybından söz ettin. Taban kaybından kaçınmak için mi ilgilenmek gerekiyor bu sorunlarla?

Dünyanın temel sorunlarıyla sadece komünist partiler değil, kendi çıkarları doğrultusunda tüm partiler ilgileniyor. Ben, yeşillerin bir dönem neden güçlendiğini anlatmaya çalışıyorum. İnsanların bazı temel sorunlarına el attılar ve öyle güçlendiler. KP'ler neden bu sorunların dışında kaldılar? Dünyanın tahribinde onların da payı var, onların devrim yaptıkları ülkeler de dünyayı tahrip etti. Farklı yapıların bu sorunları tartışması iyidir. KP'nin nihayetinde insanlık sorunlarını tartışan yapılarla birlikte hareket etmesi gerekiyor. Kavgası da zaten bu sorunları yaratanlardır. Daralmanın nedenlerini tartışırken komünist partilerin günahlarını, insan merkezci, milliyetçi, pragmatist yanlarını göz ardı edersek bir

yere varamayız. KP'lerin geçmişte izledikleri politikalar ve izledikleri sistemler onları, insanlığın gözünde güç duruma düşürüyor. Bunların, geçmişleriyle derin bir hesaplaşma içine girmeden yenilenmeleri mümkün değil.

KP'lerin gündemi kaçırdığını söyleyebilir miyiz?

Gündemi çoktan kaçırdıkları açık, ama yakalamak mümkündür. Yakalamanın yolu da diğer partilerin göremedikleri yeni sorunları görerek, bunlara çözüm üreterek ve bunların kavgasını vererek gündemi yakalayabiliriz. Teknolojinin ve küreselleşmenin ortaya çıkardığı yeni sorunlar var. İnsanlık, son çeyrek asır içinde, evrenin oluşumu ve yapısı, genetik genom başta olmak üzere, genetik bulgular ve Neandertal DNA'sının dizilimi, iletişim teknolojisi ve bir dizi alanda atılım yaptı. Bilim ve teknolojideki bu ve benzeri atılımlar, geleceğin toplumunu ne şekilde etkileyecek, biçimlendirecek? Sınıf mücadelelerini ve devrimleri ne ölçüde etkileyecek bu bulgular, bu teknolojik devrimler? Komünist partilerinin bu sorunlara kafa yormaları, tartışmalara katılmaları gerekiyor. Biz sistemle uğraşıyoruz, bu konuları tartışmaya pek zamanımız yok, diyemeyiz. Bunlar, sistemin bağrında ortaya çıkan ve çapları oranında sistemi değişime zorlayan konulardır. "Biz zaten sistemle uğraşıyoruz... Bunlar bu mecrada zaten şekilde kökten çözülür" görüşü yanlış.

Komünistler, Türkiye'de çeşitli partiler içine dağılmış. Onları karakterize eden nedir? Eski sistemleri savunmak! Sosyalist devleti kurmak, kızıl ordusuyla, bürokrasiyle, merkezi bir devlet kurmak, toplumun zenginliklerini bu devlete vermek ve hayatı bununla yürütmek şeklinde bir anlayış. Dünyada bunu savunan, bu minval üzere yürüyen çok sayıda KP var. Bu tabii ki bürokratik bir tarzdır. Nihayetinde militer ve bürokratik bir yapıyı savunuyor. Bu tarz, insanın ruhunu da biraz biçimliyor. Bunları savunan ne ölçüde devrimci olabilir, yeniliği ne ölçüde görebilir? Nihayetinde hazır bir teorisi vardır. Yeni devlet dediği, işçi sınıfı devleti dediği o büyük bürokratik cihazı savunmak... Bu bir memur tarzıdır. Bir çılgın filozof tarzı değil. Memurların da yenilik karşısındaki tavırları zaten bellidir, memurcadır.

Bunun tersini düşünün. Halkın inisiyatifini, yaratıcı gücünü, özgürlük duygusunu halka teslim etmek... Dağılan devletin görevlerini halkın devralması. Tanrı'nın görevlerini devralıyorum, ben Tanrı'yım diyen bir halkı düşünün. Bu neyi getirir? Hayatı yaratan güçlerin demokratikleşmesini getirir, yenileşme kudretini getirir... Kafa ve kol emeği güçlerinden oluşur bu. Onların demokratik, özgür yaratımından doğar yenilik. Diyeceğiz ki sistemimiz farklı, yaşamı onlar kuracak. Buldukları bölgede onlar doğrudan yönetecek, yaşadıkları yerlerde merkezi bürokratik cihazın tüm kalıntılarını lağvedecek. O cihaz, Tanrı'nın gölgesidir, yaratıcıların ise Tanrı'nın gölgesine ihtiyaçları yoktur. KP'lerin mevcut klasik düşünceleri, tarihleri ve mevcut yapıları buna izin veriyor mu? Sanmıyorum. Bizim gölgemiz daha emekçi bir gölgedir ve devlet denilen bir gölgeyle ihtiyaç vardır. O zaman iki tip komünistten söz edebiliriz: Birisi eski tip komünistler, diğeri yeniler. İsimlendirmeye de gidebiliriz. Komünarlar, komün kurucuları da diyebiliriz yenilere... Bunlar komünist mi? Elbette. İnsanın yeniye açılıp açılmaması dünya görüşüyle ilgilidir. Kuşkusuz bir din adamı da yeniye açılabilir, mutlaklaştıramayız ama genelde insanın düşünsel yapısı, insanın yaşam tarzı, onun bir bütün olarak sosyal varlığı, onun pratiğini biçimlendiriyor, istisnaları saymazsak...

Yurtdışında çok devrimci çevreyle temas ettin. Türk Kürt devrimcilerin bir hususiyeti dikkatini çekti mi? Aklında yer eden ilginç ve önemli portreler var mıdır?

Avustralya'da, yıllardır KP merkez komitesinde çalışan Çin'e, Hindistan'a giden, Sovyetler'e giden, Judanov'la uzaktan akraba olduğunu söyleyen bir kadın vardı. Flo'ydü adı. Flo ile yakın arkadaşım. 80 yaşında bir kadındı, 89 yaşında öldü. 10 yıl arkadaşlık yaptık. Onun bazı prensipleri vardı... İnsan kaç yaşında ölürse ölsün kimseye muhtaç kalmadan yaşayabilir, tek başına da yaşayabilir. Yeter ki umudunu yitirmesin şeklinde bir teorisi vardı. 89 yaşında öldüğünde bu teorinin bu kadının hayatında uygulandığını anladım. Evine her gittiğimde sofrayı kurardı ve bu benim işimdir, bunu ben yapabilirim prensibiyle hareket ederdi. Alışverişten ev

temizliğine kadar her bir işi kendisi yapardı ve biriktirdiği paraları Hindistan Komünist Partisi'ne gönderirdi. Kendisi yemek dışında para harcamazdı. Elbiseleri 15, 20, 30 yıl önce-sinin elbiseleriydi. "Yırtılmadan, lime lime olmadan atmam" diyordu. Kadının hayatı dünyanın sorunlarını tartışmak ve siyasal aktivitelere katılmakla, KP'lere yardım etmekle geçti. Bu, tipik bir şahsiyetti. Hastanede öldüğünde yanında iki arkadaşı vardı. "Sessizce ölmem ve kimseyi meşgul etmeden gitmem en iyisidir" diyordu. 35 yaşında arkadaşıyla yolları ayrılmıştı ve sonra hiç evlenmemişti. Avustralya Komünist Partisi'nin saflarında yıllarca çalıştı. Rus Yahudilerindendi; fakat hayatı Avustralya'da geçmişti. En tipik özelliği iyim-serlik ve umuttu. Kadının dünyayı değiştirmek isteyenlere kapısı açıktı. Troçkistler de Stalinistler de gider, konuşurdu onunla. "Ben komünistim" diyordu, "Hayatım komünizm mücadelesiyle" geçti, derdi. Kimseye bir şey telkin etmiyordu ama kendisini anlatırken, kendi tarzını "Bu benim tarzımdır, yıllardır bunu uyguladım ve bunu yapmak için komünist olmak da gerekmiyor" derdi. Kadın, telkin etme, akıl verme eğilimlerinden uzaktı. Çevrede çok az insan böyle. Bu kadın, yaşam tarzını içselleştirmiş ve 89 yıllık ömrüne yaymıştı. Bu tarzda tutarlı olması ve ömrünün sonuna kadar o yaşamdan hiç sapmamış olması bende saygı uyandırdı. Her insan böyle yaşamalı, demiyorum, ama sade yaşamının, dünyayla birlikte yaşamının örneği idi.

Diğer bir yaşlıdan da söz etmek istiyorum. Haydaranlı bir ihtiyar... Bu aynı zamanda eski Dersim direnişçilerinden biri, Kırmızı Kamer... O da evine gittiğimizde bize ilginç sorular soran bir insandı. "Kaç kişisiniz, silahınız ne kadar, sizi destekleyen güçler var mı? Bu halka güveniyor musunuz? Düşman hakkında geniş malumatınız var mı? Düşmanınızı tanıyor musunuz? Bu bölgeye geldiğinize göre bizim geçmişimiz hakkında bilginiz var mı? Bu halkın sizi hangi şartlarda destekleyeceğini hiç düşündünüz mü? Bu bölgeyi niye seçtiniz? Aşiretler arasındaki husumetleri araştırdınız mı?" Bu tip sorular... 80 yaşındaydı. "Bu halkın sizi ele verip vermeyeceği üzerinde düşündünüz mü? Sizi ele verirse niye ele vereceğini düşündünüz mü?" Böyle sorular... Gitmeden önce "Ben sizin geleceğinize ilişkin bir tahminde bulunabilirim..."

Yanılabilirim de” dedi. “Siz bu dağlarda vurulacaksınız. Bu halk sizi desteklemeyecek.” Bu ihtiyarın soruları, yaklaşımı o zaman bana gerçekçi gelmedi. Gerçekçi gelmesi için yıllar geçmesi gerekiyordu. Evinden çıktığımızda karısı Zazaca bir şey söyledi. Silahımız yoktu ona söylemiştik. “Silahlarımızı düşmandan alacağız” demiştik. Benim elimde bir değnek vardı. Karnımızı doyurduk, sohbeti bitirdik gitmek için ayağa kalktım, kadın bizi yolcu etti, Kamer Ağa’dan daha küçüktü. Kamer Ağa kalkamadı. Yolcu ederken... Arkamızdan Zazaca bir şeyler söyledi. Ali İşçi vardı yanımda, Zazaca biliyordu, “Ali ne dedi?”, “Boşver, dedi, saçmalıyor.”, “Ne diyor?”, “Babanızın ağzına sıçayım, bir değnekle koca bir devleti devirmeye gelmişler” demiş. Aklımdan yıllarca çıkmadı.

Nazimiye taraflarında âç kalmıştım, bir eve girdim, harman zamanıydı. Harmanı evin üstünde yapıyorlardı. Toprağa batık bir ev! Nasıl çökmüyordu anlayamadım. O eve girdim. Yaşlı bir kadın, genç bir çocuk ve hepsinden daha yaşlı bir başka ihtiyar vardı. Beni gördü, “Gel” dedi “aradığım insan geldi. Talebesin” dedi. Gizlemedim dağ başıdır, beni ihbar edemez. Üç kişiler, beni yakalayamazlar. “Devrimciyim” dedim. Ne demek o? “Devletle mücadele etmek demek.”, “Haaa güzel, benim de meselem var. Benim de düşmanım bir devlet var. O da benim devletim. Benimki kişi ama değişmez” dedi, “Devlet, devlettir. Madem sen devrimcisin ilkin gel benim devleti devir. Sana biraz para vereyim, evini de göstereyim, bir gece git onun evini bas öldür, git.” Genç çocuk çok bozuldu. “Dede, dedi gene saçmaladın sen... Bunlar onu yapar mı hiç? Bunlar onu yapsalar buralarda niye geziyor.” Dedim ki, “O senin özel düşmanın.” Dedenin kafasına yatmadı. “Bunlar iyilik eden insanlar değil mi? Bana niye iyilik etmiyorsunuz?” Kan davası adamın gözünü bürümüştü. Benim devlet düşmanlığımla kendi düşmanını aynılaştırıyor ve beni cinayete teşvik ediyordu para karşılığında. Karısı bana, “Sana bir şey söyleyeyim mi? Böyle adamlardan uzak dur” dedi, kocasını göstererek. Anlamadım, orada üç tane birbirini sevmeyen insan ve kendi düşmanını merkeze almış, gün 24 saat onu düşünen bir ihtiyar... Yemeğimi yedim, “Gece kal, nereye gidiyorsun, yarın sabah erkenden kalkar gidersin” diyen de ihtiyar oldu. Acaba hangi duygularla söylüyor? Acaba şahsi

düşmanını öldürtmek için mi diyor? Bu tip düşünceler yüzünden köylü evlerinden ayrıldığı oluyor.

Sürekli tartışılan konulardan biri de sosyoekonomik yapı görüşü; yarı feodal ülke tespiti. Bu tespitin dayanakları nelerdi?

Bu tez 1970’li yıllarda aslında Çin Devrimi’nin incelenmesi ve Çin’in ekonomik yapısına ilişkin söylemlerinin Türkiye’ye uyarlanması. Bir istatistik araştırmasına dayanıyor mu? Biz yapmadık. Korkut Boratav ile Muzaffer Erdost tartışmasında Erdost yarı feodal diyordu, Boratav kapitalist diyordu. Sezgi ve arzularımızın aklıyla okuyor, bir sonuca varmaya çalışıyorduk. Arzumuz, gerilla savaşını güçlendirecek, meşru kılacak bir tezden yanaydı. Bizde, kongre öncesi sosyoekonomik yapı incelenmeli, tezler halinde yayımlanmalı anlayışı vardı. Zamanımız da yoktu zaten. Birçok problemin mücadele süreci içinde ele alınıp çözülmesini düşünüyorduk. O dönemde İbo ile birlikte TKP’yi çözümlmeye, anlamaya çalışıyorduk. Mustafa Suphi’nin ölümünden sonra Şefik Hüsnü’yü, Zeki Başımar’ı, Kıvılcımlı’yı tartışıyorduk. Mustafa Suphi TKP’sini savunuyorduk, ama görüşlerine ilişkin elimizde fazla belge yoktu. Fethi Tevetoğlu’nun “Türkiye’de Komünist Hareketler” kitabından, Mete Tunçay’ın “Türkiye’de Sol Hareketler”, Tekin Erer’in “Kızıl bilmem ne” diye bir çalışması vardı. Antikomünistler ile Mete Tunçay’ın kitabına dayanarak tahliller yapmaya çalışıyorduk. Sosyoekonomik yapıyı ciddi şekilde inceleyen fazla kimse de yoktu. PDA ile Aydınlik Sosyalist dergi arasında bir tartışma vardı. Korkut Boratav “Türkiye’de feodalizm ne kadar? Yüzde 5” diyordu, “Kapitalizm hâkim” diyordu. Böyle bir tartışma vardı aralarında. Köyde şu kadar bilmem ne var, pulluk, traktör sayıları, karasaban... Pazar için üretimin durumu budur, basit meta üretimi budur. Tefeci tüccar sermayesinin durumu şudur. İhtisas üretimleri şurada yapılıyor, ihracattaki payı şudur. Bu tip şeyler... Bunları okuyorduk. İbo, “Bunlar yarı feodal diyor, ama Boratav kapitalist diyor ve bunların dergilerinde üstelik. Bu bir garabet değil mi?” diyordu. (Boratav; Avustralya’ya geldi, konuştu. Dikkate değer yeni bir şey söylemedi, ama dolu bir insan. Biraz “Wall

Stree'i İşgal Et" hareketini değerlendirdi, küreselleşmeyi anlattı. Korkut'a eskiden beri devrimci çevreler ilgi gösteriyordu. 68'de de öyleydi, biz ilgi göstermedik.)

Sencer Divitçioğlu'nun Asya tipi üretim tarzı çalışmasından haberdar mıydınız?

Tabii tabii. O dönem, İstanbul İktisat Fakültesi'nde devrimci-ülkücü çatışması kızışmıştı. Bu çatışma, hocalar arasında da alttan alta cereyan ediyordu. Sabahattin Zaim'in başını çektiği bir grup hoca ülkücüleri, Türkiye İşçi Partisi'ne üye olan, iktisat teorisi kürsüsünün iki doçenti, yani Sencer Divitçioğlu ile İdris Küçükömer de devrimci gençleri destekliyordu. Her bölümde hemen hemen böyle bir durum vardı. Hukukta Prof. Orhan Aldıkaçtı, Türkoloji'de Doçent Faruk Timurtaş gibi öğretim görevlileri FKF gençliğine karşıydı. Tabii onların karşısında da FKF gençliğini destekleyen öğretim görevlileri vardı. Ben iki öğretim görevlisini severdim, bunlardan birisi, felsefeci Takiyettin Mengüşoğlu'ydu. Arkadaşım Hüseyin Akpınar aracılığıyla gider onu dinlerdim. Diğeri de Türkoloji'de Türk Dili Kürsüsü'nün başkanı Prof. Ahmet Caferoğlu idi. Reyhan halamın torunu Olcay aracılığıyla tanışmıştım. Azeriydi ve babam gibi o da Ekim Devrimi'nden kaçmıştı. Komünizme karşıydı. Yaşlı, gırgırcı, hoş bir profesördü. Her neyse, sözü dağıttım. 1967'de, Sencer'in "*Asya Üretim Tarzı ve Osmanlı Toplumunu*" adlı eseri çıktı. Yeniye, farklı yerde durana, var olmayana, özellikle de mikro ekonomiye ilgi duyan, çalışkan bir insandı Sencer. Aynı yıl, Kemal Tahir'in *Devlet Ana* adlı kalın romanı yayımlandı ve Asya tipi üretim tarzı (ATÜT) tartışmaları alevlendi. Sayıları az olmasına rağmen, FKF içinde ve çevresinde de ATÜT'çüler türedi. Kemal Tahir'in *Devlet Ana* adlı romanı, estetiğinden ziyade, yapısal özellikleri ve içerdiği tezler açısından edebiyat çevrelerinde tartışılmaya başlandı. Sağcı çevreler de ciddi bir roman olarak duyumsuyor, ama Kemal Tahir'i hâlâ bir komünist ve Nâzım'm arkadaşı olarak gördükleri için seslerini çıkarmıyordu. Biz de Kemal Tahir'i o dönem, Nâzım'ın yakın arkadaşı ve Osmanlıcı olarak değerlendiriyorduk. Ben o zamanlar, FKF'nin bilim ve kültür komitesindeydim. FKF

binasında, komite adına, yemekli bir sohbet toplantısı düzenledik, konuşmacı olarak da Yaşar Kemal'i çağırdık. Yaşar Kemal, bulgur pilavını, yoğurdu ve tavuğu, aç dengbejler gibi bir güzel yuttuktan sonra edebiyat sohbetine başladı. Sorular bölümünde, "Yaşar Abi" dedim, "Kemal Tahir'in Devlet Ana adlı romanı çok geniş tartışmaları beraberinde getirdi. Tahir Alangu gibi eleştirilen romanın üzerinde ciddiyetle durdu. Sizin görüşünüz nedir?" Muleta görmüş boğaya döndü birden. Tek gözü, ziyadesiyle büyüdü ve şedid ışıltılarla yüzünü kapladı. "Si..ir et onu, soracak başka soru bulamadın mı" diye kesip attı. Sustum ve si..ir etmek zorunda kaldım tabii. Kızgınlığının nedenini biliyordum. Kemal Tahir, yıllar öce İnce Memed'i küçümsemiş, ona karşı *Rahmet Yolları Kesti* romanını yazmıştı. Daha önemlisi, Kemal Tahir, yeni romanı *Devlet Ana* ile ATÜT teorisini edebi düzleme oturtmuş, devletçi ve katı ahlakçı bir anlayışla doğu devlet tipini ve Osmanlı toplum düzenini, Batı'ya ve Cumhuriyete karşı yüceltmışti. Hiç kimse Yaşar Kemal'e, "Tımarlı sipahi ya da ikta sistemi, sınıfsız bir sistemdir" diyemezdi, diyeni küfre sarar, kör gözünün çukuruna gömerdi.

Sencer Divitçioğlu'nu ve İdris Küçükömer'i o zamanlar tartışıyorduk. Sencer, Osmanlı toplumunu sınıflı bir toplum olarak değerlendiriyor ama sömürüyü es geçiyordu. Devlet ile geniş köylü yığınları arasında yer alan feodal mütegalibenin rolünü es geçiyordu. Osmanlı merkezi feodalitesinin Asyatik serfini de serf olmaktan çıkarıyor, onu üretim aracı olmaktan çıkaran, aksine üretim sürecine egemen olan, üretime tasarruf eden, bir özne mertebesine yükseltiyordu. Kitabını, Marks'ın Asya tipi üretim tarzı kavramından hareketle, Doğu toplumlarının tarihini ve ekonomi politiğini araştıran bazı Batılı, İngiliz ve Mısırlı tarihçilerin, Türkiyede ise Kemal Tahir ile Kıvılcımlı'nın düşüncelerinden etkilenecek kaleme almıştı; çünkü Kıvılcımlı da Osmanlı toplumunu Fatih'e kadar sınıfsız toplum olarak görüyordu, ama kanımca, Sencer'in üzerinde Kemal Tahir'in etkisi daha çoktur. Kemal Tahir, Mustafa Kemal gibi içki sofraları kuruyor, aydınları tartıştırıyordu. FKF ile birlikte hareket eden Murat Sarıca gibi aydınlar, Aksaray bürosuna gelip bu tip şeyler anlatıyordu. Kemal Tahir'in tarihe olan ilgisini zaten biliyorduk. Osmanlı

toplum yapısının anatomisine takmıştı kafayı. İTÜ'deki bir konuşmasında kolayca duyumsadım bu durumunu. Cezaevi yıllarında ve özellikle 1960 sonrasında, Fuat Köprülü, İsmail Hakkı Uzunçarşılı, Mustafa Akdağ, Ömer Lütfi Barkan, Halil İnalçık, Şerif Mardin gibi tarihçileri okumuştum. Kemal Tahir'in Cumhuriyeti eleştirmesi, Atatürk'e karşı tavır koyması aydınların hoşuna gitmiyordu tabii. Devletin, özellikle ordunun da hoşuna gitmiyordu. *Yorgun Savaşçı* filmi biliyorsun, 12 Eylül'de yaktılar. Yılmaz Güney'e yaptıklarını Kemal Tahir'e de yaptılar. Nâzım'ın iyi arkadaşıydı, aynı davadan birlikte yatmıştı. Film yakma deyince aklıma bir başka film geldi. Fakir Baykurt, Avustralya'ya geldiğinde bana dedi ki: "*Yılanların Öcü*"nü yazdım, film oldu, yasakladılar. Ben de Milli Birlik Komitesi'ne, Cemal Gürsel'e başvurdum. Beni çağırıldı. Bastonla yürüyordu. Sağlığı iyi değildi. Görüştük. 'Bu romanı sen mi yazdın Fakir?' Evet paşam dedim. 'Nesi var, niye yasaklamışlar? Getirin bakalım birlikte seyredelim' dedi. Makineyi kurdular, duvarda gösterdiler. Baktım paşa yaslanmış Yılanların Öcü filmi seyrediyor. Film bitti. Bitince yanındakine dedi ki Bitti mi? Evet Paşam. Ben anlamadım, bunu mu yasakladınız? Ne var bunda? Köylülerin durumunu anlatmış ne güzel, diye noktayı koydu. Ben şaşkırdım, korkuyordum. Böyle olmaz ülkenin birliğini bozar diye düşünür. Sonra, Kaldırın bu yasağı, dedi. Ertesi hafta bütün sinemalarda oynamaya başladı film. Türkiye'nin halleri böyle."

Ortadoğu bugün kan revan içinde. Irak'ta, Suriye'de kanlı mezhep mücadeleleri var. Bunlar siyasi kalıplarla ifade ediliyor ama temelde mezhepsel ve etnik mücadeleler. Tabii bir de Kürt mücadelesi var. Nasıl bakıyorsun. Bu coğrafyada sınırların yeniden çizilmesi yakın mıdır?

Kürtlerden başlarsak... Çetin mücadeleler sonucunda, her parçada özerkleşen, özgürleşen Kürtlerin; birleşik, bağımsız, demokratik bir devlet olarak ortaya çıkabileceğini rahatlıkla söyleyebiliriz. Bu sadece parçalanmış Kürt ulusu için değil, parçaları egemenlikleri altına alan ve kendi özgürlüklerini ezen hâkim bölge ulusları için de iyi olacak. Bu ve benzeri özgürleşme hareketleri, Yakındoğu ve Kuzey Afrika'yı da

içine alan bir Ortadoğu birliğinin şekillenmesine yol açabilir. Ortadoğu'daki çokuluslu devletlerin iç birliği zorakidir. Bunlara karşı çıkmadan, gerçek birlikleri savunamayız. Şu anda, Ortadoğu'da burjuva demokrasisinin hüküm sürdüğü tek yer, İsrail'dir. İşgalci ve saldırgan mali oligarşinin bu demokrasi üzerindeki baskısı ve manipölasyonu oldukça güçlüdür. Uluslararası Yahudi sermayesinin desteğine sahip olan bu ülkedeki demokrasiye, daraltılmış, güdük bir burjuva demokrasisi diyebiliriz. Ortadoğu'da, göründüğünden daha vahşî bir durum hüküm sürüyor. Bölgenin tarihiyle bağıntılıdır. Yabancı bir güce dayanarak kurtuluşa kavuşma eğilimi bu bölgede oldukça güçlü. Beni en çok Kürtler ilgilendiriyor. Güney Kürtleri, Amerika'ya dayanarak önemli mevziler kazandı. Kürtlerin ihtiyaçları, zafiyetlerini de açığa çıkardı. Irak'ı işgal eden bir ülkenin fiilen yanında yer almanın gelecekteki sonuçları ne olacak bilemiyorum. Kuzeyli Kürtler, Kurtuluş Savaşı sırasında, itilaf emperyalistlerine karşı direnen Türk, Laz ve Çerkes halklarıyla birlikte direndi. İsteseler, itilaf emperyalistleriyle birlikte hareket edebilirlerdi, bunu yapmadılar. Zaferden sonra, egemen ulusun egemen sınıfları, Kürtlerin haklarını hayasızca gasp etmeye ve onları eritmeye kalkıştı. Özgürlük, her halkın veya ulusun kendi sorunudur, başkalarına havale edilebilecek bir şey değildir. Kuzeyli Kürtler bu gerçeği, kendi tarihlerinde defalarca gösterdi ve hâlâ da gösteriyor. Bunu anlamak için, emperyalist dünyanın, kuzeydeki Kürtlerin mücadelelerine nasıl düşmanca yaklaştıklarına bakmak yetiyor. Ortadoğu'da buna örnek gösterilebilecek ikinci bir halk, Filistin halkıdır. Siyonizme ve emperyalizme karşı, kesintisiz, 50 yıl direndi ve kendi devletini kurma aşamasına geldi.

Benim şöyle bir teorim var; devrim büyük iştir, büyük kafalar gerektirir. Hiç olmazsa karşıtları kadar zekâ sahibi kimselerin eseri olabilir. Ekim Devrimi, Çin Devrimi... Büyük insanlar vardı... Bizde böyle çaplı kafalar çıkmadı.

Siyasetin zeminini genel kültürle, felsefe ve tarihle, sanat ve edebiyatla güçlendirmeyen insanların veya kurmayların yapacakları devrimler köklü olmaz. Her devrimin derinliği,

onu yapanların, yani mimarlarının derinliğine bağlıdır. Yığınların devrimci enerjilerinin patlamasıyla bilgi patlamasının iç içe, birbirlerini tamamlayarak aynı anda gerçekleşmesini düşünün. Tarihin görkemli anlarıdır bu anlar. Bunun iki tipik örneği, Fransız Devrimi ile Ekim Devrimi'dir.

Günümüzün devrimcisi, büyük devrimleri yapabilecek durumda değildir. Yenilenme ve ideolojik atılım cesaretini yitirmiştir, her şeyden önce. Genel kültürle, felsefe, tarih, sanat ve edebiyatla güçlendirememiştir siyasetinin zeminini. Geleceğe dair çizdiği proje, eskinin tekrarıdır. Projeyi okuyan yığınlar, "Biz bunu daha önce gördük" diye mırıldanıyor. Aslında projeyi çizenin de, proje konusundaki kuşkuları haylice fazla. İnanmakla inanmamak, yenilenmekle yenilenememek; kuşku duymakla, savunur görünmek arasında şaşkındır. Bir büyük geçiş döneminde miyiz yoksa? Her çağın, her dönemin bir devrimci tipi vardır. Devrimci; sürekli, kesintisiz bir faaliyet içinde olmasına rağmen, tarihsel momentleri, can alıcı, kritik anları kollamaya önem verir. Günümüz devrimcisinin, kritik anları kollama güdüsü oldukça zayıflamıştır. Devrimin ve devrim yapma ateşinin zayıflamasıyla ilgili bir sorundur bu. 1905 sonrasındaki karanlık yıllarda, çok az insan, Rusya'da bir devrimin patlayacağına inanıyordu. 1917 Şubat Devrimi, bu azınlığı çoğunluk haline getirdi ve bunu da Ekim Devrimi izledi. Devrimleri yaratan, tarihi şartlardır. Devrimler; bu şartları biçimlendirir, onlara derinlik kazandırır, ileriye doğru çeker. Biz farkında değiliz, ama maddede ve ruhta her an devrim oluyor. Devrim patlar, yürür ve yenilir. Devrimleri yenen ilkin, izledikleri kendi politikalarıdır, ikinci olarak tarihi şartlardır. Tabii bu sıralamayı mutlaklaştıramayız. Bu iki nokta, duruma göre yer değiştirebilir. Spartaküs hareketinin yenilmesinde, tarihi şartlar esas rol oynadı, ama 20. yüzyıl devrimleri için aynı şeyi söyleyemiyoruz. Bu devrimleri esas olarak, bunların izledikleri yanlış politikalar yendi. Tabii bu politikaların ideolojide de kökleri vardı. Günümüzün devrimcilerini korkutan da işte bu köklere inmek, oradaki hataları gün ışığına çıkarmak. Bu tabii ki, tabusuz düşünmeyi, özgür cesareti, bilgi enginliğini, öngörüyü, geniş perspektifi gerektiriyor. Yenilmek yeniliktir. Çabuk ortaya çıkıp, çabuk büyüyenler, çabuk giderler. Devrimcilik sorunu, bir yaşam

tarzı sorunudur. Her insan biraz devrimcidir. İyi devrimci, halkın değer yargılarına dayanmaz; onun kendine özgü değer yargıları vardır. Hem sisteme, hem de halkla birlikte, halka ve kendi saflarındaki devrim statükocularına karşı yürür. Çağının en modern, en özgür hareketidir. Sistemden, geleneklerden ve inançlardan tam bir kopuşun adıdır. Kolay iş değildir, tatlı ve çetin bir iştir.

Proletarya diktatörlüğüne itirazın var. Hatta daha temelli bir söylem olur, “devlet”e itirazın var. Uluslararası aktivist hareket içinde de böyle bir tartışma var. “Dünyayı değiştirmek için iktidar olmak mı?” şeklinde formüle edilen bir tartışma bu. Bu klasik sosyalist teoriden çok temelli bir farklılık.

Proletarya diktatörlüğü dediğimizde aklımıza hep, güçlü bir partinin yönettiği, güçlü bir kızıl orduya sahip, güçlü bir devlet geldi. Bu yetmezmiş gibi bir de proletarya diktatörlüğünün pekiştirilmesinden, hem de tepelediği düşmanlarının tepesinde pekiştirilmesinden söz etmeye başladık: Demokrasi ve diktatörlük. Birisi özgürlüğü, serbestliği çağırıştırıyor, diğeri ise baskıyı ve zorunluluğu. Her iki ögeyi de tek tek incelemeye başladığımızda, her ikisinin de birbirlerini içerdiklerini, yani özgürlük ve baskıdan oluştuklarını, zıtların birliği ve mücadelesinden ibaret olduklarını görürüz. Uçlardan hangisi, özgürlük mü yoksa baskı mı asıl veya egemen yöndür? Ögenin asıl niteliğini, biçimini ve özünü işte bu soruya verilen cevap belirler.

İster işçi, isterse halk demokrasilerinde olsun, özgürlük asıl, baskı ise ikincil yöndür. Bu demokrasilerin biçimini ve özünü esas olarak belirleyen özgürlüktür. Bu demokrasilerde, baskıyı öne çıkarmak, bunları sunturlu birer baskı sistemlerine dönüştürmek, bunu da proletarya diktatörlüğü veya halkın demokratik diktatörlüğü olarak kavramak, geçmişte yaygın bir eğilim olarak ortaya çıktı. Bu anlayış, geçen yüzyılın sosyalist devrimlerinde etkin oldu. Devrimler, güçlü merkezi baskı cihazlarıyla, disiplini ve piramidi sağlam militer-bürokratik devletlerle ortaya çıktı ve tüm toplumsal zenginliği devlet mülkiyetine dönüştürerek, devlet kapita-

lizmini ilk kez, derinlemesine ve modern bir biçimde, tarih sahnesine çıkardı. Bir dünya sistemi olarak, tarih sahnesine çıkan bu modern devlet kapitalizmi, gerek sermayenin kendini yeniden üretmesi ve dünya çapında dolaşıma sokması, gerekse demokrasi noktasında, tarihin kendisinden beklediği yeteneği gösteremedi; asıl dünya sistemiyle, yani klasik özel mülk kapitalizmiyle, dünya çapında girdiği rekabeti kaybederek çöktü. Trajedi, bunların yıkılışlarında değil, bugünkü komünistlerin bu enkaz kalıntıları arasında dolaşırken mırdandıkları ağıtlarda kendini gösteriyor.

Sosyalist devrimler, tarihin beylik akışına kapılarak büyük devletlere dönüştü, ama aynı devrimler, devrimciler yarattıkları devletlere yenildi. Doğayı köleleştirmeden değişime uğratma başarısını gösteremediler. Marks'ın devletin mizacı konusunda, Alman ruhundan, Hegel'den tam anlamıyla kopmadığını düşünüyorum. Lenin, bir Rus Ortodoks Marksisti olarak, devletin tarih yapıcı ve düşmanlarını bastırıcı gücünü Marks'tan daha fazla önemsemi; emperyalist kuşatmanın tehdidi karşısında eski çarlık bürokrasisini olduğu gibi geri çağırarak zorunda kaldı. Kızıl Ordu ortaya çıktı.

Devlet mekanizması, sosyalizmin ta kendisi "Sovyetler"i ikinci plana itti ve hatta kendine tabi kıldı. Parti, devletin kumanda merkezine yerleşti. ÇEKA, sosyalizme karşı muhtemel komploları açığa çıkarma göreviyle parti içinde partileşti. Muhteşem bir hiyerarşi ve merkezileşme ortaya çıktı. Zirve zeminine, zemin zirveye yabancılaştı. Lenin bu sorunu fark etti hasta yatağında. Bu büyük özgürlük savaşçısının son yazıları, bu durumu sezinletiyor. Ne var ki Bolşevik Partisi, şartlar ve ilerleyiş aşkı uğruna, tarihi zorlayacak bir şahsiyete, Stalin'e teslim etti direksiyonunu. Stalin tarihi ve toplumu zorlama pahasına kolektifleştirmeyi gerçekleştirdi. Parti, muhaliflerini acımasızca ezdi. Hitler'in amansız ilerleyişini durdurması ve onu başkentine kadar kovalayarak yenmesi Stalin'in putlaştırılmasına yol açtı. Stalin'in temel pratiği devleti, "Proletarya diktatörlüğü"nü ana aracı haline getirmesidir. Devrimin kaçınılmaz yenilgisini hazırlayan da budur, sonucu hepimiz biliyoruz. Sermaye ihracı, devasa boyutlarda silahlanma, istila savaşları, darbeler, toplumun

ve doğanın derinleşen tahribi, Berlin Duvarı, bireyin kendisini kendisine hapsedişi ve piramidin çöküşü...

Mao, başından beri durumun farkındadır. Büyük Proleter Kültür Devrimi, aynı akıbetten kurtulmak için geliştirilir ve piramide karşı gelişen bir kitle hareketidir özünde. Piramidin tepesinde oturan Mao, kitle hareketinin başına geçerek, piramitler tarihini şaşkınlığa uğratmıştır. Nasıl olur da piramidin zirvesinde oturan “firavun”, firavunluktan düşmeden, yığınları piramide karşı ayaklandırır. Ayaklanma, şaşırtıcı bir şekilde gelişir. Piramit bürokrasisi, kitlelere teslim olur. Görülmemiş bir kitlesel eleştiri tufanı, politik ve ideolojik donanım seferberliği, maddi yaşamın kolektif-gönüllü bir güçle yeniden inşası... Sosyalizm için yararlı oldu. Gelgelelim ki, piramide ve onun şaşmaz Konfüçyüs hiyerarşisine karşı gelişen Kültür Devrimi, piramide dokunmadığı gibi, piramit hiyerarşisinin zirvesinde oturan Mao’yu da putlaştırdı, Kızıl Ordu’yu kutsayarak bir devlet devrimi olduğunu gösterdi. Mao, durumun farkındaydı. “Kimin kazanacağı henüz belli değil” diyordu. Mücadele büyük bir şiddetle devam ederken yaşama gözlerini yumdu.

Benim görüşüme göre her örgüt, gelecekte kuracağı kendi devletinin bir minyatürü ya da çekirdeğidir. Sovyet devletini anlamak için Bolşevik Partisi’ne Çin Devrimi’ni anlamak için ÇKP’ye bakmak gerekir, bugün için de böyle. Dönüştüren ve değiştiren dinamiklerine zafiyet olarak bakan ve ezen, dışlayan hiçbir parti, örgüt; programatik ilanları ne olursa olsun devrimci bir araç olamaz. Bu bakımdan örgütler, küçük devletler gibidir. Onların gelecekte kuracakları devletin iç ve dış manzarasını görmek istiyorsanız, o örgütlerin iç ve dış manzarasına bakacaksınız. Bundan dolayı, iç demokrasisi güçlü, perspektifi geniş, devrimci örgütlere ihtiyacı vardır. Örgütsüzlüğe ya da örgütlerin şahı olan devletten devletsizliğe varmanın başka bir yolu yok.

Devrimcilerin perspektifini kaydıran şey, “muarızlarım bastırmayı”, “devletsizliğe doğru yürüyüş”ten daha önemli görmesidir. O yüzden insanın yerini topluluk alır; insana güveninin yerini, amacın ve merkezi disiplinin aynılaştırdığı insanlardan oluşan canlı bir makineye güven alır. Makineyi çalıştıranlar buldukları mevkilerden, her şeyi

otoriteye indirgeyen bir akıl ve ruhla çalışır. Biat eden makbuldür. Oysaki herkesin biat ettiği zaman zafer değil, ölüm saatidir.

Acı belki, Paris Komünü'nün deneyleriyle, yıkılan sosyalist ülkelerin deneylerinden yeni dersler çıkarmaya yanaşmıyoruz. Yıkılanı, yıkılanın yolunda yürüyerek yeniden kurmanın çabası içindeyiz.

Bizim ülkemizde örgüt, parti deyince “tek ses tek yumruk” olanı makbul görüyorsunuz. Oysaki sen, çoksesli bir örgütü önemsiyorsun. Önemsemenin ötesinde, bunu olmazsa olmaz sayıyorsun.

Devletin önceli olarak örgüt eğer *Procrustes Yatağı*'na çevrilirse yönetici ve yönetilen diyalektiğinin işlettiği bu yatağa girmek isteyen herkesi yatağa uydurur. Uzun boyluların bacaklarını, yatağa cuk oturacak şekilde keser; kısılları da çekip uzatır. Herkesi; kendisini hiçleyen, yatağı yücelten standart Procrustes bendeleri haline getirir. Özgürlük için yola çıkmışken özgürlüğü öldürmüş olur. Bu büyük çürümedir. Devrim oldu, Procrustes Yatağı'nın başında bu kez devlet bekler.

Bolşevik Partisi'nde Stalin'in Procrustes Yatağı'nın⁵ kurbanlarının dökümü vahim bir tablo ortaya koyar. Stalin'in deyiimiyle, “1937'de, Tuhaçevski, Yakir, Uboreviç ve öbür canavarlar kurşuna dizilmeye mahkûm oldu. 1938 başlarında, Rozengolz, Rikov, Buharin ve öbür canavarlar kurşuna dizilmeye mahkûm oldu.” “Öbür”ün küçük bir sayı olduğu sanılmasın. Genelkurmay Başkanı Tuhaçevsi başta olmak üzere generallerin yarıya yakını infaz edildi. Kruşçev'in 20. Parti Kongresi'ne sunduğu rapora göre, 1937-1938 temizlik kampanyalarında, “17. Kongre'ye katılan Parti Merkez Komitesi'nin 139 üye ve aday üyesinden 98'i (yani yüzde 70'i) 1966 delegeden ise 1108 kişi, karşıdevrimci suçlar işlemek gerekçesiyle tutuklandı ve vuruldu.”

5. Yatağıyla ünlü dev. Kendisinin yakaladığı yolcuları yatağa uydurmak için kollarını bacaklarını kesip uzattığı gibi günümüzde planlarını kafalarındaki sabit ve değiştirilemez fikirlere zorla uydurmaya çalışanlar için de bir deyim olarak kullanılagelmiştir. (y.h.n.)

Bu kadarla da sınırlı değil; çünkü bu rakamlar sadece parti üst kadrolarını kapsıyor. Yüz binlerce insan tutuklandı, çok da adaletsiz yargılandılar. Aralık 1934 Ceza Yasası'nda "terörist örgütlerle" ilgili özel bir değişiklik yapıldı. Her dava için 10 gün mühlet tanınıyor, iddianame sanığa, duruşmadan 24 saat önce veriliyor, avukatların müdahil olarak bulunmaları ve bir üst mahkemeye başvuruları yasaklanıyordu. Bu yasa, 1956'da iptal edildi. Ne yazık ki, sayıları binleri, on binleri bulan suçsuz insanlar, kuşku, korku ve ihbar ortamının kurbanı oldu. Andrey Jdanov 18. Parti Kongresi'nde (1939) yaptığı konuşmada, düşmanın, "teyakkuz kılıfıyla", "mümkün olan en fazla sayıda dürüst komünisti zan altında bıraktığını, karşılıklı güvensizliğin kurbanı haline getirmeye çalıştığını" açıkladı. Kruşçev ise 22. Kongre'de, Mareşal Tuhaçevski tarafından yönetilen bir kısım subayın, Alman istihbarat servislerinin düzenledikleri sahte raporlara kanılarak savaştan hemen önce kurşuna dizildiklerini açıkladı. Stalin, 1939'da 18. Parti Kongresi'nde, "Temizliğin büyük yanlışlıklar olmadan yapıldığı söylenemez. Ne yazık ki, bu yanlışlıklar varsayılabilirleceğinden daha çok oldu. Artık yığınsal temizleme yöntemi kullanma zorunda olmadığımızı kuşku yok, ama 1933-1936 temizliği kaçınılmaz idi; genel olarak, bu temizlik olumlu sonuçlar verdi. Bu, 18. Kongre'de, 1.600.000 dolaylarında parti üyesi, yani 17. Kongre'dekinden 270.000 kadar az üye temsil edilmiş bulunuyor. Ama bunda kötü bir şey yok, tersine, iyilik var; çünkü parti, kendini pislikten arındırarak güçlendirir" dedi. İdeoloji siyaseti, siyaset ise Procrustes Yatağını doğuruyor. Böylesi bir dünyada hayalim hep, bir komediye, yani özgürlüğün özünden doğan bir ideolojiye, Procrustes'i tarih sahnesinden silecek şartların olgunlaşmasını en geniş şekilde sağlayacak, kendine saldırmayı kendi varlık şartı haline getirecek bir ideolojiye, sürünün iç özgürlüğünün seferber olmasına ve doğrudan bir demokrasiye ve özgürlüğe yönelmesine kayıyor.

Her yöneten ya da yönetilen, yönettiği ya da yönetildiği ögeye yabancılaşır. Kişiliğini devletin kişiliğiyle özdeşleştirir. Şimdiye kadarki işçi devrimleri tarihi, devrim devletinin, burjuvazi için en sağlam sığınak yeri olduğunu göstermekle kalmadı, aynı zamanda, devrimin öncü gücünü de kendine

benzetip burjuvalaştırdığını ortaya koydu. İşçi devriminin esası, sınıf antagonizmasının doruğu ve bir ifadesi olan devleti parçalamaya dayanır. Bu, tarihin dayattığı barbarca bir şarttır. İşçi devrimi, yıktığı devletin yerine eskisi gibi kudretli bir devlet kurarsa, yarattığı hiyerarşinin katılaştıkça sınıfa dönüşmesinden kendisini kurtaramaz. Dolayısıyla yeni bir sınıflı toplum yaratmış olur. Bu da onu, kendi amacına karşı savaşmak gibi tarihi bir komedinin başaktörü yapar. Bu, belki yüzyıl önce söyleneşeydi tartışma götürürdü, ama artık bir bilimsel kesinliktir. Bu yüzden işçi devrimlerinin yenilgilerini dönüklerin başarıları ve ihanetlerle açıklamaya çalışmak büyük saçmalık olur ve kaçınılmaz olarak yeni büyük yenilgileri hazırlar.

Peki eğer bir “devlet” mekanizması yaratmak kaçınılmaz olarak “devrimi yok etmek” gibi ağır trajik bir sonuç veriyorsa, devrimin inisiyatifi ne tür araçlarla kullanılabilir?

Ben geleceğin sosyalist devrimlerini, devletsiz devletler olarak düşünme eğilimindeyim. Devletsiz bir sınıflı toplum akıldışı gibi görünüyor. O zaman durum tıpkı Paris Komünü’nde olduğu gibi, görünen resmi devletin görevlerini yığın örgütlerine devretmek şeklinde bir sisteme, devletsiz bir devlete indirgenebilir mi? İşçi sınıfını ve onun temsilcilerine tecavüz eden devlet mekanizmasından kurtulmanın yolu üzerinde düşünmek gerekiyor. Yığınlar komünlerde doğrudan devlet iktidarları şeklinde örgütlenebilir. Bürokratik devlet görevleri halka dağıtılabılır. Yeni tipte bir halk demokrasisi, bir komün demokrasisi; halkın, doğrudan iktidar olmasına ve demokrasiyi doğrudan yaşamasına kapı aralayan bir sisteme ihtiyaç var. Profesyonel devletin görevlerinin, halka devredilmesi, doğrudan demokrasi, halkın silahlanmasına dayanan bir devrim güvenliği... Devletin görevlerini halka devretmek, onu, koordinasyon gereken işlerde ortaya çıkan adaletini yine halkın denetlediği demokratik bir inisiyatif olarak tasarlamak gerekir.

1871’de Paris işçileri, devleti klasik biçimiyle ilga etti. Avrupa burjuvazisi, Prusya kıtalarıyla, onu ilga edildiği yer-

de, yeniden kurdu. Bir devrimin derinliğini devlete karşı çıkışının çapı belirler. O ilkin, varlığına karşı mücadele ettiği cihazı olduğu gibi devralmıyor, onu parçalıyor; ikinci olarak, onun yerine yeni bir cihaz koymuyor. Görevlerini halka devrediyor. Yani profesyonel orduyu kaldırıyor, bunun yerine, halkın genel silahlanmasına dayanan bir savunma ve güvenlik sistemini geçiriyor. İkincisi, merkezi bürokrasinin görevlerini büyük ölçüde kaldırıyor. Halka yaşadığı alanda doğrudan demokrasi, yani kendi yaşamını düzene sokacak yasaları doğrudan yapma, tüm ülkeyi ilgilendiren temel sorunlarda ise referandum olanağını veriyor. Tabii ki burada, cüssesi kk de olsa, binlerce komnden oluşan bölgeler arasında koordineyi sağlayacak, merkezi referandumları düzenleyecek, dış ülkelerle ilişkileri ve benzeri görevleri yürütecek, merkezi bir hükümet olur. Mesela, sadece bir kez seçilme hakkına sahip üyelerden oluşan, iki üç yıl görevde kalan ve tabandaki kk bir komün hkmetinin yeleri kadar maaş alan, hiçbir kalıcılığı, profesyonelliği ve ayrıcalığı olmayan bir hükümet. Peki bu bir devlet mi?

Evet. Devletlere hiç benzemeyen, Paris Komünü hariç, tarihte rneği pek görülmeyen bir devlet. Komün devriminin temel sorunu, insanı, kendi yaşamının yöneticisi haline getirmektir. Bu anlamda komün devrimi, insanın sınıflı sistem tarafından smrlşn,

ezilişini, ynetilişini, hilenmişliğini ortadan kaldırmayı amalarcken, kendine de yönelir; saflarındaki bireyleri, kendi dayandıkları sınıfın bir nesnesi, savundukları ideolojinin kr birer zahidi olmaktan kurtarır; çünkü gerçek bir devrim insanın bizzat kendini kurtarması olabilir. Kendi sınıfının veya bu sınıf adına hareket eden araçların egemenliğinden kurtulamayan, o sınıfın birer basit yeleri durumuna düşen bireyler topluluğunun egemenliği bir işe yaramaz; böyle bir topluluğun özgürlükle bir ilişkisi de olamaz.

Devlet, devrimle cebelleşiirken ona her zaman kendi kurallarını, saldırı ve bastırma biçimlerini, kısacası kendi felsefesini ve tarzını dayatıyor, onu devrime karşı kullandığı araçlara benzer araçlar yaratarak karşı koyma ihtiyaı doğuruyor. Buna daha başlangıçtaki mücadele biçimlerinden başlayarak karşı koymak gerekir. Paris Komünü, iktidara burjuvazinin

son derece zayıf düştüğü, krize ve çöküşe dönüşen savaş şartlarında yürüdü.

İktidarı aldı ve devrimin iç ve dış güvenliğini, düzenli bir devrim ordusuna değil, tüm halkın silahlanmasına dayanan bir savunma sistemine dayandırdı ve bununla birlikte, yıkılan eski devletin bürokratik görevlerini komünlere devretti. Komün, kurduğu sistemde, çalışan memurları, seçimlerle belirlemeyi, geri çağırmayı, bunların ücretlerinin en yüksek işçi ücretini aşmamasını, kilise ile iktidar arasındaki her türlü ilişkinin kesilmesini, eğitim hizmetlerinin parasız hale getirilmesini, idam cezasının kaldırılmasını, bilimin işçi ve emekçilerin hizmetine sunulmasını, borçların ve kira ödemelerinin durdurulmasını yb kararlaştırdı. Komünün, devrimi yapan yığınlara dayanan otoritesi, bu anlamda, merkezi profesyonel devlet geleneğinden ve tarihinden bir kopuştur.

Peki, komünün kurduğu bu sistem, bu otorite, değişik biçimde bir devlet değil midir? Hiç kuşku yok ki, bu sistem, Paris proletaryasının, ezilen, horlanan, yoksul Paris halkıyla birlikte, Paris burjuvazisi üzerinde kurduğu bir diktatörlüktür.

Bu, devrimi yapanların, profesyonel bir devlet aracılığıyla değil, doğrudan kendilerinin savunduğu ve yönettiği bir diktatörlüktür. Klasik manada devletleşmeyen bir devrimdir. Ekim Devrimi, iktidara tıpkı komün gibi, önderliğini işçi sınıfının yaptığı geniş şehir emekçileri ve yoksullarıyla yürüdü. Hazır devlet cihazını yıktı ancak yerine, kendi devlet cihazını kurdu, ikisi de yenildi; fakat Paris Komünü'nün yenilgisi fiziki güç dengelerini açıklıyor, Ekim Devrimi'nin yenilgisini ise yeni tip bir sınıflı toplum yaratması...

Çok kadim bir tartışma olarak, devrimin Batı'dan değil, Doğu'dan gelmesi... Kapitalizmi, burjuva demokrasisini hayat pratiği olarak tüketmekte olan toplumlardan değil, daha yaşamamış toplumlardan gelmesinin, bu baskıcı sistemlerin ortaya çıkışıyla ilgisi olduğu söylenebilir mi?

Yaşadığımız yüzyıl devrimler sonuçları açısından birçok deneyim bıraktı ve birçok yeni arayışa kapı açtı. Benim görüşüme göre komünist hareket; asıl teorik gücünü, demokrasi ve mücadele deneyiminin güçlü olduğu yerlerden devşirecek.

Yokluğun ve yoksulluğun dayanılmaz bir hal aldığı, sınıflar arasındaki uçurumun derin, mücadele mirasının zengin, ama demokrasi mirasının zayıf olduğu ülkelerde mücadele çok, devrim daha yakın ama ne var ki bu ülkelerde devrim, güçlü bir merkezi otoriteyle çıkıyor. Zayıf bir ekonomik temele ve eğitimsiz yığınlarla dayanmak zorunda kaldığı için merkezi devletin görevlerini halka devretmekten, yani doğrudan demokrasinin bir sistem olarak ortaya çıkmasından korkuyor. Devrimin halka ve en geniş demokrasiye değil, merkeze ve bürokratik otokrasiye kaymasının asıl sebepleri üzerinde düşünürken, devraldığımız teorik ve pratik mirası esaslı bir şekilde tahlil etmek zorundayız.

Bilimsel ve teknolojik atılımlar, özellikle de iletişim teknolojisindeki ilerlemeler, sadece üç maymun oyununu geliştirmekle kalmadı, aynı zamanda onun zıttı olan bir başka eğilimi, tartışma, itiraz etme, bağlantı kurma, sınırları aşma, dünyayla ilgilenme, görüntüleme eğilimini de güçlendirdi. Bu durum doğal olarak demokrasi bilincinin gelişmesine yol açtı. Yeryüzü, televizyon kanalları, tartışmalar, yazışmalar, görüntüler ağının içinde, baş döndürücü bir internet ekranına dönüştü. Artık her şey, üçboyuta dönüşmekte olan bu ekranda, milyarlarca gözün, vicdanın ve eleştirel aklın önünde cereyan edecektir. Bireyin kapsayıcı derin özgürlük duygusunu, yığınların kolektif yaratıcılığını, doğrudan demokrasi iştihakını, insanın doğallaşma, doğanın ise insanileşme eğilimini, teorinin ve pratiğin ruhuna taşımayan, kendisini her alanda, köklü bir şekilde yenilemeyen hiçbir hareket, bu ekran tarafından ciddiye alınmayacaktır.

Yeryüzünde kendisine karşı eleştirel davranan ve kendisini bir devrimle yenilemeyi düşünen tek bir din bulamazsınız. Bir teorinin din olup olmadığını veya dinle mesafesini anlamak için onun yenilenme yeteneğine ya da kendisine yönelttiği eleştirinin çapına bakacaksınız. Devrimin işi otoriteyi yıkmaktır. Hayat, özgürlüğe âşıktır, ama ona, en güzel marşından kopup labirentlere giren sözcüklerin yürüyüşleriyle varılamaz.

Klasik komünist partilere eleştirilerin var. Peki, ne tür bir örgütten söz ediyorsun?

Örgütün biçimini, ruhunu, cüssesini de şartlar tayin ediyor. Tüm muhalefet örgütlerinin ve dolayısıyla da komünün yasaklandığı, açıktan komün faaliyeti yürütmenin mümkün olmadığı şartlarda tarih; komünarları, gizli bir komünist veya komün partisi kurmak zorunda bırakır. Partinin görevi, komünleri örgütlemek, komünlerin gerçekleştireceği devrimden, yani kitlesel komün iktidarından hemen sonra kendisini feshedip komünler içinde erimektir. Bu nokta, komün partisini, devrimle birlikte güçlü bir devrim devleti kuran ve bu devletin kumanda merkezine yerleşen klasik komünist partilerinden ayıran önemli bir noktadır. Partilerin varlığı, merkezi iktidar cihazının, yani devletin varlığına bağlıdır. Komünler içinde farklı görüşlerin, grupların, blokların, kıran kırana mücadelelerini öngörmek gerekir.

Tarihin en ileri, en derin devrimlerini yapan güçlerin kurmayları bile, kendilerini, yığınları yönetmeye hak kazanmış seçkin kurtarıcı olarak görüyor ve yerleştikleri mevkileri başkalarına devretmeyi bile düşünmüyor. İnsanın mevkisini sağlamlaştırma ve sonuna kadar hükmetme eğilimi, onun yarattığı Tanrı figüründe açıkça görülüyor. Komünün idealleriyle donanan insanın çabası, yığınların yaratıcı inisiyatifinin açığa çıkması, doğrudan demokrasiye dönüşmesi yönünde işler. Profesyonel devletin veya kadro örgütlerinin, toplumu kendi cemaatleri haline getirmesine karşı çıkar. Kurtarıcılık, kahramanlık ve güçlü devlet hayali, devrimci ruhumuzun vazgeçilmez metafiziğidir. Tahlilci değiliz, gelenekçi ve dogmacıyız. Feda ruhumuz güçlüdür. Dünyaya sağır değiliz, bazen isabetliyiz, bazen de tek yönlü nedensel etkilerin su sızdırmaz savunucuları, vulgar Marksist kurbanlarız.

Her insan ve her örgüt, bir küçük devlettir. Bunun içindir ki, her işçi sınıfı partisi de diğer partiler gibi devletle bütünleşme, bağımsızlığını yitirip devlet bürokrasisinin bir parçası haline gelme eğilimini kendi içinde güçlü bir şekilde taşır.

Kolektif bilinci eskiden savunurdum. Bana şimdi sürü bilinci olarak görünüyor. Bireyin kendi gerçekliğinden doğan, özgüllüğü, orjinalitesi, karşı çıkma cüreti olan, bireye özgü bir bilince olanak tanımıyor pek kolektif bilinç. Herkesin savunduğu, inandığı ortak bir bilinçtir o. Kendi varoluşla-

rının dışında veya içinde gezinen, inanmaya, mırıldanmaya, sayıklamaya ihtiyaç duyan, anlam devşiren, anlamı ipe çeken nesnelere dnyasının çimentosudur o. Yzyılımızın başlarında İslamcı aydınların yaygınlaştırdıkları “ortak akıl” kavramını çağrıştırıyor bana. Din, en köklü ideolojidir ve kolektif bilince dayanır. İlişkiye girdiği her insanın kendine öz yönelimini, seçiciliğini, anlamını, anlamlandırma evrenini emer, onu i özgürlüğünden kopararak edilgenleştirir, şefaata dilenen kum yığınının bir zerreciği haline getirir.

Bütün ideolojiler şu veya bu şekilde dinden nemalandığı için biz de özellikle biçim, yöntem ve vaat olarak tam anlamıyla yakayı kurtaramamışız. Ezilen, sömürülen yığınlara cenneti; ezen, sömüren sınıflara da cehennemi vaat ediyoruz.

Araçlarımız, kolektif bilinç ve kolektif pratik. Herkesin sosyalizm ve komünizm düşüncesini savunduğu, farklı düşüncelerin gözlendiği, karşı düşüncelerin ise tecrit edildiği, bastırıldığı bir yapı. Khne kültür ile onun köhne insanını, üretim süreçlerinin ve peşi peşine devrimlerin yarattığı yeni, güçlü ve derin bir kültür ve bu kültürü özümlemiş, yaşam tarzı haline getirmiş ileri bir insanla aşabiliriz ancak.

Devrim, kendisini kolektif bilince ve proletarya kültürüne hapsedemez. Kolektif bilinci değil, en ileri insanlık kültürüyle donanan, mülksüz, zgr bireylerin, birbirlerine benzemeyen, zgr ve kolektif yaşam ortamında birbirleriyle çatışan, rengârenk bilinçler, düşünceler çeşnisini savunur. “Yüz iek açsın, yüz fikir birbirleriyle yarışsın.” Proletarya kültürü, yaşayan, ileri insanlık kültürünün bir parçasıdır. Devrim, parçayı bütünden kopararak, ona taparak ve onu hegemonik bir misyonla donatarak, büyük insanlığın büyük yaşamını inşa edemez.

Yeni bir “eski tfk” kuşağı var. Ne izliyorsun? Neler düşündürüyor seni?

Cinsellik hâlâ tabudur bizde. Cinselliğin değişik biçimlerini kabullenemediğimiz gibi, bunların yazılıp çizilmesini de kabullenemiyoruz. Eşcinselliğe papazlar, imamlar gibi yaklaşmasak da, onu hâlâ doğal bir olgu olarak değil de bir tercih olarak görüyoruz. Ne eşcinsel insanı ne de şimdiye

kadar tespit edilmiş, 1500 çeşit eşcinsel hayvanı anlama gayreti içindeyiz.

Devrimci insan, sevilme ihtiyacını önemser. Bununla birlikte, mülkiyet duygusuna ve kan bağına dayanan bir sevginin, derin ve evrensel bir sevgi olmadığı anlayışından hareket eder. İnsan duyarlılığını artıracak yaşam tarzlarını öne çıkarır, insanı bilgiyle donatır, insanlar arasındaki engelleri kaldırır, düşünsel ve ruhsal zenginlik akışını iletişimini kolaylaştırır, korkuyu, yasağı ve tabuyu yıkar, toplumsal duyarlılığı zenginleştirir. Ulus, sınıf, cins ve inanç gibi insanlığı bölen, bencilleştirilen öğelerden kaynaklanan her türlü eğilime, anlayışa karşı ödünsüz bir mücadele yürütür. İnsanın kendi cinselliğini nasıl, kiminle veya kimlerle, hangi biçimde yaşayacağı sorunu, kendi sorunudur. İnsanın özgürlüğünü, seçeneklerini, insani arzularını tepeleyen bir toplum ahlakıyla uzlaşamaz.

Sağımı solumu kaşıyıp yoklarken arada bir iç geçirip derin derin düşünüyorum, acaba mülkten, devletten, kısacası sistemden ne kadar koştuk, diye. Dürüst insanlarız, bu kesin, ama şu veya bu derecede mala mülke de bulaşmış haldeyiz. En azından evimiz, arabamız var. Her birimizin içinde, malların özgürce dolaştıkları birer minnacık pazarımız da var. Kafamız bazen bu insanlık piyasasının, değer yasasının çarkına kapılıp dönüyor. Bu çark bizi olduğumuz saflardan, karşı saflara da alıp atabiliyor. Malımız, pazarımız olmasa bile, bir şeylere sahip olma yönünde olgunlaşan planlarımız var.

Kaldı ki hepimiz, peygamber deyimiyle, birer hayırlı meta sahibiyiz. Devlet ve din mührüyle onaylanmış, mülkiyeti bize ait olan birer karımız veya kocamız var. Hiç kuşku yok ki ahlaklıyız, halkın değer yargılarına bağlıyız. Onun ya da toplumun koyduğu kurallar sistemine göre hareket ediyoruz.

Ahlak ile özgürlüğün birbirlerini tepeleyen şeyler olduğunu, henüz tam anlamıyla tartışmış da değiliz. “Bu etik değil”e ve “halkın değer yargıları”na haylice bağlıyız.

En iyi yanlarımızdan biri, katliamlara, soykırımlara karşı olmamızdır. Gelgelelim ki kızartılmış etleri hipopun kazı gibi yutuyor, evimizi kazara istila eden karınca sürülerini de zehirli fısıflarla kâmilten kırıp geçirebiliyoruz. Bir karınca-

nın yaşam hakkı ile bir insanın yaşam hakkı arasında hiçbir farkın olmadığını henüz tartışmış değiliz.

Kadın haklarını savunma konusunda ileri adımlar attık. Dayağın ve tecavüzün özellikle amansız düşmanlarıyız. Gelelim ki, libidomuz bazen depreşip ve de habisleşip gemi azya aldığı anda, eşimizin makus talihini, tek yönlü isteğe dayanan bir yekinişle tecavüze çevirebiliyoruz..

Din güçlenip ülke atmosferi ümmet anlayışıyla daha bir karardıkça, ahlakımızı ve namusumuzu daha bir tahkim etme ihtiyacını duyuyoruz. “Etik” ve “ortak akıl” deyimleri bizim de dilimize pelesenk oldu. Ahlakın, özgürlüğe karşı, ortak aklın da özgür akla karşı olduğunu, sürü akli olduğunu fark edemiyoruz.

Ölülerimizi camilere sokuyoruz, çocuklarımızı sünnet ettiriyoruz, düğünler, kınalar, nikâhlar gırla gidiyor. Dini bayramlarda kutlama mesajları gönderiyoruz. Şeflerimizi ve onların düşüncelerini özgürce eleştiremiyoruz. Meleklerimizin kötü yanlarını, şeytanlarımızın ise iyi yanlarını göremiyoruz.

Özgürlük denen nesneyi bazı alanların dışında tutuyoruz. Ailede hâlâ biraz efendi veya köleyiz. Özdeşlik ilkesini haddinden fazla önemsiyoruz. Yaşam idealimizi, din adamının cennette dondurması gibi biz de altın çağda, komünizmde donduruyoruz. Saymakla bitmez. İnsanı değerlendirirken yaşam tarzına bakmalıyız öncelikle.

Halktan kopuk olduğumuzu iddia edemez hiç kimse, biz halkız. Hayatın, sanırım bize değil, bizi ve parçası olduğumuz sistemi alt edebilecek gerçek yıkıcılara ihtiyacı var.

Gezi'nin devamı olarak görülen Haziran Hareketi'ne nasıl bakmalı?

Haziran Hareketi, Gezi'nin güç yitirip geri çekilmiş, örgütlenmiş bir biçimi gibi görünüyor bana. Bu hareket, Gezi'ye katılmış, ateşini oradan almış farklı güçlerin bir ittifakı. Ciddi bir hareket, parlamento dışı mücadeleyi esas alıyor. Bu onun en iyi yanı. Kürt direnişiyle ittifaka pek gönüllü değil. Eleştirilmeli, ama hedef tahtası haline getirilmemeli. Haziran Hareketi'ni Kürdistan milli demokratik hareketinin karşı-

sında bir güç olarak gösterme eğilimlerine karşı çıkmalıyız; çünkü bu, gerçeği ifade etmiyor. Bu hareketin ana eğilimi, Kürdistan Gezi'leri ile Türkiye Gezi'lerinin çoğalması, kol kola girerek Türkiye'yi ve Kürdistan'ı derinlemesine demokratikleştirmesidir. Aslolan kitle hareketleridir, serhildanlardır; bunları hazırlayan, ateşleyen doğru örgütlenme ve mücadele biçimleridir.

Sol, "çevre" konularını ihmal etmiş midir? İnsanlar güncel hesaplar, çıkarlar, kavgalarda birbirini boğazlaya dururken yaşama alanımızın elden gidiyor olması karşısında bir duraklayıp, durumu gözden geçirmek gerekiyor mu?

Elbette. İnsan adlı hayvan, kendisini ilkin evrenin merkezi ilan etti. Toprağı zehirledi, suları kirletti, atmosferi deldi. Güneşi, yaşamın bu güzel kaynağını insanın cildini yiyen tehlikeli bir ateş parçasına dönüştürdü. Naylondan, erimez dev çöp dağlarının yaratıcısı haline geldi insan ve böylece doğayı kurtarmak, insanı kurtarmak kadar önemli bir sorun olup çıktı. Bütün bunlar mülkiyetle, servet aşkıyla, insanın garabet evrimiyle ilgilidir. Eşyaya teslim olmamak, sade yaşamak, evrensel düşünmek, sadece insanın değil, karıncanın ve yeşeren otun hukukunu da gözetmek, ne kadar zor bir iş haline geldi? Bir zamanlar mitolojimize, şiirlerimize, aşk gibi yerleştirdiğimiz güneşten kaçır duruma gelsek de, büyük kaçış, kendi büyük çıkışımıza doğrudur. İnsanın, kendi yarattığı zenginliğin kölesi haline gelmesi, bunu fark etmesi. Değişimin ilk adımıdır bu. Sorun olmak, mücadele etmek. İnsanlığımızı nasıl aşacağız? İnsanlıktan çıkışa doğru nasıl derinleşeceğiz? Çevre programının temel sorusu budur. Çevre programı, insanın kurtuluş programının çok önemli bir parçasıdır. Devrim bu konudaki ilkelerini belirlemek, berraklaştırmak zorundadır. Dünyanın geldiği nokta, bunu fena halde dayatıyor. Devrim; insanı ve çevreyi tahrip eden, yaşamın ciğerinde onulmaz yaralar açan bir ilerlemeye, sanayileşmeye karşı olmalı. Yeni bir insan tipine ihtiyaç var. Yeni insanın yaratılmasını, temiz, zehirsiz yaşamın yaratılması görevinden kopartamayız. Yeni insan, doğanın tahribi pahasına yaratılamaz. Güçlü bir çevre bilinci yaratmalıyız.

Ağaç kampanyalarıyla zümrüt bir ÷lke yaratmak hedeflenmeli. Teknolojiyi doğayı ve insanı tahrip etmeden kullanmak mümkün. Sömürü ve azami kâr hırsı, amansız rekabet dizginlenirse olur bu. Teknoloji insanın ve doğanın hizmetine girer. Hiçbir devrim, programına çevre programını almadan, doğanın sorunlarıyla donanmadan, zehirlenen suyun, çölleşen toprağın çığlığını duymadan bir yere varamaz. Devrimi, dünya çapında iki ana tahribata, insanın ve doğanın tahribatına karşı verilen mücadele olarak anlamak gerekir. Hiçbirini ihmal edemezsiniz. Büyük devrimler, doğanın korunmasına duyarlı mıydı? Çevre sorunu o zamanlar bugünkü gibi yıkıcı değildi. Bununla birlikte bu soruna duyarlı olduklarını söyleyemeyiz. Ya günümüz devrimi? Günümüzdeki devrimcilerin programlarına bakın, doğanın yok oluşuna karşı pek bir şey yok. “Sınıf mücadelesi her şeyi kapsıyor. Çevre mücadelesini ayırmak anlamlı değildir. Sınıf kurtulunca çevre de kurtulur” gibi görüşler, insanlığın var olma zemini-ne dair temel sorunları göz ardı ediyor. İnsanın ve doğanın tahribi... Bu iki dev sorunun anası kapitalizmdir. Kapitalizm şartları içinde yaşıyan herkes sorumludur. İnsanın kurtuluş mücadelesini, doğanın kurtuluş mücadelesinin üzerinden atlayarak yürütmek mümkün değildir. Devrim programı, çevre sorunlarının çözümünü doğrudan içermeli ve üstlenmelidir. Dünya okyanuslarında yeşil bir hayalet gibi görünüp kaybolan ve okyanusların umudu haline gelen Greenpeace gemisinin yüklendiği görevler tam da dünya komünistlerinin yüklendiği görevler değil midir? Greenpeace’in yüklendiği görevlerde, sınıf mücadelesinin ruhuna aykırı olan herhangi bir şey var mı? Kavrayamıyoruz, kavramak zorundayız... Bu sorunun bir başka boyutu daha var. Küresel ısınma, yiyecek ve su kaynaklarını tehdit ettikçe yiyecek fiyatları yükseliyor. Fiyatların yükselmesiyle de yoksulluk ve açlık yaygınlaşıyor. Bizzat küresel ısınmanın sorumluları, onu ticarileştirdi. Suyu kirleten de onlar, şişeleyip satan da onlar. Havayı kirletenler de onlar, dağlarda, yaylalarda havadar mekânları pazarlayanlar da. Gıdayı kirleten de onlar, organik, temiz gıdayı iki katma satanlar da onlar. Kimyasal katkılarla insanların hasta olmasına yol açan da onlar, bu hastalıklara karşı ilaç pazarlayanlar da. Çocukların durumu felakettir. Sistemin

sokaklara savurup attığı milyonlarca çocuktan söz edebiliriz. Halkın vicdanı bu konuda hassastır. Komünist partiler, çocukları korumaya yönelik hareketler geliştirebilir. Bunun için dernekler, barınma yurtları kurabilir, kampanyalar yürütebilirler. Kaliteli siyasetin ruhu, çocuk ruhuna yakındır. Hümanizması boyutludur. Çocuk sorununa, yani insanlığın en duyarlı yanına duyarlılıkla yaklaşır. Sermayenin gemi aزیaya alarak delice hareket ettiği, insanı ve doğayı korkusuzca yıktığı bir çağda, bilginin ve korkusuzluğun örgütlenmesinden ve kendi ateşini tarih sahnesine yeniden çıkarmasından başka bir yol görünmüyor.

Kadın hareketine nasıl bakıyorsun? Bu konunun da devrimle, devrim sonrasında halledilecek işlerden biri gibi ele alındığı söylenebilir...

Ekonomik kriz ve işsizlik, insanları aile kurumuna daha çok bağlıyor. Bırakın sıradan insanı, bir zamanlar aile kurumuna karşı çıkanlar, cinsel özgürlüğü savunanlar aileselleşme sürecine girdi. Cinselliği kutsal nikâha ve üremeye indirgeyen din kurumları durumdan memnun. Kadın kuruluşlarının üzerine ölü toprağı serpilmiş gibi. Kadın hareketinin programında erkeklerle eşit haklar, ev içi baskı ve şiddetin ortadan kalkması ve benzeri talepler vardı. İleri kapitalist ülkelerde bu taleplerin bir bölümü yasal olarak gerçekleşti. Kadın hareketinin bir kesimi tarafından ileri sürülen cinsel özgürlük talebine ise aynı sistem şu karşılığı verdi: “ Cinsel özgürlük anlayışınıza katılmıyoruz, ama bu anlayışı uygulayan bireyi de engellemeyeceğiz. Buyurun!”

Program daralınca, sistem karşısında berrak ve çekici bir alternatif olmaktan çıkınca, hareketin anlamı silikleşiyor, sıradanlaşıyor. Kadın hareketi, kadın sorununun beslendiği temel kaynağı, patriarkal mülkiyet sistemini ortadan kaldırmaya yönelmiyor. Kadın sorununun özgül bir sorun olduğu ve özgül bir programa sahip olması gerektiği doğrudur. Bununla birlikte her özgül sorun, genel insanlık sorununun bir parçası. Bütündeki değişiklik parçayı, parçadaki değişiklik ise bütünü etkiler. Kadın hareketinin tam anlamıyla kavrayamadığı bir gerçektir bu. Kadın hareketinin, sınıf mücadeleleri

ve ulusal hareketler karşısında seyirci kalmasının asıl nedeni budur. Aynı şekilde sınıf mücadelelerinin, ulusal hareketlerin, kadın hareketleri karşısındaki tavrı da bundan farklı değil. Bu hareketlerin saflarında ve yönetiminde bulunanların ezici çoğunluğu erkektir. Davranış ve düşünceleri ataerkil dünyanın etkisi altındadır. Çağın en devrimci örgütlerine, komünist partilerine bakın. Yönetim terazisinin kadın kefesi ya boştur ya da orada erkek gibi düşünen bir iki kadın vardır. “Feminist hareket, burjuvazinin yedeğinde, kadın işçi hareketine karşı kullanılan ve emekçi kadınların sınıf perspektifini bulandıran, onları sınıf mücadelesinden uzaklaştıran bir harekettir.” “Kadın hareketi, işçi hareketine bağlı olmalıdır. Bağımsız olması doğru değil.” “Cinsel özgürlük, eşcinsellik gibi aykırılıklar kapitalist çürüyüşün ve çöküşün ürünleridir.”

Komünist partiler (özellikle de Asyatik kesimleri) bu ve benzeri görüşleri savununca kendilerini genel kadın hareketlerinin dışında buldu ve buluyor. Kendi sorunları etrafında örgütlenen her sınıftan kadınlar ise komünist partileri, hegemonyacı, cinsiyetçi, antidemokratik olarak değerlendiriyor. Böylesi bir durum, kapitalist sistemin işine yarıyor, bu partiler komünizmin özüne uygun görüşler savunmuyor. Toplumu özgürleştirme savaşı veren partiler, özgürleşmeyi her alanda savunmak durumunda. Bu partiler köklü bir değişim içine girememenin bedelini yıkılışlar, parçalanışlar ve küçülüşlerle ödedi. Kadın hareketlerinin bu hale gelmesinde bu partilerin sorumluluk payı az değildir. Partilerin kendi içlerinde köklü bir devrime ihtiyaçları var. Kolay değil bunu gerçekleştirmek, ama bilmiş olalım ki, pratiği ne kadar devrimci olursa olsun, bir hareketin görüşleri eskimiş, ruhu tutuculuk ve gelenek aşkıyla iğdiş edilmişse o hareket özünde tutucu bir harekettir, eninde sonunda sisteme yamanacaktır.

Dördüncü Bölüm Sanat Hakkında

Sanat konusunda biraz konuşalım. Ben belki abartıyorumdur, ama şöyle bir kanaate sahibim; bir sanatçı, önemli bir sanatçı, toplumda, 40 yıllık sol örgütlerden daha derin ve dönüştürücü etkiler yaratabiliyor. Bu değerlendirmeme yol açan iki isim var: Nâzım ve Yılmaz Güney. Sanatın gerçek dönüştürücü gücünü, bu iki ismin yarattığı etkilerin 40 yıllık devrimci örgütlerin yarattığıyla yarıştığını düşünüyorum. Bunu ölçmek zor tabii. Kanaatlerden söz edilebilir. Ben Nâzım'ın tek başına TKP kadar etkili olduğunu düşünüyorum. Sen, sanatla ilgileniyorsun 50 yıldır. Son yıllarda çok kararlı bir dönüş yaptın. Sanat neden önemli, etkisi gücü ne olabilir?

Sanata veya sanatsal yaratıcılığın gücüne dair anlayışım, 1967'den bu yana değişimler geçirdi. 1970'e kadar sanatın, özneyi değişime uğratan bir araç olduğunu düşünüyordum. O zamanlar şöyle düşünüyordum: Eğer yaşadığım köyün can alıcı gerçeğini, yani ağalar ile nökerler arasındaki çelişkiyi olduğu gibi anlatırsam bu, okurların değişimine, tüm melanetlerin kaynağı olan bu sisteme karşı diklenişine hizmet eder. Estetik bilincim doğalcıydı.

Sanat yalnızca var olanı anlatmaya mı odaklanmalı. Bir tek içinde debelenip durduğumuz ilişkileri mi anlatmalı? Daha aşkın, daha soyut bir gerçekliği, bir bütün olarak evreni, hayatı sorgulamaya, anlamaya da soyunmamalı

mi? Başka bir ifade ile “gerçeğin” sınırlarını aşmayı düşünmüyor muydun?

O zamanlar düşünmüyordum. Gerçeğin sınırlarını aşma diye bir niyetim yoktu. Sanatın zengin iç dünyasına, çok işlevli, değişken doğasına henüz nüfuz edememiştim. Algılamam ve düşünmem imgesel değildi. Hayal dünyama, somut ve mantıki düşünme hâkimdi. Biçimlendirmede teşbihi, eğretilemeyi, mübalağa sanatını kullanmıyor, düz, doğaçlama bir anlatıma yaslanıyordum. 1970'ten sonra, İstanbul'da, sanatsal yaratıcı etkinliğin alanına giren insanların, daha doğrusu, iki ayaklı nesnelere, “kendiinde şeyler” olarak kalmadıklarını, dönüştüklerini, inceliyor özneleştiklerini, daha bir insanileştiklerini görünce sanatın, geniş bir sanat tüketen kitleyle birlikte sanatçıları da yaratmakta olduğunu fark ettim ve bu anlamda sanatın sıradan bir araç, hatta bir nesne olmadığını, etkin, yaratıcı bir özne olduğunu düşünmeye başladım. Arkadaşlarım, Nâzım Hikmet'in, kitaplarından çıkıp insan sıfatında hayata karışan şiirleri gibi görünür oldu. Bu benim, sanatsal yaratıcılığa olan ilgimi derinleştirdi. Sanatsal algımın katı, sembolik doğası değişir gibi oldu ve o ana kadar benimsemediğim İkinci Yeni akımı, çeltik tarlarında zahmete ve zillere meydan okuyan, çamurlu, şen şakrak Romanlar gibi sempatik gelmeye başladı. 12 Mart sonrası kendimi Siverek'te ve daha sonra da Dersim mağaralarında buldum. Ak sakallıların, kocakarıların insana ve insanın mezalimlerine, kırımlarına dair anlattıklarını dinledim.

Dinledin ve onlara benzedin biraz...

Evet, onlara benzedim biraz. Dersimlilerin deyimiyle dağların anahtarını kaybetme kuşkusu içine girdim. Sonlu ile sonsuz, duyum ile duyum ötesi arasında, belirsiz bir yere yerleştiğim sanısına kapıldım ve oradan bakıp düşündüğümde, özgürlüğü acının bilinci olarak algıladım. Hiç mübalağa etmeden diyebilirim ki, sanatsal yaratıcılıkta şiirin, resmin, felsefenin, metaforik ve lirik anlatım dilinin önemini ben o bölgede daha iyi duyumsadım.

Sanatsal yaratıcılık alanına yoğun ilgin ne zaman ortaya çıktı ya da oluştu diyelim?

1973'te başladı. Edebiyata hasredilmiş 13 yıllık cezaevi yaşamım, biçimlenmemde tayin edici bir rol oynadı. Yaratıcılığın asıl alanı, insanın iç dünyasıdır. İnsan en güzel, en anlamlı yolculuğunu burada yapar. Kendi iç dünyasını ne kadar tanırrsa, sanata da o kadar yaklaşır. Cezaevinde yaratıcının, dönüştürmek için yaratmaması, açık veya gizli vaazdan uzak durması gerektiğini anlamaya başladım. Duaların gökten değiştirmek için indiklerini, iner inmez de vaazcı ruhlarını dile dönüştürdüklerini ve dolayısıyla sanatın dua olmadığını düşündüm. Eğer yaratılan, adı üstünde, bir sanat eseriye; kaliteli, derinlikli, berceste bir eserle; yaratıcı onu yaratırken ve onun tarafından yaratılırken, sadece kendi iç dünyasında değil, her yerde gezinmişse; ama öncelikle de varlığın sızlayan, kanayan vicdanında gezinmişse ve yine yaratıcı onu yaratırken, malzemelerini sadece kendi iç dünyasından değil, varlığın can alıcı, iğfal edici sahalarından toplamışsa; ama öncelikle de varlığın ürkütücü derinliğinden, hassas kuğu çığığından derip devşirmişse; tüm bunları, kendi vicdanının ateşinde eritip, estetik bir dehayla biçimlendirmişse, o eser değiştirir; istesek de istemesek de, o eser doğduğunda, yani büyük serüvenine başladığında değişim başlar. İyi eserler, derin ve yıkıcı eserler, genellikle, sanatçının varlık âlemiyle ve kendisiyle barışık olmadığı, bağlılık ve sorumluluk duygusunu tamamen yitirdiği zamanlarda ortaya çıkar. Bu, özgürlük dediğimiz şeyin gülümsediği, gerçekleştiği andır.

Cezaevi yaşamın, senin evriminde tayin edici bir rol oynadı diyebilir miyiz?

Tam değil, ama bir yanıyla öyle. Cezaevinden çıkar çıkmaz kelepçelenip, askere götürüldüm ve firar ettim; cezaevi yaşamımın son dönemi firar teşebbüsleriyle geçtiği için alışmıştım. Tabii kendimi Yunanistan'da, Almanya'da ve Fransa'da buldum. Avrupa'da en önemli etkinliklerimden birisi, galerileri ve müzeleri gezmek oldu. Avrupa'da dolaşırken cezaevindeki 13 yıllık edebi çabanın beni örgüt dışı

bir yaratık haline getirdiğini fark ettim. Arkadaşlarım da bunu fark etmiş olmalı ki bana gayet anlayışlı ve incelikli bir yöntemle mesafenin yararlarını anımsattı. Kendimi, örgütle özgürlük arasında bir yerde; işsizlerin, göçmenlerin, ilticacıların ve sahipsiz kedilerin kimseye hesap vermeden dolaştıkları hoş bir arafta buldum. İhtiyaç melaneti, sanat duygumu kamçıladı. Zengin semtlerin eşya çöplerinden çerçeveler, bezler, boyalar, fırçalar topladım ve dört ay sonra Köln'de, bir galeride ilk resim sergimi açtım. Yokluğu imkâna çeviren bir çabanın sonunda doğan sanat, insanı, kayıtsızlık duygusuna, kibre ve büyüklük gururuna karşı çok daha duyarlı hale getiriyor; onu, sadece, eşyaya verdiği emeğin vicdanıyla değil, aynı zamanda, eşyanın ona verdiği emeğin vicdanıyla da donatıyor; bununla da kalmıyor tabii, insanı, zorunluluğun bilgisine taşıyor, özgürleştiriyor ve bu anlamda özgürlüğü yaratan bir eylem olarak görünüyor. Sanatı, edebiyatı yüceltip sidre makamına çıkarmanın, ona olağanüstü roller atfetmenin, onu ölümsüzlük payeleriyle taçlandırmanın da bir anlamı yok. Ne kadar güçlü olursa olsun, her canlı gibi her sanat da ölümlüdür. Toplum sarsacak evrensel bir deprem etkisi yaratsa da, ruhlara derinlemesine işlese de, değişim, dönüşüm kaosunun içinde eskir, ölür, parçalanır, silinip gider. Önemli olan, ortaya çıkan sanat eserinin, dilini iyi kullanması; dilinden, bilincin ve hayalin sınırlarını aşacak, dilini bile şaşırtacak gizli anlamlar, kıvılcımlar çıkarması; eserini bunlarla yaratmasıdır.

Yaşar Kemal, roman yazmaya başlamadan mutlaka Nâzım'ı okurum, der. Senin biçimlenişinde bir etkisi var mı Nâzım'ın.

Nâzım, birçok kişi gibi benim de gençliğimi biçimlendiren şairdir. 1966-67, Nâzım'm şiirlerini çok okuduğum bir yıllardır. Bunu da amcamın oğlu doktor Mustafa ve kardeşi Kemal ağabeylere borçluyum. İnsanın yaratıcı dehasını ve emeğini şiirinde bir kuyumcu inceliğiyle gülümseten, dünyanın yetiştirdiği ender ozanlardan birisidir Nâzım. Normal yaşamda fark edemediğimiz, görünmeyen harlı ateşi, yani diyalektiği şiirine ustaca sokan, estetiğini onunla var eden

ozanların başında gelir. Hareketin mantığını, çok yönlülüğünü, şaşkırtıcılığım, sanatına yalın bir dille sezdirmeden üfleyen bir büyücüdür o. Onu okuyan ister aydın olsun isterse halk, anlar, sarsıcı ve ilginç bulur. Hem yalın hem de derin olmak kolay bir iş değil. Çin'den İspanya'ya, Afrika'ya kadar, Rus steplerinden Hindistan'a, Japonya'ya kadar kurulan, göz alıcı bir ırklar sofrasıdır Nâzım'm şiiri. Aşkı, acıyı ve ateşi kuşanan halkların ayak seslerinden besleniyor onun şiirlerinin ritmi. Gençlerimiz, içinde bulunduğumuz bu çetin dönemde, Nâzım'ın şiirlerini ve 1961'de Kamuran Bedirhan'a yazdığı mektubu özellikle okumalıdır. Nâzım o mektubunun bir yerinde şöyle der: "Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluşundan sonra, Türk idarecileri ve egemen çevreleri, Kürt hareketinin tanımağı vaat ettikleri millet ve insan haklarını tanımadı, hatta işi Kürt milletinin millet olarak varlığını bile inkâra kadar götürdü. Bu devir, Türk idarecilerinin ve egemen sınıflarının emperyalizmle uzlaşmaya başlaması devridir." Nâzım'm güneşi zaptetme çağrısı, dünyanın her noktasında aynı güce, aynı parlaklığa sahiptir. İnsanın kurtuluğu, Nâzım gibi şairlerin insan ruhunda vatanlaşmasından geçecektir.

Aziz Nesin'le de ilginç bir anın var. Buraya davet ettiğinizde...

Aziz Nesin'i Müjdat Gezen aracılığıyla davet etmiş Almanya'ya bizim arkadaşlar. Havaalanından almak için iki kişi gidiyor. Kenan ve Ali Ekber'in kardeşi Rıza. "Çıktılar, baktık ki bekliyorlar, 'Biz alacağız sizi Aziz Abi' dedik. Bavullarını bekliyorlar, yanında bakıcısı var. O da sağlık durumu iyi olmadığı için Aziz Nesin'e bakıyor. 50-60 yaşlarında bir kadın. Rıza sigara içiyor o arada, Aziz Nesin de bakıyor ama suratını asmış. Havaalanlarında sigara içmek o zamanlar serbest. Rıza sigarayı bitirince yere atıyor. Aziz Nesin, kafasını kaldırıp diyor ki, "Bu sigarayı buraya kim attı?" Rıza durgunlaşıyor, "Ben attım, abi" diyor. "Attın, başını da düşmanın başını ezer gibi ezdin değil mi" diye homurdanıyor Aziz Nesin. "Abi özür dilerim" diyor Rıza. "Bak bak" diyor Aziz Nesin, "Şimdi de üçüncü hatayı işliyorsun." "Niye abi?" "Birincisinde sigarayı içtin. Bu bir hata. İkincisinde de attın, başını

ezdin, ikinci hata; üçüncüsünde de benden özür diliyorsun... Burayı temizleyen hademeyi git bul, ondan özür dile. Eğil al önce.” “Adamı bulamam abi, gidelim.” “Hayır, hayır bulman lazım, ondan özür dileyeceksin.” Hikâye bu. Kenan diyor, bize taktı kafayı. Yolda gelirken “Neyle geçiniyorsunuz? Alman devletine kazık atıyorsunuz değil mi?” Bunları sorguya çeke çeke geliyorlar. Biz de Ali Ekber’in evini boşaltmışız, oraya götürceğiz. Rıza geldi, “Bu manyak geldi” dedi. “Kim?” dedim. “Manyağın teki bu Aziz Nesin.” Çıktım baktım. Gece. Arabada oturuyor, yanında da bakıcı kadın. “Merhaba Aziz Abi” dedim. Şöyle bir baktı. “Aziz abi buyurun eve gidelim hemen, yol yorgunusunuz”, diye sürdürdüm. “Ne evi?” “Bir arkadaşın evini boşattık.” “Benim için milleti niye yerinden yurdundan ediyorsunuz, benim evde kalmadığımı bilmiyor musunuz, ben pansiyonda kalırım” dedi. Kenan’a dedim, pansiyon var mı buralarda?” Bakıcı kadın, “Maritsun otele gidelim” dedi. Aziz Nesin’den ses çıkmadı. Aldılar doğruca otele götürdüler, bakıcısıyla birlikte. “Çok pahalı bir otel, bizi yaktı bu kadın” diye söylendi Kenan. Ertesi sabah Aziz Nesin’i alıp geldiler demokrat sanatçılar toplantısının yapılacağı binaya. Bekle bekle. Aziz Nesin’i aldım, bakıcıyla birlikte kafeteryaya götürdüm. Baktım toplantı geç başlayacak, Aziz Nesin’le başımız belaya girecek. Tam o sırada başörtülü bir işçi kadın geldi “Oooo Aziz abi, sizi görmem ne güzel oldu.” Yan masadan sandalye çekip oturdu, “Size çok haksızlık yaptılar, çok iftira ettiler Aziz Bey. Sizin için Allah’ı tanımıyor, peygamberi bilmiyor dediler.” Aziz Nesin kaşlarını çattı, “Ben Allah’a inanmıyorum ki, neresi iftira?” dedi. Kadın alçak bir sesle, “Aziz Bey şaka mı yapıyorsunuz?” dedi. “Sana niye şaka yapayım canım, seni tanımıyorum ki. İftira miftira değil, sen yanlış biliyorsun.” Kadın afalladı, “Aziz Bey sana iyi işler, uzun ömürler dilerim” dedi. Kalktı gitti. Toplantının zamanında yapılmamasından dolayı, Aziz Nesin’in “siz zaten böylesiniz” diye başlayacağından emindim. Tam bu sırada, mürekkep yalamış dönerciler geldi. Birisi dedi ki “Kabere şeklinde bir oyun var. Tek bir kadın oynuyor, ona götürsek bu toplantıdan kurtarsak...” Vallahi güzel fikir. “Aziz Abi dedim, benim bir teklifim var.” “Bakın zaman geçti. Sahtekârlık yapıyorsunuz” dedi. Şu işleri zamanında yapsanız?” “Bir teklifim var” de-

dim. “Nedir?” dedi. “Buraya katılacaksınız, önünüzde genç sanatçılar. Bir kabareye gitseniz, onu seyretseniz daha iyi olmaz mı?” Bakışları yumuşadı, “Fena bir fikir değil” dedi. “Nasıl olacak, ne zaman oynuyor?” “Saat 11’e doğru başlıyor.” Saatine baktı, “Tamam, gidelim” dedi. Arkadaşlar alıp götürdü. Oyun başlamadan önce arkadaşlar, Alman kadına diyorlar ki “Salman Rüşdi gibi bir adam geliyor, oyundan önce hoş geldin, diye adını söyle.” Kadın itiraz etmiyor. Müzik çalıyor, perde açılıyor, yarı çıplak, gepegenç, sarışın bir kadın. Almanca konuşuyor, Aziz Nesin’in ismini iki kez, şen şakrak bir edayla söylüyor. Gelen de çok değil. 30-40 kişi var. Aziz Nesin, yanında oturan arkadaşlara bakıyor, adımı siz mi söylediniz, dercesine. Kadın iki de bir sahneden iniyor, oynaya oynaya geliyor, Aziz Nesin’in kucığına oturuyor. Aziz Nesin heykel gibi duruyor. Arkadaşlar, “Eyvah, mahvolduk, ” diye endişeleniyor. Neyse ki oyun bitiyor. Aziz Nesin halsiz, surat düşmüş. Salondan çıkarlarken arkadaşlardan biri, “Aziz Abi kusura bakma” diyor, “Durumun böyle olacağını tahmin edememiştik, özür dileriz.” “Ne diyorsun sen, anlayamıyorum?” “Oyuncu kadının ikide bir sahneden inip, sizi rahatsız etmesini...” “Siz nerden çıkarıyorsunuz benim rahatsız olduğumu, hayatımın en güzel anlarını yaşadım. Hepinize teşekkür ederim.”

Oradan doğruca otele getirmişler. Aziz Nesin’in bıraktığı izlenim, düşündüğünü olduğu gibi söyleyen ters bir adam... Bedi Avcı diye bir arkadaşım var, “Stuttgart’taki geceye çağırdım” diye anlatıyor, “Geldi konuşmasını yaptı. Gecenin bitiminde, ‘Aziz Abi, bu sizin hakkınız’ dedim, içinde para olan zarfı, ‘Çam sakızı çoban armağanı...’ diye uzattım. ‘Hayır, ben para almam. Geldiğim gecelerden para almam’ diye reddetti. O zaman aklıma bir cin fikir geldi, ‘Aziz Abi sizin için değil, Nesin Vakfı için’ dedim. Elini uzattı aldı, cebine koydu. ‘O vakfa para verdiği için dair makbuz kesecek ve yanına bir yazı yazacaksınız... Bu adrese göndereceksin’ dedi.”

Ek Yazılar

İbrahim

Gerçek hayatta böyle bir adam var mı yok mu bilmiyorum, ama bildiğim tek şey, bu adamın farklı biçimlerde sık sık gelip ruhuma yerleşmesi ve benimle deruni dilden sohbe durmasıydı. Son gelişini hiç unutamıyorum. Hayata zihin gözüyle baktığı sanısını uyandırıyor ama gerçekte öyle değildi. Yarattığı hayallerin penceresinden bakıyordu hayata. Dili ve davranışlarıyla beylik anlamları dağıtan bir karaktere benziyordu. Seksen beşe merdiven dayamıştı, ama yetmişinde gösteriyordu. Turkan kuşunun gagası gibi görkemli, tiril tiril kınalı bıyıkları ve bu bıyıkların gölgesinde de, tarihe sarkmış gibi duran ve beyaz bir soykütüğünü çağrıştıran hoş bir sakalı vardı. Kendisi dahil, her şeyini kaybetmişti, ama bir önceki gibi zihin bitkinliği ve ruhsal perişanlık iklimi içinde değildi. Anılarını özenle belleğine yerleştirmiş, anlatmış, hissetmiş ve daha bir insanileştirmiş gibiydi. Bilemediğim bir yerimden, sanırım derinimden çaprazlama süzdü beni.

“Nerden başlayayım?” dedi.

“Doğduğu günden başla” dedim.

“Doğduğu günü hatırlamıyorum” diye başladı; “çünkü ben o zamanlar sevdiğim kadını kaybetmiş, yalnızlaşmıştım. Hani, deryanın ortasında çarksız, dümensiz kalmış gemiler olur ya, ben öyleydim işte, ama rahattım. Arzularımı, ihtiyaçlarımı karşılamazdım. Avuntum güçlenirdi, avuntuma sığınır, rahatlardım. Ben İbrahim’in çocukluğunu hatırlarım ama. Elma yanaklı, çakır gözlü, güleç bir çocuktü. Bir buçuk yaşındaydı. Dedesi İbrahim’in adını vermişlerdi. Babası Ali

yakışıklıydı, İbrahim'in anası Medya'dan ayrılmıştı. Düşünceli, dertli bir kadındı Medya. Başını alıp bir başka köye gitmişti. Ali de dedesi Halil gibi ikinci defa evlenmiş, küçük İbrahim'in bakımı analığına kalmıştı. Uzatmayayım, gününü tepeledi, yıllar birbirine benzeyen tren vagonları gibi gelip geçince, İbrahim büyüdü, beş altı yaşına geldi. Anasızlıktan mı neden bilmem, benim gibi sabah erken kalkar, kuşların tazeliğini dinler, güneşin doğuşunu izlerdi. Analığını da severdi. Hamarat kadındı. Çapa yaparken analığına yemek götürür, 'Burçak Tarlası'nı söyleye söyleye o da çapa yapardı. O zamanlar hayat her yerde muhtaçlık ve perişanlıktı. Onlar da mecburen fakirdi. Ağzı salyalı bir çift öküz, bir inek, olur olur olmaz her yerde meleyen birkaç tane de dertli koyunları vardı. Koyunları İbrahim güderdi. Meleyen her koyunu ciddiye alır, meleyişin sebebine takardı kafayı. Nafile bir iş."

"Okula gitmiyor muydu?"

Çetrefilli bir soruyla karşılaşmış gibi durdu, beyaz, gür kaşlarının altında kaybolan gözlerini gösterdi. Ayrıntıları yakalama ve anlama hünerinden yayılan cazip bir bakışın etkisi altında kaldım birden. Gülümsedim.

"Gidiyordu" diye mırıldandı. Durdu, biraz daha düşündü. "Bizim köy, kitapsız kalemsiz bir köydü. Ne okul, ne de rahle vardı. Dertsizdi. Karamahmut diye bir köy vardı bize iki saat uzaklıkta. Düşlerime giren, sır tutmaz bir köy. Kara Mahmut'a da hiç benzemiyordu. Işıklıydı. Orada, Kadın adlı bir halası vardı. Geyik gözlü, güzel bir kadındı. Çiçek kümelerinin içinde gezinip dururdu hep. İbrahim okul zamanında işte bu kadında kalır, okula giderdi. İlkokulun ilk iki yılını Karamahmut'ta okudu. Gönlüm beni her efkârlandığımda o köye götürürdü. Gökyüzü o köyde daha geniş, daha sevildi. Her gittiğimde İbrahim'i de görürdüm. Bir gün nerden bulmuşsa bir kalın kitap getirdi. 'Bunu oku, anla, bana anlat' dedi. İçinde görmek istediğim güzel bir kadının şekli şemali vardı." Her neyse, onu bir kenara ittim, bir sayfa okudum, anlamadım. Adam çok bilgili olduğu için anlaşılmaz yazmıştı. Üzüldü. 'Sen okula ne için gidiyorsun, okuyup ne olacaksın?' dedim. 'Anlamak için gidiyorum, öğretmen olacağım' dedi. Anladım ki bu çocuk farklı. Normal insan okula anlamak için değil, bir meslek sahibi olmak için gider. Okul ekmek kapı-

sıdır. Dersleri çok iyiydi. Üçüncü sınıfını, Ortaköy’de, teyzesi Zöhre’nin yanında okudu. Son iki sınıfını da Alacahöyük’te, babasının teyzesi Yeter Hanım’ın yanında okudu. Çamuruna iri kum katılmış, iyi fırınlanmış eski seramikler vardı orada. Yontulmuş taşlar vardı. Onların arasında gezdi şaşkın şaşkın. Ne düşündüyse biraz değiştirdi. Öğretmeni Mehmet Yıldırım, ‘Bunu okut, bu büyük adam olacak’ derdi babası Ali’ye.”

Bir sigara yerleştirdi buruşmuş, ince dudaklarına. Çakmağı çaktı. Dumanı içine doğru üfledi. Nakışlı bir mendil çıkardı cebinden, sulanan gözlerine bastırdı.

“Efendime söyleyeyim” diye sürdürdü. “İlkokuldan sonra, Hasanoğlan Köy Enstitüsü’ne girmek için, Alacada imtihana girdi, kazandı. İzne geldiğinde, öz anasını ziyarete gider, en çok benimle konuşurdu. Ben o zaman sevdiğim kadından yüz bulamamış, ufalmış, dünyanın dibinde küflü bir çukura yerleşmiştim. Kuşlar da açlıktan olsa gerek, o yıl çok ötüyordu. Hasan Ağa diye çok dürüst, bir o kadar da fakir bir adam vardı. Dünyasız, divane kızları vardı. Köyün danasını güderdi. Onunla da konuşurdu İbrahim. Hiç boş durmazdı. Ne iş varsa görürdü. İyi tırpan kullanırdı. Hasanoğlan’da başı beladan kurtulmadı ama. Bir gün sabah yoklamasında, Müdür Nâzım Esen, yeni gelmiş bir öğrenciyi, öğretmenlerin öğrencilerin huzurunda, tokatlamış. Bunun üzerine, ‘Sen o çocuğu dövemezsin’ diye diklenmiş İbrahim. ‘Niye dövemezmişim?’ demiş müdür. ‘Çünkü’ demiş İbrahim, ‘o çocuk yeni gelmiş, garip biridir, yol yordam bilmiyor.’ Müdür, sen misin bunu diyen, bu sefer de İbrahim’i çağırmış herkesin huzurunda bir tokat atmış.” Kafasını çevirdi, batmakta olan güneşe baktı. “Dünya işte, belasına lanet, mecal vermez insana, ama tokat deyip geçme, tokat insanı değiştirir.”

“Hasanoğlan’da kaç yıl kaldı?” dedim.

“Beş yıl kaldı. Leyli meccaneydi⁶. Okuması lazımdı, ama kafayı, kafamızın almadığı şeylere takıyordu. Derslerine çok tutkun değildi, keman çalıyor, şiir yazıyordu. Musa Okay diye bir öğretmenden etkilenmişti. Köye mecmua falan getiriyordu. Mecmuaları insanlara veriyor, eski köy enstitülerinin faziletlerinden söz ediyor, sümsük, sakar dünyaya sataşır

6. Parasız yatılı. (y.h.n.)

duruyordu. Ben zaten dağılmıştım, kendi parçalarımı toplayamıyordum. Cafer adında bir öğretmen varmış. Talebelere birer sayfalık bir yazı yazmalarını söylemiş. Avare hülyası işte. İbrahim, yazısının bir yerinde, yeşili sevmediğini ifade etmiş. Bunun üzerine öğretmen, 'Sen kızılı mı seviyorsun?' diye dara çekmiş, ikiz manalar aramış, tokatlamış. Her neyse uzatmayayım. Kafası haddinden fazla çalıştığı, dersleri de çok iyi olduğu için, Hasanoğlu'ndan seçilip birkaç arkadaşıyla birlikte İstanbul Çapa Yüksek Öğretmen Okulu'na gönderilmiş."

Derin bir soluk aldı. Soluğu hırıltılıydı. Bakışlarını saran çakıl ışıltılarının içinden damgalanmış sığır sürüleri geçiyordu.

"İbrahim, İstanbul'a gittikten bir yıl sonra, ben de İstanbul'a gittim, Alibeyköy'e yerleştim. Demirdöküm fabrikasına girdim. Beni Çapa'daki Yüksek Öğretmen Okulu'na götürdü. Ben orada, herkesi siyasetin içinde gördüm. İbrahim için başındaydı. İstanbul'da kıyamet kadar ses vardı. Her ses, bütün seslerden haberdardı. Çok şeyler oldu o şehirde. Sebebi ben değilim. Okullar, oğul vermiş arı kovanı misali sokaklara boşaldı. Amerikalılar denize atıldı. İşçiler harekete geçti, ilkin polisle, sonra da orduyla çatıştı. Benim fabrikamda çok zorlu mücadeleler oldu. İbrahim hep Alibeyköy'de, grev çadırlarında, işçi evlerindeydi, çoğu gece bendeydi. İbrahim okuldan çoktan atılmış, okulu çoktan bırakmıştı. Açtı, evsiz barksızdı. İş gücü işçilerleydi. Herkes kendi derdindeydi, İbrahim herkesin derdindeydi. Başını kaşıyacak zamanı yoktu. Ben zaten şaşkındım, İstanbul da şaşkındı. Oturmuş bir şehirdi İstanbul, kendine güveni vardı, ama gel gör ki bizde güven kalmamıştı. Ben bir kadına tutulmuştum, kavuşamıyordum. Kadın, bataklığın ortasında, kazıklar üzerine kurulmuş, çiçekli bir ev gibiydi. Geceleri ışıkları yanıyordu. Bataklık, asfalt gibi parlıyordu. Kadın, mezarı kireçlendiği için hortlayıp dışarı çıkan bir ölü gibi bataklığın üzerinde geziniyordu. Yürüyeyim, gidip kavuşayım diyordum ama yürüyemiyordum. Sonunda olan oldu."

Sustu, arkaya yaslandı. Göğsüne yayılan sakalına bastırıp sağ elini. Gözkapaklarını usulca indirdi. Uykusu gelmişti galiba. Meraklandım iyice. Uyumasından korktum. "Olan oldu, dedin de ne oldu" dedim.

“Paşalar ihtilal yaptı. İşçileri, memurları şamarladı, gençliği dağıttı. İbrahim bir avuç arkadaşıyla beraber kaçtı, dağlara sığındı doğuda. Ne silahı vardı ne de parası. Firardan başka bir sermayesi yoktu. Arananların resimleri arasında onun resmi de vardı. Veznedar’da, bir duvarda gördüm. Şaşkındım. İstanbul, kendi kabuğuna çekilmiş, bana küsmüştü. Umurumda değildi. Koca bir şehir bir avuç serçeyi barındıramamıştı. General Faik Türün, seksen bin silahlı adamıyla ev ev aramıştı

İstanbul’u, donuna kadar hem de. Çok iyi hatırlıyorum, ocak ayıydı. Bir haber geldi ki, İbrahim’i arkadaşlarıyla beraber, karlı bir dağın başında, Vartinik’te basmışlar. Kurdun kuşun gökten nimet beklediği, kekliklerin donduğu bir zemheri seherinde yaylım ateşine tutmuşlar. Ali Haydar Yıldız adlı bir arkadaşı vurulmuş, kara gömülmüş. İbrahim yaralıyken kaçmış. Kaçmış, ama dört yön ki cehennem ayazı, iki metre kar. Bir eve atmış kendini. Orada ele vermişler. Kelepçeleyip buzlu bir dereye yürütmüşler. Parmakları donmuş. Diyarbakır’a götürüp parmaklarını kesmişler. Kafasının arkasında, ihbarcının tüfeğinden çıkan saçma yaraları varmış. Kafasının arkasındaki deriyi de kesip almışlar. Sonra o haldeyken sorguya çekmişler üç ay. Dar odalar, zincirler, falakalar. Eziyet üstüne eziyet. Diretmış, sır vermemiş. Yüzleştirmek için getirdikleri herkesi savunmuş. Askeri savcı, ‘Seni kendi ellerimle öldüreceğim’ demiş. Bunu, bir tutuklu kadın kendi kulaklarıyla duymuş. Sonra, babasına bir mektup yazmış İbrahim, ‘Şunlara ihtiyacım var, bir zahmet al getir’ demiş. Babası Ali, hepsini almış, yola revan olmuş. Ali yoldayken, İbrahim’i hücrelerinden alıp götürmüşler. Nereye götürmüşlerse, ölüsünü getirmişler geri.”

Sakalını hafif kaldırdı, pürüzsüz, zarif, alımlı bir eda ile gökyüzüne baktı. Alm genişledi. Bastonuna dayanarak ayağa kalktı. Çözemediği problemlerin büyük bir problem haline getirip kangrene dönüştürdüğü bir adam gibi sarsak sarsak yürüdü doğuya doğru. Uzaklaştıkça ruhuma girdiğini, kaybolduğunu hissettim. Kuşlar, kuzular, tüm cırcırböcekleri susmuştu. Kesata düşmüş, kökümnden ve anlamımdan kopmuş gibi ıssızlaşmıştım.

29 Ağustos 2015

Baskın

Roşnik köyünden çıkıp tepede durdu, Ali Haydar. Başını çevirdi, kışa ve yokluğa karşı kendi maddi koşullarını üretmekte güçlük çeken, geçmişte yaşadıkları kırımların ağır ruhsal sarsıntıları altında ufalan evlere, kara ve ay ışığına gölge düşüren baca dumanlarına baktı. Kırmızı Kamer'in anlattıkları ile Vartinik mezrasında, dünkü tartışmadan arta kalan görüşler çınladı kulaklarında. Güçlükler, yenilgiler haddesinden geçen ve zamana sığmayan düşüncelerin ete kemiğe bürünüşünü hayal etti bu evlerde.

Roşnikli akrabalarından aldığı yiyecek dolu torbayı, kemerine bağlayıp, Süleyman'la birlikte inmeye başladı yokuş aşağı. Dağlar kar altındaydı. Kuş, sincap, dağkeçisi, ayı, bilcümle mahlukat, kışın hışmından deliklere, inlere, izbelere sığınmıştı. Sabahtan yağan lapa kar donmamış, tilkilerin ve kurtların birbirini çaprazlama kesen ayak izleriyle nakışlanmıştı. Yeraltından uğultular geldiği sanısına kapıldı bir ara. Buzlanmış şilan çalılıklarının yanında durup vadiden gelen sesleri dinledi. Her yaratığın, içinden çıktığı rahme geri döndüğünü, orada binlerce kapıya dağılarak ve her kapıda çoğalarak yeniden doğduğunu söyleyen yaşlı pirin gizemli, derin sesi çınladı kulaklarında. Doruklara, ay ışığının maviye dönüşen ruhuna baktı. Geyik bakışı gibi ışıldayan, ipincecik bir sis sarmıştı koyakları. Haydaran Dağları'nın batısından, Merga Cegereden gelen iki tilkinin dışında, hiçbir yaşam belirtisi yoktu.

Dereye indiler. Toz karın dondurucu etkisini iliklerinde duymaya başlamıştı. Durdu, bir sigara yaktı. Avcunun içine aldı sigarayı. Kara, ayaza ve ağaçlara kulak verdi bir kez daha. Baskın ihtimalinin çok uzağında, kışın ve yüce dağların güvenceli zulasında olduklarını düşündü. Silahlı bir müfrezenin, Kutu Deresi'nden, kendi gideceği yere, Vartinik mezrasına doğru hareket halinde olduğunu aklının ucundan bile geçirmedi.

Karşı dağı tırmanmaya başladılar. İçindeki sesler çoğaldı, çatallaştı, duruldu. "Barıkbaşı mezrasına uğrasak, biraz da oradan yiyecek alsak" diye mırıldanmak üzereyken, yolu uzatacaklarını düşünüp vazgeçti. Zamanı boşluktan süren, boşluğun saflığını ve anlamını güçlendiren duygularla sür-

dürdü tırmanışını. Dağın doruğuna yakın bir yere geldi. Süleyman'ın da kendisi gibi çetin dağ şartlarına dayanıklı olduğunu bildiği için bahtiyardı. Ay ışığı güçlenmişti. Yeni doğmuş kuzuları, bebek gamzelerini, ak sakallı masalları ve körpe ölümlere yakılan kadın ağıtlarını anımsatıyordu ay ışığı.

Barıkbaşı mezrasını firdolayı kolaçan ediyorlardı kurtlar yine. Göğün doğu yakasına, yıldız alacasına baktı. İnsanın gizil arzularına yaşam kıvılcımları düşüren, onu iç güzelliklerine doğru çeken, parçalayan meçhul kadını düşündü, ısınır gibi oldu. Köme yaklaştıkça adımlarını açtı. Kömdelikler yiyeceklerin geldiğini duyunca uyanacak, ateşi harlandırarak, çayı demleyip sofrayı kuracaktı. Odun aleviyle aydınlanan dostlar sofrasında sohbete durmak, sigarayı tellendirip çayı yudumlamak...

Köme usulca yaklaştılar. Yıldız alacasına açan odun dumanının dışında bir kıpırtı görünmüyordu. Çömeliip köme kulak verdiler. Ermenilerden kalma bu taş toprak izbesinin altında üç kişi vardı. Bunlardan birisi nöbette olmalıydı. Ay kaybolmuştu. Kuş ötüşünü andıran ıslıkla parolayı verdiler. Dikkatle dinlediler karanlığı. Yinelediler birkaç kez parolayı. O anda ikisinin de aklına, nöbetçinin üşüdüğü ve ısınmak için ateşin başına gittiği fikri geldi. Askerin basma ve içerde pusu kurma ihtimalini göz önünde tuttıkları için köme girmeyi düşünmüyorlardı. Süleyman, kömün yıkık yerine doğru taş atmaya başladı.

Az sonra üç kişi çıktı içerden. Seslerinden tanıdı Ali Haydar. "Ne biçim insanlarsınız, anlamıyorum" diye homurdandı. "Nöbetsiz uyunur mu hiç! Basıldıktan sonra mı aklınız başınıza gelecek."

İçeri girdi, yiyecek torbasını köşeye indirdi, sigarasını yakıp oturdu. Oturmasıyla da Azeroğlu'nun, "Asker kömü kuşatıyor, çabuk arkadaşlar, şuradan aşın!" diye bağırışını duyması bir oldu. Hemen kalktı, kendi yapımı el bombasını cebinden çıkardı, dışarı çıktı. Kömü yarım yay şeklinde saran askerin yaylım ateşi başlamıştı. Kömün taş çeperi hizasında eğilerek koştu. Taş çeperin dibinde çömeldi. Bombanın fitilini sigarasının közüyle ateşledi, hafif kalkıp, müfrezeye doğru savurdu. Bombanın patlayışı, yaylım ateşinin kısa bir süre

kesilişine ve karşı dağdan uçurum dibine çığların düşüşüne yol açtı. Sabahın alaca karanlığı yırtılır gibi oldu.

Yoldaşlarının çekiliş yolunu izleyerek, koşmaya başladı toz kara bata çıka. Sağını solunu sıyrarak geçen yoğun mermi akışına karşı döndü, bir el ateş etti kırmasıyla. Kırmanın patladığı alacakaranlığa yöneldi namlular. Bu kadar kurşunun kendisine isabet etmemiş olmasına şaşırıldı. Koştı. Süngü yemişcesine, derin, tarifsiz bir acıyla düştü yüzükoyun. Kafası toz kara gömüldü. Sol koltukaltından giren kurşun, sağ omuzundan çıkmıştı.

Karşı dağın kovuklarına yerleşen dağ keçileri, bakışlarını tüfeklerin patladığı noktaya dikmişlerdi korkuyla. Donup, toz kara gömülen bir dağ güvercininin buzlanmış gagasında, ışıltıya dönüşmek üzereydi seher ayazı.

Ağustos 2015

Teksir Makinesi

1972'nin bahar başlangıcıydı. Munzur Suyu'nun kıyısında daydım. Suyun ruhunu, efsanesini, karların eriyişini, sisin ve kar çiçeklerinin yamaçlardaki görünümünü yaşamaya çalışıyordum. Menzili maksuda ulaşma hayalinden sıyrılmış, zamanı kendi haline bırakmışım. Sevgilisini kaptırdığı için kendisine günlerce kahreden liselilerden biri, gülümseyerek yaklaştı, lisede işlemez halde bekleyen teksir makinesinin çalmış hikâyesini anlatmaya başladı ve polislin hâlâ o teksir makinesini aradığını ve şehirden mutlaka çıkarılıp dağa götürülmesini önerdi. Aklım birden İstanbul'a, basılmış teksir kâğıtlarına, ispirto kokan mor yazılara ve elleri mürekkepli teksirci güzel kadına doğru kaydı. Düşündüm. Hüzünlendim. Liseli haklıydı; çünkü teksir makinesi o dönemde silahtan daha tehlikeliydi. Makinenin yakalanması durumunda, derslerini asan ve okuldan ayrılmaya bahane arayan bir dizi liseli öğrenci tutuklanabilirdi.

Dağ evine gittim. Teksir makinaesinin seciyesine, vefasına ve bende bıraktığı emektarlığına dair hoş hayallere daldım birkaç gün. Güneşin yamaçlardaki karlara duchar olduğu, şırlağanların, güvercinlerin ve kırlangıçların coştığı güzel

bir günde, Gorcanlı Yasin'e haber saldık. Yasin, köyünün saf, sevecen ve fena halde meraklı iklimiyle geldi, hayranlıktan kaynaklanan ince bir özenle seyreyledi teksir makinesini. Makinenin kerametlerine ilişkin sorular sordu. Taze çökelek yedi, çay içti, makineyi en iyi koruyabilecek insanın kendisi olduğuna dair berrak şeyler söyledi. Sonra kalktı, özenle çuvalına yerleştirdi, dağları aşmak üzere sırtlayıp yola koyuldu. Rahatladım. Rahatladım ama rahatlamam uzun sürmedi. Macera arayan ve polisi tahrik etmekten hoşlanan gençlerden biri, makinenin kendini köyde iyi gizleyemediğini, garip söylentiler şeklinde köylülerin diline düştüğünü, tüm köyün baskına ve tutuklanmaya açık hale geldiğini, kadınların ise bu uğursuz makineyi götürün, bunun yüzünden köye bir felaket gelecek, dediklerini anlatınca sıkıntım arttı. Kurduğum güzel hayalleri erteledim. Makinenin yakında polisin eline geçebileceği korkusuyla çayımı yudumlararken arkadaşlarımla görüşlerini aldım. Arada bir varlığımızın nedenini soran ve ikametgâhını kendi uyumsuzluğunda kurmayı çok seven, temkinli arkadaşlardan biri:

“Bu şehirde o makineden anlayan tek bir Allahın kulu yoktur” dedi. “Bu yüzden o makine, lisede makineliğini unuttu, çalışmadı. Onu biz de çalıştıramayız. Kendi çalışmasına dair hiç sır vermeyen bir makineyi it ölüsü gibi oradan oraya taşıyıp, kendimizi ve halkı niye tehlikeye sokuyoruz anlayamıyorum.”

Ben karşı çıktım. Makinenin düşüncelerimizi halka ulaştırmakla kalmayacağını, aynı zamanda halkın düşüncelerini de bize ulaştıracığını ve bölgede bir aydınlanmaya yol açacağını anlattım ve makineyi çalıştıracığıma dair de söz verdim. Kararlı ve yumuşak tonum sonuç verdi. Karşı çıkan olmadı. Makinenin Gorcan'dan Düzgün Dağları'na getirilmesine karar verdik. Yayan bir günlük yol.

Kıl köyünden gelip, Düzgün Baba Ziyaretgâhına doğru tırmandık. Şişelerimizi Çele mağarasındaki şifalı sularla doldurup Zergovit istikametinde katettik silsileyi. Uçuruma inip İhtilal mağarasında makineyi bekledik. Keçi çobanlarının sesleri geliyordu. Makinemiz sonunda çıkageldi, ama gelişi biraz meşakkatli oldu. Çuvaldan çıkarıp bir kayanın üzerine koyduk, yakından inceledik. Yorumlarımızı, geleceğe

dair tasarılarımızı sessizce dinledi, varlığı ve görünümüyle bize çalışacağına dair güven verdi. İlk ve en güzel silahımıza kavuşmuştuk yeniden. Kıvançlıydık.

Makinenin nasıl gizleneceğine dair görüş beyanına geçtik sonra. Düzgün Baba'nın Kılavuz Kartalı dedikleri Heliyê Duzgîn'in çığığı düştü uçurum kayalarına. Başımızı kaldırıp göğe baktık. "Kartal çabuk olmamızı söylüyor, fikir beyan edin" dedim. Bir arkadaş, İhtilal adlı mağaraya konulmasını, bir başkası, Bostan köyüne götürülüp Rıza Kızıllkan'ın ahırında saklanmasını, makineyi getiren arkadaş ise getirirken dağlarda düştüğünü, düşerken makinenin sert bir yere çarpmasından korktuğunu ve bu yüzden kolunu incittiğini söyledi. Makinenin sarılıp sarmalandıktan sonra yumuşak bir toprağa gömülmesini önerdi. Müşavere sonucunda, basım için suni bir sığınak hazırlanıncaya kadar, teksir makinesinin de daktilo gibi bir kaya kovuğunda geçici olarak gizlenmesi kararına varıldı. Görevi ben üstlendim. Emin bir kaya kovuğu aradım gün boyunca ve buldum, kovuğa yerleştirdim, önüne de görünmemesi için koca bir taş koydum.

Haydar'la birlikte, basım için güzel bir yeraltı sığınağı yapma işine giriştim, ama başka işlerden dolayı tamamlamadan yarıda bıraktık. O günlerde, bizi en çok Bostan köyü destekliyordu. Darda kalanlara yardım eden Kureyş Baba ile oğlu Düzgün Baba'nın köyünden birisi, bana, keçi çobanı olan kızının, bir kovukta bir alet gördüğünü, gidip baktığını ve bir daktilo bulduğunu, bize ait olacağını düşünerek almadığını söyledi. Bizim olduğunu söyledim ve teşekkür ettim. Hemen gittim, daktiloyu ve teksir makinesini yokladım. Her ikisi de yerindeydi. Yarım kalan sığınağı hemen tamamladık. Teksir makinesini ve daktiloyu kovuklardan alıp sığınağa, geniş bir taşın üzerine yerleştirdik. Geceleyin ateş yaktık ve alev aydınlığında, çayımızı içerek makineyi seyrettik. Gözlerimin önünde, Orhan Müstecaplıoğlu'nun zaman zaman uğradığı, Çağaloğlu'ndaki serigrafı atölyesi ile Türk Solu'ndaki teksir makinesi canlandı. Bahtiyardım. Dağda bizim de artık bir teksir makinemiz ve onun canlandığı bir yeraltı basımımız vardı.

Birkaç gün sonra, Ali Haydar Yıldız'ı, teksir kâğıdı, mumlu kâğıt ve mürekkep alması için görevlendirdik. Dersim

ve Karakoçan'da bulamamış, Elazığ'a gitmiş. Öğretmenler lokalinde, söz konusu malzemeleri nerden bulacağını tanıdıklarına sorarken, "Dikkatli ol, bunlar teksir makinesinin malzemeleridir, yakayı ele verirsin" diye uyarılmışlar. Düzgün Dağları'na geldiğinde malzemeleri almış ama mumlu kâğıt bulamamıştı. O da olmadan teksir makinesi fikir beyan edemezdi. Ali Haydar, mumlu kâğıt bulacağına ve makineyi çalıştıracığımızıza dair söz verdi.

Kış, olanca hışmıyla geldi, dağlardan mumlu kâğıda giden yolları kapattı. Dağ keçileri mahsur kaldı. Kara batan keklükleri, değnekleriyle vuran avcılar çoğaldı. Serçelerin toplu halde dondukları bir seher vakti, Vartinik kömü kuşatıldı, Ali Haydar vuruldu. Onu başka baskınlar, tutuklamalar izledi. Tüm malzemeler ele geçti. En son ben yakalandım. Gelgelelim ki üç malzeme bu furyada yakayı kurtardı: teksir makinesi, daktilo ve Birinci Dünya Harbi'nden kalma bir mavzer. Mavzer, Mirik yolu üzerinde, bir kayanın altındadır hâlâ. Teksir makinesi ise arkadaşı daktilo ile birlikte, 1972'nin yazından bu yana, yani 43 yıldır o sığınaktadır ve çalıştırılmayı beklemektedir.

Ekim 2015

Fotoğraflar

Çapa Yüksek öğretmen Okulu'nun önü. En arkada beşinci sırada İbrahim Kaypakkaya, yedinci sırada Oruçoğlu. (Emrah Cilasun arşivi)

Askerlik. Denizli-1986

1981'de Niğde Cezaevi'nde çizdiği "Fırıncılar" adlı desen.

1981'de, Niğde Cezaevi'nde çizdiği "Dokumacılar" adlı desen.

Bronz kadın heykeli.

Melbourne'de yaşadığı evin bahçesindeki bir çalışması.

Yaşadığı ev. Melbourne.

Arkadaşı Hayrettin Bakış'la birlikte. Niğde Cezaevi.

1979 yılı 18 Mayıs anması. Niğde Cezaevi.

(Soldan üçüncü gözlüklü) Öğretmen Okulu yılları.

Sinema yılları-Kars'tan bir görüntü.

Zavot'ta doğduğu ev.

Nihayetinde herkesin hikâyesi ayak izlerindedir. Muzaffer Oruçoğlu'nun doğduğu köy Zavot bir Malakan köyüdür. Vartnik ise bir Ermeni mezrasıdır. Oruçoğlu birinde doğmuş, diğerinde baskına uğramıştır. Bu iki mekândan da birer halk sürülmüştür. Oruçoğlu'nun sürgün ve mekânsız kalmasıyla buradaki halkların sürgün ve mekânsız oluşu arasında bir ilişki olduğu söylenebilir. Aslına bakılırsa Oruçoğlu'nun şimdi yaşadığı Merlbourne'deki varlığı da öyledir. Yeter ki, "Neden Avustralya?" diye bir soran olsun... Cevabı son elli yılın sol'dan hikâyesidir.

Zavot ve Merlbourne...

Oruçoğlu'nun bu iki mekân arasında geçen kişisel hikâyesinin önemi, aynı zamanda siyasal tarihimizin önemli anlarına, zamanlarına tanıklığından kaynaklanıyor. Bizzat hikâyenin yazarı olarak içerden bir tanıklıktır bu. Sağlamdır. Doğrudur. Bunun kayda geçmesi gerekiyordu. Bu kitapta bu amaçlanmıştır.

AYRINTI • YAKIN TARİH

ISBN: 978-605-314-132-7

9 786053 141327